

Міністерство юстиції України

Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

DOI: 10.32353/khrife.4.2022

Теорія та практика судової експертизи і криміналістики

Збірник наукових праць

Виходить друком чотири рази на рік

Паралельне видання

Започатковано 2001 року

Випуск 4 (29)

Харків
ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
2022

DOI: 10.32353/khrife.4.2022

УДК 343.98

Т33

ISSN 1993-0917 (Print)

e-ISSN 2708-5171 (Online)

Включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, доктора філософії (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886)

Засновники:

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»;
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Рекомендовано до друку вченою радою ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
(протокол № 9 від 21.12.2022 р.)

Т33 **Теорія та практика судової експертизи і криміналістики :**
зб. наук. пр. — Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022. — Вип. 4 (29). — 212, [4] с.

У двадцять дев'ятому випуску збірника представлено актуальні матеріали з криміналістики, теорії та методики судової експертизи, а також роботи за проблематикою різних класів, родів, видів і підвидів судових експертиз. Також наведено інформацію про VI Харківський міжнародний юридичний форум. Нашими авторами є представники судово-експертних установ, закладів вищої освіти, правоохоронних органів України та зарубіжжя.

Для здобувачів освіти і працівників закладів освіти. Збірник може бути використано в діяльності правоохоронців, правників і науковців.

УДК 343.98

Редакційна колегія застосовує подвійне «сліпе» рецензування (*double anonymized peer review*).
Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

Автори заявляють, що їхні думки, викладені в цих статтях, вільні від впливу установ, у яких вони працюють.

Надіслано до наукових бібліотек України й зарубіжжя та державних установ.

Повнотекстову електронну версію розміщено у відкритому доступі на сайті видання за посиланням:
<https://khrife-journal.org/index.php/journal>.

Збірник наукових праць індексовано в Google Scholar, міжнародних реферативних базах даних Academic Scientific Journals Indexing, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), ERIH PLUS, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Europub, Index Copernicus International, MIAR, Polska Bibliografia Naukowa, RefSeek, ResearchBib, Ulrich's, WorldCat, на сайті Crossref — реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI, також його повнотекстові мережеві версії розміщено в інтернеті на платформах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотек судово-експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін.

© Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2022

Зміст

СТАТТЯ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

<i>Олександр Ключев.</i> Перспективи розвитку судової експертології в Україні з урахуванням міжнародного досвіду	5
--	---

ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА

<i>Сніголя Матуєлене, Віктор Шевчук, Юргіта Балтрунене.</i> Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід	12
<i>Voivob Majumder.</i> Plea Bargaining — A Comparative Study of India with Foreign Countries	47
<i>Іван Яценко.</i> Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України	68
<i>Ігор Богданюк.</i> Загальна система завдань інженерно-технічних судових експертиз	110

НАУКОВІ НОТАТКИ

<i>Дар'я Давиденко, Карина Палкова, Юлія Шпак.</i> Значення відкритих освітніх ресурсів для підготовки судового експерта	124
<i>Anna Szyszka.</i> The Model of Adjudication by Administrative Courts in Poland	134
<i>Микола Дементьев.</i> Внутрішнє переконання та форми висновків експерта	149
<i>Костянтин Капустник, Олексій Хомутенко, Павлос Кіпоурас.</i> Щодо вдосконалення науково-методичної бази проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз (<i>оглядова стаття</i>)	160
<i>Олексій Горлачук.</i> Проблемні аспекти класифікації судових економічних експертиз	170
<i>Ірина Сівчук.</i> Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні	188

НОВИНИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

VI Харківський міжнародний юридичний форум — надважлива подія правничого спрямування	203
--	-----

Теорія та практика судової експертизи і криміналістики

Головний редактор

Проф. Олександр Клюєв, д-р юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Співголовний редактор

Проф. Валерій Шепітько, д-р юрид. наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (Україна).

Відповідальний секретар

Проф. Елла Сімакова-Єфремян, д-ка юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Редакційна колегія

Патвакан Восканян, канд. хім. наук, Національне
бюро експертиз Національної академії наук
(Вірменія).

Асоц. проф. Даріуш Зуба, д-р хім. наук, Інститут
судових експертиз (Польща).

Проф. Александар Іванович, д-р юрид. наук,
Судово-експертний центр (Чорногорія).

Ольга Катарга, PhD із права, Національний
центр судових експертиз (Молдова).

Проф. Відмантас Егідіус Курапка, д-р права,
Університет Миколаса Ромеріса (Литва).

Проф. Гендрік Малевскі, д-р права,
Університет Миколаса Ромеріса (Литва).

Гедрюс Мозурайтіс, д-р права, Центр судової
експертизи (Литва).

Ніколаос Цатіс, PhD, Афінський національний
університет імені Каподистрії (Греція).

Габріеле Юодкайте-Гранскієне, д-ка права,
членкиня Верховного Суду
Литовської Республіки (Литва).

Консультативна колегія

Ігор Богданюк, канд. юрид. наук, Національний
науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Україна).

Лариса Дереча, канд. біол. наук, Національний
науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Володимир Журавель, д-р юрид. наук,
Національна академія правових наук України
(Україна).

Проф. Оксана Капліна, д-ка юрид. наук, Націо-
нальний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (Україна).

Проф. Ігор Крайнов, д-р техн. наук,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Василь Ольховський, д-р мед. наук,
Харківський національний медичний
університет (Україна).

Проф. Ірина Петрова, д-ка юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Євген Попович, д-р юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Володимир Семиноженко, д-р фіз-мат.
наук, Північно-Східний науковий центр
Національної академії наук та Міністерства
освіти і науки України (Україна).

Проф. Олег Угровецький, д-р юрид. наук,
Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Віктор Шевчук, д-р юрид. наук,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (Україна).

Вадим Хоша, канд. юрид. наук, Національний
науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Україна).

Проф. Михайло Щербаковський, д-р юрид. наук,
Харківський національний університет
внутрішніх справ (Україна).

Провідні редактори

Анатолій Тяпкін

Ігор Лущик

Тетяна Кіпушева

Мовні редактори

Андрій Бубліков

Дарина Духненко

Тетяна Дрощенко

Адреса редакційної колегії: Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», вул. Золочівська, 8-А, м. Харків, 61117.

Тел: +38 (057) 372-20-01, e-mail: zbirnyk_nscfsi@hniise.gov.ua

Перспективи розвитку судової експертології в Україні з урахуванням міжнародного досвіду

Олександр Ключев *

* Д-р юрид. наук, професор, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-4781>

DOI: 10.32353/khrife.4.2022.01 УДК 343.98:006.3

Надійшло 19.12.2022 / Прийнято до друку 21.12.2022 /

Доступно онлайн 30.12.2022

Судова експертиза в Україні є важливою складовою правосуддя в усіх видах судочинства, зокрема в кримінальному провадженні. Для забезпечення справедливості й ефективності судових рішень процедури судової експертизи потребують постійного вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду. Сучасний світ змінюється дуже стрімко, іще швидше розвиваються технології. Це ставить перед судовою експертизою нові виклики й завдання. Так, на особливу увагу заслуговує комп'ютерно-технічна експертиза, адже зловмисники швидко впроваджують новітні досягнення науково-технічного прогресу у злочинну діяльність, тож правоохоронні й судові органи мають випереджати злочинців за рівнем знань технічних та технологічних інновацій і навичок роботи з ними. Саме тому дуже важливою є висока обізнаність судових експертів і науковців у новітніх досягненнях та міжнародному досвіді у сфері судової експертизи. Для цього потрібні регулярні заходи з підвищення кваліфікації, обмін напрацюваннями та досвідом між українськими й іноземними експертами. Збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» повсякчас сприяє такому обміну, оприлюднюючи на своїх сторінках дослідження українських та іноземних учених.

Необхідно також підвищувати рівень технічного оснащення судово-експертних установ шляхом оновлення обладнання судово-експертних лабораторій із метою поліпшення якості, скорочення строків виконання та підвищення надійності результатів експертиз. У зв'язку із цим важливо

розробляти нові методи й методиками судово-експертних досліджень, які дадуть змогу підвищити ефективність проведення експертиз завдяки використанню сучасних техніки та технологій.

Удосконалення судової експертизи в Україні є важливою складовою експертного забезпечення правосуддя загалом і кримінального провадження зокрема. Останніми роками значно зросла роль судової експертизи як надзвичайно важливого інструменту виявлення, розслідування та розкриття злочинів в Україні, тому цілеспрямований розвиток цієї галузі є одним з надважливих завдань нашої держави. В умовах рашистської агресії проти України судові експерти на рівні зі співробітниками правоохоронних органів беруть участь в оглядах зруйнованих будівель та інших об'єктів інфраструктури, допомагають кваліфіковано вилучити та зафіксувати докази, досліджують різноманітні наслідки застосування озброєнь, якими завдано шкоди державі, її громадянам і юридичним особам.

Світова наукова думка наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття ініціювала розроблення багатьох стандартів і методик, які суттєво посприяли підвищенню якості й отриманню надійних результатів експертних досліджень. Отже, для забезпечення ефективності й поліпшення якості роботи судових експертів обов'язково потрібно зважати на міжнародні стандарти та враховувати напрацьований світовою наукою й дослідницькою практикою досвід.

Одним із надважливих кроків на шляху розвитку судової експертизи в Україні є необхідність збільшити фінансування з метою вдосконалення матеріально-технічної бази судово-експертної галузі. Потрібно також забезпечити належну підготовку фахівців для роботи на новому обладнанні, постійне

підвищення кваліфікації й підтримання високого рівня професійних знань, умінь та навичок судових експертів. Збагатитися необхідними знаннями в царині новітніх теоретичних напрацювань і практичних досліджень допоможуть матеріали, уміщені у збірнику наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики».

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» активно сприяє обміну досвідом між фахівцями шляхом налагодження відносин з іноземними експертними установами. Вітчизняним законодавством передбачено право державних спеціалізованих установ, які виконують судові експертизи, вбудовувати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією та друкowanими й електронними виданнями, а також видавати спільні часописи в галузі судової експертизи та криміналістики.

Станом на сьогодні збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» індексовано в таких наукометричних базах: *Academic Scientific Journals Indexing*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*, *Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *ERIH PLUS*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Europub*, *Index Copernicus International*, *Google Scholar*, *MIAR*, *Polska Bibliografia Naukowa*, *RefSeek*, *ResearchBib*, *Ulrich's*, *WorldCat* і *Рестрі наукових видань України*. Повнотекстові мережеві версії збірника розміщено в інтернеті на платформах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліотек судово-

експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін. Збірник також індексовано на Crossref – сайті реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI. Усе це сприяє обміну науковими напрацюваннями між авторами нашого видання й ученими всього світу.

Звертаючись безпосередньо до змісту поточного (№ 29) випуску «Теорії та практики судової експертизи і криміналістики», стисло оглянемо основні положення розміщених у ньому матеріалів.

Стаття авторства докторки права, професорки **Сніголі Матушене** (Литва), доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України **Віктора Шевчука** (Україна) і **Юргіти Балтрунене** (Литва) присвячена європейському й вітчизняному досвіду застосування штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції. Зокрема, у дослідженні розглянуто актуальні проблеми застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції в умовах воєнного стану і глобальних загроз; визначено основні тенденції, проблеми й перспективи криміналістичних досліджень із використанням штучного інтелекту криз призму євроінтеграційних процесів; висвітлено прогалини в нормативно-правовому регулюванні використання цифрових технологій, окреслено напрями його вдосконалення. Європейський вектор розвитку сучасних криміналістики й судової експертизи в Україні суттєво впливає на напрями формування сучасних криміналістичних знань. За таких обставин на часі постало формування, запровадження й активне застосування нового наукового напрямку криміналістичної науки — цифрової криміналістики (*Digital Criminalistics*). Сьогодні

інструменти цифрової криміналістики допомагають виявляти, документувати та розслідувати воєнні злочини, скоєні російськими окупаційними військами на території України. Обґрунтовано необхідність поживавити наукові дослідження в царині цифрової криміналістики, яка сьогодні стає стратегічним напрямом у розвитку сучасної криміналістики як європейської науки. Автори виокремили та проаналізували нові наукові підходи до розв'язання досліджуваних дискусійних питань і визначили перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Бойвоб Манджемда (Індія) у своїй праці виклав результати порівняльного дослідження застосування угоди про визнання провини в Індії та деяких іноземних країнах. Угода про визнання провини відома як засіб урегулювання судових спорів у всьому світі. Застосування, сфера охоплення та функціонування угоди про визнання провини істотно змінюється залежно від особливостей загального й цивільного права в кожній окремій державі. Автор проаналізував ці відмінності на прикладах різних юрисдикцій таких угод у США, Італії й Індії та висунув тезу щодо потреби Індії в запровадженні певної структури, яка б забезпечувала оперативне відправлення правосуддя. В індійських судах спостерігається збільшення кількості кримінальних справ. Наразі в'язниці переповнені ув'язненими, яких утримують без судового розгляду через постійні зволікання із розслідуванням і розглядом справ. Індія розробила угоду про визнання провини (як відповідь на сумний стан судової системи), визнану надійною стратегією для завершення відкритих справ і прискорення роботи системи кримінального судочинства. Утім, незважаючи на роки концептуалізації, індійська система кримінального

правосуддя донині не запровадила угоди про визнання провини. У науковій праці індійського колеги досліджено, чи є угода про визнання провини в Індії в її нинішніх формі та структурі достатньою для досягнення цієї мети, зважаючи на її переваги й недоліки в контексті індійської судової системи, і запропоновано певні зміни до цього сучасного механізму розв'язання спорів.

Доктор ветеринарних наук, професор **Іван Яценко** (Україна) присвятив свою статтю правовому статусу судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України. У роботі доведено, що елементи правового статусу судового експерта (передбачені цивільним, господарським і кримінальним процесуальним законодавством України, Кодексом України про адміністративне судочинство, а також відомчими законами й інструкціями) не цілком корелюють між собою: по-різному змістовно визначено права, обов'язки, заборони, обмеження та юридичну відповідальність судового експерта, що може негативно позначатися на реалізації принципів судово-експертної діяльності (зокрема, на неупередженості проведення судово-ветеринарної експертизи, а також на наданні обґрунтованого, об'єктивного, достовірного, правильного та правдивого висновку експерта). Зважаючи на ці недоліки, існує потреба уніфікувати згадувані норми для однакового їх застосування з метою повноцінної реалізації принципів судово-експертної діяльності — незалежно від виду судочинства й підстав проведення судової експертизи. Автор пропонує конкретні зміни та доповнення до нормативно-правових актів України з метою уніфікації правового статусу судового експерта.

Наступна стаття авторства кандидата юридичних наук, старшого дослідника **Ігоря Богданюка** (Україна) завершує розділ із дослідницькими матеріалами. У проведеному дослідженні запропоновано започаткувати структуру завдань інженерно-технічних досліджень за чотири групи, що визначають систему як загальну (родову). На підставі розробленої загальної структури завдань судової інженерно-технічної експертизи розроблено загальний перелік завдань судової інженерно-технічної експертизи, який надалі сприятиме уніфікації й осучасненню коригуванню відповідних розділів Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (за основними переліками завдань та орієнтовними переліками вирішуваних питань у судово-експертних дослідженнях, за всіма судово-експертними спеціальностями інженерно-технічних видів судових експертиз). Розроблений загальний перелік завдань, розв'язуваних шляхом виконання інженерно-технічних видів судових експертиз, доцільно зробити базовим для нових видів (підвидів) судових інженерно-технічних та інженерно-технологічних експертиз.

Розділ збірника з науковими нотатками розпочато статтею кандидатки економічних наук, старшої дослідниці **Дар'ї Давиденко** (Україна), кандидатки юридичних наук, доцентки **Карини Палкової** (Латвія) та **Юлії Шнак** (Україна). Авторки ретельно дослідили значення відкритих освітніх ресурсів для підготовки судового експерта. У праці розглянуто питання необхідності впровадження відкритих освітніх ресурсів для забезпечення підготовки судового експерта в умовах офлайн-навчання. Представлено науковій праці Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» у межах реалізації проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза», наукові результати якого — це навчальні матеріали з питань судової експертизи, розроблені з метою їх вільного застосування під час підготовки судових експертів в Україні й за її межами. Вивчено міжнародний досвід європейських партнерів щодо застосування доступних освітніх ресурсів для підготовки фахівців у галузі права. Наголошено на доцільності застосування накопиченого в цій царині досвіду у практиці здійснення такої підготовки в Україні за іншими експертними спеціальностями. Запропоновано розширити можливості вільного доступу в умовах дистанційного навчання судового експерта, запроваджуючи міжнародні освітні ресурси в обов'язкове навчально-методичне забезпечення освітніх програм.

Дослідження *PhDr Анни Шишки* (Польща) присвячене моделям судового розгляду адміністративними судами в Польщі. Адміністративне судочинство в Польщі здійснюють воеводські адміністративні суди (які розглядають справи в першій інстанції) і Верховний адміністративний суд (як суд другої інстанції). Авторка вважає запровадження змішаної моделі судової практики адміністративних судів більш ефективним для досягнення основної мети адміністративного судочинства (яка полягає у захисті прав особи від свавілля органів публічної адміністрації). Вторгнення адміністративного суду до сфери повноважень владних органів виправдовують дієвістю й ефективністю судочинства, що дає змогу скаржникові значно швидше отримати рішення по суті. Змішана модель судової практики польських адміністративних судів сприятиме більш ефективному захисту прав особи.

У статті *Миколи Дементьєва* (Україна) розкрито підстави, сутність, умови й відображення внутрішнього переконання експерта у висновках проведеного дослідження. Сутністю внутрішнього переконання є психологічний стан експерта, його впевненість у здобутих результатах і готовність формулювати умовиводи. Процесуальну умову об'єктивності, неупередженість внутрішнього переконання гарантовано незалежністю судового експерта. Зовнішнім виявленням внутрішнього переконання експерта є відповіді на поставлені питання (у формі категоричних суджень). Відсутність внутрішнього переконання експерт може втілити у формулюванні висновку про можливість існування обставин і фактів. Автор наголошує, що можливий висновок слід відрізнити від імовірного. Можливий висновок є формою експертної версії, імовірність чи достовірність якої визначають за результатами оцінювання слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом сукупно всіх доказів.

Статтю заслуженого економіста України *Костянтина Капустника* (Україна), кандидата економічних наук, старшого дослідника *Олексія Хомуценка* (Україна) та професора *Павлоса Кіноураса* (Греція) присвячено вдосконаленню науково-методичної бази проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз. Автори ставили собі за мету дослідити необхідність розроблення науково-методичних рекомендацій із питань проведення судово-економічних експертиз з урахуванням інших видів експертиз, обґрунтувати актуальність питань, пов'язаних із проведенням судово-економічних експертиз, які враховують інші види експертиз. Оскільки судові економічні експертизи, під час виконання яких використовують

результати інших видів експертиз, не підпадають під поняття комплексної експертизи, а висновки судових експертиз інших видів не є об'єктом дослідження судової економічної експертизи, то існує потреба в розробленні алгоритму проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз. Це допоможе фахівцям судової економічної експертизи використовувати висновки інших видів експертиз у комплексному дослідженні без їх оцінювання, що дасть змогу скоротити строки проведення експертиз і сприятиме отриманню об'єктивних і неупереджених експертних висновків.

Наукова праця кандидата економічних наук **Олексія Горлачука** (Україна), який регулярно оприлюднює свої роботи в нашому збірнику, присвячена проблемним аспектам класифікації судових економічних експертиз. Теоретико-методологічні засади розвитку судової економічної експертизи в частині визначення класифікаційних ознак її видового складу мають не лише теоретико-методологічне, а й безпосереднє практичне значення в діяльності експертів-економістів, а також судово-слідчих органів у разі призначення останніми такого виду експертиз. На думку автора, критерій систематизації видового складу судових економічних експертиз перебуває в економічній площині, а саме в розподілі суспільного виробництва на сфери матеріального й нематеріального виробництва з наступним етапом розподілу кожної із них на відповідні галузі за певними видами діяльності, що дає змогу виокремити основний критерій класифікації — за видом виробничої діяльності, завдяки чому забезпечено дотримання сукупності вимог науково обґрунтованого вибору критерію класифікації з виокремленням родів і видів економічних експертиз.

Матеріал кандидатки економічних наук **Ірини Сівчук** (Україна) присвячено дослідженню особливостей проведення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів в Україні. У статті обґрунтовано негативний вплив незаконної порубки на навколишнє середовище й зазначено зміни, яких зазнають території порубаних лісів. Проведене дослідження ґрунтується на застосуванні порівняльного підходу, що передбачає аналізування цін продажу та пропозицій такого виду лісоматеріалів. Також розглянуто визначення термінів «лісоматеріали», «круглі лісоматеріали», їх класифікацію та характеристику. Товарознавча експертиза круглих лісоматеріалів передбачає отримання вихідних даних щодо вимірювання параметрів деревини та застосування певного алгоритму дій для визначення їх ринкової вартості. Проаналізовано нові національні стандарти якості деревини й обґрунтовано необхідність залучення фахівця-спеціаліста лісової промисловості до проведення судової товарознавчої експертизи.

Завершується випуск № 29 збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» рубрикою «Новини наукового життя». Уміщений у ній матеріал стосується VI Харківського міжнародного юридичного форуму — однієї із наймасштабніших подій у юридичній царині 2022 року. Харківський міжнародний юридичний форум — це загальнодержавна подія правничого спрямування, організована завдяки тісній і плідній співпраці Міністерства економіки, Міністерства освіти і науки, Міністерства юстиції, Національної академії правових наук України та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Цей науково-практичний міжнародний

захід розглянув цілу низку найактуальніших юридичних проблем в умовах війни і глобальних загроз XXI століття та поєднав багато тематичних напрямів і форм їх проведення, поміж яких панельні дискусії, сателітні заходи, круглі столи, презентації, майстер-класи, лекторії тощо. Форум відбувся вже вшосте, незважаючи на складнощі, пов'язані з рашистським вторгненням до України. У заході взяли участь понад 1000 фахівців різних галузей права з усіх регіонів України та 30 країн світу (серед яких – Велика Британія, США, Франція, Нідерланди, Німеччина, Італія, Швейцарія, Данія, Норвегія, Литва, Словенія, Словаччина, Сербія, Азербайджан, Казахстан, Узбекистан, Тайвань, Малайзія, Бразилія та ін.). До дискусії долучилися понад 40 спікерів: відомі українські й іноземні правознавці, співробітники державних правоохоронних органів, представники провідних міжнародних судових (зокрема, Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини) і наукових установ, а також неурядових правозахисних організацій та ін. Докладніше зі стислим викладом тематики доповідей учасників Форуму можна ознайо-

митися на сторінках рубрики «Новини наукового життя».

Редакційна колегія збірника «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» вдячна авторам наукових праць, які дотримуються належного рівня етичних і формальних вимог до подання наукових статей для оприлюднення. Згадані норми обумовлено стандартами якості наукових робіт та правилами їх викладення, заведеними у світовому науковому товаристві, зокрема – публікаційними принципами *Publishing Ethics Resource Kit (PERK)*, рекомендаціями *Elsevier*, Комітету з етики публікацій (*Committee on Publication Ethics, COPE*), Етичним кодексом ученого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професійних спільнот, наукових організацій, редакцій і редакцій видань. Ми цінуємо внесок кожного науковця в розвиток збірника «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики»: здійснюючи правове забезпечення судово-експертної діяльності, ми зміцнюємо фундамент верховенства права сучасної та майбутньої України.

Запрошуємо всіх до співпраці! Разом ми переможемо! Слава Україні!

Ключев, О. (2022). Перспективи розвитку судової експертології в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 5–11. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.01.

Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід

Сніголя Матуелене * а, Віктор Шевчук ** а, b, Юргіта Балтрунене *** а

* Д-ка права, професорка, Академія громадської безпеки
Університету Миколаша Ромеріса, м. Вільнюс, Литва,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5379-4412>, e-mail: m.sniega@mruni.eu

** Д-р юрид. наук, професор, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8058-3071>, e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net

*** Академія громадської безпеки Університету Миколаша Ромеріса,
Каунаська районна прокуратура, м. Вільнюс, Литва,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8323-0570>, e-mail: baltruniene.jurgita@gmail.com

^а Написання оригінального рукопису, валідація, методологія.

^b Адміністрування проекту, нагляд.

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.02](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.02) УДК 343.98

Надійшло 20.12.2022 / Рецензовано 20.12.2022 / Прийнято до друку 21.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Мета статті — дослідити актуальні проблеми застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції в умовах воєнного стану і глобальних загроз; визначити основні тенденції, проблеми й перспективи криміналістичних досліджень із використанням штучного інтелекту крізь призму євроінтеграційних процесів; висвітлити прогалини в нормативно-правовому регулюванні використання цифрових технологій, окреслити напрями його вдосконалення. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження (зокрема, діалектичний, аналітичний, індукції й дедукції та ін.). Проаналізовано вітчизняний і європейський досвід застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції, визначено їхні перспективні напрями. Убачаємо, що правове регулювання використання штучного інтелекту в Україні доцільно здійснювати за європейськими стандартами, правилами й рекомендаціями — згідно

з обраним нашою державою євроінтеграційним курсом. Зауважено, що запровадження штучного інтелекту в судочинство має передусім ґрунтуватися на принципах верховенства права, дотримання основних прав людини, поваги до честі й гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості. Штучний інтелект не здатний цілком замінити суддів, однак його застосування сприятиме оптимізації роботи судді й суду. Обґрунтовано, що у воєнних реаліях сьогодення гостро постало питання про підвищення ефективності розслідування сучасних воєнних злочинів і кіберзлочинів за допомогою цифрових технологій.

Ключові слова: штучний інтелект; криміналістика; криміналістичні знання; спеціальні знання; цифрова криміналістика; судова експертиза; цифрові докази; розслідування воєнних злочинів; протидія злочинності; тенденції розвитку криміналістики.

Постановка наукової проблеми

Завдяки розвитку інформаційних технологій і активній цифровізації суспільства початок ХХІ ст. нерідко називають ерою інновацій, одним із найбільш актуальних і значущих досягнень якої став штучний інтелект (англ. *Artificial intelligence*). Сьогодні людство доволі широко послуговується технологіями штучного інтелекту в різних галузях як повсякденного життя, так і професійної діяльності (зокрема, у юриспруденції)¹. Цифрова революція як чинник динамічного розвитку суспільства сприяла створенню цифрової економіки, формуванню засад цифрового права, новій конфігурації соціальних відносин завдя-

ки використанню інтернету, соціальних мереж та інших інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні цифрові технології формують новий спосіб виробництва, створюють передумови для переходу до нової формації, цифровізації суспільних відносин і самого права, що регулює ці відносини².

Сьогодні штучний інтелект — це не просто технологічний тренд, модне слово чи тимчасове захоплення, це третя, комп'ютерна ера, заснована на інноваціях і передових технологіях. Ми перебуваємо на етапі фундаментальних змін, не схожих на ті, які пережило покоління першої промислової революції³. Відбувається становлення нового типу промислового виробництва, який

- 1 Пилипчук В. Г., Баранов О. А., Гиляка О. С. Проблема правового регулювання у сфері штучного інтелекту в контексті розвитку законодавства Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 35–62. DOI: 10.37635/jnalsu.29(2).2022.35-62 (дата звернення: 17.10.2022).
- 2 Petryshyn O. V., Nyliaka O. S. Human rights in the digital age: Challenges, threats and prospects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28. No. 1. Pp. 15–23. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.15-23 (дата звернення: 17.10.2022).
- 3 Вебб Е. Велика дев'ятка. Як IT-гіганти та їхні розумні машини можуть змінити людство / пер. з англ. І. Возняка. Харків, 2020. С. 9.

ґрунтується на *Big Data* та їхньому аналізі, повній автоматизації виробництва, технологіях віртуальної й доповненої реальності тощо ⁴, тобто формується суспільство цифрових технологій. У зв'язку із цим керівник *Google* С. Пічаї зауважив, що досягнення у сфері штучного інтелекту зроблять для людства більше, аніж відкриття вогню або електрики ⁵.

Цифрові технології у сучасних реаліях — це невід'ємний компонент, інтегрований у всі сфери людської діяльності. Цифровізація стає найважливішим чинником економічного зростання будь-якої держави та новим, інноваційним шляхом розвитку будь-якого суспільства. Цифровізація — новітня реальність передових країн Європи й усього світу, отже — і України, яка обрала європейський вектор розвитку ⁶. Нова цифрова реальність ставить перед юридичною практикою та наукою безліч принципів нових завдань, пов'язаних із розробленням ефективних інструментів і моделей правового регулювання різ-

них сфер життя суспільства (зокрема, у сфері протидії злочинності).

З іншого боку, цифрова реальність спричинила появу нових форм злочинності — кіберзлочинів, інформаційного шахрайства, значної кількості кібератак на підприємства й установи, що потребує протидії з боку правоохоронних органів, вивчення та дослідження цього явища. Цифрова інформація (як невід'ємний атрибут сучасної злочинності й діяльності органів кримінальної юстиції) визначає перспективи розвитку юридичної науки, зокрема криміналістики ⁷, яка перебуває на передньому краю боротьби зі злочинністю в реаліях воєнного стану, цифровізації суспільства й активного застосування цифрових технологій у різних сферах діяльності людини.

Штучний інтелект — це система, що поводить себе розумно, аналізуючи своє оточення й ухвалюючи доволі автономні рішення для досягнення мети ⁸. Системи штучного інтелекту можуть бути заснованими винятково на програмному

- 4 Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 90—101. DOI: [10.33270/01211192.90](https://doi.org/10.33270/01211192.90) (дата звернення: 17.10.2022).
- 5 Clifford C. Google CEO: A. I. is more important than fire or electricity / CNBC. Feb 1, 2018. URL: <https://www.cnbc.com/2018/02/01/google-ceo-sundar-pichai-ai-is-more-important-than-fire-electricity.html> (дата звернення: 17.10.2022).
- 6 Журавель В. А., Шепітько В. Ю. Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні: наближення до єдиного європейського простору / *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія. Харків, 2021. С. 651—669 ; Шевчук В. М. Європейський вектор розвитку сучасної криміналістики. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : мат.-ли Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 20-ї річн. створ. Полтав. юрид. ін-ту НЮУ ім. Ярослава Мудрого (Полтава, 29.09.2022). Полтава, 2022. С. 320—323. URL: <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/Збірник-29.09.pdf> (дата звернення: 17.10.2022).
- 7 Tymoshenko Y. P., Kozachenko O. I., Kyslenko D. P., Horodetska M. S., Chubata M. V., Barhan S. S. Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. No. 51. Pp. 149—160. DOI: [10.34069/AI/2022.51.03.14](https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.14) (дата звернення: 17.10.2022).
- 8 Baltrūnienė J. Dirbtinis intelektas ir duomenų apsauga kriminalistikos plėtros kontekste / *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai. Kolektyvinė monografija*. Vilnius, 2022. P. 203.

забезпеченні та працювати у віртуальному світі (наприклад, голосові синтезатори, програмне забезпечення для аналізу відеозаписів, пошукові системи, системи розпізнавання мовлення й обличчя) або можуть бути інтегрованими в апаратне забезпечення (наприклад, робототехніка, безпілотні транспортні засоби, дрони чи об'єкти мережі «Інтернету речей» (англ. *Internet of Things, IoT*)). Сучасна людина використовує штучний інтелект щодня — наприклад, для перекладу текстів, створення субтитрів для відео або блокування електронних листів (спаму). Тому штучний інтелект як останнє наукове досягнення потребує нових криміналістичних ідей і методів, пов'язаних із його використанням у боротьбі зі злочинністю⁹.

За таких обставин головним завданням криміналістики є розроблення й застосування інноваційних засобів, прийомів і методів, що дають змогу ефективно збирати, досліджувати, використовувати

в досудовому розслідуванні та під час судового розгляду різноманітну доказову інформацію¹⁰ (зокрема, цифрову). Саме тому в реаліях воєнного часу в Україні гостро постало питання про підвищення ролі криміналістики й застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції з огляду на європейський досвід і сучасну практику.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Наукове підґрунтя дослідження склали праці, присвячені вивченню та розробленню актуальних проблем застосування цифрових технологій у діяльності органів правопорядку та юстиції, таких вітчизняних і зарубіжних науковців-криміналістів, як: Г. К. Авдеевої¹¹, Р. Акермана¹², В. Білоуса¹³, О. Домашенка¹⁴, О. Думчикова¹⁵, В. Журавля¹⁶,

- 9 Jackson C. Artificial Intelligence Changing the World of Forensics Science. EasyChair Preprint. 2021. No. 5815. 3 p. URL: <https://easychair.org/publications/preprint/1Fmk> (дата звернення: 17.10.2022).
- 10 Textbook of criminalistics. Vol. 1: General theory / Ed. by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, 2016. P. 89—93.
- 11 Авдеева Г. К. Проблеми використання систем штучного інтелекту в роботі органів кримінальної юстиції. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності* : мат-ли наук.-практ. онлайн-семінару (Харків, 05.11.2020). Харків, 2020. С. 6—10.
- 12 Ackermann V. R., Kurapka V. E., Malewski H., Shepitko V. Schaffung eines einheitlichen europäischen Kriniinalistischen Raumes: Die Tatigkeit offentlicher Organisationen zur Starkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik*. 2020. Is. 6. Pp. 355—363.
- 13 Білоус В. В. Роль засобів криміналістики у протидії кіберзлочинності. *Міжнародні стандарти з кібербезпеки та їх застосування в Україні* : мат-ли «кругл. столу» (Харків, 19.04.2016). Харків, 2016. С. 15—20. URL: <http://dSPACE.nlu.edu.ua/handle/123456789/10885> (дата звернення: 17.10.2022).
- 14 Домашенко О. М. Проблемні питання використання цифрових доказів у криміналістиці. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : мат-ли міжнар. «кругл. столу» (Харків, 12.12.2019). Харків, 2019. С. 52—55. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BD-%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 17.10.2022).
- 15 Думчиков М. О. Процеси діджиталізації і криміналістика: ретроспективний аналіз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 100—108. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.10 (дата звернення: 26.09.2022).
- 16 Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків, 2021. С. 6—7.

І. Когутича¹⁷, В. Е. Курапки та Г. Малевські¹⁸, В. Коновалової та В. Шевчука¹⁹, О. Мусієнка²⁰, Ю. Черноуса²¹, В. Шепітька²² та ін.

Водночас у дослідженні означеної проблематики наразі наявна низка дискусійних проблем, зокрема щодо: визначення місця штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції, аналізування прогалин у нормативно-правовому регулюванні використання цифрових технологій і необхідності їх удосконалення в контексті євроінтеграційних процесів, вивчення перспектив використання штучного інтелекту в правосудді України та країн Євросоюзу

й решти важливих питань, що потребують негайного розв'язання.

За таких умов суттєво важливими є дослідження теоретико-методологічних засад оптимізації слідчої та судової діяльності шляхом застосування технологій штучного інтелекту задля ефективного вирішення завдань судочинства в умовах воєнного стану й подальше запровадження їх основних положень і криміналістичних рекомендацій у практику правозастосування. Водночас аналіз наукових публікацій зазначеної проблематики свідчить, що лише окремі праці присвячено дослідженню цих питань (А. Іддер і С. Куло²³,

- 17 Когутич І. І. Про окремі виклики криміналістиці та шляхи її усталення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 5—19. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.01 (дата звернення: 26.09.2022).
- 18 Курапка В. Э., Малевски Г. Научная концепция криминалистической политики в стратегиях органов правопорядка как инновационный прорыв в обеспечении создания общего европейского криминалистического пространства. *Інноваційні методи ...* . С. 85. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB-%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 17.10.2022).
- 19 Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science* : Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7—9, 2022). Lviv, 2022. Pp. 896—903. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-7-9.08.2022.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).
- 20 Мусієнко О. Л. Використання цифрових технологій при розслідуванні злочинів. *Інноваційні методи ...* . С. 99—102. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB-%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 17.10.2022).
- 21 Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця, 2017. 492 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/16029> (дата звернення: 17.10.2022).
- 22 Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9—20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02 (дата звернення: 26.09.2022).
- 23 Idder A., Coulaux S. Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution? / International Bar Association. 13.12.2021. URL: <https://www.ibanet.org/dec-21-ai-criminal-justice> (дата звернення: 12.10.2022).

Ю. Балтрунене²⁴, О. Дуфенюка²⁵, К. Джексона²⁶, А. Колодіної та Т. Федорової²⁷, І. Когутича²⁸, Л. Фрімена²⁹, Р. Степанюка та С. Перліна³⁰, В. Шепітька та М. Шепітька³¹ та ін.). Тому проблеми застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції в сучасних умовах глобальних загроз є вельми актуальними й потребують ґрунтовних наукових досліджень.

Мета статті

Дослідити можливості застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції в сучасних умовах воєнного стану і глобальних загроз, а також визначити основні тенденції, проблеми й перспективи криміналістичних досліджень із використанням штучного

інтелекту крізь призму євроінтеграційних процесів.

Методи дослідження

Для здійснення дослідження застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнофілософський, загальнонауковий (діалектичний, аналізу, синтезу, абстрагування, аналогії), приватні методи наукового пізнання, якими послуговуються в багатьох галузевих науках (порівняльний, кількісного та якісного аналізу), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний). Методологічним підґрунтям дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що відображає взаємозв'язок теорії та практики, а також концептуальні положення науки криміналістики.

24 Baltrūnienė J. Op. cit. Pp. 201–220.

25 Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6 (дата звернення: 12.10.2022).

26 Jackson C. Op. cit. URL: <https://easychair.org/publications/preprint/1Fmk> (дата звернення: 17.10.2022).

27 Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. № 1. Рр. 176–180. DOI: 10.32782/klj/2022.1.27 (дата звернення: 12.10.2022).

28 Когутич І. І. Застосування цифрових технологій — новий напрям криміналістики. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 09.12.2021). Чернівці, 2021. С. 79–84.

29 Freeman L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. No. 41. Is. 2. Pp. 284–336. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol41/iss2/1> (дата звернення: 12.10.2022).

30 Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). DOI: 10.33766/2524-0323.99.283-284 (дата звернення: 17.10.2022).

31 Шепітько В., Шепітько М. Формування цифрової криміналістики як стратегічний напрямок розвитку науки. *Kriminalistika a Forenzne Vedy: Veda, Vzdelavanie, Prax* : 17 Medzinardny Kongres Zbornik Prispievkov (16–17 sept 2021, Bratislava, Slovenská republika). Bratislava, 2021. Pp. 187–198. URL: https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/KKFV/2020/CrimCongres2021zbornik_draft_digit_v6_202107.pdf (дата звернення: 26.09.2022).

Формально-логічний метод застосовано під час аналізу змісту чинного європейського й вітчизняного законодавства щодо використання штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції з огляду на європейський досвід і сучасну практику. Завдяки порівняльно-правовому методу проведено аналіз і вивчено особливості законодавчого регулювання використання штучного інтелекту на предмет виявлення найбільш передових правових засобів та механізмів, які можна імплементувати до законодавства України у відповідній сфері застосування технологій штучного інтелекту.

Теоретичним підґрунтям дослідження є переважно наукові праці й висновки провідних зарубіжних фахівців, присвячені дослідженню проблем функціонування штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції щодо захисту прав людини в умовах масової цифровізації суспільних відносин. Нормативна база цього дослідження містить акти Європейського Парламенту, рекомендації Європейської комісії, нормативно-правові акти країн Європи, міжнародних організацій, чинні закони й інші нормативно-правові акти України, що регулюють суспільно-правові відносини, які виникають у зв'язку із застосуванням штучного інтелекту. Аналіз нормативно-правової бази свідчить про наявність у законодавстві ЄС необхідних правових засад та ефективних механізмів регулювання суспільних відносин у галузі цифрової трансформації та розвитку інформаційних технологій у різних сферах (зокрема, у діяльності органів правопорядку та юстиції), які Україна може успішно застосовувати в цій царині знань.

Викладення основного матеріалу дослідження

Сучасний етап розвитку суспільних відносин вирізняється стрімкою активізацією та застосуванням цифрових (інформаційних) технологій у всіх сферах життєдіяльності людини. Сьогодні автопілоти кермують автомобілями, смартфони відрізняють своїх власників від сторонніх осіб, віртуальні помічники відповідають на будь-які питання, вуличні камери розпізнають злочинців, «кіберсудді» ухвалюють судові рішення, роботи проводять хірургічні операції, високоточна військова зброя й безпілотні літальні апарати уражають цілі — і це далеко не вичерпний перелік випадків, коли сучасні технології штучного інтелекту допомагають людині виконувати різноманітні складні завдання³². Під впливом досягнень науково-технічного прогресу та подальшої цифровізації суспільства люди крок за кроком перемищуються зі звичного, матеріального світу до цифрового простору.

За таких умов наше суспільство активно прямує до цифрового суперінтелекту, який значно перевершує інтелект людини. Убачаємо, що штучний інтелект здатний не тільки до самовдосконалення: він знається на принципах і механізмах власного функціонування, розв'язанні складних інтелектуальних завдань, що дає йому змогу в деяких ситуаціях перевершувати людський інтелект. До переваг його застосування належать, зокрема: точність і швидкість оброблення даних; аналізування значної кількості інформації у стислі строки; зменшення помилок і збільшення шансів досягнення результатів більш високої точності; зниження собівартості

32 Kosilova O. I., Rozghon O. V., Solodovnikova C. K., Stolbovyi V. M., Barabash O. O. Observance of Human Rights in the Use of AI as Technology. *Law, State and Telecommunications Review*. 2022. Vol. 14. No. 2. Pp. 38—67. DOI: [10.26512/lstr.v14i2.41558](https://doi.org/10.26512/lstr.v14i2.41558) (дата звернення: 17.10.2022).

й підвищення продуктивності праці; відсутність потреби у сні або перерви на обід; невтомність; здатність працювати в потенційно небезпечному для людини середовищі³³.

Попри всі позитивні можливості й потенціал, останнім часом технологіями штучного інтелекту дедалі частіше послуговуються правопорушники, винаходячи нові способи злочинної діяльності з використанням цифрових технологій і продукуючи в такий спосіб зростання рівня злочинності. До того ж криміногенні чинники штучного інтелекту спричиняють нові загрози й нові виклики охоронюваним законом інтересам як окремих громадян, так і держави й суспільства загалом, потребуючи адекватних засобів протидії таким кримінально-правовим³⁴ і криміналістичним засобам³⁵.

Отже, ми змушені також констатувати низку проблем, спровокованих використанням штучного інтелекту, розв'язання яких має стати першорядним завданням наукової спільноти й держави. Тож у питаннях розвитку та запровадження штучного інтелекту пильної уваги потребують безпека, надійність, прозорість, справедливість, етика й рівність (неупередженість), запобігання порушенням основних прав людини, особливо коли неможливо передбачити наслідки застосування нових технологій. У міру того, як штучний інтелект

поширюється на повсякденне життя людства, проблема недотримання й порушення основних прав людини та громадянина стає дедалі серйознішою³⁶.

Серед актуальних питань — проблеми визначення місця штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції, аналізування та визначення поняття штучного інтелекту й необхідність його вдосконалення в контексті євроінтеграційних процесів, дослідження правових передумов застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності та правосудді з огляду на євроінтеграцію, аналізування прогалин у нормативно-правовому регулюванні застосування цифрових технологій, проблеми й перспективи використання штучного інтелекту в правосудді України та країн Європейського Союзу, забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень із застосуванням цифрових технологій, притягнення до відповідальності за шкоду, завдану застосуванням цифрових технологій, та ін. Проаналізуємо названі проблеми й окреслимо напрями їх розв'язання.

Правові передумови застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності та правосудді у світлі євроінтеграції

Важливо зауважити, що формування законодавчої бази в Україні з означених

33 Як діє штучний інтелект і перспективи його використання / AI Conference. Kyiv. 2020. URL: <https://aiconference.com.ua/uk/news/printsipi-raboti-iskusstvennogo-intellekta-i-perspektiva-ego-ispolzovaniya-92238> (дата звернення: 17.10.2022).

34 Radutniy O. E. Novel Criminal Delicts Related to Digital Human Being. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Т. 1. № 13. С. 16–28. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/12594> (дата звернення: 17.10.2022).

35 Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Op. cit. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-7-9.08.2022.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

36 Турута О. В., Турута О. П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 71. С. 50. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.71.7 (дата звернення: 26.09.2022).

питань базується на міжнародних стандартах і рухається в напрямі Європейської стратегії розвитку штучного інтелекту³⁷. Розвиваючи нормативно-правову базу, засновану на правах людини та фундаментальних цінностях (як задекларовано у цьому документі), Україна, ставши кандидатом до ЄС, зобов'язана сформувати й запровадити систему штучного інтелекту, яка буде корисною громадянам, бізнесу та національному уряду. Члени ЄС, Україна й Європейська комісія мають працювати у цьому напрямі разом, забезпечуючи передові позиції технологій штучного інтелекту та перспективи їх впровадження³⁸.

З огляду на обраний Україною євроінтеграційний курс, формування та подальше вдосконалення вітчизняного законодавства щодо правового регулювання застосування штучного інтелекту має ґрунтуватися на вже сформованих європейських стандартах, правилах і рекомендаціях³⁹. Водночас Єврокомісія однією з трьох основних цілей координації у сфері штучного інтелекту визначає обов'язкове зваження на всі соціальні цінності й основні права ЄС у ви-

користанні нових технологій штучного інтелекту, зокрема етичні та юридичні питання⁴⁰. Розроблення й формування національного законодавства обов'язково має ґрунтуватися на передовому європейському досвіді правового регулювання цієї сфери діяльності, аналізуючи як позитивні, так і негативні наслідки, а також процедуру визначення відповідальності за помилки, які спричинили негативні наслідки⁴¹.

Визначальним кроком у виборі напряму європейської стратегії щодо штучного інтелекту у вітчизняній політиці стала Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (далі — *Концепція*), метою якої є «визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління»⁴². Одним із завдань, передбачених цією Концепцією для правосуддя, є забезпечення «винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій

37 Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions — Coordinated Plan on Artificial Intelligence (COM(2018) 795 final) / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/coordinated-plan-artificial-intelligence> (дата звернення: 19.10.2022).

38 Пістракевич О. В. Стратегії розвитку штучного інтелекту в європейському союзі (на прикладі країн Вишеградської групи). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1 (9). С. 162. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39141/1/O_Pist-rakevych_IRPCRS_1%289%29_2021.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

39 Velykanova M. M. Artificial intelligence: legal problems and risks. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27. No. 4. Pp. 185–198. DOI: [10.37635/jnalsu.27\(4\).2020.185-198](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198) (дата звернення: 17.10.2022).

40 Баранов О. А. Правові аспекти національних стратегій розвитку штучного інтелекту. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 25–29.

41 Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності. Аналітичний огляд. Київ, 2022. С. 18–19.

42 Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвал. розпорядж. КМУ від 02.12.2020 р. № 1556-р (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2022).

штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики»⁴³.

Важливим кроком для України також стало прийняття Єврокомісією з ефективності правосуддя Ради Європи Етичної хартії з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (англ. *European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment*, далі — *Етична хартія*), яку розглядають як систему єдиних принципів і правил використання штучного інтелекту в судовій системі та в якій зазначено основні категорії залучення штучного інтелекту, а саме: розширені пошукові системи судової практики; онлайн-вирішення спорів; допомога у складанні позовних заяв; прогнозний аналіз; категоризація положень норм закону за різними критеріями та виявлення розбіжних або несумісних положень; чат-боти для інформування сторін або підтримки їх у судовому розгляді⁴⁴. Ухвалення Етичної хартії врегулювало питання впровадження штучного інтелекту та сприяло трансформуванню інформаційних технологій у правосудді України.

Також українські фахівці вважають актуальною «Білу книгу зі штучного інтелекту: європейський підхід до досконалості і довіри» (2020), у якій зазначено, що штучний інтелект має працювати на

благо людей і суспільства. Мета цього документа: зазначити можливі зміни, які сприятимуть надійному й безпечному розвитку штучного інтелекту в Європі, поважаючи цінності та права громадян ЄС⁴⁵.

Ще одним важливим здобутком у визначенні напряму європейської стратегії щодо штучного інтелекту стало те, що Україна (як член Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи) у жовтні 2019 р. приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (англ. *Organization for Economic Cooperation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449*)⁴⁶. Рекомендації містять пропозиції для тих, хто розробляє національну політику з метою міжнародного співробітництва в галузі розвитку й безпечного використання штучного інтелекту, а саме: інвестування в дослідження та розроблення штучного інтелекту; сприяння розвитку цифрової екосистеми для штучного інтелекту; формування сприятливого політичного середовища для штучного інтелекту; нарощування людського потенціалу та підготовка до трансформування ринку праці.

До того ж Україна долучилася до Програми «Цифрова Європа» (2021—2027)⁴⁷, спрямованої на розвиток провідних

43 Концепція розвитку ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2022).

44 European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3–4 December 2018) / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 16.10.2022).

45 White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust / European Commission. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en (дата звернення: 17.10.2022).

46 Recommendation of the Council on Artificial Intelligence / OECD Legal Instruments. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> (дата звернення: 19.10.2022).

47 Програма ЄС «Цифрова Європа» (2021—2027) / Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/digital-europe-programme> (дата звернення: 17.10.2022).

цифрових навичок, упровадження цифрових технологій на підприємствах, розбудову цифрової інфраструктури, а також на ще більшу доступність цифрових послуг для громадян і державних інституцій країн ЄС та асоційованих країн. Програма «Цифрова Європа» (2021–2027) надає фінансування для цифровізації країн Європи за різними напрямками, її мета — прискорити відновлення економіки та цифрову трансформацію. Участь у Програмі наблизить Україну до Єдиного цифрового ринку ЄС⁴⁸.

Водночас відсутність належної законодавчої бази для використання штучного інтелекту потребує пошуку шляхів подолання ризиків і загроз правам людини, відновлення порушених прав і мінімізації загроз застосування технологій штучного інтелекту у різних сферах життєдіяльності (зокрема, у правовій). Оскільки цифрові технології (як різновид інноваційних) впливають на різні сфери життя людини, то держави втілюють розуміння важливості їх інтенсивного впровадження у відповідних стратегіях розвитку, орієнтованих на стійке економічне зростання та зміцнення конкурентної позиції кожної країни в глобальному економічному середовищі. Значну роль в інноваціях відіграють цифрові технології, які використовують електронне обладнання й дають змогу прискорити та полегши-

ти різні процеси⁴⁹. Це повною мірою стосується і правових засад застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності та правосудді.

Європейський Союз, намагаючись до 2030 року перетворити політику цифрових планів на конкретні цілі й забезпечити їх утілення у життя, пропонує встановити показчик цифрової політики. Основу показчика становитиме покращена система спостереження в ЄС, за якою вестиметься спостереження за швидкістю цифрової трансформації, недоліками цифрової стратегії в Європі та впровадженням цифрових принципів. У документі буде зазначено засоби застосування візії й визначено основні орієнтири за чотирма напрямками. Перші два напрями — це цифрові можливості, освіта й удосконалення навичок, решта — цифрова трансформація бізнесу та громадських послуг⁵⁰.

З огляду на зазначене варто зауважити, що штучний інтелект, як і будь-яка інша новітня перетворювальна технологія, може спричинити нові етичні та юридичні проблеми — наприклад, пов'язані з відповідальністю або потенційно упередженим прийняттям рішень⁵¹. Тому ЄС має забезпечити розроблення та розгортання штучного інтелекту в межах відповідної правової бази, яка сприятиме інноваціям згідно з цінностями й основними правами

48 Україна долучилася до Програми «Цифрова Європа»: що це означає / Урядовий портал. 05.09.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-doluchylasia-do-prohramy-tysfrovaievropa-shcho-tse-oznachaie> (дата звернення: 19.10.2022).

49 Kosilova O. I.; Rozghon O. V., Solodovnikova S. K., Stolbovyi V. M., Barabash O. O. Op. cit. С. 39. DOI: 10.26512/Istr.v14i2.41558 (дата звернення: 17.10.2022).

50 Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui 2030 m. skaitmeninės politikos kelrodis : Europos skaitmeninio dešimtmečio kelias (COM(2021) 118 final). Briuselis, 2021.03.09 / Inforex. URL: <https://www.inforex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1243617&qj=7005421> (дата звернення: 19.10.2022).

51 Von der Leyen U. A Union that strives for more. My agenda for Europe / European Commission. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20190716RES57231/20190716RES57231.pdf> (дата звернення: 19.10.2022).

громадян, а також такими етичними принципами, як підзвітність і прозорість. ЄС має всі можливості для того, щоб керувати такими процесами на глобальному рівні⁵². Отже, питання подальших розробок у царині штучного інтелекту, а також регламентування діяльності в цій сфері є актуальними для сучасної європейської та вітчизняної політики.

Дискусійність визначення поняття штучного інтелекту та необхідність його вдосконалення в контексті євроінтеграційних процесів

Аналізуючи правові передумови застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності і правосудді в країнах ЄС та Україні, необхідно звернути увагу на певну дискусійність поняття «штучний інтелект»: його розтлумачено в Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні як організовану «сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань»⁵³. Водночас галузь штучного

інтелекту визначено як «напрям діяльності у сфері інформаційних технологій, який забезпечує створення, впровадження та використання технологій штучного інтелекту»⁵⁴.

Убачаємо, що розкриття поняття «штучний інтелект» лише на рівні вітчизняного підзаконного акта є певною мірою дискусійним із погляду його практичного застосування. Тож відсутність нормативно-правового акта у формі закону, який би регулював застосування штучного інтелекту в судочинстві України, є однією із прогалин нашого законодавства⁵⁵. Станом на сьогодні в Україні, на жаль, на законодавчому рівні не визначено поняття, види (форми) штучного інтелекту, принципи, межі, умови й порядок його застосування тощо: ці та інші проблеми донині розглядають лише в теоретичній площині. З іншого боку, міжнародне законодавство й іноземні доктрини також не дають чіткої відповіді на окремі питання у сфері застосування штучного інтелекту⁵⁶. Отже, в реаліях сьогодення важливим є підготовка та прийняття нормативно-правового акта у формі закону, який би регулював застосування штучного інтелекту в судочинстві України.

На нашу думку, формуючи визначення поняття «штучний інтелект», необхідно зважати на напрацювання зарубіжних науковців⁵⁷, позитивний досвід країн ЄС, США, Японії, Китаю та

52 Baltrūnienė J. Op. cit. P. 204.

53 Концепція розвитку штучного інтелекту ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2022).

54 Там само.

55 Karmaza O., Koucherets D. Artificial intelligence in the civil process: prospects for use. The latest development of the modern legal sciences and education in Ukraine and EU countries: an experience, challenges, expectations : collective monograph. Riga, 2021. Pp. 233–262. DOI: [10.30525/978-9934-26-033-9-14](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-033-9-14) (дата звернення: 17.10.2022).

56 Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Принципи штучного інтелекту в правосудді України. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 20. DOI: [10.32842/2078-3736/2021.2.3](https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.3) (дата звернення: 17.10.2022).

57 Freeman L. Op. cit. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol41/iss2/1> (дата звернення: 12.10.2022).

України⁵⁸. Наприклад, досвід країн ЄС свідчить про важливість двох складових — цифрової компетентності й обізнаності населення та якісного інтернет-покриття. До того ж пріоритетним убачаємо забезпечення кіберпростору задля мотивування споживачів цифрового ринку. Водночас важливо підтримати розвиток інформаційно-комунікаційного забезпечення державних платформ і стаціонарних центрів для отримання адміністративних послуг на місці за допомогою інтернету й інформаційно-комунікаційно обізнаних державних службовців⁵⁹.

Тому необхідно конкретизувати визначення штучного інтелекту, запропоновані в міжнародних документах. Так, згідно з резолюцією Європарламенту, штучний інтелект — це розумний робот, який має такі особливості: набуває автономності за допомогою сенсорних датчиків і/або обміну даними; самостійно вивчає досвід чи взаємодію; має слабку фізичну підтримку; адаптує модель поведінки до середовища; є неживим у біологічному сенсі⁶⁰. У повідомленні Єврокомісії штучний інтелект трактовано як системи, що демонструють розумову діяльність у формі аналізу навколишнього середовища та вжиття заходів

(із певним ступенем автономії) для досягнення конкретної мети. Системи на основі штучного інтелекту — це програмне забезпечення, яке використовується у віртуальному світі для аналізування зображень; системи розпізнавання мовлення й обличчя; пошукові системи тощо; також штучний інтелект може бути вбудовано в апаратні пристрої (наприклад, автономні машини, дрони або об'єкти мережі «Інтернету речей»)⁶¹.

Аналіз сучасних концепцій штучного інтелекту свідчить: штучний інтелект та інтелект людини — це взаємопов'язані явища, оскільки функціонування штучного інтелекту (основними характеристиками якого є здатність мислити, сприймати, розв'язувати проблеми, навчатися тощо) базується на принципах функціонування людського, єдина відмінність полягає в їхній природі — штучний інтелект створено людьми⁶².

Формулюючи визначення штучного інтелекту, дослідники спираються на *концепцію раціональності*, оскільки для вибору найоптимальніших дій, необхідних для досягнення певної мети, слід оптимізувати певні критерії, а для цього потрібно мати доступні ресурси⁶³. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) приділяє значну увагу

58 Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Значч. твір. С. 8—26.

59 Чалабієва М. Р. Позитивний досвід цифровізації країн Європейського Союзу. *Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку* : зб. наук. ст. за мат.-лами V Всеукр. наук.-практ. конф. з европ. права (Харків, 12.11.2021). Харків, 2021. С. 30. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Conf_12.11.21.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

60 European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *Official Journal of the European Union*. 18.7.2018. Pp. 239—257. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&rid=9> (дата звернення: 19.10.2022).

61 Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Artificial Intelligence for Europe. (COM/2018/237 final). Brussels, 25.4.2018 / EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:237:FIN> (дата звернення: 19.10.2022).

62 Baltrūnienė J. Op. cit. Pp. 211.

63 A definition of Artificial Intelligence: main capabilities and scientific disciplines / European Commission. 08 April 2019. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines> (дата звернення: 17.10.2022).

технологіям штучного інтелекту та практичним аспектам їх застосування й використання з погляду відповідності національним пріоритетам, а також повною мірою зважає на можливі проблеми, пов'язані з поширенням відповідних технологій у світі. Фундаментальні технології штучного інтелекту покликані сприяти трансформуванню економіки, ринку праці, державних установ і, як результат, — суспільства загалом. Використання таких технологій відкриває неосяжні можливості в різних сферах соціально-економічного життя (підвищення ефективності виробництва, зменшення витрат, поліпшення якості товарів і послуг та ін.)⁶⁴.

Тому в будь-якому новому правовому документі визначення штучного інтелекту потрібно формулювати гнучко, беручи до уваги сучасні досягнення й перспективи науково-технічного прогресу та цифрових технологій, і водночас доволі точно, щоби забезпечити необхідну правову визначеність. Звісно, траплятимуться також і ризиковані випадки використання штучного інтелекту (через створювану ним небезпеку або мету такого використання), тобто незалежно від конкретних умов до нього слід висувати вимоги, які ми розглянемо далі. Як стратегічний інструмент штучний інтелект здатний передбачати майбутні ризики (зокрема, гібридні) і долати реальні загрози, отже — підвищувати безпеку ЄС⁶⁵. Також він може сприяти протидії злочинності та теро-

ризму, допомагаючи органам правопорядку відстежувати використовувані злочинцями технології і транскордонну злочинну діяльність.

Водночас, незважаючи на сприйняття штучного інтелекту як успішної й популярної цифрової технології, її застосування в різних сферах суспільного життя має відповідати основним правам людини, закріпленим у міжнародних документах. Це пов'язано з наявністю певного конфлікту між інтересами суб'єктів (що прагнуть економічного зростання, автоматизації та кадрових змін) і дотриманням прав, свобод та інтересів людини в разі застосування технологій штучного інтелекту (зокрема, щодо поширення персональних даних, утручання в право на недоторканність приватного життя, порушення свободи вираження поглядів, які обумовлено Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод⁶⁶, далі — *Конвенція прав людини*).

Оскільки Україна спрямована на євроінтеграцію, то її інформаційна політика (зокрема, розвиток цифрових технологій і застосування технологій штучного інтелекту) обов'язково має стати складовою цього процесу. Розвивати штучний інтелект як один із пріоритетних напрямів науково-технологічних досліджень потрібно в контексті процесів, що відбуваються у цій царині в країнах ЄС, забезпечуючи відповідною вітчизняною законодавчою базою та розробляючи стратегії з огляду на

64 Kosilova O. I.; Rozghon O. V., Solodovnikova S. K., Stolbovyi V. M., Barabash O. O. Op. cit. С. 43. DOI: 10.26512/lstr.v14i2.41558 (дата звернення: 17.10.2022).

65 Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui. Europos požiūrio į dirbtinį intelektą formavimas (COM(2021) 205 final). Briuselis, 2021.04.21 / Inforex. URL: <https://www.inforex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1245300> (дата звернення: 19.10.2022).

66 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 р.; ратифік. Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР; чинна для України з 11.09.1997 р. (зі змін. та доп.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.10.2022).

досвід як окремих країн, так і на загальноєвропейські тенденції загалом ⁶⁷.

Також заслуговує на увагу підхід української наукової школи до визначення поняття штучного інтелекту ⁶⁸, який ґрунтується на застосуванні принципів і механізмів функціонування мозку людини (зокрема, її свідомості). Першорядним завданням для створення штучного інтелекту фахівці вважають розбудову штучної свідомості як глобальний самоорганізований інформаційний витвір діяльності обчислювальної системи, що оцінює й контролює ключові процеси, які в ній відбуваються, поширює інформацію між різними ділянками системи для узгодження їхньої роботи та забезпечує соціальне й особистісне сприйняття дійсності. Базуючись на проєкті Національної стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні ⁶⁹ та попередньому аналізі, штучний інтелект слід розглядати як алгоритм розв'язання творчих завдань, створений і контрольований штучною свідомістю штучної особистості (машини).

Метою створення штучного інтелекту називають копіювання (моделюван-

ня) роботи людського мозку, інтелекту, розумової діяльності, відтворення когнітивної функції еквівалентних або тотожних за критеріями, характеристиками й показниками когнітивним функціям людини. Штучний інтелект — це сукупність методів, способів, технологій і засобів (зокрема, апаратних), комп'ютерних програм, які реалізують одну, кілька або всі когнітивні функції, еквівалентні когнітивним функціям людини ⁷⁰; це сконструйована людиною пристрій або комп'ютерна програма зі здобування, оброблення й застосування інформації та формування вмінь, подібних до дій, свідомо виконуваних людиною ⁷¹.

Незважаючи на дискусії й певні сумніви щодо надання штучному інтелекту правового підґрунтя, на шляху євроінтеграції Україна не відмовиться від здобутків науково-технічного прогресу. Тож правове регулювання в галузі розроблення та використання штучного інтелекту залишається актуальним для вітчизняного законодавця. В основу регламентування новітніх технологій слід закладати європейські стандарти

67 Пістракевич О. В. Знач. твір. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39141/1/O_Pist-rakevych_IRPCRS_1%289%29_2021.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

68 Баранов О. А. Інтернет речей: теоретико-методологічні основи правового регулювання. Т. 1: Сфери застосування, ризики і бар'єри, проблеми правового регулювання : монографія. Харків, 2018. 344 с. ; Karmaza O., Koucherets D. Op. cit. DOI: 10.30525/978-9934-26-033-9-14 (дата звернення: 17.10.2022) ; Radutniy O. E. Op. cit. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/12594> (дата звернення: 17.10.2022) ; Striltsiv O. M., Fedorenko O. A. Problems of legal regulation of the use of artificial intelligence technologies by the National Police of Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. Vol. 27. No. 1. Pp. 30—39. DOI: 10.33270/0122271.30 (дата звернення: 17.10.2022).

69 Проєкт Національної стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні (2021—2030) / МОН України, НАН України, Інститут проблем штучного інтелекту. Київ, 2021. С. 10—11. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/images/news/img/2021/06/strategiya-110621.pdf> (дата звернення: 19.10.2022).

70 Баранов О. Ідентифікація робота зі штучним інтелектом як суб'єкта права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : мат.-лі друг. наук.-практ. конф. (Київ, 29.11.2018). Київ, 2018. С. 9. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_tez_19.12.2018-maket_3-converted.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

71 Мічурін Є. О. Правова природа штучного інтелекту. *Форум Права*. 2020. № 64 (5). С. 67—75. DOI: 10.5281/zenodo.4300624 (дата звернення: 19.10.2022).

й рекомендації із захисту прав і свобод розробників штучного інтелекту та користувачів його здобутками, договірних зобов'язань і юридичної відповідальності в цій галузі. Реформування законодавства відповідно до вимог цифрової доби має відбуватися комплексно. Існує першорядна потреба уніфікувати термінологію, зокрема законодавче визначення поняття «штучний інтелект»⁷². Тому сьогодні вельми актуальним є ухвалення закону про застосування штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та судочинстві України (з огляду на європейський досвід).

Проблеми й перспективи використання штучного інтелекту в правосудді України та країн ЄС

Для консолідації зусиль держави, науковців, освітян, бізнесу, громадських та експертних спільнот у галузі штучного інтелекту Міністерство цифрової трансформації України створило Експертний комітет з питань розвитку сфери штучного інтелекту⁷³, який запропонував вісім ключових напрямів державної політики у цій сфері:

- 1) освіта та людський капітал;
- 2) наука та інновації;
- 3) економіка та бізнес;
- 4) кібербезпека;
- 5) оборона та безпека;
- 6) державне управління;
- 7) правове регулювання та етика;
- 8) правосуддя.

У контексті нашого дослідження з наукового та практичного погляду цікавими є питання застосування штучного інтелекту передусім у правосудді, діяльності правоохоронних органів та вдосконалення правового забезпечення цих видів діяльності.

Аналіз проведеного в Україні соціологічного дослідження підтверджує позитивне ставлення більшості респондентів до активного розвитку штучного інтелекту. Такі позитивні моменти вони вбачають насамперед у: 1) звільненні людей від важких, небезпечних і некваліфікованих видів робіт (69,5 %); 2) збільшенні продуктивності в усіх галузях промисловості (50,4 %); 3) запобіганні хворобам, подовженні людського життя (19,9 %); 4) убезпеченні людства від стихійних лих і катастроф (18,1 %); 5) запобіганні злочинності та війні (14,1 %). Водночас 35,6 % респондентів вважають, що штучному інтелекту необхідно довірити правоохоронні функції, 46,0 % — розроблення та вдосконалення законодавства, 54,9 % — розгляд справ у суді⁷⁴. Такі показники свідчать про позитивні очікування та підтримання впровадження штучного інтелекту в діяльність правоохоронних органів і судочинство.

Передумовою впровадження штучного інтелекту в Україні є початок дії Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі — ЄСІТС)⁷⁵ — сукупності інформаційних і телекомунікаційних підсистем (модулів), що

72 Токарева К. С., Савліва Н. О. Особливості правового регулювання штучного інтелекту в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3 (60). С. 151. DOI: 10.18372/2307-9061.60.15967 (дата звернення: 19.10.2022).

73 Експертний комітет з питань розвитку сфери штучного інтелекту при Міністерстві цифрової трансформації України. URL: <http://ai.org.ua/ua.html> (дата звернення: 19.10.2022).

74 Майже 50 % українців вважають, що штучний інтелект може допомогти забезпечити чесні вибори і перемогти корупцію,— опитування / LB.ua. 11.12.2018. URL: https://lb.ua/news/2018/12/11/414638_pochti_50_ukraintsev_schitayut.html (дата звернення: 10.11.2022).

75 ЄСІТС / Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/page/yesits> (дата звернення: 10.11.2022).

забезпечують автоматизацію процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя.

Модулі ЄСІТС:

- офіційний вебпортал «Судова влада України»;
- Єдиний державний реєстр судових рішень;
- офіційна електронна адреса («Електронний кабінет»);
- єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами;
- єдиний контакт-центр судової влади України;
- «Автоматизований розподіл»;
- «Електронний суд»;
- «Судова статистика».

До складу ЄСІТС також має увійти система автоматизованого арешту коштів у межах виконавчого провадження, адміністратор якої матиме доступ до інформації Єдиного державного демографічного реєстру. Загалом впровадження такої системи передбачає використання електронного цифрового підпису й електронного документообігу (тобто цілковито безпаперове діловодство). Сьогодні в тестовому режимі функціонують три її модулі («Електронний кабінет», «Електронний суд» і підсистема відеоконференцз'язку)⁷⁶.

Водночас важливо зауважити, що повноцінне впровадження цієї системи є питанням не одного року. Наразі лише в деяких судах працюють окремі модулі, а електронні позови доводиться дублювати в паперовій формі. Це спричинено

низкою проблем воєнного стану, проте в разі активізації політики уряду щодо цифрової трансформації можна очікувати стрімкого розвитку цієї сфери й підвищення ефективності та прозорості в роботі українських судів. Тому проблеми й перспективи запровадження сучасних цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту сьогодні вельми актуальні⁷⁷ й потребують подальшого вивчення і практичних кроків у напрямі діджиталізації та цифровізації правосуддя в Україні.

З іншого боку, повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала питання про створення вітчизняної системи військової юстиції. Підґрунтям для обговорення цього питання мають стати Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам *CM/Rec(2010)4* «Про права людини стосовно військовослужбовців» (прийняті на 1077-му засіданні 24.02.2010 р.), Конвенція прав людини та прецедентна практика Європейського суду з прав людини, у якій напрацьовано підходи до функціонування військових судів. Звернення до цієї практики, у якій (поміж іншими) розглянуто питання забезпечення права на справедливий суд у контексті можливих порушень ст. 6 Конвенції прав людини військовими судами, дає змогу синтезувати ключові підходи, які варто взяти до уваги для функціонування військових судів в Україні⁷⁸. Тому аналіз проблем і перспектив використання штучного інтелекту в правосудді нашої держави

76 ЄСІТС ... URL: <https://hcj.gov.ua/page/yesits> (дата звернення: 10.11.2022).

77 Shepitko V. Yu., Shepitko M. V. The role of forensic science and forensic examination in international cooperation in the investigation of crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28. Iss. 1. P. 179–186. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.179-186 (дата звернення: 10.11.2022).

78 Капліна О. В. Військова юстиція у фокусі Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 2. С. 181–191. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.2.29 (дата звернення: 12.10.2022).

з огляду на напрацювання Європейського суду з прав людини свідчить про перспективність запровадження окремих елементів цифровізації в судочинство України, зокрема в діяльність військової юстиції в умовах війни.

Так само доволі дискусійним і важливим є питання про те, чи може штучний інтелект замінити суддю⁷⁹. Деякі правники обґрунтовують необхідність застосування штучного інтелекту як кіберсудді тим, що він ухвалюватиме рішення як людина, тільки робитиме це більш швидко, послідовно, непідкупно, неупереджено й об'єктивно⁸⁰. Ми вважаємо, що подібні радикальні новації потребують продуманого та виваженого підходу.

Слід зазначити, що у ст. 6 Конвенції прав людини⁸¹ закріплено право розгляду справ незалежним і безстороннім судом. Проте ані в самій ст. 6, ані в коментарях до неї немає прямої заборони використання штучного інтелекту й не стверджується, що правосуддя має здійснювати лише суддя-людина. Практика Європейського суду з прав людини

у світлі порушення ст. 6 Конвенції прав людини через застосування штучного інтелекту під час ухвалення рішення донині відсутня. Вітчизняне право деталізує норму Конвенції прав людини у ст. 127 Конституції України, де закріплено, що правосуддя здійснюють судді та судову владу покладено саме на них. Аналогічну правову позицію містить ст. 92 Основного Закону ФРН⁸².

Запровадження ідеї «кіберсуддів» пов'язано з формалізацією, створенням і пропонуванням відповідних шаблонів у вигляді програм та алгоритмів⁸³, тому не слід протиставляти такий підхід творчому підходу й не варто позбавляти судовий розгляд індивідуальності та професійного мислення, оскільки індивідуальність і неповторність судового розгляду конкретного кримінального правопорушення, адміністративного проступку, цивільного спору (з одного боку) і неможливість остаточно типізувати всі можливі ситуації, завдання та пропозиції у відповідних програмах, алгоритмах, типових судових рішеннях (з іншого) не дає змоги стверджувати

79 Кібенко О. Чи може штучний інтелект замінити українського суддю? / Протокол. Юридичний інтернет-ресурс. 13.12.2019. URL: https://protocol.ua/ua/chi_moge_shtuchniy_intelekt_zaminiti_ukrainskogo_suddu/ (дата звернення: 12.10.2022) ; Гришин-Гришук Р. Коли штучний інтелект замінить суддів в Україні? / NV. 27.03.2021. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/koli-shtuchniy-intelekt-zaminit-suddiv-v-ukrajini-prognoz-50150409.html> (дата звернення: 12.10.2022).

80 Токар Л. В. Штучний інтелект на варті справедливості: утопія чи перспектива людства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 275. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35614/1/%d0%a8%d0%a2%d0%a3%d0%a7%d0%9d%d0%98%d0%99%20%d0%86%d0%9d%d0%a2%d0%95%d0%9b%d0%95%d0%9a%d0%a2%20%d0%9d%d0%90%20%d0%92%d0%90%d0%a0%d0%a2%d0%86%20%d0%a1%d0%9f%d0%a0%d0%90%d0%92%d0%95%d0%94%d0%9b%d0%98%d0%92%d0%9e%d0%a1%d0%a2%d0%86.pdf> (дата звернення: 19.10.2022).

81 Конвенція про захист прав людини ... . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 21.10.2022).

82 Baltrūnienė J., Shevchuk V. Artificial Intelligence Technologies in Law Enforcement and Justice: Ukrainian and European experience. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану* : мат-ли Всеукр. кругл. столу (Харків, 16.12.2022). Харків, 2022. С. 81.

83 Idder A., Coulaux S. Op. cit. URL: <https://www.ibanet.org/dec-21-ai-criminal-justice> (дата звернення: 12.10.2022).

про цілковиту «технологічність», тобто стовідсоткову формалізацію процесу судового розгляду загалом і можливості об'єктивно й законно вирішити всі судові ситуації зокрема. У цій діяльності вагомим залишається творчий підхід, коли важливішим є вміння адаптувати типові рекомендації до умов конкретного судового провадження, що неможливо без участі й контролю з боку судді-людини⁸⁴.

Заслугує на увагу думка про те, що системами штучного інтелекту в діяльності органів кримінальної юстиції найчастіше послуговуються для розв'язання стандартних завдань. Рішення, отримані в результаті такого розв'язання, можуть мати лише консультативний характер, адже остаточне процесуальне рішення все одно ухвалюватиме уповноважена особа (навіть якщо результат роботи системи штучного інтелекту і відзначатиметься більш високим рівнем якості). Водночас складні системи штучного інтелекту також мають певні недоліки, які, зі свого боку, можуть призвести до помилкових рішень суду⁸⁵. До того ж, відповідно до ст. 6 Конвенції прав людини, учасника судового процесу потрібно поінформувати зрозумілою мовою про всі процесуальні аспекти, а також про можливості й функції штучного інтелекту. Задля підвищення обізнаності громадськості під час впровадження нових систем варто влаштовувати публічні обговорення, дотримуючи прин-

ципу «під контролем користувача» (англ. *under user control*).

Застосовуючи високі інформаційні технології в судочинстві, необхідно зважати на викладені в Етичній хартії⁸⁶ принципи використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя (зокрема: принцип дотримання основних прав людини; принцип недискримінації, а саме запобігання будь-якій дискримінації між окремими особами чи групами осіб; принцип якості й безпеки щодо обробляння судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі; принцип «під контролем користувача»; принцип прозорості, неупередженості та справедливості).

Тому, на нашу думку, *штучний інтелект не може замінити суддів, однак ніщо не забороняє оптимізувати роботу судді та суду шляхом залучення штучного інтелекту*. Тож слушним є зауваження, що роль штучного інтелекту слід визначити не як заміну судді під час здійснення судочинства, а як своєрідну допомогу для здійснення ним правосуддя. У цьому разі електронні технології має контролювати людина, а не навпаки. Передусім штучний інтелект має дотримувати принципів верховенства права, поваги до честі й гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, диспозитивності тощо⁸⁷. Тому цей напрям досліджень потребує глибокого осмислення, критичного ставлення й подальших наукових розробок і розвідок.

84 Шевчук В. М. Перспективи запровадження технологій штучного інтелекту у судову діяльність в сучасних умовах. *Використання технологій штучного інтелекту ...* . С. 89–90.

85 Авдеева Г. К. Зазнач. твір.

86 European ethical Charter ... . URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 16.10.2022).

87 Кожевнікова А. В. Застосування штучного інтелекту у цивільно-судовому процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 42. DOI: [10.32841/2307-1745.2022.55.9](https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.9) (дата звернення: 12.10.2022).

Проблеми застосування штучного інтелекту у правоохоронній діяльності

Останнім часом застосування технологій штучного інтелекту у правоохоронній практиці набуло неабиякої актуальності: це обумовлено необхідністю протистояти злочинцям, які дедалі частіше використовують найсучасніші інноваційні технології й досягнення четвертої промислової революції, зокрема: моделі блокчейну, дрони, робототехніку та ін.

Правоохоронні органи України, суттєво підвищуючи ефективність своєї роботи й оптимізуючи розв'язання завдань із протидії злочинності, активно послуговуються такими технологіями штучного інтелекту:

- ідентифікація (зокрема, російських окупантів) завдяки розпізнаванню облич за соціальними мережами й записами камер відеоспостереження⁸⁸;
- забезпечення дорожнього руху, виявлення та фіксування порушень правил дорожнього руху⁸⁹;

- використання безпілотників для протидії незаконному обігу вогнепальної зброї й наркотиків⁹⁰, для проведення військових операцій⁹¹ і збирання доказової інформації в умовах війни й ведення активних бойових дій із метою фіксування воєнних злочинців;
- попередження кримінальних правопорушень із використанням інтелектуальних систем безпеки з різними пристроями (датчиками) збирання інформації⁹²;
- прогнозування кримінальних правопорушень методом картографування злочинності⁹³ (за допомогою якого прогнозують місцеву злочинність та індивідуальну злочинну поведінку).

Наприклад, завдяки технологіям штучного інтелекту можна складати обґрунтовані прогнози щодо темпоральних, територіальних і якісних показників злочинності, які оптимізуватимуть використання правоохоронними

88 Kryvoruchko O., Bebashko B., Khorolska K., Desiatko A., Kotenko N. Artificial intelligence face recognition for authentication. *Technical Sciences and Technology*. 2020. № 2 (20). Pp. 139–148. URL: <http://tst.stu.cn.ua/article/view/215780> (дата звернення: 12.10.2022).

89 Мисливий В. А. Штучний інтелект як фактор запобігання дорожньо-транспортної злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту ...*. С. 55–60.

90 Мовчан А. В., Мовчан М. А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 104–110. DOI: [10.32518/2617-4162-2020-3-104-110](https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-3-104-110) (дата звернення: 12.10.2022).

91 Мосов С. П., Хорошилова С. Й. Особливості застосування стратегічної безпілотної розвідувальної авіації у воєнних конфліктах XXI століття. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2018. № 2 (63). С. 104–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2018_2_19 (дата звернення: 17.11.2022).

92 Бугера О. І. Використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 82–86. DOI: [10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/13](https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/13) (дата звернення: 17.11.2022).

93 Манжай О. В., Потильчак А. О. Особливості картографування злочинних проявів. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 66–72. DOI: [10.32631/pb.2020.4.10](https://doi.org/10.32631/pb.2020.4.10) (дата звернення: 17.11.2022).

органами наявних ресурсів і виконання поліцейських функцій⁹⁴. Крім того, за допомогою технологій штучного інтелекту можна ідентифікувати російських військових за соціальними мережами й записами камер відеоспостереження⁹⁵. Штучний інтелект руйнує міфи про нібито невмирущих солдатів так званої спецоперації, розпізнаючи обличчя трупів окупантів, відшуковуючи їх у соціальних мережах і за допомогою автодозвонів повідомляючи родичів про їхню смерть. Міністерство оборони України застосовує технологію розпізнавання обличчя *Clearview AI* для боротьби з дезінформацією, розпізнавання й ідентифікації загиблих і воєнних злочинців⁹⁶. Як бачимо, у реаліях військової агресії інструменти цифрової криміналістики істотно сприяють виявленню, розкриттю та розслідуванню воєнних злочинів⁹⁷.

Отже, використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності є важливим інструментом підвищення ефективності роботи органів правопорядку завдяки розробленню і впровадженню новітніх цифрових технологій за такими основними напрямками:

- 1) *інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності* (наприклад, інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» призначено для оброблення утворюваних у процесі діяльності поліції відомостей та інформаційно-аналітичного забезпечення такої діяльності)⁹⁸;
- 2) *інформаційно-довідкове забезпечення правоохоронної діяльності* (зокрема, використання мап або планів для формування геоінформаційних систем просторового розміщення об'єктів);
- 3) *створення спеціалізованих інформаційних інтелектуальних систем* оперативного-розшукового призначення (наприклад, розроблення та впровадження автоматизованої системи проведення оперативного-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування (подібно до американських *Eshelon* і *DCS-1000 (Carnivore)* та європейської системи *RES*);

94 Юртаєва К. В. Використання технологій штучного інтелекту в реалізації стратегій «predictive policing»: можливості, проблеми та перспективи для України. *Використання технологій штучного інтелекту ...* . С. 99–104.

95 Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika*. 2022. Т. 18. С. 32. URL: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18524/XVIII%20Vilnius%202022_compressed-18-21.pdf?sequence=1&is-Allowed=y (дата звернення: 17.11.2022).

96 Федоров М. Технології з розпізнавання облич та штучний інтелект дозволяють знайти кожного / SUNDRIES. 09.04.2022. URL: <https://sundries.com.ua/tekhnohohii-z-rozpiznavania-oblych-ta-shtuchnyi-intelekt-dozvoliaut-znaity> (дата звернення: 12.10.2022).

97 Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі? / New Voice. 08.06.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochiny-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html> (дата звернення: 12.10.2022).

98 Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. наказом МВС України від 03.08.2017 р. № 676 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text> (дата звернення: 04.10.2022).

- 4) формування й розвиток інтелектуальних систем відеоспостереження (за двома функційними групами: а) розпізнавання та класифікація об'єктів відеоспостереження; б) відстеження шляху об'єкта відеоспостереження);
- 5) забезпечення охорони об'єктів (наприклад, системами «Орлан», «Кронос», «AI-Грифон» та ін., що є комплексами технічних засобів і програмного забезпечення для централізованого спостереження за станом пристроїв охоронної та пожежної сигналізації);
- 6) створення відомчих спеціалізованих інтелектуальних інформаційних систем (наприклад, для поліції — автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем : української «Дакто-2000», французької MORFO, американської PRINTRAK, японської NEX та ін.; для прикордонної служби — інтегрованих інформаційно-телекомунікаційних систем «Аркан» і «Гарт»; для митної служби — багатофункційної комплексної інформаційної системи «Електронна митниця»);
- 7) розроблення та впровадження інтелектуальних інформаційних освіт-

- ніх систем (зокрема, моделювання знань, комунікації, інтерпретації, самовдосконалення, взаємодії ⁹⁹);
- 8) запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування ¹⁰⁰ як важливий крок удосконалення слідчої (детективної) діяльності (використання штучного інтелекту значно зекономить час, кошти, засоби, ресурси; скоротить строки розгляду відповідних процесуальних документів; спростить доступ учасників у межах їх компетенції до відповідних матеріалів кримінального провадження, цифровізації документообігу тощо ¹⁰¹).

Важливо зауважити: європейська практика та досвід свідчать про те, що органи правопорядку повинні бути здатні діяти в мінливих сучасних умовах трансформації злочинності, щоби забезпечити охорону та безпеку громадян ¹⁰². Для втілення в життя компетенцій правоохоронних органів застосовують програми й алгоритми, створені елементами штучного інтелекту. До того ж інституції, виконуючи функції з охорони правопорядку, мають

99 Ковтун В. О., Рвачов О. М. Огляд та перспективи використання технологій штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. *Використання технологій штучного інтелекту ...* . С. 46—47.

100 Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування : Закон України від 01.06.2021 р. № 1498-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text> (дата звернення: 18.10.2022).

101 Глобенко Г. І. Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування: міжнародний досвід і шляхи запровадження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. Т. 95. № 4. С. 188—198. DOI: 10.32631/v.2021.4.16 (дата звернення: 18.10.2022).

102 Europos Komisija „Priedas prie Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Europos požiūriu į dirbtinį intelektą formavimas“/EUR-Lex, 2018 m. balandžio 25 d., 237 galutinis, žiūrėta 2023 m. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2018:237:FIN> (дата звернення: 16.10.2022).

різного роду системи, складовою яких є алгоритми штучного інтелекту¹⁰³.

Використання штучного інтелекту у розслідуванні воєнних злочинів і проблеми формування цифрової криміналістики

Сучасна криміналістика відповідає розвиткові цифрових технологій, створюючи засоби й методи вилучення криміналістично значущої інформації з нових видів носіїв. Розвиток науково-технічного прогресу дає змогу використовувати цифрові технології у правоохоронній діяльності, що підвищує ефективність та прискорює процес досудового розслідування, сприяє повнішому формуванню доказової бази в розслідуванні кримінальних правопорушень, а це, зі свого боку, поліпшує якість розгляду матеріалів кримінальних проваджень у суді. За таких умов визначальною тенденцією криміналістики є інтегрування знань і застосування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на протидію злочинності. Закономірний результат інформатизації соціального середовища — «технологізація» криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій у правозастосовну практику й судочинство¹⁰⁴.

В умовах воєнних і глобальних загроз усім практикам у галузі міжнародного кримінального правосуддя необхідно розширювати своє розуміння

сутності новітніх цифрових технологій (наприклад, у соціальних мережах, системах геолокації та мобільного зв'язку, комп'ютерній інформації й у решті цифрових слідів) і можливостей їх застосування у зонах ведення воєнних дій¹⁰⁵. Зважаючи на скоєні російськими військовими на території України масові вбивства, гвалтування, мародерство тощо, сьогодні гостро постала проблема збирання доказів цих злочинів, що потребує активізації й поширення застосування штучного інтелекту з метою виявлення, документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду¹⁰⁶.

Застосування штучного інтелекту в розслідуванні воєнних злочинів в Україні може бути корисним за багатьма аспектами, зокрема за такими напрямками:

- 1) *аналіз супутникових знімків*. Штучний інтелект здатен швидко виявити зміни у ландшафті, зокрема будівель, доріг, об'єктів інфраструктури, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами, а також допомогти в ідентифікації місць поховань жертв воєнних злочинів;
- 2) *аналіз відео- та фотоматеріалів*. Штучний інтелект можна застосувати для ідентифікації об'єктів, підозрюваних і свідків за відео- та фотоматеріалами, зробленими на місцях воєнних злочинів;
- 3) *опрацювання аудіоматеріалів*. За записами, наприклад, телефонних

103 Europos Komisija, „Feasibility study on a forecasting and early warning tool for migration based on artificial intelligence technology“ / Europos Sąjungos leidinių biuras Ecorys, 2021 m. vasario 15 d., žiūrėta 2023 m. URL: <https://op.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/5a-fa29f0-700a-11eb-9ac9-01aa75ed71a1/languageen/format-PDF/source-191372680> (дата звернення: 16.10.2022).

104 Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні — шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. № 2. С. 83.

105 Freeman L. Op. cit. P. 335. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol41/iss2/1> (дата звернення: 12.10.2022).

106 Дufenюк О. Зазнач. твір. DOI: [10.30525/2592-8813-2022-1-6](https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-6) (дата звернення: 12.10.2022).

розмов штучний інтелект може допомогти ідентифікувати голоси й визначити місця розташування абонентів під час такої розмови;

- 4) *аналіз соціальних мереж*. Аналізуючи соціальні мережі, штучний інтелект може допомогти виявити зв'язки між підозрюваними, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами, та ідентифікувати осіб, які можуть бути свідками воєнних злочинів або мати інформацію про них;
- 5) *аналіз даних із медичних закладів*. Штучний інтелект може сприяти визначенню причини смерті, ідентифікації тіл жертв воєнних злочинів, а також військовополонених, військових злочинців і їх пошуку за даними про хворобу й відомостями про їхні ідентифікаційні ознаки з метою встановлення конкретної особи;
- 6) *розпізнавання облич*. Штучний інтелект можна використати для розпізнавання облич на фото й відео з місць скоєння воєнних злочинів. Це може допомогти ідентифікувати підозрюваних, причетних до скоєння таких злочинів, і знайти свідків, які можуть повідомити важливу інформацію про розслідувану подію воєнного злочину;
- 7) *аналіз текстової інформації*. Аналіз штучним інтелектом текстової інформації (наприклад, повідомлень у соціальних мережах та інших джерелах), пов'язаної з воєнними злочинами, сприятиме ідентифікації підозрюваних і свідків та з'ясуванню криміналістично значущої інформації про розслідувані воєнні злочини. Отже, застосування штучного інтелекту може бути корисним для ефек-

тивного розслідування воєнних злочинів в Україні й допомогти встановити винних і притягти їх до відповідальності за скоєне. Утім, варто зазначити, що використання штучного інтелекту в розслідуванні воєнних злочинів має свої виклики й обмеження. Один із найбільших викликів полягає в тому, що під час війни складно здобути достовірну інформацію через високий ступінь конфлікту та непередбачуваність ситуації на місці. Також існує ризик використання штучного інтелекту для переслідування політичних опонентів або некоректного відображення даних через певні алгоритмічні недосконалості. Окрім того, важливо зважати на законодавчі обмеження щодо застосування штучного інтелекту для розслідування злочинів (зокрема, заборони на використання деяких видів даних, які можуть порушувати права людини). Усі ці чинники потребують ретельного аналізу та планування перед застосуванням штучного інтелекту для розслідування воєнних злочинів. Водночас штучний інтелект є потужним інструментом розслідування воєнних злочинів в Україні, здатним сприяти перемозі справедливості та притягненню винних до відповідальності.

Застосування штучного інтелекту та сучасних цифрових технологій у воєнних реаліях дає змогу суттєво підвищити ефективність і прискорити розслідування воєнних злочинів і кіберзлочинів. Відомо, що майже будь-яку діяльність людей (зокрема, злочинців і їх угруповань) у сучасному світі супроводжує своєрідна «слідова картина», особливе місце в якій посідають цифрові сліди¹⁰⁷ як важливе

107 Крицька І. О. «Доріжка цифрових слідів»: доказове значення й окремі аспекти збирання та дослідження у кримінальному провадженні. *Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за мат-ми кругл. столу (Харків, 18.09.2020). Харків, 2020. С. 92–97. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_17.pdf (дата звернення: 12.10.2022).

джерело криміналістично значущої інформації. Саме цифрові, а не електронні сліди сьогодні є основою доказової бази під час розслідування таких кримінальних правопорушень. У цифрових слідах (незважаючи на форму зберігання інформації, яка постійно змінюється) одне залишається незмінним — це цифрове кодування інформації, якому поступився місцем аналоговий сигнал. Зважаючи на це, варто говорити про цифрові сліди, залишені у віртуальному просторі.

Про європейський вектор розвитку криміналістики й судової експертизи в Україні свідчить застосування європейських стандартів доказування під час кримінального провадження¹⁰⁸. За таких обставин можна стверджувати про активізацію тенденцій формування та застосування нового наукового напрямку — цифрової криміналістики (англ. *Digital Criminalistics*)¹⁰⁹.

У спеціальній літературі існують різні підходи до визначення поняття цифрової криміналістики та її місця в системі криміналістики й судових наук. Одні науковці називають цифрову криміналістику окремою галуззю судових наук, системою наукових методів дослідження цифрових доказів із метою сприяння виявленню та розслідуванню кримінальних правопорушень¹¹⁰. Інші вважають, що цифрова криміналістика пов'язана з процесом збирання, здобуття, збереження, аналізування й подання електронних (цифрових) доказів з метою отримання оперативного-розшуку-

вих відомостей, доказової інформації та здійснення розслідування і кримінального переслідування щодо різних видів кримінальних правопорушень¹¹¹ (зокрема, кіберзлочинів і воєнних злочинів). Деякі джерела зазначають, що цифрова криміналістика стосується процесу збирання, отримання, збереження, аналізування й подання електронних (цифрових) доказів у досудовому й судовому провадженні. Тому цифрова криміналістика повинна стати стратегічним напрямом у розвитку криміналістичної науки.

На нашу думку, предметом цифрової криміналістики є закономірності виявлення, фіксування, попереднього дослідження, використання комп'ютерної інформації, цифрових слідів і засобів їх оброблення з метою розв'язання завдань із виявлення, розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень, а також розроблення (на підставі знань про ці закономірності) технічних засобів, прийомів і методичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію діяльності з протидії кримінальним правопорушенням у цифровому просторі. Отже, цифрова криміналістика — це галузь криміналістики, яка вивчає закономірності виникнення й використання цифрових слідів, розроблення на підставі знань про ці закономірності технічних засобів, прийомів і методів із виявлення, фіксування, вилучення та дослідження цифрової інформації (доказів) і засобів її оброблення з метою

108 Шепітько В. Ю. Формування доктрини ... С. 87.

109 Латиш К. Знач. твір. С. 31—37. URL: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18524/XVIII%20Vilnius%202022_compressed-18-21.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 17.11.2022).

110 Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Знач. твір. DOI: 10.33766/2524-0323.99.283-284 (дата звернення: 17.10.2022).

111 Колодіна А. С., Федорова Т. С. Знач. твір. DOI: 10.32782/klj/2022.1.27 (дата звернення: 12.10.2022).

розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень¹¹².

Під час війни арсенал традиційних криміналістичних засобів і форм збирання доказів за воєнними злочинами доволі обмежений через небезпеку для всіх учасників слідчих (розшукових) дій та неможливість безпосереднього доступу до місця події¹¹³, тому виникає потреба у застосуванні інструментів цифрової криміналістики.

Сучасні підходи до розслідування воєнних злочинів дають змогу визначити джерела цифрової інформації, якими зумовлено напрями збирання й дослідження цифрових слідів для отримання інформації:

- із мобільних пристроїв, вилучених в учасників кримінального провадження телефонів;
- із персональних комп'ютерів фізичних і юридичних осіб;
- із серверів та інших накопичувачів інформації в організаціях та установах;
- із радіочастотних ідентифікаторів, GPS-трекерів, датчиків, стаціонарних і мобільних вимірювальних пристроїв із використанням систем геолокації, відеоспостереження та позиціонування;
- із мережевих сервісів, що забезпечують голосовий і відеозв'язок між комп'ютерами через інтер-

нет (*ICQ, Skype, WhatsApp, Viber, Telegram* та ін.);

- із банківських систем на цифрових носіях (*HDD, SSD, флешкартках* тощо);
- від стільникових операторів зв'язку щодо деталізації абонентського зв'язку й визначення місця знаходження абонента за допомогою геолокації;
- із записів камер відеоспостереження комерційних і державних структур;
- із вилучених в учасників кримінального провадження фотоапаратів і відеокамер.

Не менш важливим в сучасних умовах активного поширення цифрових технологій є зв'язок між застосуванням спеціальних знань під час збирання цифрових слідів, можливостями судово-експертних досліджень, оцінюванням і використанням результатів експертиз у доказуванні та трансформацією компетенцій судових експертів у більшості різновидів судових експертиз¹¹⁴. Сьогодні об'єкти в цифровому вигляді надходять на експертизу як на окремих носіях інформації, так і у вигляді цілісних комп'ютерних систем, тому для законного отримання цифрових слідів необхідно використовувати відповідні спеціальні знання, а призначати та проводити судові комп'ютерно-технічної експертизи й експертизи

112 Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: воєнні виклики сьогодення та нові завдання у сучасних умовах. *Правові виклики сучасності* : мат-ли Всеукр. кругл. столу (Харків, 20.12.2022). Харків, 2022. С. 35–39.

113 Дufenюк О. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: [10.32782/2524-0374/2022-4/88](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88) (дата звернення: 17.11.2022).

114 Zhuravel V. A., Konovalova V. E., Avdeyeva G. K. Reliability Evaluation of a Forensic Expert's Opinion: World Practices and Ukrainian Realities. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Vol. 28. No. 2. Pp. 252–261. DOI: [10.37635/jnalsu.28\(2\).2021.252-261](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(2).2021.252-261) (дата звернення: 17.11.2022).

телекомунікаційних систем і засобів (дослідження цифрових та аналогових приладів)¹¹⁵.

Ми вважаємо, що застосування штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики є закономірним етапом розвитку й формування сучасних криміналістичних знань, який передбачає впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістичної науки, судової експертології та юридичної практики, що потребує подальших досліджень проблематики цифрової криміналістики. Особливу увагу слід звернути на підвищення ролі криміналістичної дидактики¹¹⁶, зокрема на криміналістичну підготовку слідчих, прокурорів, суддів, детективів, слідчих-криміналістів, судових експертів у царині цифрових технологій. На часі — започаткування нової професії та здійснення підготовки *цифрового криміналіста*¹¹⁷. За таких обставин сучасну парадигму криміналістики доцільно спрямувати на формування й подальший розвиток цифрової криміналістики для ефективного розв'язання нових завдань в умовах воєнного стану та цифровізації суспільства.

Висновки

Як невід'ємний атрибут сучасної діяльності органів кримінальної юстиції цифрова інформація визначає перспективи й тенденції розвитку криміналістики. У реаліях сьогодення важливим завданням криміналістики є розроблен-

ня та застосування інноваційних засобів, прийомів і методів, що дають змогу ефективно збирати, досліджувати, використовувати в досудовому розслідуванні й судовому розгляді різноманітні (зокрема, цифрові) докази. Саме тому гостро постає питання про підвищення ролі криміналістичних знань, адже проблематика застосування технологій штучного інтелекту в діяльності органів правопорядку та юстиції набуває особливого значення та потребує спеціальних наукових досліджень з огляду на європейський досвід і сучасну практику. Актуальним є формування нової галузі знань — цифрової криміналістики як стратегічного напрямку розвитку сучасної криміналістичної науки.

Водночас значною проблемою у разі використання технологій штучного інтелекту під час розслідування правопорушень є можливе порушення прав людини (щодо захисту конфіденційності особистих даних і втручання у приватне життя). Тому важливо не перебільшувати потенціал і переваги штучного інтелекту: варто зважати на його окремі недоліки. Убачаємо, що застосовувати штучний інтелект у судочинстві та правоохоронній діяльності припустимо тільки за умови обов'язкового дотримання принципів верховенства права, основних прав людини, поваги до її честі й гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості тощо. Станом на сьогодні неможливо у здійсненні судочинства

115 Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12—27.

116 Malevski H., Kurapka V. E., Tamelè I. Motivation and expectations of students — an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program “Law and Criminalistics”. *The Criminalist of the First Printing*. 2021. № 21—22. Рр. 12—26.

117 Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: формування та роль у забезпеченні безпекового середовища України. *Нова архітектура безпекового середовища України* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23.12.2022). Харків, 2022. С. 146—150.

цілком замінити суддю штучним інтелектом, з іншого боку, відсутні законодавчі заборони на оптимізацію роботи судді й суду шляхом залучення технологій штучного інтелекту. Тому провідна роль штучного інтелекту — не заміна судді у здійсненні судочинства, а лише своєрідна високотехнологічна допомога.

До того ж для запобігання нецивілізованому (нелегальному) використанню штучного інтелекту необхідно сформулювати глобальну (обов'язкову) міжнародну законодавчу базу із його розроблення й запровадження. Уряди та приватні компанії мають бути обізнаними щодо недосконалості вихідних даних і технологій, на яких базується штучний інтелект, отже — подбати про запобігання дискримінації та порушенню прав людини. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення питань, що стосуються розвитку й використання штучного інтелекту як складової інформаційних технологій у правоохоронній діяльності та правосудді з огляду на міжнародний досвід і сучасну практику.

Artificial Intelligence in Law Enforcement and Justice Bodies: Domestic and European Experience
Snieguolė Matulienė, Viktor Shevchuk, Jurgita Baltrūnienė

The primary concerns of this research paper are to reveal current issues of the application of artificial intelligence technologies in law enforcement and justice bodies in the conditions of martial law and global threats; to identify the main trends, issues and forensic research prospects using artificial intelligence through the prism of European integration processes; to highlight gaps in the normative and legal regulation of the use of digital technologies; outline directions for its improvement. In order to reach objectives, general scientific and special methods (in particular, dialectical, analytical, induction

and deduction, and others) were applied. The domestic and European experience in the application of artificial intelligence technologies in law enforcement and justice bodies was analyzed, and their promising directions were determined. We consider that legal regulation of the application of artificial intelligence in Ukraine should be carried out according to European standards, rules and recommendations in accordance with the European integration course chosen by our state. Note that introduction of the artificial intelligence into legal proceedings should be based preliminary on the principles of the rule of law, observance of basic human rights, respect for honor and dignity, equality before the law and the court, proportionality, competition between the parties, transparency, impartiality and justice. Artificial intelligence is not capable of completely replacing judges, however, its implementation will contribute to the optimization of the work of the judge and court. It is substantiated that in today's military realities, the issue on increasing the effectiveness of the investigation of modern war crimes and cybercrimes with the help of digital technologies has become acute.

Keywords: artificial intelligence; criminalistics; criminalistic knowledge; specific expertise; digital criminalistics; forensic examination; digital evidence; war crimes investigation; crime prevention; trends in the development of criminalistics.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автори внесли свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього

документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів, що стосується цієї теми; хоча Віктор Шевчук є членом консультативної колегії збірника, він не брав участі в ухваленні рішення щодо оприлюднення, і цю статтю піддано повному процесу експертної перевірки та редагування.

References

- A definition of Artificial Intelligence: main capabilities and scientific disciplines / European Commission. 08 April 2019. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines>.
- Ackermann, V. R., Kurapka, V. E., Malewski, H., Shepitko, V. (2020). Schaffung eines einheitlichen europaischen Kriniinalistischen Raumes: Die Tatigkeit offentlicher Organisationen zur Starkung der internationalen Beziehungen. *Kriminalistik*. Is. 6.
- Avdieieva, H. K. (2020). Problemy vykorystannia system shtuchnoho intelektu v roboti orhaniv kryminalnoi yustytsii [Issues of using artificial intelligence systems in the work of criminal justice bodies]. *Vykorystannia tekhnologii shtuchnoho intelektu u protydii zlochynnosti* : mat-ly nauk.-prakt. onlay-seminaru (Kharkiv, 05.11.2020). Kharkiv [in Ukrainian].
- Baltrūnienė, J. (2022). Dirbtinis intelektas ir duomenų apsauga kriminalistikos plėtros kontekste / *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai*. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2022 [in Lithuanian].
- Baltrūnienė, J., Shevchuk, V. (2022). Artificial Intelligence Technologies in Law Enforcement and Justice: Ukrainian and European experience. *Tsyfrova transformatsiia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu* : mat-ly Vseukr. kruhloho stolu (Kharkiv, 16.12.2022). Kharkiv.
- Baranov, O. (2018). Identyfikatsiia robota zi shtuchnym intelektom yak subiekta prava [Identification of robot with artificial intelligence as a subject of law]. *Internet rechey: problemy pravovoho rehuliuвання ta vprovadzhennia* : mat-ly druh. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 29.11.2018). Kyiv, 2018. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_tez_19.12.2018-maket_3-converted.pdf [in Ukrainian].
- Baranov, O. A. (2018). *Internet rechey: teoretyko-metodolohichni osnovy pravovoho rehuliuвання. T. 1: Sfery zastosuvannia, ryzyky i bariery, problemy pravovoho rehuliuвання* [Internet of things: theoretical and methodological foundations of legal regulation. V 1: Fields of application, risks and barriers, problems of legal regulation]: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Baranov, O. A. (2019). Pravovi aspekty natsionalnykh stratehiy rozvytku shtuchnoho intelektu [Legal aspects of national strategies for the development of artificial intelligence]. *Yurydychna Ukraina*. № 7 [in Ukrainian].
- Bilous, V. V. (2016). Rol zasobiv kryminalistyky u protydii kiberzlochynnosti [Role of forensic tools in countering cybercrime]. *Mizhnarodni standarty z kiberbezpeky ta ikh zastosuvannia v Ukraini* : mat-ly «kruhl. stolu» (Kharkiv, 19.04.2016). Kharkiv. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10885> [in Ukrainian].
- Bugera, O. I. (2021). Use of artificial intelligence to prevent crime. *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences*. T. 32 (71). № 6. DOI: [10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/13](https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/13) [in Ukrainian].
- Chalabiiieva, M. R. (2021).pozytyvnyi dosvid tsyfrovizatsii krain Yevropeiskoho Soiuzu [Positive experience of digitalization of the countries of the European Union]. *Ukraina i Yevropeyskyi Soiuz: shliakh do staloho rozvytku* : zb. nauk. st. za mat-lamy V vseukr. nauk.-prakt. konf. z yevrop. prava (Kharkiv, 12.11.2021). Kharkiv. URL: <https://ndipzir>.

- org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Conf_12.11.21.pdf [in Ukrainian].
- Chornous, Yu. M. (2017). *Kryminalistychnе zabezpechennia rozsliduvannia zlochyvnyv* [Forensic support for the investigation of crimes]: monohrafiia. Vinnytsia. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/16029> [in Ukrainian].
- Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Coordinated Plan on Artificial Intelligence (COM(2018) 795 final) / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/coordinated-plan-artificial-intelligence>.
- Communication from the commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Artificial Intelligence for Europe. (COM/2018/237 final). Brussels, 25.4.2018 / EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:237:FIN>.
- Domashenko, O. M. (2019). Problemni pytannia vykorystannia tsyfrovyykh dokaziv u kryminalistytsi [Problematic issues of using digital evidence in forensics]. *Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnolohii v kryminalistytsi, sudovii ekspertyzi ta yurydychnii praktytsi* : mat-ly mizhnar. «kruhl. stolu» (Kharkiv, 12.12.2019). Kharkiv. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B_%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf [in Ukrainian].
- Dufeniuk, O. (2022). Investigation of war crimes in Ukraine: challenges, standards, innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. № 1. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6 [in Ukrainian].
- Dufeniuk, O. M. (2022). War crimes investigation: logistics, forensic science and medical issues. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 4. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88 [in Ukrainian].
- Dumchykov, M. (2020). The processes of digitization and forensics: a retrospective analysis. *Criminalistics and Forensics*. No 65. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.10 [in Ukrainian].
- European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3–4 December 2018) / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
- European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *Official Journal of the European Union*. 18.7.2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&rid=9>.
- Europos Komisija „Priedas prie Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Europos požiūriu į dirbtinį intelektą formavimas“ / EUR-Lex, 2018 m. balandžio 25 d., 237 galutinis, žiūrėta 2023 m. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2018:237:FIN>.
- Europos Komisija „Feasibility study on a forecasting and early warning tool for migration based on artificial intelligence technology“ / Europos Sąjungos leidinių biuras Ecorys, 2021 m. vasario 15 d., žiūrėta 2023 m. URL: <https://op.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/5afa29f0-700a-11eb-9ac9-01aa75ed71a1/languageen/format-PDF/source-191372680>.
- Fedorenko, O. A., Striltsiv, O. M., Tarasenko, O. S. (2022). *Vykorystannia tekhnolohii shtuchnogo intelektu u pravoohoronnii diialnosti. Analitichnyi ohliad* [Use of artificial intelligence technologies in law enforcement activities: Analytical review]. Kyiv [in Ukrainian].
- Freeman, L. (2018). Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact

- of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. No. 41. Is. 2. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol41/iss2/1>.
- Hlobenko, H. I. (2021). Information and telecommunication system of pre-trial investigation: international experience and ways of implementation. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. No 95(4). DOI: 10.32631/v.2021.4.16 [in Ukrainian].
- Idder, A., Coulaux, S. (2021). *Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution?* / International Bar Association. 13.12.2021. URL: <https://www.ibanet.org/dec-21-ai-criminal-justice>.
- Jackson, C. (2021). Artificial Intelligence Changing the World of Forensics Science. *EasyChair Preprint*. No. 5815. URL: <https://easychair.org/publications/preprint/1Fmk>.
- Kaplina, O.V. (2022). Military justice in the focus of the European Court of human rights. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. No 2. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.2.29 [in Ukrainian].
- Karmaza, O. O., Fedorenko, T. V. (2021). Principles of artificial intelligence in the justice of Ukraine. *Law and Society*. № 2. DOI: 10.32842/2078-3736/2021.2.3 [in Ukrainian].
- Karmaza, O., Koucherets, D. (2021). Artificial intelligence in the civil process: prospects for use. *The latest development of the modern legal sciences and education in Ukraine and EU countries: an experience, challenges, expectations* : collective monograph. Riga. DOI: 10.30525/978-9934-26-033-9-14.
- Kohutych, I. (2020). Some challenges of forensic science and the methods of its formation. *Criminalistics and Forensics*. Vyp. 65. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.01 [in Ukrainian].
- Kohutych, I. I. (2021). Zastosuvannia tsyfrovyykh tekhnolohiy — novyy napriam kryminalistyky [Application of digital technologies — a new direction of forensics]. *Naukovi chytannia pamiati Hansa Hrossa* : zb. tez mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Chernivtsi, 09.12.2021). Chernivtsi [in Ukrainian].
- Kolodina, A. S., Fedorova T. S. (2022). Digital forensics: problems of theory and practice. *Kyiv Law Journal*. No 1. DOI: 10.32782/klj/2022.1.27 [in Ukrainian].
- Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui 2030 m. skaitmeninės politikos kelrodis : Europos skaitmeninio dešimtmečio kelias (COM(2021) 118 final). Briuselis, 2021.03.09 / Infolex. URL: <https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1243617&q=7005421>.
- Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui. Europos požiūrio į dirbtinį intelektą formavimas (COM(2021) 205 final). Briuselis, 2021.04.21 / Infolex. URL: <https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=1245300>.
- Konovalova, V. O., Shevchuk, V. M. (2022). Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science* : Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7–9, 2022). Lviv. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-7-9.08.2022.pdf>.
- Kosilova, O. I., Rozghon, O. V., Solodovnikova, C. K., Stolbovyi, V. M., Barabash, O. O. (2022). Observance of Human Rights in the Use of AI as Technology. *Law, State and Telecommunications Review*. Vol. 14. No. 2. DOI: 10.26512/lstr.v14i2.41558.
- Kovtun, V. O., Rvachov, O. M. (2020). Ohliad ta perspektyvy vykorystannia tekhnolohiy shtuchnoho intelektu v pravookhoronnyĭ diialnosti [Overview and prospects of using artificial intelligence technologies in law enforcement]. *Vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu u protydyi zlochynnosti* : mat-ly nauk.-prakt. onlayn-seminaru (Kharkiv, 05.11.2020). Kharkiv [in Ukrainian].
- Kozhevnikova, A. (2022). The use of artificial intelligence in the civil process. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*. № 55. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.9 [in Ukrainian].

- Krytska, I. O. (2020). «Dorizhka tsyfrovyykh slidiv»: dokazove znachennia y okremi aspekty zbyrannia ta doslidzhennia u kryminalnomu provadzhenni [Digital footprint trail: evidentiary value and separate aspects of collection and research in criminal proceedings]. *Tsyfrovi transformatsii Ukrainy 2020: vykyky ta realii* : zb. nauk. pr. NDI PZIR NAPrN Ukrainy № 1 za mat-my kruhl. stolu (Kharkiv, 18.09.2020). Kharkiv. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_17.pdf [in Ukrainian].
- Kryvoruchko, O., Bebesheko, B., Khorolska, K., Desiatko, A., Kotenko, N. (2020). Artificial intelligence face recognition for authentication. *Technical Sciences and Technology*. № 2 (20). URL: <http://tst.stu.cn.ua/article/view/215780>.
- Kryvytskyi, Yu. (2021). Artificial Intelligence as a Tool of Legal Reform: Potential, Trends and Prospects. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 26(2). DOI: 10.33270/01211192.90.
- Kurapka, V. Eh., Malevski, G. (2019). Nauchnaia kontseptsiiia kriminalisticheskoi politiki v strategiakh organov pravoporiadka kak innovatsionnyi proryv v obespechenii sozdaniia obschego evropeiskogo kriminalisticheskogo prostranstva [Scientific concept of forensic policy in the strategies of law enforcement agencies as an innovative breakthrough in the creation of a common European forensic space]. *Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnolohii v kryminalistytsi, sudovii ekspertyzi ta yurydychnii praktytsi* : mat-ly mizhnar. «kruhl. stolu» (Kharkiv, 12.12.2019). Kharkiv. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB_%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf [in Russian].
- Latysh, K. (2022). Tsyfrova kryminalistyka u period viyny v Ukraini: mozhlyvosti vykorystannia spetsialnykh znan u sferi informatsiynykh tekhnolohiy [Digital Forensics During the War in Ukraine: Possibilities of Using Special Knowledge in the Field of Information Technologies]. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika*. T. 18. URL: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18524/XVIII%20Vilnius%202022_compressed-18-21.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Malevski, H., Kurapka, V. E., Tamelé, I. (2021). Motivation and expectations of students – an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program “Law and Criminalistics”. *The Criminalist of the First Printing*. № 21–22.
- Manzhai, O. V., Potylchak A. O. (2020). Crime mapping features. *Law and Safety*. No 79(4). DOI: 10.32631/pb.2020.4.10 [in Ukrainian].
- Michurin, I. O. (2020). Legal Nature of Artificial Intelligence [Legal nature of artificial intelligence]. *Forum Prava*. 64 (5). DOI: 10.5281/zenodo.4300624 [in Ukrainian].
- Mosov, S. P., Khoroshylova, S. Y. (2018). Osoblyvosti zastosuvannia stratehichnoi bezpilotnoi rozvidualnoi aviatsii u voiennykh konfliktakh XXI stolittia [Peculiarities of the use of strategic unmanned reconnaissance aircraft in military conflicts of the XXI century]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho*. № 2 (63). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvds_2018_2_19 [in Ukrainian].
- Movchan, A., Movchan, M. (2020). Use of unlimited aerial vehicles in the activities of law enforcement agencies. *Social & Legal Studios*. No 3 (9). DOI: 10.32518/2617-4162-2020-3-104-110 [in Ukrainian].
- Musiienko, O. L. (2019). Vyorystannia tsyfrovyykh tekhnolohiy pry rozsliduvanni zlochyniv [The use of digital technologies in the investigation of crimes]. *Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnolohii v kryminalistytsi, sudovii ekspertyzi ta yurydychnii praktytsi* : mat-ly mizhnar. «kruhl. stolu» (Kharkiv, 12.12.2019). Kharkiv. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB_%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf [in Russian].

- kh.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD-%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB_%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8_2019-%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf [in Ukrainian].
- Myslyvyi, V. A. (2020). Shtuchnyi intelekt yak faktor zapobihannya dorozhno-transportnoi zlochynnosti [Artificial intelligence as a factor in the prevention of traffic crime]. *Vykorystannia tekhnologii shtuchnoho intelektu u protydii zlochynnosti* : mat-ly nauk.-prakt. online-seminaru (Kharkiv, 05.11.2020). Kharkiv [in Ukrainian].
- Petryshyn, O. V., Hyliaka, O. S. (2021). Human rights in the digital age: Challenges, threats and prospects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 28. No. 1. DOI: [10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.15-23](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.15-23).
- Pistrakevych, O. V. (2021). Stratehii rozvytku shtuchnoho intelektu v Yevropeiskomu Soiuzi (na prykladi krain Vyshehradskoi hrupy) [Strategies for the development of artificial intelligence in the European Union (on the example of the countries of the Visegrad Group)]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. № 1 (9). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39141/1/O_Pistrakevych_IRPCRS_1%289%29_2021.pdf [in Ukrainian].
- Pylypchuk, V. G., Baranov, O. A., Gilyaka, O. S. (2022). The problem of legal regulation in the field of artificial intelligence in the context of the development of the legislation of the European Union. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. T. 29. № 2. DOI: [10.37635/jnalsu.29\(2\).2022.35-62](https://doi.org/10.37635/jnalsu.29(2).2022.35-62) [in Ukrainian].
- Radutniy, O. E. (2020). Novel Criminal Delicts Related to Digital Human Being. *Herald of the Association of Criminal Law of Ukraine*. T. 1. № 13. URL: <http://vapk.nlu.edu.ua/issue/view/12594>.
- Recommendation of the Council on Artificial Intelligence / OECD Legal Instruments. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.
- Shepitko, V. (2021). Theoretical and methodological model of criminalistics and its new directions. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 25(3). DOI: [10.32353/khrife.3.2021.02](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.02).
- Shepitko, V. Yu. (2022). Formuvannia doktryny kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy v Ukraini — shliakh do yedynoho yevropeiskoho kryminalistychnoho prostoru [Formation of the doctrine of criminalistics and forensics in Ukraine — the way to a single European forensic space]. *Pravo Ukrainy*. № 2 [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu., Shepitko, M. V. (2021). The role of forensic science and forensic examination in international cooperation in the investigation of crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 28. Iss. 1. DOI: [10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.179-186](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.179-186).
- Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Doktryna kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: formuvannia, suchasnyi stan i rozvytok v Ukraini [Doctrine of criminology and forensic examination: formation, current state and development in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8 [in Ukrainian].
- Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Formuvannia tsyfrovoy kryminalistyky yak stratehichniy napriamok rozvytku nauky [The Formation of Digital Criminalistics as a Strategic Direction for the Development of Science]. *Kriminalistika a Forenzne Vedy: Veda, Vzdelavanie, Prax*: 17 Medzinardny Kongres Zbornik Prispievkov (16—17 sept 2021, Bratislava, Slovenská republika). Bratislava. URL: https://www.akademiazp.sk/sites/default/files/KKFFV/2020/CrimCongres2021_zbornik_draft_digit_v6_202107.pdf [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2020). Perspektyvy zaprovadzhenia tekhnologii shtuchnoho intelektu u sudovu diialnist v suchasnykh umovakh [Prospects for the introduction of artificial intelligence in judicial activity in modern conditions]. *Vykorystannia tekhnologii shtuchnoho intelektu u protydii zlochynnosti* : mat-ly nauk.-prakt. online-seminaru (Kharkiv, 05.11.2020). Kharkiv [in Ukrainian].

- Shevchuk, V. M. (2022). Tsyfrova kryminalistyka: formuvannya ta rol u zabezpechenni bezpekovoho seredovyshcha Ukrainy [Digital forensics: formation and role in ensuring the security environment of Ukraine]. *Nova arkhitektura bezpekovoho seredovyshcha Ukrainy*: zb. tez Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 23.12.2022). Kharkiv [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2022). Tsyfrova kryminalistyka: voieni vyklyky sohodennia ta novi zavdannia u suchasnykh umovakh [Digital forensics: military challenges of today and new tasks in modern conditions]. *Pravovi vyklyky suchasnosti*: mat-ly Vseukr. kruhloho stolu (Kharkiv, 20.12.2022). Kharkiv [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M. (2022). Yevropeiskyi vektor rozvytku suchasnoi kryminalistyky [European vector of modern forensics development]. *Adaptatsiia pravovoi systemy Ukrainy do prava Yevropeiskoho Soiuzu: teoretychni ta praktychni aspekty*: mat-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. z nahody 20-yi richn. stvor. Poltav. yuryd. in-tu NIuU im. Yaroslava Mudroho (Poltava, 29.09.2022). Poltava. URL: <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zbirnyk-29.09.pdf> [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R., Perlin, S. (2022). Digital forensics and improvement of the forensic technology system in Ukraine. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named After E. Didorenko*. 3(99). DOI: 10.33766/2524-0323.99.283-284 [in Ukrainian].
- Striltsiv, O. M., Fedorenko, O. A. (2022). Problems of legal regulation of the use of artificial intelligence technologies by the National Police of Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 27. No. 1. DOI: 10.33270/0122271.30.
- Textbook of criminalistics* (2016). Vol. 1: General theory / Ed. by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv.
- Tokar, L. V. (2020). Shtuchnyy intelekt na varti spravedlyvosti: utopiia chy perspektyva liudstva [Artificial intelligence as guard of justice: utopia or the prospect of humanity]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35614/1/%d0%a8%d0%a2%d0%a3%d0%a7%d0%9d%d0%98%d0%99%20%d0%86%d0%9d%d0%a2%d0%95%d0%9b%d0%95%d0%9a%d0%a2%20%d0%9d%d0%90%20%d0%92%d0%90%a0%d0%a2%d0%86%20%d0%a1%d0%9f%d0%a0%d0%90%92%20%95%94%9b%98%92%9e%a1%a2%86.pdf> [in Ukrainian].
- Tokarieva, K., Savliya, N. (2021). Peculiarities of legal regulation of artificial intelligence in Ukraine. *Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*. 3(60). DOI: 10.18372/2307-9061.60.15967 [in Ukrainian].
- Turuta, O., Turuta, O. (2022). Artificial intelligence through the prism of fundamental human rights. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. No 71. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.71.7 [in Ukrainian].
- Tymoshenko, Y. P., Kozachenko, O. I., Kyslenko, D. P., Horodetska, M. S., Chubata, M. V., Barhan, S. S. (2022). Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). *Amazonia Investiga*. Vol. 11. No. 51. DOI: 10.34069/AI/2022.51.03.14.
- Webb, E. (2020). Velyka deviatka. Yak IT-hihanty ta yikhni rozumni mashyny mozhut zminyty liudstvo [The Big Nine: How the Tech Titans and Their Thinking Machines Could Warm Humanity] / per. z anhl. I. Vozniaka. Kharkiv [in Ukrainian].
- Velykanova, M. M. (2020). Artificial intelligence: legal problems and risks. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 27. No. 4. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198.
- Von der Leyen, U. A Union that strives for more. My agenda for Europe / European Commission. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20190716RES57231/20190716RES57231.pdf>.
- White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust / European Commission. URL: https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en.

- Yurtaieva, K. V. (2020). Vykorystannia tekhnologii shtuchnoho intelektu v realizatsii stratehii «predictive policing»: mozhlyvosti, problemy ta perspektyvy dlia Ukrainy [The use of artificial intelligence in the implementation of «predictive policing»: opportunities, problems and prospects for Ukraine]. *Vykorystannia tekhnologii shtuchnoho intelektu u protydyi zlochynnosti : nauk.-prakt. seminar* (Kharkiv, 05.11.2020). Kharkiv [in Ukrainian].
- Zhuravel, V. A. (2021). Zahalna teoriia kryminalistyky: geneza ta suchasnyi stan [General theory of criminology: genesis and current state]: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Zhuravel, V. A., Konovalova, V. E., Avdeyeva, G. K. (2021). Reliability Evaluation of a Forensic Expert's Opinion: World Practices and Ukrainian Realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 28. No. 2. DOI: [10.37635/jnalsu.28\(2\).2021.252-261](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(2).2021.252-261).
- Zhuravel, V. A., Shepitko, V. Yu. (2021). Rozvytok kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy v Ukraini: nablyzhennia do yedynoho yevropeiskoho prostoru [Development of Criminalistics and Forensics in Ukraine: Approaching a Single European Space] / *Pravova nauka Ukrainy: suchasnyi stan, vyklyky ta perspektyvy rozvytku : monohrafiia*. Kharkiv [in Ukrainian].

Матуелене, С., Шевчук, В., Балтрунене, Ю. (2022). Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 12—46. DOI: [10.32353/khrife.4.2022.02](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.02).

Plea Bargaining — A Comparative Study of India with Foreign Countries

Boivob Majumder *

* National Law University, Delhi, India, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1756-9549>,
e-mail: boivob.majumder21@nludelhi.ac.in

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.03](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.03) UDC [343.12:343.97](540)

Submitted: 09.12.2022 / Reviewed: 12.12.2022 / Approved for Print: 16.12.2022 /
Avialable online: 30.12.2022

Plea bargaining has become more popular as a means of settling court issues all around the world. Plea bargaining's application, scope, and operation change significantly between common law and civil law regimes. To analyze these differences in regard to different jurisdictions, a comparison between India and the USA (their plea bargaining) has been done in this study. The relative benefits and drawbacks of plea bargaining are up for debate. This is because it is argued that plea bargaining calls into question the primary goals of a trial, which are to establish the truth and uphold justice. It is without dispute that India needs a framework for speedy justice administration. Indian courts are being battered by the rise in criminal cases. Prisons are now overflowing with inmates who are being held without a trial due to the ongoing delays in case resolution. India has developed plea bargaining (as a response to this sad status of the judicial system), which was acknowledged as a trustworthy strategy for concluding open cases and accelerating the criminal justice system. According to the then-Chief Justice of India, Y. K. Sabharwal (2005–2007), the introduction of plea bargaining in India would not only expedite the criminal justice system but also serve as a restorative form of justice where victims would be equal stakeholders and receive sufficient compensation. However, despite years of conceptualization, the Indian criminal justice system has yet to adopt plea bargaining. The paper attempts to research whether plea bargaining in India in its present form and structure is adequate to achieve that goal by weighing its advantages and disadvantages in the context of the Indian judicial system. Given the above, it is proposed to introduce changes to this contemporary dispute resolution mechanism.

Keywords: *pre-trial concessions; negotiations; plea bargaining; punishment; Law Commission; judicial system.*

Research Problem Formulation

Criminal law is practiced all over the world and includes unique methods that are created to achieve a certain goal. These might be specific instructions to help the police make arrests or the exact method used by the courts to decide cases and provide verdicts. These mechanisms grow over time, making it easier for novel procedures to regularly materialize. One such process is plea bargaining, a relatively recent way to be found guilty in court.

In a plea agreement, the defendant admits guilt in exchange for a reduced sentence after the prosecution and defence counsel establish an amicable agreement. Criminal trials are taking longer and longer to resolve by the time they are finished. In many cases, the trial process does not start until many years after the accused has been placed in judicial custody. This is due to the criminal courts' increasing use of administrative procedures to expedite the process of conducting criminal trials. The criminal justice system in India stipulates that numerous inmates who are awaiting trial are compelled to remain in jails around the nation. According to the National Crime Records Bureau, there were almost 50,000 more people in jails in 2011 than there were beds available, and most of them were awaiting trial or had been there for more than five or six years¹. Many people who are charged with crimes are unable to post bail for a variety of reasons, one of which is that they have been detained in jail for a long time as prisoners awaiting trial, where they have to deal with a great deal of mental stress and burden. One of the

additional factors is that the accused is ultimately found not guilty if there is insufficient proof that he committed the crime.

As a result, the courts established an informal system of pre-trial settlement and bargaining, which was used in the United States and is now more commonly known as plea bargaining. In this system, the suspect or the accused may admit all or some of the charges against him, and instead of waiting for the trial to end, may request a lesser punishment.

Analysis of Essential Researches and Publications

Plea bargaining is a procedure where the accused is asked to admit guilt in return for the judge being lenient when determining the severity of the penalty or the nature of the offence. It comes from the Latin expression "Nolo Contendere" which translates to "I do not desire to contend" or a "No contest" plea². In a plea bargain, the defendant agrees that the accusations against him are true and that he will not challenge the court's decision regarding his guilt³.

Plea bargaining was first used in the American court system, not the Indian legal system. However, the Law Commission's efforts via its 142nd and 154th reports encouraged the inclusion of the Plea-Bargaining provisions. Based on the Law Commission's recommendations for some crimes, a new chapter on "Plea Bargaining" was added to the Criminal Procedure Code.

While the idea of "Plea Bargaining" is used in both India and the USA, the actual implementation varies. To make a meaningful comparison between the two legal

-
- 1 Prison Statistics India 2019 / National Crime Records Bureau (Ministry of Home Affairs). URL: <https://ncrb.gov.in/sites/default/files/PSI-2019-27-08-2020.pdf> (date accessed: 08.12.2022).
  - 2 Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/nolo%20contendere> (date accessed: 08.12.2022).
  - 3 Babasaheb Bhimrao Ambedkar University. URL: <https://www.bbau.ac.in/dept/HR/TM/LL.M.%202023%20Unit%204.Plea%20Bargaining.RM.pdf> (date accessed: 08.12.2022).

systems, it is important to understand the concept of plea bargaining and significant cases connected to it in each system separately.

Plea bargaining cannot be perfectly or plainly defined. Black's Law Dictionary defines it as "the process by which the accused and the prosecution in a criminal case work out a mutually satisfactory disposition of the matter subject to court approval". In exchange for a sentence that is less severe than the one that could be given for the more serious crime, the defendant frequently enters a plea of guilty to a lesser charge or to only some of the counts in a multi-count indictment⁴.

Due to the overcrowding of criminal courts and case dockets, plea bargaining frequently entails "mutual admission" rather than "mutual satisfaction" regarding the merits or deficiencies of both the accusations and the defences. Plea negotiations often take place before a trial, while in certain jurisdictions they can happen at any point until a decision is made. Additionally, the parties may agree to a plea deal after a jury is deadlocked during a trial in order to avoid having to hold another trial.

Plea bargaining involves negotiations in three different areas⁵:

- *Charge Bargaining*: As the term implies, the accused enters a plea of guilty to a less serious accusation as opposed to a more serious one. Sentence negotiating and charge bargaining are distinct from one another because sentence bargaining is done to negotiate the length of time for which the sentence would be pronounced, whilst charge negotiation is done to negotiate the charge that is levied. Punishment for a term of seven or ten

years is an example of the former. An illustration of the latter is accusing the defendant of kidnapping or murder. They are fundamentally two separate things. This type of plea is typical and well-known. It entails negotiating the particular accusations (counts) or offences the defendant will be prosecuted for. A prosecutor may frequently drop the higher or additional charge(s) or counts in exchange for a plea of guilty to a lower charge. For instance, a prosecutor would accept a "guilty" plea to manslaughter in exchange for dropping charges of first-degree murder (subject to court approval).

- *Sentence Bargaining*: When negotiating a sentence, parties agree to enter a plea of guilty (for the original offence rather than a lesser one). It spares the prosecution from having to go to trial and make its case. It offers the chance for the defendant to get a lesser punishment. Pledging for a lesser punishment is the goal of this plea negotiation. A lesser sentence is promised in exchange for the accused's admission of guilt to the alleged offense.
- *Fact Bargaining*: As the name implies, it makes an effort to negotiate for the case's facts. Alternative claims on the pertinent facts to the current case are covered by this sort of plea bargaining. The facts that must be accepted by both parties are the subject of negotiation between the parties. According to some, this kind of plea bargaining is against the principles of the criminal justice system. This is so

---

4 Black's Law Dictionary / ed. B. A. Garner. West Publishing Company, 7th Ed., 1999.

5 Plea Bargaining / USLegal. URL: <https://criminallaw.uslegal.com/plea-bargaining/> (date accessed: 08.12.2022).

because it is against the principles of criminal justice to negotiate the fundamental facts of the case. A fact is a fact and cannot be modified in a case. If we compromise on altering the case's core facts, it becomes nothing less than a fabrication. The least common negotiation involves admitting to some facts in exchange for a promise not to introduce others into evidence. This eliminates the necessity for the prosecution to provide evidence by stipulating to the truth and existence of particular facts.

Three crucial factors determine whether a plea agreement is legitimate:

- a knowing waiver of rights;
- a voluntary waiver;
- a factual foundation for the accusations the defendant is pleading guilty to.

Plea negotiations typically take place over the phone or in the courtroom prosecutor's office. With very few exceptions, judges are not engaged. Plea agreements that the judge accepts are subsequently made on the record in front of the whole court. There must be a defendant present.

One crucial distinction is that a prosecuting attorney lacks the power to compel a judge to accept a plea deal reached between the parties. Only recommendations for the court to accept a plea deal are allowed from the prosecution. The court will often request evidence to confirm that the aforementioned three requirements have been met before accepting the prosecution's suggestion.

Plea negotiating is also more complicated than it first appears. In order to successfully negotiate a criminal plea agreement, the attorney must possess technical knowledge of each element of a crime or charge, understanding of the actual or potential evidence that is already present or

could be developed, technical knowledge of lesser included offences versus separate counts or crimes, and a reasonable understanding of sentencing guidelines.

Article Purpose

The aim of the research is to study and compare the concept of plea bargaining in two different jurisdictions. The objectives are to study the relative drawbacks and benefits, the historical perspective and the contemporary ongoings with respect to plea bargaining.

Research Methods

The research methodology used for the project is doctrinal method of research wherein secondary sources of data have been used by the researcher.

The study is limited only to the concept of plea bargaining in these different jurisdictions. It discusses the history, the contemporary scenario, the benefits and drawbacks and compares relatively the difference in the laws relating to plea bargaining in these jurisdictions. The limitation of the research project is that it does not take into account the in depth study of the ground realities of how powerful plea bargaining is a tool used in these States in order to combat high rates of pending cases. The research project thus is limited to the secondary data bases and no survey or empirical study has been done in the process of comparison.

Main Content Presentation

India

Applicability of Plea Bargaining and Procedure under the Code of Criminal Procedure

In India, the practice of plea bargaining is still in its infancy. The criminal law reforms

made by the Criminal Law (Amendment) Act of 2005 resulted in the implementation of the system (Act 2 of 2006). Although the Act was passed on January 11, 2006, the provisions were not announced or went into effect until July 5.

The inclusion of plea bargaining in the Criminal Procedure Code was met with strong criticism. Also rejecting the premise of plea bargaining, the Supreme Court ruled that it is inappropriate to bargain in criminal matters. In *State of Uttar Pradesh vs Chandrika* ⁶ a court cannot make decisions regarding criminal cases based on the concept of plea bargaining, it was decided. The court must decide each case on its own merits; if the accused admits guilt, the appropriate punishment must be carried out. In the same instance, the court additionally concluded that a sentence reduction should not be based only on an individual's acknowledgement of guilt. Additionally, the accused is not permitted to request a lesser sentence from the court in exchange for his guilty plea.

In civil proceedings, concessions are actually promoted as a more agreeable alternative to a formal trial for resolving conflicts between parties. However, "law enforcement" rejects the concept of compromise as unethical or, at best, a necessary evil if the conflict finds itself in the area of criminal law.

Further, according to the Supreme Court in *Kasambhai Abdulrehtnanbhai Sheikh v. State of Gujarat And Anr.* ⁷, convictions based on the appellant's guilty plea, which was the product of a plea agreement, cannot be upheld. It is against public policy to allow an accused person to be convicted by luring him with the promise that he will be treated properly in exchange for plead-

ing guilty. Such a procedure, which would also be obviously unreasonable, unfair, and unjust, would clearly violate the new activist dimension of Article 21 of the Constitution that emerged in Maneka Gandhi's case. Even if the procedure is supported by statute, it might still not be legal if it violates the spirit of Article 21 as stated above. Because it could persuade an innocent defendant to plead guilty in order to avoid a drawn-out and challenging criminal trial, it would have the effect of tainting the pure fountain of justice. The second obstacle that might prevent it is that, according to Indian law, which is prohibited in the case of *Basheshher Nath v. Commissioner of Income Tax Delhi & Rajasthan and Ors* ⁸, plea bargaining equates to waiving a constitutional right to a trial that is inherent in Article 21.

Nevertheless, the Government ultimately decided that it was appropriate and added Sections 256-A to 265-L to the Criminal Procedure Code to create Chapter XXIA of the Code, which provides for the raising of the plea of plea bargaining in specific categories of criminal cases. The division bench of the Gujarat High Court commented on this issue in *State Of Gujarat v. Natwar Harchandji Thakor* ⁹ and stated that given the existing actual profile of the pendency and delay in the settlement of criminal cases, fundamental adjustments are required. The very goal of the legal system is to offer quick, low-cost, and straightforward justice through the trial of criminal cases and other types of disputes.

Chapter XXIA's application is covered in Section 265-A. Plea negotiations can be advantageous in two situations. One is when a police station's station house officer sends the magistrate a report following the conclusion of an inquiry. The second scenario

---

6 2000 Cr.L.J. 384(386).

7 AIR 1980 SC 854.

8 AIR 1959 SC 149.

9 2005 CriLJ 2957.

occurs when the magistrate determines that an offence has occurred “based on a complaint filed in accordance with Section 190(a), which is followed by the examination of a complainant and witness in accordance with Sections 200 or 202, and the issuance of a summons in accordance with Section 204. Following the commencement of judicial proceedings stemming from a private complaint made in accordance with section 190(a) of the Code, it so indicates.

However, if the accused committed a crime that entails a death sentence, a life sentence, or a term of more than seven years in jail, the benefit cannot be extended. Additionally, crimes that affect the socioeconomic standing of the country as well as those that the Central Government has recognized as crimes against women or crimes against children under the age of 14 are not eligible for the benefit of a plea deal. Any juvenile or child as those terms are defined in the Juvenile Justice (Care and Protection of Children) Act of 2000 is exempt from the requirements of plea bargaining under Section 265-L. In the event of contradiction with other Code provisions, the Chapter has been given a separate life by the saving provisions under Section 265-J¹⁰.

The procedure of plea negotiations is initiated by an application from the accused in accordance with Section 265-B. Only the trial court should receive the application. “The application must be in writing and include a concise summary of the case’s facts as well as information on the accused’s prior convictions and an affidavit signed by the defendant attesting to the application’s sincerity as one that was voluntarily made. Upon receiving the application, the trial court is required to notify the prosecution, the accused, and in situations under Sec-

tion 190(a), either the complainant or the public prosecutor, of the day the application will be heard.

Historical Background

In Vedic Period. Since the beginning of time, India has used the notion of plea bargaining. Evidence from several ancient treaties and documents indicates that this concept was used as a means of self-purification by erasing or lessening the repercussions of sins caused by committing an offence. Hindu law holds that delaying a decision in a lawsuit amounts to denying justice. The Dharam Sastras also offer a notion in a different chapter named Prayaschita where it suggests many models of self-purification via confession of wrongdoing. This was used as a justification for the imposition of a lighter penalty and was supported by numerous smritis experts. Even Manu Smriti calls for a less sentence in exchange for a guilty plea.

Therefore, several smritis in the Vedic era permitted and supported the idea of reducing penalty by voluntary confession. This is comparable to the idea of a plea agreement. This leniency in sentencing was intended to allow the guilty a chance to recover his standing in society.

In Medieval Period. The Quisas system in the Muslim Criminal Code might be seen as an analogue to the Mughal practice of plea bargaining. According to this law, if a person commits an offence against a deity, God will punish them accordingly, but if they commit an offence against the government or a private individual, they have the choice of compounding their offence along with the offender. Quisas is a form of “blood money” in which the accused pays a sum of money to the legally entitled heirs or surviving relatives. If a relative of the dead or his legal heirs decides to settle with

---

10 Chandrasekharan Pillai K. N. R. V. Kelkar’s Criminal Procedure. Eastern Book Company, 2008. 1429 p.

the accused in return for money, the king or the Quazi cannot intervene. Muslim jurists supported this practice on the grounds that the rights of God's creation should take precedence and that the accused could not be put to death until the child's species had reached adulthood in cases where the next deceased victim was a child.

Due to the fact that the family of the victim in a murder case received compensation, Quisas at this time period only applied the notion of plea bargaining in a limited sense.

During British Rule. The adversarial system, which was adopted in India from the British Colonial authorities, was used to resolve cases. The East India Company founded the Court in 1672, which sentenced offenders to punishment or required them to labor for the owner. In the year 1860, both this premise and the principle of plea bargaining were dropped. Instead of negotiating with recompense, the British people's principal goal was to punish. When Lord Cornwallis issued a suggestion on 3 December, 1790 stating that there could not be a consensual settlement between the heir of the deceased and the accused in murder cases, the practice of plea-bargaining as it was common during the Mughal era suffered a setback. They were not allowed to offer forgiveness or compensation as payment for the blood. The Muslim Criminal Code was completely abolished when the Indian Penal Code was given legal form in the year 1860.

In Modern Era. The Criminal Law (Amendment) Act, 2005¹¹, which went into

effect in 2006, marked the Code of Criminal Procedure, 1973 relatively recent introduction of the plea-bargaining concept. By virtue of this amendment, Chapter XXIA of the Criminal Procedure Code was added, and the idea of plea bargaining was established¹².

But the history of plea agreements are much older. The first mention of it was made in the 142nd Report of the Law Commission of India, which Justice MP Thakkar oversaw¹³. The difficulty India was experiencing with the way trials and appeals were conducted, which frequently led to the accused and those awaiting trial being detained for an inordinate period of time, was recognized by this research. In a model modelled by the already-existing American system, it was advised that pleas be granted to the guilty without haggling in order to provide them a concession and permit the reduction of their convictions. The cost of holding such offenders in jail for astronomically long periods of time was also discussed in the report. Sentence and charge negotiations were the subjects of discussion. In the former, the prosecution offers a specific conviction recommendation in return for the defendant's guilty plea. In the latter, in exchange for the promise that the remaining charges will be dropped, the defendant consents to enter a plea of guilty to some of the charges.

The 154th Report of the panel¹⁴, presided over by Justice K Jayachandra Reddy, which explained how precisely the provision of plea bargaining would function in the Indian system, broadened the scope

---

11 The Criminal Law (Amendment) Act, 2005 / Goa Police. URL: [https://citizen.goapolice.gov.in/documents/10184/1794152/law2005.pdf/f1e0e3ac-f97c-4a08-a5b2-de304d6613a2#:~:text=Page%201-,THE%20CRIMINAL%20LAW%20\(AMENDMENT\)%20ACT%2C%202005%20NO.,%3A%2D%20CHAPTER%20I%20PRELIMINARY%201](https://citizen.goapolice.gov.in/documents/10184/1794152/law2005.pdf/f1e0e3ac-f97c-4a08-a5b2-de304d6613a2#:~:text=Page%201-,THE%20CRIMINAL%20LAW%20(AMENDMENT)%20ACT%2C%202005%20NO.,%3A%2D%20CHAPTER%20I%20PRELIMINARY%201) (date accessed: 08.12.2022).

12 The Code of Criminal Procedure (India, 1973). Chapter XXIA. Sections 265 A to 265 L. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1974-02.pdf> (date accessed: 08.12.2022).

13 Bare Acts Live. URL: <http://www.bareactslive.com/LCR/LC142.HTM> (date accessed: 08.12.2022).

14 Ibidem. URL: <http://www.bareactslive.com/LCR/LC154.HTM> (date accessed: 08.12.2022).

of this topic. The 142nd Report's defence of the plea-bargaining system was supported by the Report, which also established that it should be applied to offences that carry a sentence of seven years in prison or less, which is the current model. Additionally, it stipulated that this would not apply to habitual or repeat offenders, those who committed socioeconomic crimes, or those who broke the law against women and children.

The 2003 Malimath Committee Report conducted the final deliberation on the matter prior to the passage of the 2005 Amendment¹⁵. It emphasized that an accused person should receive special treatment and be given various concessions anytime he or she feels contrite and wants to atone for his or her wrongdoings. In order to swiftly and efficiently determine a sizable number of Court matters, the processes suggested in the 142nd and 154th Law Commission Reports should be put into place, according to this study. It contributed to bolstering the notion that plea bargaining was essential, which helped shape the 2005 Amendment's structure and the current legal system.

Present Scenario

The Criminal Procedure Code's Sections 265A through L now govern plea bargaining. It does not apply to crimes against women or children under the age of fourteen, or to cases that have an impact on the socioeconomic situation of the country. It only applies to offences that result in a prison term of seven years or less¹⁶. Addition-

ally, if the application was made against the accused's will or if he had previously been found guilty of the same crime by a court of law, he would not be eligible to use the plea-bargaining option¹⁷. The application must be accompanied by a synopsis of the case and an affidavit from the suspect stating that he voluntarily offered a plea bargain. The court would be aware of this and conduct a private interview with the defendant without the presence of the other party before deciding on a conviction sentence that was less severe than the charges that were actually appropriate to bring¹⁸. The victim would be entitled to compensation while the court could reduce the sentence of the accused by up to one-fourth of the minimum punishment specified for the offence committed¹⁹.

Therefore, negotiating a plea offers a speedy legal remedy that requires no arguments other than the presentation of the evidence and the prosecution's suggested penalty for conviction. The victim is eligible for compensation after the trial but is not even required to attend the court proceedings. The accused must be required to be present when he is sentenced. The main goal of plea bargaining is to hasten court trials and organize the court system so that the prisoners can be released, as stated in both the 142nd and 154th Law Commission Reports. For their good intentions, those who are sorry for what they did should receive sentence reductions. The Reports had expected that this framework would be appropriate and applicable to all legal

---

15 Committee on Reforms of Criminal Justice System. Report. Vol. 1. 2003. URL: https://www.mha.gov.in/sites/default/files/criminal_justice_system.pdf (date accessed: 08.12.2022).

16 The Code of Criminal Procedure (India, 1973). Section 265 A. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1974-02.pdf> (date accessed: 08.12.2022).

17 Ibidem. Section 265 B. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1974-02.pdf> (date accessed: 08.12.2022).

18 Ibidem. At 16. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1974-02.pdf> (date accessed: 08.12.2022).

19 Ibidem. Section 265 E. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1974-02.pdf> (date accessed: 08.12.2022).

violations in the future, but at the moment it doesn't appear that there are any plans to broaden the parameters or breadth of plea bargaining. The true intent of the legislature in passing the Amendment Act of 2005 could not be fully understood, but the overcrowding of jails, high acquittal rates, and inhumane treatment of prisoners were cited as justifications²⁰.

Stance of the Judiciary

The Apex Court in India, in particular, had a staunch opposition to the idea of plea bargaining and any method connected with it at the outset. These accords' immorality and the consequent implications for the idea of natural justice were the main sources of criticism²¹. *Murlidhar Meghraj Loya v. State of Maharashtra*, a seminal decision on the subject determined in 1976, was decided prior to the adoption of plea bargaining into the Criminal Procedure Code²². In order to get a favorable penalty from the local magistrate, the accused in this instance, who was found to be selling contaminated food, approached him informally. He pled guilty in a way that was similar to the plea-bargaining system. According to Justice Krishna Iyer, our system allowed the "business perpetrator" to escape punishment by selling his agony in jail for the appearance of sorrow, persuading everyone but the victim and the community. In *State of Uttar Pradesh v. Chandrika*²³, the Supreme Court overturned a High Court decision that approved plea bargaining, upholding its censure. According to the

Supreme Court, it is unlawful to pressure an accused individual into entering a guilty plea through the use of any assurances or promises since it violates Article 21 of the Indian Constitution. It further stated that in certain situations, the court must vacate the conviction and remand the matter to the trial court so that the accused person can have a chance to defend himself and receive the proper sentence if proven guilty²⁴. This condemnation, however, was not universal; in the case of *State of Gujarat v. Natwar Harchandji Thakor*²⁵, the Gujarat High Court found it to be a quick and affordable way to settle disputes. In this case, the court determined that the primary goal of the law is to deliver quick, inexpensive, and straightforward justice through the settlement of disputes, including the criminal justice system. As a result, it can be claimed that the idea of plea bargaining is actually a kind of redress and will give judicial reforms a new dimension.

The fact that all of these cases occurred before plea bargaining was included in the Criminal Procedure Code is pertinent, though. The first time plea bargaining was permitted was in the case of *Vijay Moses Das And Another v. Central Bureau Of Investigation*²⁶. The Indian court system then largely accepts and recognizes it in *Ranbir Singh v. State*²⁷. In this case, the petitioner contested the sentences of paying a fine of ₹5,000 under Section 279 of the IPC and receiving an additional month of simple imprisonment in the event that the fine was not paid, along with a sentence of

---

20 Aggarwal T., Rewari S. Wanna Make a Deal? The Introduction of Plea Bargaining in India. (2006) 2 SCC (Cri) J-12. URL: https://www.ebc-india.com/lawyer/articles/2006_2cri_12.htm (date accessed: 08.12.2022).

21 AIR 1968 SC 1267 ; AIR 2000 SC 164.

22 AIR 1976 SC 1929.

23 AIR 2000 SC 164.

24 AIR 1983 SC 747.

25 (2005) Cr.L.J. 2957.

26 Crim. Misc. Appln. 1037/2006.

27 Crl. M. C. 1705/2011.

imprisonment for six months in addition to the penalty of ₹5000 under Section 304 A of the IPC. A ¼th of the sentence for imprisonment may be imposed by the Trial Court. Even then, the knowledgeable Trial Court is required to consider any mitigating factors. The full penalty was imposed without taking any of the mitigating circumstances into consideration. The petitioner is the only source of income, with the help of his elderly parents and two young children. The petitioner provided financial compensation to the victims. In order to prove that the parties reached an agreement and there is no longer a disagreement between them, he has also reported the affidavit of the deceased person's legal heirs. On the other hand, the prosecution argued that strong action was necessary to reduce the impact of the rising number of murders by careless and reckless driving offences under Section 304 A IPC. According to Section 265 E of the Criminal Procedure Code, the Court could impose a sentence equal to ¼ of the fine, including in the case of a deposition that both parties could agree upon. In accordance with Section 265 G of the Code, the trial court's decision is also final and cannot be challenged. Even if it cannot be said that the petitioner should not be imprisoned given these mitigating circumstances and should be released, the Delhi High Court ruled that he should not have been given the whole sentence as the learned Trial Court had done. The court changed the punishment to a fine of ₹1,000 and four months in jail under Section 304 A of the IPC.

In *Pardeep Gupta v. State*²⁸, According to Justice Shiv Narayan Dingra, the trial court's rejection of the accused's plea agreement demonstrates that the court did not take into account the provisions of chapter XXIA of the law that were intend-

ed for this usage. Since the applicant is participating in an offence under Section 120 B of the IPC and her involvement is equal to that of her co-accused, the court rejected the accused's plea agreement. However, none of the offences for which the petitioner was charged carried a sentence of more than seven years. The role of the accused, the nature of the offense, and other factors should be taken into consideration when considering the plea negotiation request. Due to his involvement with section 120 B of the Indian Penal Code, the trial court should not have denied his request for a plea agreement on the grounds that he was ineligible to request a lesser sentence. The trial court's frame of thought suggests that it did not read the provisions of chapter XXIA before considering the application. The High Court instructed the trial court to reconsider the accused's plea bargain request in light of the Code of Criminal Procedure's provisions and not just on a whim.

In the case of *Rahul Kumpawat v. Union of India*²⁹, the trial court's decision to reject the petitioner's motion for a plea deal in the current case was challenged by the petitioner in a miscellaneous criminal appeal before the high court of Rajasthan. The attorney claimed that there was no basis for the ruling rejecting the application in question. It was dismissed without explanation because it violated the letter and spirit of Section 265A of the Code of Criminal Procedure. The attorney vehemently argued that the purpose of implementing Section 265A was to shorten the duration of a criminal trial. By disregarding the spirit of the aforementioned Section in the instant case, the learned trial court abused it. The High Court of Rajasthan found these arguments to be meritorious. It was noted that the said trial court order needed to be overturned

28 Bail Appln. 1298/2007.

29 CRIMINAL MISC. (PET.) (CRLMP) No. 2257 of 2015.

in order for justice to be served. The High Court accordingly took the necessary action.

United States of America

Historical Background

As Justice Charles Clark famously stated, “Plea deals have accompanied the whole history of our nation’s criminal justice system” many Americans have long believed that plea bargaining is an inherent and integral part of their legal system³⁰. This idea is not entirely supported by empirical truth, though. In actuality, the plea-bargaining system has been strongly condemned by the American judiciary for many generations. They didn’t begin welcoming the mechanism with open arms until the late 19th century. The 20th century saw an increase in the power and influence of politicians, the media, and the general public, requiring the need for an immediate judicial system and enabling plea bargaining to flourish in legal proceedings. The country’s substantial increases in criminal law and alcohol bans also helped to further this development³¹.

Plea bargaining received enormous praise and support after the 1920s, to the point where it started to dominate the handling of criminal cases. The United States Constitution’s Sixth Amendment does not specifically reference plea bargaining, but judicial bodies have upheld the practice’s legality. Thus, the scope of its operation was broadened, leading to the current plea-bargaining framework in the USA, where plea bargains are now permitted to be made for reductions in conviction sentences for all types of criminal offences committed. The extensive evaluation and popularity of the

plea-bargaining mechanism in criminal law continue to be largely attributed to the United States.

James Earl Ray admitted to killing Martin Luther King Jr. in 1969 in order to avoid being put to death. Finally, he was sentenced to 99 years in jail. The US Supreme Court ruled in the seminal case of *Bordenkircher v. Hayes* that the constitutional justification for plea negotiations are that there is no element of punishment or retribution as long as the accused is free to accept or reject the prosecution’s offer. The accused, however, refused the plea deal of five years in jail, therefore the Apex Court maintained his life sentence³². The Supreme Court noted that it is always in the best interest of the party under duress to select the lesser of the two evils in the same case, but in a different context. Similar justification has also been used by the courts in private party tort issues. In a different case, the US Supreme Court publicly agreed that plea bargaining was necessary for the fair administration of justice and should be promoted when done well.

Current Scenario

When a defendant is arrested in America, he must first appear in court to be assessed for his rights and any offences that may have been done against him. The defendant is then brought back before the court and given the opportunity to enter a plea when the prosecutor files accusations against him. *Nolo contendere* indicates that the defendant is not going to challenge his conviction. No matter how serious the crime, the accused is allowed to enter a plea deal and may even do so after the case has already begun. He has the right to rescind his appeal for

---

30 524 U.S. 184 (1998).

31 Alschuler A. W. Plea Bargaining and its History. *Law & Society Review*. 1979. Vol. 13. No. 2. Special Issue on Plea Bargaining. Pp. 211–245. DOI: 10.2307/3053250 (date accessed: 08.12.2022).

32 Randhwa G. S. *Victimology and Compensatory Jurisprudence*. Central Law Publications, 2015. 296 p.

legitimate reasons³³. However, the accused is not legally entitled to receive a plea bargain, and the decision to accept or reject such offers rests with the prosecution³⁴. Even the judge has the option to accept the plea of bargain; he or she is not required to do so even if the parties have come to an agreement³⁵. Whether the accused entered a plea voluntarily and fully understanding its implications is primarily decided by the judge. In addition, the Federal Procedure Code requires the courts to pose a number of inquiries in order to establish justice and equity³⁶. However, in terms of procedure, it is fairly simple, requiring only a statement of the desired agreement to be entered into the court's records for a successful application of the provision of plea bargaining.

Plea bargaining is noticeably more common and has a much wider range of applications in the United States than in the majority of other nations. 97% of Federal cases and 94% of Civil cases are resolved through plea negotiations³⁷. While obtaining lenient sentences is the primary goal of plea bargains, they are also used to coerce defendants into disclosing case-related information and obtaining testimony against others. Plea bargaining has become essential to the American legal system as it currently stands.

Stance of the Judiciary

In America, plea bargaining is used to determine a sizable number of cases. In the

famous case of *Brady v. United States*³⁸, the question of plea bargaining and its legality are covered. The judges in this case agreed that plea bargaining was a legal and constitutional mechanism, but they expressed some concerns about the possibility of abuse of this clause by citing the case where even innocent defendants would plead guilty with the hope of receiving concessions through plea deals. It was held in *Santobello v. New York*³⁹ that in situations where attempts at plea bargaining are unsuccessful, the public has a number of other options.

In essence, the plea-bargaining mechanism determines the outcome of almost every criminal case in American law. Plea bargaining is widely believed to be a crucial and necessary component of the criminal justice system in the United States.

In the instant case of *State v. Adams*⁴⁰, The Nolo Contendere concept was articulated by the court. According to the Court, the plea of "Nolo Contendere" often referred to as "Plea of Nolvut" indicates that the accused does not desire to contest. In *United States v. Risfield*⁴¹, the Court noted that the adjudication by the Court in connection to the guilty plea is not required in a criminal case in which a plea-bargaining application has been lodged. However, the accused person's sentence may be given immediately by the court.

In the case of *Bordenkircher v. Haynes*⁴², The US Supreme Court upheld the constitutionality of plea bargaining while impos-

33 LaFave W. R. et al. 5 Criminal Procedure § 21.3(f) at 769 (West 3d ed. 2007).

34 Weatherford v. Bursey, 429 U.S. 545 (1977).

35 LaFave W. R. et al. 5 Criminal Procedure § 21.3(e) at 769 (West 3d ed. 2007).

36 Fed. R. Crim. P. 11(b)(1).

37 Goode E. Stronger Hand for Judges in the 'Bazaar' of Plea Deals / The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2012/03/23/us/stronger-hand-for-judges-after-rulings-on-plea-deals.html> (date accessed: 08.12.2022).

38 397 U. S. 742 (1970).

39 404 U. S. 257 (1971).

40 111 S. E. 2d 336 (1959).

41 340 U.S. 914

42 434 U. S. 357 (1978).

ing a life sentence on the accused who refused to accept a guilty plea in exchange for a five-year prison sentence. The Supreme Court noted a slim chance that the accused person would be forced to select the less severe of the two penalties. The Supreme Court further noted that if the accused person is free to accept or reject the offer made by the prosecutor during the plea-bargaining negotiation process, there is no likelihood of coercion or duress.

Italy

Historical Background

Italy's criminal law framework differs greatly from those of India and the United States because of the way the country's civil law system is structured. With far less importance attached to precedents, the majority of its laws are codified into codes that may be easily examined or referred to. The inquisitorial system of justice was first practiced in Italy, where the courts and its agents' primary goal was to elicit information and intelligence from the accused in order to empower the judge to make his own decisions. The Adversarial System, which allows for plea bargaining, provides more options than this system does⁴³.

The Adversarial System of Justice, where two sides present their cases and counter each other's arguments, was adopted as the new code of criminal procedure in Italy after 1988. It also included plea bargaining and shortened trials. The foundation of plea bargaining, consensual justice, was also made legal in Italy by the legislative branch⁴⁴.

Present Form & Purpose

Plea bargaining, or *patteggiamento* as it is more widely called in Italy, differs significantly from the practices used in the other two nations. The accused enters a plea of guilty in the Italian legal system based on the judgement rendered against him, not the allegations brought against him. Along with the forgiveness of all legal expenses, a good plea agreement can lower his sentence by one-third. The accused consequently admitted guilt on all counts brought against him. Plea bargaining is only permitted, though, when the penalty for the offence is a fine or a term of imprisonment of five years or less. Additionally, appeals of court rulings are only allowed in cases where there was a procedural error; they cannot be made on the basis of the case's merits⁴⁵.

An idea is agreed upon by both the prosecution and the defence, and is then submitted to the judge for his approval. The judge determines whether the defendant is innocent, guilty and deserving of a harsh sentence, or guilty and deserving of a merciful sentence based on the facts and evidence at hand. This primarily aims to speed up court proceedings because the judge has already been given the verdict⁴⁶.

Stance of the Judiciary

Because Italy adheres to Civil Law rather than Common Law, court precedents have relatively little weight there. They do, however, have some corroboratory significance, so they cannot be totally disregarded.

---

43 Iovene F. Plea Bargaining and Abbreviated Trial in Italy. Warwick School of Law Research Paper. No. 2013/11. DOI: [10.2139/ssrn.2286705](https://doi.org/10.2139/ssrn.2286705) (date accessed: 08.12.2022).

44 Ibidem.

45 Pizzi W., Marafioti L. The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation. *Yale Journal of International Law*. 1992. Is. 1. Art. 2. Vol. 17. Pp. 1–40. URL: <https://openyls.law.yale.edu/handle/20.500.13051/6264> (date accessed: 08.12.2022).

46 Ibidem.

The case that raised the issue of plea bargaining in Italy for the first time unambiguously stated that, despite the fact that it was legal, the Italian legal system would not change into a fully adversarial one because it would be in conflict with the principles of Civil Law⁴⁷. Since then, the plea-bargaining process has been unequivocally approved and is being used with little to no criticism or condemnation.

The criminal jurisprudence now attempts to plea bargain in every case possible with the aim of fostering quick dispensation of justice due to the introduction of plea bargaining into Italian law and its general favorability in their justice system.

Role of Law Commission of India as to Plea Bargaining

The idea of plea bargaining was not initially attempted to be implemented in India. Later, in its 142nd and 154th reports, the Law Commission of India introduced the provisions relating to plea bargaining.

*142nd Report*⁴⁸. In its 142nd report, the Law Commission interviewed numerous states and jurists about the issue of plea deals and made the following observations:

It specifies that only the offender or accused may implement this plan.

There will be no plea negotiating discussions with the prosecution office or its attorney.

The competent authority, known as the “plea judge” is chosen by the Chief Justice of the respective High Courts of each State from among the sitting judges qualified to hear cases carrying sentences of up to seven years in prison. The Chief Justice of the

state also appoints two retired judges of the High Court to serve on the bench.

The competent authority will only consider a plea-bargaining request if he is confident that the defendant is entering the plea voluntarily and free from coercion or undue influence.

The application must be heard by the competent authority in front of the party who was wronged and the public prosecutor.

For compounding the offense, the authority has the right to impose a jail sentence, a fine, or demand that the accused pay restitution to the party who was wronged. With regard to certain offenses, the authority qualified to hear this application may impose a jail sentence of six months or one year.

When the competent authority is not required to use the release on probation powers under the Probation of Offenders Act, 1958, or under section 360 of the Code of Criminal Procedure, 1973, in accordance with the rules, the competent authority may impose a jail term that does not exceed one-half the maximum allowed by the relevant provision.

The scheme may initially only be applied to offences that are punishable by a fine or a sentence of less than seven years in prison.

After thoroughly evaluating and assessing the outcomes of the application of the scheme to offences punishable by imprisonment for less than seven years, the scheme may be made applicable to offences punishable by imprisonment for seven years or more.

---

47 La Corte Costituzionale. Sentenza 313/1990 (ECLI:IT:COST:1990:313). URL: <https://www.cortecostituzionale.it/actionRicercaSemantica.do> (date accessed: 08.12.2022).

48 Vishwanath A. Why hasn't Plea Bargaining taken Off in India? / Mint. URL: <https://www.livemint.com/Politics/otm5Xv7DTZJ9KaKSChJ4H/Why-hasnt-plea-bargaining-taken-off-in-India.html> (date accessed: 08.12.2022).

154th Report⁴⁹. The following recommendations have been made in the 154th report's paragraph 9:

When the accused appears, this process can be started by a written request or by the court acting on its own initiative to make sure the accused is willing. The court may require the accused to submit an application after determining his willingness.

The court must decide whether the accused filed the application voluntarily, knowingly, and free from coercion or improper influence by any police or public defenders before the hearing date. The police and the prosecutor are not required to be present during the preliminary examination.

The court will set the hearing date and issue a final order once it is certain that the application was submitted voluntarily. The court has the authority to reject an application if it determines that it was made under improper influence.

Such a decision might be taken at the beginning of the process or after the public prosecutor and the harmed party have testified. If the court determines that the case is not appropriate for a plea agreement, it may reject the claim and explain why.

The court's decision regarding the application of the accused-applicant is confidential and will only be disclosed to the accused if he requests it. No prejudice will be brought against the accused at the ensuing trial as a result of the accused making such an application.

No appeal may be filed against a judgement rendered by the court accepting such a plea; it shall be considered final.

When the Probation of Offenders Act, 1958 or Section 360 of the Criminal Procedure Code apply to the accused applicant, he is allowed to submit an application stat-

ing his desire to enter a plea of guilty and asking to be granted the benefit under the aforementioned legislative provisions. In such situations, the court may issue the proper order granting the benefit of those legislative provisions after hearing from the public prosecutor and the party who was wronged. In the right circumstances, the court may have the authority to waive the requirement of receiving a report from the probation officer.

In the event that an accused pleads guilty to an offence for which a minimum sentence is set, the court may, rather than rejecting the application, accept the plea of guilty, issue an order of conviction, and sentence the accused to one-half of the minimum sentence set.

After receiving a plea of guilty, the court must inform the accused that it may record a conviction for the offense, and that it may then hear from the public prosecutor or the aggrieved party, depending on the circumstances —

- Sentence him to a suspended term and place him on probation;
- Direct him to provide the harmed party with compensation; or
- Impose a sentence that is appropriate for the plea agreement; or
- If it is possible given the facts and circumstances of the case, convict him of a crime with less serious consequences than the one for which he has been charged.

Comparative Analysis

Substantive Differences

In India, the US, and Italy, plea negotiations are significantly different in terms of both content and method. On one end of the scale is Italy. In Italy, the use of plea

---

49 Bhattacharjee A. Indian Laws on Plea-bargaining Anwasha Bhattacharjee / Lawyers Club India. URL: <https://www.lawyersclubindia.com/articles/Indian-Laws-on-Plea-bargaining-4213.asp> (date accessed: 08.12.2022).

deals is very restricted, only being used in cases of infractions that carry sentences of five years or less in prison. Additionally, the Italian judicial system requires pleading guilty to all charges, which is very different from the systems in the other two countries. Italy currently employs an adversarial system, but this is a by-product of the civil law system in place.

The United States, on the other hand, represents the opposite extreme of the spectrum. In the USA, plea bargaining is available for any type of crime that might be committed. The accused is free to engage in both charge and sentence negotiations with the hope of obtaining sentence concessions, which he typically does. Few cases in the USA are decided without a plea agreement because most defendants are prepared to admit guilt from the beginning of a case. The outrageous amount of time a convict would have to spend in jail if the case went against him far outweighs any negative attention, he may receive for accepting a plea deal. Therefore, the chance of accepting plea deals appeals to the majority of defendants. The prosecuting attorney only needs to inform the Court of the desired settlement agreement in order to follow the procedure. There are no hassles associated with submitting any documents or filing any paperwork with the court throughout the entire process.

In terms of its approach, India sort of veers in the middle and reiterates the fact that its legal system is a synthesis of those of many different countries. India does allow plea negotiations, but there are many conditions and limitations attached although not as many as in Italy. In India, compared to America, far fewer “cases are resolved through the use of plea bargaining. The application must abide by all the special requirements outlined in section 265A-L of the Cr.P.C., which makes the pro-

cess in India far more onerous than it is in the USA.

It might be difficult to decide which of the three systems is best. However, it can be dealt with more effectively after taking into account all the benefits and drawbacks of plea bargaining in these nations.

Advantages

Plea bargaining's main goal is to make the judicial administrative system more efficient. Those who favor plea negotiating favor a speedy resolution of the cases rather than a drawn-out trial. The parties strike an agreement outside the boundaries of the Court by using plea bargaining. In that situation, the judge only looks at the evidence at face value and avoids giving it a meaningful judicial review. Additionally, there is no opportunity for the sides to advance their points. Another significant benefit of this legal rule is that none of the parties to the case may challenge the judgement rendered in plea bargaining instances.

Plea bargaining enables the courts and judges to shorten the length of pending cases, so enabling more people to benefit from the opportunity to get justice. In India, pending litigation provide a significant barrier to receiving justice from the courts. In India, obtaining justice is not always so simple. The situation is reversed in the American court system, since it is simpler to get justice there than it is in India.

Fundamentally, if the plea deal is only available to criminals who really regret their crimes, the whole legal system will be able to benefit the most from this legislative provision. The only people who truly deserve forgiveness under this rule are those who seek to change for the better. Hardcore offenders who don't want to change their ways and merely want to take advantage of this provision should not be given the benefit of the doubt.

The judicial systems in the United States and India are diametrically opposed. While in the United States people believe in forgiving and moving on with life while letting offenders make changes to become more likeable and responsible citizens, in India this plea agreement provision only has a limited application to offences of a specific nature. Offenders who are facing serious charges are not permitted to use this clause. In addition to the aforementioned, in the United States, the option of plea bargaining is used to seek conviction of the offenders accused of serious crimes by giving a lenient punishment to their accomplices accused of crimes of lower seriousness. For example, thieves are permitted to receive a lighter sentence if they testify against mobsters or rioters in order to apprehend them⁵⁰.

With a few minor procedural and substantive exceptions, Italy's legal system for plea bargaining is essentially identical to that of India.

Disadvantages

The main victim of the plea-bargaining system is justice. Sometimes those who are actually guilty get away with less severe punishment than they should, and other times those who are falsely accused in a criminal case receive the harshest sentences, which they could have avoided had they waited patiently until the delivery of the final verdict in their case. In the case of a plea agreement, the judicial evaluation of the arguments and the polish of the

evidence is diminished, and it is not given the importance it deserves. Plea bargaining undermines the fundamental tenet of a trial, which is to discover the truth and dispense justice⁵¹. In cases of plea bargaining, the punishment is determined solely by a rough estimation or evaluation of the evidence in the case. Additionally, the likelihood that innocent people will receive a relatively harsher punishment rises, and it is also possible that the real offender may only receive a token punishment⁵².

Either society or the victim of the crime doesn't receive justice in the true sense of the word when one knocks on the door of the legal system. The victim and society often have a very negative impression of the judicial administrative system because the penalty is not given in its absolute and strict sense. While plea bargaining is freely used in the US, there are some restrictions in India. As a result, in Indian law, the victim plays a significant role in the Plea-Bargaining process. In the event that a mutually agreeable resolution cannot be reached, the victim has the right to reject or veto. The victim, however, does not actively participate in the Plea-Bargaining process in the USA.

In the USA, a plea-bargaining application is only submitted following the conclusion of negotiations between the prosecutor and the accused. To ensure that the application for plea bargaining is made voluntarily by the accused, the negotiation process with the accused does not even begin in India before the application is submitted. As a result, there is a lower likelihood that the

50 Messitte P. J. Plea Bargaining in Various Criminal Justice Systems. Conf. Montevideo, Uruguay (May, 2010). URL: https://www.law.ufl.edu/_pdf/academics/centers/cgr/11th_conference/Peter_Messitte_Plea_Bargaining.pdf (date accessed: 08.12.2022).

51 Cheesman S. J. A Comparative Analysis of Plea Bargaining and the Subsequent Tensions with an Effective and Fair Legal Defence. Faculty of Law and Political Science, University of Szeged. URL: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2488/1/Samantha_Joy_Cheesman_ertekeztes.pdf (date accessed: 08.12.2022).

52 Kathuria S. The Bargain has been Struck: A Case For Plea Bargaining in India. *Special Issue on Alternative Dispute Resolution in Association with the Singhanian Chair on ADR Laws*. 2007. Vol. 19. No. 2. Pp. 55–68.

accused will be forced into making a plea bargain application or that there will be covert negotiations.

The second problem with plea bargaining is that it lacks the level of spontaneity that, by law, it should have. According to the law, the suspect or defendant shall choose a plea deal on his or her own, independent of the prosecution or the judge. However, the situation is different on the ground. To assure a win for both the prosecution and the accused, the accused is persuaded into entering into a plea bargain. The prosecution would nearly intimidate the defendant, forcing them to accept a plea deal. Particularly those who become entangled in the web of the police and the prosecution choose to negotiate a plea out of fear of further harm from the court's final verdict. Another factor that forces the accused to enter a plea agreement rather than have the case decided on the merits is the burdensome legal procedures.

Plea bargaining ultimately serves the interests of the guilty while unintentionally undermining the cause of justice. Even though many nations have adopted plea bargaining in accordance with American laws, India is still far from it⁵³. Only minor and non-heinous offences in India are eligible for the plea-bargaining offer. The major drawback of plea negotiations is that a co-accused is sometimes persuaded to testify against the other accused on the promise of receiving a considerably less sentence than his partner. Those in charge of the justice system frequently lose sight of the real offender in front of them in the process. As a result, a cunning criminal gets away with less punishment than the other, and does so without feeling guilty. Due to this situation, most nations, including India, are reluctant to permit the free application of plea bargaining in serious and heinous crimes.

Recommended Reforms

It is obvious that multiple improvements may be implemented in India when weighing the benefits and drawbacks of the plea-bargaining procedure. The first one may have to do with the power and supervision of the judges. Although it is up to the judges' discretion whether to accept or reject the suggested punishment, the law tacitly urges them to do so. With regard to trial and punishment, the judges' scope of authority has to be broadened. Additionally, there has to be a check on the judges' performance to prevent them from becoming complacent. The judge simply accepts the sentence that is offered; however, this practice is against justice and frequently results in the conviction of the innocent while the guilty are allowed to walk free with unfairly lenient sentences.

Although it is not advisable to adopt the American system of plea bargaining, which favors only the wealthy, given its narrow and constrained scope, it is also not expected to be successful in India. The core of plea bargaining has been lost as a result of the revisions and the strictly controlled rules. Trials are more appealing to defendants than plea bargains because they do not always result in conviction in India and because they offer more protections against rights violations. In order for the process to actually succeed in its goal of accelerating the resolution of cases, the scope should be expanded rather than only allowing it to be used against offences for which the punishment does not exceed 7 years. Additionally, there are lessons to be learned from the American model, which permits a lesser charge if the accused enters a timely plea agreement. Furthermore, the concessions made in a plea agreement must be more desirable than the punishment and options an accused person would have in a trial. It should also be noted that even though one

of the main goals of introducing plea bargaining in India was to embrace the victim's wishes and move toward a restorative form of justice, the same thing may have contributed to the process' failure. The victims are frequently motivated by the punitive form of justice, making it challenging for the prosecutor and the accused to come to a resolution that placates the victim. Therefore, eliminating the tri-partite system could benefit plea negotiations in India.

Furthermore, the case's adjudication needs to be given a lot more importance. If a judge is unable to preside over the case, the prosecution and defence may choose an impartial mediator to decide on a reasonable sentencing based on the facts and available evidence. Although it involves making the trials a little more difficult, it is still a quicker method of deciding cases and does not put as much pressure on the Court. Currently, the defendant frequently has no choice but to agree to the prosecution's demands. Every case needs to be examined more thoroughly in order to get around this. Given the scope of his authority and responsibilities in the court of law, the defence attorney cannot do this work alone.

These suggestions might be helpful up to a point, but it's debatable whether plea bargaining is ever beneficial rather than harmful. There is no question that India needs a framework for instantaneous justice administration, and there is no doubt that plea bargaining in its current form and structure is insufficient to accomplish that goal.

Conclusions

Even though it was a revolutionary idea in India, plea bargaining has evolved through time. The Indian judiciary has completed a significant amount of neces-

sary work. The criticisms raise an important question: Isn't it possible that in the pursuit of swift justice, justice itself is denied, engulfing the accused in an ocean of evils? The idea of plea bargaining was developed to lighten the load on the courts, but it accomplishes this in an unconstitutional way because the victim is placed in a disadvantageous position and his rights are violated by giving the accused a lesser sentence in exchange for using plea bargaining. Even this idea does not help to lower crime rates because it gives the accused the idea that he can commit an offence and still negotiate a lesser sentence. Only time will be able to determine whether or not the introduction of this novel idea was warranted. In the USA, plea bargaining can result in convictions in as many as 90% of cases, whereas in India, it only accounts for about 10% of criminal cases. This discrepancy exists as a result of the variations between the American and Indian approaches to plea bargaining. Although India's conviction rate is far lower than the United States, it is nonetheless successful in ensuring that the application for plea bargaining was submitted freely. Even if justice is delayed, it must still be upheld. In India, choosing the lower of the possible punishments is a voluntary activity rather than a part of the plea-bargaining process. As a result, there is a good chance that an innocent individual will not receive punishment in India through plea bargaining. Plea negotiations clearly differ amongst nations, especially when common law and civil law nations are contrasted. The underlying idea that underlies this, however, is unaffected. Criminals who admit their guilt, feel regret, or are willing to work with the administration of justice in other capacities ought to get some leniency in the form of a sentence reduction. Additionally, the criminal justice systems of many countries around the

world are ineffective and cumbersome, a situation that needs to be resolved for an effective administration of justice.

When examining the numerous disadvantages, some of which are more serious than others when compared, it becomes clear that they are not small in nature and cannot be disregarded. In order to accept the idea of plea bargaining and incorporate it into the criminal justice system, a solution must be found to each of the consequential questions about the legitimacy of plea bargaining that each issue raises.

The current state of plea bargaining in India has several barriers that prevent it from being as effective as it would want to be. The way plea bargaining petitions are handled should change significantly. There is a pressing need to examine the calibre of decisions and orders made in the matter. However, in the current situation, plea bargaining has been crucial in addressing the outrageous application processing rate at the Court, a problem India has experienced more than any other nation. As a result, judges do not currently hold this concept of plea bargaining in high regard because it has only been used in a very small number of cases, and higher courts have not given it the proper consideration in those cases. However, it is urgent that cases be resolved quickly. In order to decrease the number of prisoners awaiting trial, the legislature must implement reforms and give the judiciary the necessary infrastructure.

In India, as opposed to the United States of America, the idea of plea bargaining has, in my opinion, been introduced with restrictions and regulations, which benefits the system. There are still some oddities, but they have mostly been rectified by our competent legal system. My opinion is that all we need to do is have faith in our judicial system, and that will eventually take care of the remaining problems as well.

Угода про визнання провини — порівняльне дослідження Індії з іноземними країнами Бойвоб Манджемда

Угода про визнання провини відома як засіб урегулювання судових спорів у всьому світі. Застосування, сфера охоплення та функціонування угоди про визнання провини істотно змінюється залежно від режимів загального й цивільного права. Для того щоб проаналізувати ці відмінності щодо різних юрисдикцій, у цьому дослідженні проведено порівняння таких угод в Індії та США. Питання відносних переваг і недоліків угоди про визнання провини досі залишається дискусійним. Це зумовлено тим, що, як відомо, угоди про визнання провини ставлять під сумнів основні цілі судового розгляду, які полягають у з'ясуванні істини й обстоюванні справедливості. Беззаперечно, Індія потребує запровадження певної структури, яка б забезпечувала оперативне відправлення правосуддя. В індійських судах спостерігається збільшення кількості кримінальних справ. Наразі в'язниці переповнені ув'язненими, яких утримують без судового розгляду через постійні зволікання із розв'язанням справ. Індія розробила угоду про визнання провини (як відповідь на сумний стан судової системи), яку визнано надійною стратегією для завершення відкритих справ і прискорення роботи системи кримінального судочинства. За словами Головного Судді Індії Й. К. Сабхарвала (2005—2007), запровадження угод про визнання провини в Індії не лише прискорить роботу системи кримінального судочинства, а й слугуватиме відновною формою правосуддя, де жертви є однаково зацікавленими сторонами й отримують достатню компенсацію. Утім, незважаючи на роки концептуалізації, індійська система кримінального правосуддя ще не запровадила угоди про визнання провини. У цій праці досліджено, чи є угода про

визнання провини в Індії в її нинішніх формах та структурі достатньою для досягнення цієї мети, зважаючи на її переваги й недоліки в контексті індійської судової системи. У зв'язку з наведеним вище запропоновано внести зміни до цього сучасного механізму розв'язання спорів.

Ключові слова: поступки в процесі досудового розгляду; ведення переговорів; угода про визнання провини; покарання; правова комісія; судова система.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Disclaimer

The funders had no role in the study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.

Contributors

The author contributed solely to the intellectual discussion underlying this paper, case-law exploration, writing and editing, and accept responsibility for the content and interpretation.

Declaration of Competing Interest

The author declare that they have no conflict of interest.

References

- Aggarwal, T., Rewari, S. (2006). *Wanna Make a Deal? The Introduction of Plea Bargaining in India*. URL: https://www.ebc-india.com/lawyer/articles/2006_2cri_12.htm.
- Alschuler, A. W. (1979). Plea Bargaining and its History. *Law & Society Review*. Vol. 13. No. 2. Special Issue on Plea Bargaining. DOI: 10.2307/3053250.
- Bhattacharjee, A. Indian Laws on Plea-bargaining Anwsha Bhattacharjee / *Lawyers Club India*. URL: <https://www.lawyersclubindia.com/articles/Indian-Laws-on-Plea-bargaining-4213.asp>.
- Black's Law Dictionary* (1999) / ed. B. A. Garner. West Publishing Company, 7th Ed.
- Chandrasekharan Pillai, K. N. (2008). *R. V. Kelkar's Criminal Procedure*. Eastern Book Company.
- Cheesman, S. J. A Comparative Analysis of Plea Bargaining and the Subsequent Tensions with an Effective and Fair Legal Defence. *Faculty of Law and Political Science, University of Szeged*. URL: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2488/1/Samantha_Joy_Cheesman_ertekezes.pdf.
- Goode, E. (2012). Stronger Hand for Judges in the 'Bazaar' of Plea Deals / *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2012/03/23/us/stronger-hand-for-judges-after-rulings-on-plea-deals.html>.
- Iovene, F. (2013). Plea Bargaining and Abbreviated Trial in Italy. *Warwick School of Law Research Paper*. No. 2013/11. DOI: 10.2139/ssrn.2286705.
- Kathuria, S. (2007). The Bargain has been Struck: A Case For Plea Bargaining in India. *Special Issue on Alternative Dispute Resolution in Association with the Singhania Chair on ADR Laws*. Vol. 19. No. 2.
- LaFave, W. R. et al. (2007). *5 Criminal Procedure § 21.3(f) at 769* (West 3d ed.).
- Messitte, P. J. (2010). Plea Bargaining in Various Criminal Justice Systems. *Conf. Montevideo, Uruguay* (May, 2010). URL: https://www.law.ufl.edu/_pdf/academics/centers/cgr/11th_conference/Peter_Messitte_Plea_Bargaining.pdf.
- Pizzi, W., Marafioti, L. (1992). The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation. *Yale Journal of International Law*. Is. 1. Art. 2. Vol. 17. URL: <https://openypls.law.yale.edu/handle/20.500.13051/6264>.
- Randhwa, G. S. (2015). *Victimology and Compensatory Jurisprudence*. Central Law Publications.
- Vishwanath, A. Why hasn't Plea Bargaining taken Off in India? / *Mint*. URL: <https://www.livemint.com/Politics/otm5XvV7DTZ-J9KaKSsbJ4H/Why-hasnt-plea-bargaining-taken-off-in-India.html>.
- Majumder, B. (2022). Plea Bargaining — A Comparative Study of India with Foreign Countries. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 47—67. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.03.

Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04 УДК [343.98:636.09](477)

Надійшло 14.12.2022 / Рецензовано 16.12.2022 / Прийнято до друку 20.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Досліджено правовий статус судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності в контексті новітнього законодавства України. Доведено, що елементи правового статусу судового експерта, передбачені цивільним, господарським, адміністративним і кримінальним законодавством України, а також відомчими нормативно-правовими актами, не цілком корелюють між собою: у них по-різному визначено права, обов'язки, заборони, обмеження та юридичну відповідальність судового експерта, що може негативно позначатися на реалізації принципів судово-експертної діяльності, зокрема під час проведення судово-ветеринарної експертизи, а також на наданні об'єктивного, достовірного, правдивого і правдивого висновку експерта. Запропоновано зміни й доповнення до згаданих нормативно-правових актів України із метою уніфікувати правовий статус судового експерта (незалежно від виду судочинства і підстав проведення судової експертизи) для більш ефективної реалізації принципів судово-експертної діяльності. Мета дослідження: розкрити правовий статус судово-ветеринарного експерта в системі судово-експертної діяльності та систематизувати його обов'язки, права, заборони й підстави для відповідальності в новітньому правовому полі України. Для досягнення поставленої мети використано загальні та спеціальні наукові методи дослідження (аналіз, синтез, аналогію; моделювання; формально-логічний; логіко-граматичний; статистичний; порівняльно-правовий; юридичного аналізу).

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза; судово-ветеринарний експерт; судовий експерт; правовий статус, права, обов'язки, заборони, обмеження, відповідальність судово-ветеринарного експерта; судово-експертна діяльність.

Постановка наукової проблеми

Основною формою застосування спеціальних знань у будь-якому виді судочинства є судова експертиза¹. Одним із нових видів судової експертизи є судово-ветеринарна експертиза — самостійний вид судової експертизи, особливий вид дослідження; сфера практичної діяльності, у якій послуговуються спеціальними ветеринарними знаннями; засіб доказування; галузь знань і новітній науковий напрям, що активно розвивається як в Україні², так і за кордоном³. Сьогодні су-

дово-ветеринарна експертиза є одним із важливих засобів доказування обставин чи фактів, що стосуються живих підекспертних тварин⁴ і трупів тварин⁵ у кримінальному провадженні й цивільних, адміністративних і господарських справах, що впливає на ефективність судочинства та значною мірою залежить від новітніх досягнень судової експертизи. Одним із суб'єктів судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення правосуддя є судовий експерт, який має комплекс прав, на якого покладено обов'язки, щодо якого визначено

- 1 Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12—27. DOI: 10.33498/louu-2021-08-012 (дата звернення: 01.12.2022).
- 2 Кравчук В. В., Кравчук О. В., Туровець Ю. М. Застосування судово-ветеринарної експертизи під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 109—114. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/27/ISSN%201992-4437%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%20%2824%29%202015> (дата звернення: 01.12.2022).
- 3 Stern A. W., Ewen B. Mc., McDonough S. P., Viner T., Brooks J. W., Kagan R., Brower A. Veterinary forensic pathology standards. *Journal of Forensic Sciences*. 2021. Vol. 66. Is. 3. P. 1176. DOI: 10.1111/1556-4029.14683 (дата звернення: 01.12.2022); Mazzante N. M. G., de Camargo B. W. D. F., de Sanctis P., Fogaca J. L., de Campos Vettorato M., Tremori T. M., Babboni S. D., de Vasconcelos Machado V. M., Rocha N. S. Post-mortem analysis of injuries by incomplete hanging in dog (*Canis familiaris*) through radiographs and forensic necropsy. *Forensic Imaging*. 2020. Vol. 20. DOI: 10.1016/j.fri.2019.100350 (дата звернення: 01.12.2022); Cooper J. E., Cooper M. Veterinary involvement in forensic medicine. *Veterinary Record*. 2021. Vol. 189. Is. 6. Pp. 249—250. DOI: 10.1002/vetr.1004 (дата звернення: 01.12.2022).
- 4 Watson E., Baucom K. J. Two case studies in veterinary forensic imaging and a brief literature review. *Forensic Imaging*. 2020. Vol. 21. DOI: 10.1016/j.fri.2020.200382 (дата звернення: 01.12.2022).
- 5 Hill M. A., Pokines J. T. Comparative analysis of fetal pig decomposition processes in burials of variable depths and wrapping. *Journal of Forensic Sciences*. 2022. Vol. 67. Is. 6. Pp. 2192—2202. DOI: 10.1111/1556-4029.15120 (дата звернення: 01.12.2022).

систему заборон і обмежень, а також передбачено юридичну відповідальність за порушення законодавства⁶. Опрацювання новітніх наукових праць із цього питання свідчить про недостатню увагу до нього дослідників.

Суб'єктом проведення судово-ветеринарної експертизи в Україні є судовий експерт, атестований за експертною спеціальністю 18.1 «Ветеринарні дослідження». Експертна діяльність такого фахівця має вагоме значення, оскільки саме він установлює та з'ясовує обставини й факти під час розслідування правопорушень щодо поводження із тваринами. На жаль, питання правового і процесуального статусу судово-ветеринарного експерта (зокрема, систематизації його обов'язків, прав, заборон, обмежень і відповідальності за порушення норм законодавства) недостатньо висвітлені в нормативно-правових актах України й науковій літературі, тому потребують усебічного дослідження та класифікації.

Мета статті

Розкрити правовий статус судово-ветеринарного експерта в системі судово-експертної діяльності та систематизувати його обов'язки, права, заборони й підстави для відповідальності в новітньому правовому полі України.

Методи дослідження

Методологічне підґрунтя дослідження — системний підхід, зумовлений

специфікою теми й пов'язаний із використанням загальних і спеціальних наукових методів, зокрема:

- *аналіз, синтез, аналогія* дали змогу визначити сутність категоріального апарата судово-ветеринарного експерта;
- *формально-логічний метод*, завдяки якому впорядковано логіку обов'язків, прав, заборон і відповідальності судово-ветеринарного експерта;
- *порівняльно-правовий метод* сприяв дослідженню рівня правового регулювання судово-експертної діяльності й відповідності нормативно-правових актів сучасному стану регулювання експертної діяльності в Україні та за кордоном;
- *логіко-граматичний метод* дав змогу зіставити окремі категорії та правові норми, з'ясувати етимологічний зміст правового статусу судово-ветеринарного експерта, визначити прогалини в чинному законодавстві України для надання пропозицій щодо його вдосконалення;
- *метод юридичного аналізу* використано для аналізу відповідних положень кримінального, цивільного, господарського й адміністративного законодавства та відомчих нормативних актів України з питань експертного забезпечення правосуддя щодо обов'язків, прав, заборон і відповідальності судово-ветеринарного

6 Biedermann A., Kotsoglou K. N. Decisional Dimensions in Expert Witness Testimony — A Structural Analysis. *Frontiers in Psychology*. 2018. Vol. 31. Is. 9. DOI: [10.3389/fpsyg.2018.02073](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02073) (дата звернення: 01.12.2022); Gramond V. Quelle responsabilité pour l'expert? *Annales Medico-Psychologiques*. 2020. Vol. 178. Is. 2. Pp. 153—160. DOI: [10.1016/j.amp.2020.01.001](https://doi.org/10.1016/j.amp.2020.01.001) (дата звернення: 01.12.2022); Satiani B. Expert witness testimony: rules of engagement. *Vascular and Endovascular Surgery*. 2006. Vol. 40. Is. 3. Pp. 223—227. DOI: [10.1177/153857440604000307](https://doi.org/10.1177/153857440604000307) (дата звернення: 01.12.2022).

експерта в новітньому правовому полі України;

- *системно-структурний метод* сприяв систематизації та структуруванню обов'язків, прав, заборон і відповідальності судово-ветеринарного експерта в новітньому правовому полі України;
- *соціологічний метод* дав змогу викрити наявні в досліджуваній сфері проблеми шляхом опитування за розробленими анкетами суддів, слідчих, дізнавачів, зоозахисників та адвокатів;
- *статистичний метод* застосовано для опрацювання результатів анкетування респондентів;
- *метод моделювання* сприяв прогнозуванню, розробленню й визначенню правового статусу судово-ветеринарного експерта щодо обов'язків, прав, заборон і відповідальності у процесі судово-експертної діяльності;

- *порівняльно-правовий метод* використано для аналізу й порівняння норм процесуального та базового законодавства України, а також підзаконних нормативно-правових актів, якими регламентовано обов'язки, права, заборони та відповідальність судового експерта.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Правовий статус судового експерта загалом і судово-ветеринарного експерта зокрема є чи не наріжним питанням у судовій експертології та судово-експертній діяльності як в Україні ⁷, так і в іноземних країнах ⁸, особливо за нинішніх стрімких новітніх реформ національного й міжнародного законодавства ⁹.

Окремі аспекти правового статусу судових експертів різних експертних спеціальностей досліджували вітчизняні науковці: Є. Є. Демидова, О. М. Домашенко, І. А. Колеснікова та К. В. Латиш ¹⁰

- 7 Михайлов В. О. Реформування судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 196–202. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_2/34.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
- 8 Lesting W. Das Delegationsverbot des gerichtlichen Sachverständigen. *Recht & Psychiatrie*. 2021. Vol. 39. Is. 1. Pp. 4–11. DOI: 10.1486/RP-2021-01_4 (дата звернення: 01.12.2022); Eastwood J., Caldwell J. Educating Jurors about Forensic Evidence: Using an Expert Witness and Judicial Instructions to Mitigate the Impact of Invalid Forensic Science Testimony. *Journal of Forensic Sciences*. 2015. Vol. 60. Is. 6. Pp. 1523–1528. DOI: 10.1111/1556-4029.12832 (дата звернення: 01.12.2022); Satiani B. Op. cit. DOI: 10.1177/153857440604000307 (дата звернення: 01.12.2022).
- 9 Ключев О. М. Реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя – нагальна потреба часу. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : мат-ли кругл. столу. (Харків, 06–07.02.2020). Харків, 2020. С. 6–11. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/other/13%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf (дата звернення: 01.12.2022); Сімакова-Єфремян Е. Б. Щодо необхідності реформування базового законодавства України про експертне забезпечення правосуддя. *Там само*. С. 12–15. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/other/13%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
- 10 Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Колеснікова І. А., Латиш К. В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 549–553. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-5/132 (дата звернення: 01.12.2022).

розкрили правовий статус судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності; О. М. Ключев¹¹ та О. П. Угровецький¹² дослідили питання щодо правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві; Л. В. Максимів¹³ та А. В. Галушко¹⁴ надали теоретико-правову характеристику судового експерта як учасника кримінального провадження, а також сформулювали рекомендації для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування у сфері участі судового експерта в кримінальному провадженні;

О. Грабовська та М. Вілінський¹⁵, В. Шапіро¹⁶ узагальнили питання особливостей правового статусу судового експерта в системі суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; О. Заяць та Р. Скриньковський¹⁷ виокремили проблемні аспекти участі експерта в цивільному судочинстві України, а О. Б. Верба-Сидор та В. І. Крупко¹⁸ обґрунтували пропозиції щодо вдосконалення правового статусу судового експерта в цивільному судочинстві; І. А. Бутирська¹⁹ аргументувала правовий статус експерта з питань права у господарському процесі; А. В. Шульженко²⁰ дослідила

- 11 Ключев О. М. Процесуальні питання судової експертизи в адміністративному судочинстві. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз*. 2018. Вип. 3. С. 109–113. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/pitannyasudovoieksperizivadminsudo4instvi.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
- 12 Угровецький О. П. Регламентация правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 43. Т. 3. С. 229–234. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
- 13 Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 205–207. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35561> (дата звернення: 01.12.2022).
- 14 Галушко А. В. Експерт як учасник кримінального провадження: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 237–243. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_1/42.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
- 15 Грабовська О., Вілінський М. Експерт у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 5–10. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.1.01 (дата звернення: 01.12.2022).
- 16 Шапіро В. С. Проблемні аспекти участі експерта в цивільному процесі. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13 (26). С. 24–28. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/8356> (дата звернення: 01.12.2022).
- 17 Заяць О., Скриньковський Р. Проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2019. Vol. 5. No 9. Pp. 3001–3011. DOI: 10.22178/pos.50-3 (дата звернення: 01.12.2022).
- 18 Верба-Сидор О. Б., Крупко В. І. Пропозиції щодо вдосконалення правового статусу експерта у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 3. С. 69–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_3_10 (дата звернення: 01.12.2022).
- 19 Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48. Т. 1. С. 108–111. URL: https://lexadvance.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/7-Butyraska_Legal_expert.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
- 20 Шульженко А. В. Процесуальний статус і особливості процесуальної діяльності експерта й спеціаліста. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 132–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_19_36 (дата звернення: 01.12.2022).

особливості процесуальної діяльності експерта і спеціаліста; Є. В. Ковалевська²¹ окреслила процесуальні вимоги до правосуб'єктності спеціаліста-медика та судового експерта, які беруть участь у кримінальному провадженні; Л. О. Сидоренко²² з'ясувала питання щодо права експерта на редагування поставлених йому запитань.

Окремим проблемам судово-експертної діяльності та правовому статусу судового експерта в різних видах судочинства дисертаційні й монографічні дослідження присвятили: А. В. Іванов²³, М. Г. Щербаковський²⁴, Е. Б. Сімакова-Єфремян²⁵, С. В. Євдокіменко²⁶,

Н. М. Ткаченко²⁷, А. В. Дудич²⁸, О. М. Духенюк²⁹, Д. В. Щербанюк³⁰, О. Ю. Грошева³¹ та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження

Сьогодні питання статусу судового експерта особливо актуальне в контексті реформування судово-експертної діяльності в Україні з огляду на запропоновані законопроекти (про судово-експертну діяльність в Україні³² і про судову експертизу та самоврядування судових експертів³³ та ін.). У науковому середовищі точиться дискусія щодо правового та

- 21 Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 298 с.
- 22 Сидоренко Л. О. Щодо права експерта на редагування поставлених йому запитань. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 83—91. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1900/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B.%D0%9E.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
- 23 Іванов А. В. Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. С. 10—11.
- 24 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с.
- 25 Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків, 2016. 456 с.
- 26 Євдокіменко С. В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 44 с.
- 27 Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
- 28 Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
- 29 Духенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів, 2018. 272 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%83%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%925-28.10.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
- 30 Щербанюк Д. В. Теорія та практика реалізації експертної ініціативи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
- 31 Грошева О. Ю. Організаційно-правові, загально-методичні засади комплексної судової біолого-трасологічної експертизи та її оцінка судом : дис. ... д-ра філос. Харків, 2021. 341 с.
- 32 Проект закону про судово-експертну діяльність в Україні від 30.03.2017 р. № 6264. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH4U000I> (дата звернення: 01.12.2022).
- 33 Проект закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів від 03.04.2018 р. № 8223. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A> (дата звернення: 01.12.2022).

процесуального статусу судового експерта. Так, у наукових працях А. В. Панчишина³⁴, Н. М. Ткаченко³⁵, С. Д. Нестеренка й О. О. Стулова³⁶ й інших авторів досліджено спільні й відмінні ознаки цих понять і викладено пропозиції щодо регламентування правового статусу судового експерта (отже, також і судово-ветеринарного експерта).

Застосовуючи системний метод дослідження, можна визначити широке поняття «правовий статус» як комплексне юридичне явище, яким зумовлено статус (становище) суб'єкта, зокрема судового експерта, у відповідній системі, що відображено у його відносинах із суспільством. Процесуальний статус судового експерта, на думку С. Д. Нестеренка й О. О. Стулова, полягає у визначенні становища судового експерта поміж іншими учасниками кримінального процесу або судової справи в іншому виді судочинства й обґрунтуванні його самостійності та незалежності, окресленні прав і обов'язків під час проведення судової експертизи в конкретному виді судочинства. Автори дійшли висновку, що викладений у розд. II Закону Укра-

їни «Про судову експертизу»³⁷ (далі — *профільний Закон*) загальний правовий статус судового експерта, доповнений елементами, перелік яких наведено у відповідних статтях процесуального законодавства, «на виході» має забезпечити правовий статус судового експерта у певному виді судочинства³⁸.

Автор цієї публікації вважає, що виокремлення правового і процесуального статусів судового експерта, *по-перше*, має теоретичне значення.

По-друге, окремі положення статусу судового експерта, регламентовані профільним Законом (правовий статус) і процесуальними кодексами України (процесуальний статус), а також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Інструкція № 1*)³⁹ та Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах (далі — *Інструкція № 2*)⁴⁰, дещо дублюються, наприклад: «знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що

34 Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95—98. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/23529> (дата звернення: 01.12.2022).

35 Ткаченко Н. Н. Правовой статус субъектов судебно-экспертной деятельности в уголовном производстве. *Верховенство права: міжнар. наук.-практ. журн.* 2016. № 3. С. 123—127. URL: http://sd-vp.info/wp-content/uploads/2020/11/vp_2016_3-2.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

36 Нестеренко С. Д., Стулов О. О. Правовой статус судового експерта: актуальні проблеми регламентації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 82—89. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.08 (дата звернення: 01.12.2022).

37 Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

38 Нестеренко С. Д., Стулов О. О. Знач. твір. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.08 (дата звернення: 01.12.2022).

39 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

40 Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: затв. наказом Мін'юсту України від 12.12.2011 р. № 3505/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

стосуються предмета дослідження» (п. 1 ч. 3 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України ⁴¹, далі — КПК), «ознайомлюватися з матеріалами справи» (п. 1 ч. 6 ст. 72 Цивільного процесуального кодексу України ⁴², далі — ЦПК), «ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи» (абз. 2 п. 2.1 Інструкції № 1) або «заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи» (п. 2 ч. 3 ст. 69 КПК), «заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом» (п. 2 ч. 6 ст. 72 ЦПК) і «відповідно до процесуального законодавства заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи» (абз. 3 п. 2.1 Інструкції № 1).

По-третє, у теорії права як цілісній науці про право виокремлюють матеріальне та процесуальне право, отже, поняття «процесуальний статус» є складовою поняття «правовий статус» судового експерта.

По-четверте, відсутні чіткі критерії розмежування понять «правовий статус» і «процесуальний статус» судового експерта, що впливає з аналізу переліку прав, обов'язків і заборон, визначених законодавством України щодо судового експерта та судово-експертної діяльності.

Отже, у теорії та практиці судової експертизи доцільно і юридично

обґрунтовано використовувати термін «правовий статус судового експерта». Тому, на нашу думку, розд. II профільного Закону «Судовий експерт» доречно перейменувати у «Правовий статус судового експерта».

Профільний Закон визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки, у розд. II якого регламентовано положення щодо осіб, які можуть (ст. 10) або не можуть (ст. 11) бути судовими експертами, обумовлено обов'язки (ст. 12), права (ст. 13) і заборону (ч. 4 ст. 10), а також зазначено відповідальність (ст. 14) судового експерта на підставах і в порядку, передбачених законодавством (незалежно від виду судочинства й підстав проведення судової експертизи) ⁴³.

Юридичну конструкцію розд. II профільного Закону побудовано на використанні бланкетних норм: наприклад, у ч. 2 ст. 11 зазначено, що інші обставини, які забороняють участь особи як експерта в судочинстві, передбачено процесуальним законодавством ⁴⁴. У ч. 2 ст. 12 регламентовано, що (крім переліку обов'язків судового експерта, згрупованих у трьох пунктах ч. 1 цієї статті) інші обов'язки судового експерта передбачено процесуальним законодавством ⁴⁵. Зрештою, у ч. 2 ст. 13 зазначено, що (окрім переліку прав судового

41 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

42 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.12.2020).

43 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

44 Там само.

45 Там само.

експерта, викладених у шести пунктах ч. 1 цієї статті) інші права судового експерта передбачено процесуальним законодавством⁴⁶. Тож, на наше переконання, застосована в розд. II профільного Закону юридична конструкція (коли одні переліки прав, обов'язків і заборон зосереджено у цьому Законі, а інші переліки прав, обов'язків і заборон містяться у відповідному процесуальному законодавстві, які до того ж часто дублюють один одного в різних нормативно-правових актах) створює незручності, пов'язані з необхідністю одночасно послуговуватися різними законами (що належать до матеріального й галузевого процесуального права), а також підзаконними нормативно-правовими актами (наприклад, інструкціями № 1 і 2).

Крім того, маємо зауважити, що переліки прав, обов'язків, заборон та обмежень судового експерта значно ширші в інструкціях № 1 і 2 порівняно з профільним Законом, наприклад: п. 2.1 Інструкції № 1 містить 11 абзаців про права, а ст. 13 профільного Закону — 6 пунктів; у п. 2.2 Інструкції № 1 — 8 абзаців обов'язків, а у ст. 12 профільного Закону — 3 подібні пункти⁴⁷.

Натомість, в абз. 10 п. 2.1 Інструкції № 1 регламентовано право судового експерта «на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав»⁴⁸, а ст. 13

«Права судового експерта» профільного Закону такої норми не містить. Отже, ми одностайні з думкою С. Д. Нестеренка й О. О. Стулова про те, що перелік прав, обов'язків, заборон та обмежень судового експерта в інструкціях № 1 і 2 викладено редакційно інакше, аніж у профільному Законі, що може спричинили неоднозначне їх трактування, водночас заперечуємо їхнє твердження, що цей перелік розширений безпідставно⁴⁹. Навпаки: чим докладніше окреслити правовий статус судового експерта на папері, тим точніше є змога його реалізувати на практиці.

Зауважимо, що більшість нормативно-правових актів іноземних держав містить перелік обов'язків і прав судового експерта, проте дещо різного змісту й обсягу. На нашу думку, найбільш повно правовий статус судового експерта регламентовано в законах Киргизької Республіки «Про судово-експертну діяльність»⁵⁰ [Тут і далі переклад українською мій.— Прим. авт.] і Республіки Таджикистан «Про державну судову експертизу»⁵¹. У переліку прав судового експерта Киргизької Республіки й Республіки Таджикистан варто звернути увагу на такі: клопотати перед керівником відповідної судово-експертної організації про залучення до проведення судової експертизи інших судових експертів; викладати особисту думку

46 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

47 Там само ; Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

48 Інструкція про призначення та проведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

49 Нестеренко С. Д., Стулов О. О. Зазнач. твір. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.08 (дата звернення: 01.12.2022).

50 О судебно-экспертной деятельности : Закон Кыргызской Республики от 24.06.2013 г. № 100. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203908> (дата звернення: 01.12.2022).

51 О государственной судебной экспертизе : Закон Республики Таджикистан от 25.06.2005 г. № 102 (с изм. и доп.). URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=9038 (дата звернення: 01.12.2022).

у висновку судової експертизи; відмовитися від проведення судової експертизи, якщо існує загроза життю та здоров'ю судового експерта внаслідок відсутності необхідних умов проведення досліджень, а також порушено питання незалежності судового експерта.

Поміж прав судового експерта Республіки Таджикистан слід зазначити такі: *«Відмовлятися від провадження державної судової експертизи, якщо порушено процесуальний порядок призначення державної судової експертизи і це суттєво ускладнює або унеможлиблює її провадження; об'єкти експертизи й матеріали справи непридатні або недостатні для надання висновку та судовому експерту відмовлено у їх доповненні; відсутні умови, методичні засоби й обладнання, необхідні для проведення експертизи та надання висновку; існує реальна загроза життю і здоров'ю судового експерта»*⁵².

Із-поміж заборон для судового експерта, передбачених Законом Киргизької Республіки «Про судово-експертну діяльність»⁵³, доцільно виокремити особливу заборону самостійно залучати інших судових експертів чи осіб до провадження дорученої судової експертизи.

Доходимо висновку, що права й обов'язки судових експертів у Туркменістані⁵⁴ та Узбекистані⁵⁵ не дуже різняться із правами й обов'язками судових експертів в Україні. Проте особливою можна вважати заборону, передбачену для судових експертів у Республіці Узбекистан (порівняно із заборонами, регламентованими законодавством України й інших країн): *«Проводити судову експертизу як працівник іншої організації або іншої фізичної особи»*⁵⁶.

Натомість у Республіці Вірменія відсутній закон про судову експертизу: правовий статус судового експерта тут викладено в КПК Республіки⁵⁷. Так, поміж обов'язків судового експерта Вірменії наявні відмова від проведення експертизи (якщо поставлені питання виходять за межі його спеціальних знань) і заборона залишати місце здійснення зазначеної дії без дозволу особи, яка її здійснює, а зали судових засідань — без дозволу голови. У Грузії судовий експерт має право відмовитися від проведення судової експертизи, якщо поставлені йому питання виходять за межі його компетенції (ст. 52 КПК Грузії, де термін «спеціальні знання» відсутній, а перелік прав і обов'язків судового експерта доволі обмежений)⁵⁸.

52 О государственной судебной экспертизе : Закон Республики Таджикистан ... URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=9038 (дата звернення: 01.12.2022).

53 О судебно-экспертной деятельности : Закон Кыргызской Республики ... URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203908> (дата звернення: 01.12.2022).

54 О судебно-экспертной деятельности : Закон Туркменистана от 08.11.2014 г. № 137-V (с изм.). URL: <http://www.turkmenbusiness.org/content/zakon-turkmenistana-o-sudebnoekspertnoi-deyatelnosti> (дата звернення: 01.12.2022).

55 О судебной экспертизе : Закон Республики Узбекистан от 01.06.2010 г. № ЗРУ-249 (с изм. и доп.). URL: <https://lex.uz/ru/docs/1633100> (дата звернення: 01.12.2022).

56 Там само.

57 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 27.07.2021 г. № ЗР-306 (с изм. и доп.). URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=143021 (дата звернення: 01.12.2022).

58 Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 09.10.2009 г. № 1772. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/90034?publication=144> (дата звернення: 01.12.2022).

Правовий статус судового експерта Молдови⁵⁹ подібний до українського, окрім права судового експерта клопотати про призначення комісійної або комплексної експертизи.

Закон Республіки Казахстан «Про судово-експертну діяльність»⁶⁰ містить перелік обмежень, передбачених для судового експерта, проте не має переліку його прав, обов'язків і заборон.

Зазначимо, що правовий статус судово-ветеринарного експерта (як і судового експерта будь-якої іншої експертної спеціальності) є сукупністю прав, обов'язків, заборон, обмежень, обсягу відповідальності, що відрізняють його від процесуальних функцій інших учасників провадження, зокрема свідка, слідчого, дізнавача. Ці елементи правового статусу судово-ветеринарного експерта є гарантією його самостійності й незалежності, а також повноти й об'єктивності висновку як джерела доказування за кримінальним провадженням чи справою в іншому виді судочинства.

Констатуємо, що правовий статус судового експерта (отже, і судово-ветеринарного) регламентовано профільним Законом, інструкціями № 1 і 2 та законодавством України, зокрема:

- у КПК — поняття «експерт» (ст. 69), відповідальність експерта (ст. 70), підстави проведення експертизи (ст. 242), порядок залучення експерта (ст. 243), розгляд слідчим суддею клопотання про проведення експертизи (ст. 244), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332)⁶¹;
- у ЦПК — поняття «експерт» (ст. 72), вимоги до висновку експерта (ст. 102), призначення експертизи судом (ст. 103), ухвали про призначення експертизи (ст. 104), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 106), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 107), проведення експертизи (ст. 108), наслідки ухилення від участі в експертизі (ст. 109), оцінку⁶² висновку експерта судом (ст. 110), комісійну експертизу (ст. 111), комплексну експертизу (ст. 112), додаткову й повторну експертизу (ст. 113)⁶³;
- у *Господарському процесуальному кодексі України* (далі — ГПК) — поняття «експерт» (ст. 69), вимоги до висновку експерта (ст. 98), призначення експертизи

59 О судебной экспертизе : Закон Республики Молдова от 23.06.2000 г. № 1086-XIV (с изм. и доп.). URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=65630&lang=ru (дата звернення: 01.12.2022).

60 О судебно-экспертной деятельности : Закон Республики Казахстан от 10.02.2017 г. № 44-VI (с изм. и доп.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000044> (дата звернення: 01.08.2022).

61 Кримінальний процесуальний кодекс ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

62 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— *Ред.*

63 Цивільний процесуальний кодекс ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.12.2020).

судом (ст. 99), ухвалу про призначення експертизи (ст. 100), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 101), збирання матеріалів для проведення експертизи (ст. 102), проведення експертизи (ст. 103), оцінку висновку експерта судом (ст. 104), комісійну експертизу (ст. 105), комплексну експертизу (ст. 106), додаткову або повторну експертизу (ст. 107) ⁶⁴;

- у Кодексі адміністративного судочинства України (далі — КАСУ) — поняття «експерт» (ст. 68), вимоги до висновку експерта (ст. 101), призначення експертизи судом (ст. 102), ухвалу про призначення експертизи (ст. 103), проведення експертизи на замовлення учасників справи (ст. 104), збирання матеріалів для експертного дослідження (ст. 105), проведення експертизи (ст. 106), оцінку висновку експерта (ст. 108), комісійну експертизу (ст. 109), комплексну експертизу (ст. 110), додаткову й повторну експертизу (ст. 111) ⁶⁵.

Правовий статус судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, є самостійною юридичною категорією та має такі ознаки:

- 1) універсальний характер, оскільки поширюється на судових експертів незалежно від експертної спеціальності;

- 2) відображає особливості судового експерта як учасника судово-експертної діяльності, а також ступінь і характер його взаємодії з іншими учасниками судово-експертної діяльності, правоохоронними органами, судом, органами державної влади;

- 3) елементи структури правового статусу судового експерта (перелік прав, обов'язків, заборон, обмежень і відповідальність) залежні одне від одного та взаємно впливають одне на одного;

- 4) відносну стабільність і динамічність.

Важливим елементом правового статусу судово-ветеринарного експерта (як і судового експерта будь-якої іншої експертної спеціальності) є його права — комплекс свобод і можливостей, обумовлених його професійною діяльністю, для якої характерні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість юридичних можливостей державним примусом.

Основні права судового експерта будь-якої експертної спеціальності, зокрема судово-ветеринарного, закріплено у відповідних статтях КПК, ЦПК, ГПК, КАСУ, профільному Законі й інструкціях № 1 і 2. Тож (незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи) судовий експерт будь-якої експертної спеціальності (зокрема, судово-ветеринарний) має *права*, перелік яких наведено в табл. 1.

64 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

65 Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

Таблиця 1

Права судового експерта відповідно до законодавства України

Права судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Ознайомлюватися з матеріалами справи (провадження), які стосуються предмета судової експертизи	П. 1 ч. 3 ст. 69	П. 1 ч. 6 ст. 72	П. 1 ч. 6 ст. 69	П. 1 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 2 п. 2.1 розд. II	П/п. 1 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчиняти інші дії, пов'язані із проведенням судової експертизи	П. 2 ч. 3 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 72	П. 2 ч. 6 ст. 69	П. 2 ч. 6 ст. 68	П. 1 ч. 1 ст. 13	Абз. 3 п. 2.1 розд. II	П/п. 2 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, щодо уточнення поставлених питань	— *	—	—	—	—	Абз. 4 п. 2.1 розд. II	П/п. 4 п. 1 розд. II
Бути присутнім під час учинення процесуальних дій, що стосуються предметів і об'єктів дослідження **	П. 3 ч. 3 ст. 69	П. 4 ч. 6 ст. 72	П. 4 ч. 6 ст. 69	П. 4 ч. 6 ст. 68	П. 3 ч. 1 ст. 13	Абз. 5 п. 2.1 розд. II	П/п. 3 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання про опитування учасників судового процесу та свідків (ставити запитання особам, які беруть участь у кримінальному провадженні), що стосуються предмета чи об'єкта судової експертизи, і проводити окремі дослідження в їх присутності	П. 5 ч. 3 ст. 69	П. 5 ч. 6 ст. 72	П. 5 ч. 6 ст. 69	П. 5 ч. 6 ст. 68	—	Абз. 5 п. 2.1 розд. II	П/п. 3 п. 1 розд. II
Викладати у висновку виявлені під час проведення експертизи відомості, які мають значення для справи та щодо яких не поставлено питань, та обставини, що сприяли або могли сприяти вчиненню правопорушення	П. 4 ч. 3 ст. 69	П. 3 ч. 6 ст. 72	П. 3 ч. 6 ст. 69	П. 3 ч. 6 ст. 68	П. 2 ч. 1 ст. 13	Абз. 6 п. 2.1 розд. II	П/п. 5 п. 1 розд. II
Складати окремий висновок у разі незгоди з позицією інших членів експертної комісії	—	—	—	—	—	Абз. 7 п. 2.1 розд. II	—
Заявляти клопотання про залучення інших експертів	—	—	—	—	—	—	—
На забезпечення безперешкодного доступу до об'єкта дослідження та належних умов праці	—	—	—	—	Ст. 6	П. 3.9 розд. III	—

Завершення табл. 1

Права судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Надавати відповіді на питання, зокрема письмово, які ставлять судовому експертові під час роз'яснень чи показань щодо складеного ним висновку	Ст. 356	Ч. 4 ст. 239	Ст. 215	Ч. 3 ст. 221	—	Абз. 8 п. 2.1 розд. II	П/п. 6 п. 1 розд. II
Зазначити у висновку про виявлені під час проведення експертизи відомості, які мають значення для провадження та щодо яких йому не поставили питань	Ч. 3 ст. 102	Ч. 8 ст. 102	Ч. 8 ст. 98	Ч. 8 ст. 101	—	Абз. 6 п. 2.1 розд. II	П/п. 5 п. 1 розд. II
В обумовлених законом випадках послуговуватися безкоштовною допомогою перекладача, заявляти йому відвід	—	—	—	—	—	—	—
Оскаржувати дії та рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу, які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи	—	—	—	—	—	Абз. 9 п. 2.1 розд. II	П/п. 7 п. 1 розд. II
Заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законодавством	П. 7 ч. 3 ст. 69	—	—	—	—	Абз. 10 п. 2.1 розд. II	П/п. 8 п. 1 розд. II
Одержувати винагороду за виконану роботу й відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи, якщо її проведення не є службовим обов'язком особи, залученої як експерт	П. 6 ч. 3 ст. 69	Ч. 7 ст. 72	Ч. 7 ст. 69	Ч. 7 ст. 68	П. 5 ч. 1 ст. 13	Абз. 11 п. 2.1 розд. II	П/п. 9 п. 1 розд. II
Брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо відсутні заперечення учасників справи	Ст. 336	Ч. 4 ст. 72	Ч. 4 ст. 69	Ч. 4 ст. 68	—	—	—
Відмовитися від проведення судової експертизи ***	—	Ч. 8 ст. 72	Ч. 8 ст. 69	Ч. 8 ст. 68	—	—	П. 2 розд. II
Користуватися іншими правами, передбаченими законодавством України	П. 8 ч. 3 ст. 69	П. 6 ч. 6 ст. 72	П. 6 ч. 6 ст. 69	П. 6 ч. 6 ст. 68	Ч. 2 ст. 13	—	—

Примітки.

* Тут і далі — ознака відсутня.

** З дозволу органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта.

*** Якщо існує загроза життю та здоров'ю судового експерта; відсутні необхідні умови для проведення досліджень; порушено принцип незалежності судового експерта; об'єкти експертизи й матеріали справи непридатні або їх недостатньо для надання висновку та судовому експерту відмовлено в їх доповненні; відсутні умови, методичні засоби й обладнання, необхідні для проведення судової експертизи та надання висновку; сучасний рівень розвитку науки не дає змоги відповісти на поставлені питання. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

Атестований судово-ветеринарний експерт, який здійснює судово-експертну діяльність, але не працює в державній спеціалізованій експертній установі, під час контролю за організацією його діяльності шляхом перевірки дотримання вимог нормативно-правових актів із питань судово-експертної діяльності й методик проведення судових експертиз має (відповідно до п. 15 розд. IV Інструкції № 2), зокрема, такі права:

- вимагати пред'явлення членами комісії службового посвідчення;
- бути присутнім під час здійснення перевірки;
- вимагати від членів комісії нерозголошення відомостей, що стали їм відомі під час проведення перевірки;
- звертатися до комісії з обґрунтованою заявою щодо проведення аналізу висновків в іншій НДУСЕ;
- одержувати примірник акта за результатами перевірки;
- підписувати акт із зауваженнями або відмовитися від його підписання;
- надавати у письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта та доданих до нього документів»⁶⁶.

Одним із важливих елементів процесуального статусу судово-ветеринарного експерта (як і судового експерта будь-якої іншої експертної спеціальності) є його обов'язки, викладені у КПК, ЦПК, ГПК, КАСУ, профільному Законі й інструкціях № 1 і 2.

Обов'язками судово-ветеринарного експерта окреслено коло його зобов'язань (як перед державою, так і перед іншими учасниками судово-експертної діяльності), які слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог законодавства, а також за власним сумлінням. Незалежно від виду судочинства й підстави проведення експертизи, на судового експерта будь-якої експертної спеціальності покладено обов'язки, перелік яких наведено в табл. 2.

Законодавством передбачено контроль за організацією діяльності атестованих судово-ветеринарних експертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, здійснюваний шляхом перевірки дотримання ними вимог нормативно-правових актів із питань судово-експертної діяльності та методик проведення судових експертиз.

66 Інструкція про особливості здійснення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

Таблиця 2

Обов'язки судового експерта відповідно до законодавства України

Обов'язки судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Додержуватись присяги та правил професійної етики судового експерта	Ч. 1 ст. 356	Ч. 1–3, 5 ст. 225	—	Ст. 207	—	—	—
Заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав	П. 5 ч. 5 ст. 69	—	—	—	П. 3 ч. 1 ст. 12	Абз. 2 п. 2.2 розд. II	П/п. 1 п. 3 розд. II
Прийняти до виконання доручену судову експертизу	—	—	—	—	—	Абз. 3 п. 2.2 розд. II	—
Дотримуватися строків проведення судової експертизи	—	—	—	—	—	П. 1.13 розд. I	—
Особисто провести повне дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів	П. 1 ч. 5 ст. 69	—	—	—	П. 1 ч. 1 ст. 12	Абз. 4 п. 2.2 розд. II	П/п. 3 п. 3 розд. II
Надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок експерта, а в разі необхідності — роз'яснити його	П. 1 ч. 5 ст. 69	Ч. 3, 4 ст. 72	Ч. 3 ст. 69	Ч. 3 ст. 68	П. 1–2 ст. 12	Абз. 4 п. 2.2 розд. II	П/п. 3 п. 3 розд. II
Заявити клопотання особі чи суду, яка (який) призначила(-в) експертизу, щодо уточнення змісту й обсягу доручення або повідомити про неможливість її проведення за поставленим запитанням чи без залучення інших осіб	Ч. 7 ст. 69	Ч. 6 ст. 104	—	—	—	—	—
Прибути на виклик органу чи особи, який (яка) призначив(-ла) експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, для надання роз'яснень, показань чи доповнень щодо проведеної експертизи або причин неможливості її проведення	П. 2 ч. 5 ст. 69	Ч. 4 ст. 72	Ч. 4 ст. 69	Ч. 4 ст. 68	—	Абз. 6 п. 2.2 розд. II	П/п. 2 п. 2.2 розд. II
Забезпечити збереження наданих на дослідження об'єктів і матеріалів	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 3 ст. 108	Ч. 3 ст. 103	—	—	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	—

Продовження табл. 2

Обов'язки судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Одержати від замовника експертизи дозвіл на повне або часткове знищення об'єкта експертизи чи зміну його властивостей, якщо неможливо застосувати інші методи дослідження	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 4 ст. 108	Ч. 4 ст. 103	Ч. 3 ст. 104	—	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	—
Не повідомляти будь-кому, крім замовника експертизи, про перебіг і результати її проведення (за винятком випадків, передбачених законодавством)	П. 4 ч. 5 ст. 69	Абз. 1 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Ч. 2 ст. 105	—	Абз. 8 п. 2.2 розд. II	П/п. 7 п. 3 розд. II
Зазначити у висновку експерта, що експертові відомо про відповідальність за завідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин виконувати покладені на нього обов'язки	Ч. 2 ст. 102	Ч. 7 ст. 102	Ч. 7 ст. 98	Ч. 7 ст. 101	—	Абз. 14 п. 4.12 розд. IV	—
Зазначити у висновку експерта, що висновок підготовлено для подання до суду й судовий експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, якщо судову експертизу проводять на замовлення учасників справи	—	Ч. 5 ст. 106	Ч. 5 ст. 101	Ч. 6 ст. 104	—	Абз. 15 п. 4.12 розд. IV	—
Повідомити відповідного учасника справи про наслідки експертного дослідження й одержати письмовий дозвіл на його проведення *	—	П. 2 ч. 4 ст. 108	П. 2 ч. 4 ст. 103	П. 2 ч. 4 ст. 106	—	—	—
Повідомити орган чи особу, який (яка) призначив(-ла) експертизу чи залучив(-ла) експерта, про неможливість її проведення та повернути матеріали справи й інші документи **	П. 5 ч. 5, ч. 6 ст. 69	Ч. 8 ст. 72	Ч. 8 ст. 69	Ч. 8 ст. 68	—	Абз. 5 п. 2.2 розд. II	П/п. 4 п. 3 розд. II

Завершення табл. 2

Обов'язки судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Негайно повернути матеріали справи й інші документи, надані для проведення експертизи, у разі:							
• завершення її проведення;	—	—	—	—	—	—	—
• надходження процесуального документа або вимоги замовника судової експертизи (якщо судового експерта залучено на договірних засадах) про припинення її проведення;	—	—	—	—	—	—	—
• непогодження замовником судової експертизи подовжити строки її проведення;	—	—	—	—	—	Абз. 4 п. 1.13 розд. I	—
• відмови замовника судової експертизи в наданні згоди на повне або часткове знищення чи пошкодження об'єкта судової експертизи, якщо неможливо провести дослідження іншими неруйнівними методами;	—	—	—	—	—	—	—
• скасування судом ухвали про призначення судової експертизи	—	Ч. 4 ст. 107	Ч. 5 ст. 102	Ч. 4 ст. 105	—	Абз. 9 п. 2.2 розд. II	—

Примітки.

* Якщо експертне дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей.

** Через відсутність необхідних знань, або недостатність матеріалів для експертизи, або їх ненадання в обумовлений законодавством строк, або ненадання додаткових матеріалів, або через неможливість проведення експертизи без залучення інших експертів. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

Згідно з п. 16 розд. IV Інструкції № 2 під час такої перевірки на судового експерта покладено додаткові обов'язки, зокрема:

- допускати комісію до свого робочого місця;
- надавати копії других примірників висновків для проведення їх

аналізу, а також інші матеріали та пояснення з питань, що виникають під час перевірки;

- виконувати вимоги щодо усунення виявлених недоліків»⁶⁷.

Окрім обов'язків і прав, до правового статусу судово-ветеринарного експерта належить також система заборон під

67 Інструкція про особливості здійснення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

час здійснення ним своєї професійної діяльності, обумовлена ч. 4 ст. 69 КПК, ч. 5 ст. 69 ГПК, ч. 4 ст. 10 профільного Закону, п. 2.3 розд. II Інструкції № 1, п. 4 розд. II Інструкції № 2. Перелік заборон ми систематизували в табл. 3.

Таблиця 3

Заборони для судового експерта відповідно до законодавства України

Заборони для судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Профільний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Проводити судову експертизу без письмового доручення керівника *	—	—	—	—	П. 2 ч. 3 ст. 14 **	Абз. 2 п. 2.3 розд. II	—
Передоручати проведення судової експертизи іншій особі	—	Ч. 5 ст. 72	Ч. 5 ст. 69	Ч. 5 ст. 68	П. 3 ч. 3 ст. 14 **	Абз. 3 п. 2.3 розд. II	—
Самостійно збирати матеріали, які підлягають експертному дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо в наданих йому матеріалах їх відображено неоднозначно	Ч. 4 ст. 69	Абз. 1 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Абз. 1 ч. 2 ст. 105	П. 1 ч. 3 ст. 14 **	Абз. 4 п. 2.3 розд. II	П/п. 2 п. 4 розд. II
Вирішувати питання, які виходять за межі предмета судової експертизи, спеціальних знань чи кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю	—	—	—	—	П. 5 ч. 3 ст. 14 **	Абз. 5 п. 2.3 розд. II	П/п. 3 п. 4 розд. II
З'ясовувати питання права і надавати оцінки законності проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами	Ч. 1 ст. 242	Ч. 2 ст. 102	Абз. 2 ч. 2 ст. 98	Абз. 2 ч. 2 ст. 101	П. 5 ч. 3 ст. 14 **	Абз. 5 п. 2.3 розд. II	П/п. 3 п. 4 розд. II
Самостійно залучати інших судових експертів чи осіб до проведення дорученої йому експертизи	—	—	—	—	—	—	—
Без згоди органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу спілкуватися з учасниками процесу поза межами судового засідання ***	—	Абз. 2 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Абз. 2 ч. 2 ст. 105	—	Абз. 6 п. 2.3 розд. II	П/п. 4 п. 4 розд. II

Завершення табл. 3

Заборони для судового експерта	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Інструкція	
						№ 1	№ 2
Зберігати матеріали справи (провадження) та об'єкти судової експертизи поза робочим місцем або поза спеціально призначеним місцем зберігання	—	—	—	—	—	Абз. 7 п. 2.3 розд. II	П/п. 5 п. 4 розд. II
Розголошувати відомості, що стали відомі судовому експертові у зв'язку з проведенням судової експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду й учасника справи, на замовлення якого проведено судову експертизу, про перебіг її виконання та здобуті результати	П. 4 ч. 5 ст. 69	Абз. 1 ч. 2 ст. 107	Ч. 2 ст. 102	Ч. 2 ст. 105	—	Абз. 8 п. 2.2 розд. II	П/п. 7 п. 3 розд. II
Застосовувати руйнівні методи дослідження або істотно змінювати властивості об'єктів дослідження без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта	П. 3 ч. 5 ст. 69	Ч. 3, 4 ст. 108	Ч. 3, 4 ст. 103	Ч. 3, 4 ст. 106	П. 9 ч. 3 ст. 14 **	Абз. 7 п. 2.2 розд. II	П/п. 6 п. 3 розд. II
Проводити судову експертизу, якщо право судового експерта на проведення судової експертизи тимчасово припинено за відповідною експертною спеціальністю або свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта анульоване	—	—	—	—	—	—	—
Проводити допит судового експерта до надання ним висновку	—	—	—	—	—	—	—
Дотримуватися інших обмежень, передбачених законодавством	—	—	—	—	П. 6 ч. 1 ст. 13	—	—

Примітки.

* Зокрема, у разі її призначення (замовлення) судово-експертній установі, працівником якої є судовий експерт, або приймати до виконання проведення судової експертизи атестованим судовим експертом, який не працює у державній спеціалізованій експертній установі, якщо її проведення не доручено йому особисто.

** Є дисциплінарним проступком.

*** Якщо це ставить під сумнів незацікавленість судового експерта в результаті або якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах судової експертизи.

Підіб'ємо проміжні підсумки. Переліки прав, обов'язків і заборон судового експерта (зокрема, судово-ветеринарного), наведені у процесуальному законодавстві України, профільному Законі й інструкціях № 1 і 2, дещо різняться за обсягом і змістом, що може негативно позначитися на ефективності їх застосування у правничій і судово-експертній практиці (зокрема, судово-ветеринарній), а також на обґрунтованості, об'єктивності, достовірності та правдивості висновку судового експерта. До того ж проаналізовані права, обов'язки й заборони судового експерта вміщено в різних статтях згаданих вище документів, що певною мірою ускладнює їх практичне застосування з метою реалізації завдань судочинства й судово-експертної діяльності.

Проведене нами узагальнення (див. табл. 1–3) свідчить: обумовлена згаданими нормативно-правовими актами система прав, обов'язків і заборон судового експерта потребує уніфікації — з метою однакового обсягу їх застосування незалежно від виду судочинства, підстав проведення судової експертизи, а також для ефективної реалізації принципів судово-експертної діяльності.

За даними табл. 1–3 доходимо висновку, що процесуальне законодавство, профільний Закон, інструкції № 1 і 2 не містять чітко сформульованих і згрупованих норм щодо прав, обов'язків і заборон судового експерта. На нашу

думку, статус судового експерта в законодавстві України (незалежно від виду судочинства) необхідно вдосконалити: систематизувати та сконцентрувати перелік його прав, обов'язків і заборон у профільному Законі — із посиланням на цей Закон як на бланкетну норму у КПК, ЦПК, ГПК та КАСУ, що сприятиме чіткості трактування, зручності сприйняття й ефективності застосування цих прав, обов'язків і заборон. У зв'язку із цим для регламентування в законодавстві України прав, обов'язків і заборон, передбачених для судового експерта, пропонуємо використовувати їх комплекс, згрупований у табл. 1–3 цієї праці (незалежно від виду судочинства).

Судово-ветеринарний експерт належить до замінних учасників провадження або судового процесу (незалежно від виду судочинства), тому може бути усунутий від участі у справі шляхом задоволення клопотання про відвід або в результаті самовідводу. Усебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи передбачає відсутність прямої або непрямой зацікавленості судово-ветеринарного експерта у його результатах. У зв'язку із цим процесуальне законодавство передбачає відвід експерта за наявності такої зацікавленості або інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості експерта. Умови, за яких особа *не може бути судовим експертом*, ми систематизували в табл. 4.

Таблиця 4

Обмеження, передбачені законодавством України для судового експерта

Умови, за яких фахівець не може бути судовим експертом	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Поло- ження про ЦЕКК *
Є заявником, потерпілим, цивільним позивачем або відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або відповідача чи перебував (перебуває) у службовій або іншій залежності від учасників справи	Ст. 79 і 80	Ст. 38 і 39	Ст. 37 і 38	Ст. 38 і 39	—	—
Брав участь у справі як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, представник персоналу органу пробації	Ст. 79 і 80	Ст. 38 і 39	Ст. 37 і 38	Ст. 38 і 39	—	—
Прямо чи опосередковано особисто (або його близькі родичі чи члени його сім'ї) зацікавлений у результатах розгляду справи	Ст. 79 і 80	Ст. 38 і 39	Ст. 37 і 38	Ст. 38 і 39	—	—
Перебував (перебуває) у службовій, родинній або іншій залежності від сторін провадження; або існують інші обставини, що викликають обґрунтовані сумніви в неупередженості експерта	Ч. 2 ст. 69	П. 1 ч. 2 ст. 38	Ч. 2 ст. 37	П. 1 ч. 2 ст. 38	—	—
Брав участь у відомчому розслідуванні і виступає в ньому як свідок, представник, адвокат	—	—	—	Ч. 1 ст. 38	—	—
Брав участь у проведенні ревізії, перевірки тощо, матеріали яких використано у справі	Ч. 2 ст. 79	—	—	П. 2 ч. 2 ст. 38	—	—
З'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі його спеціальних знань	Ч. 6 ст. 69	П. 2 ч. 2 ст. 38	Ч. 6 ст. 99	П. 3 ч. 2 ст. 38	—	—
Обмежена у дієздатності або недієздатна особа	—	—	—	—	Ч. 1 ст. 11	—
Має незняту або непогашену судимість	—	—	—	—	Ч. 1 ст. 11	—
Протягом останнього року мав (мала) адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта	—	—	—	—	Ч. 1 ст. 11	П. 12, 16 розд. VI

Завершення табл. 4

Умови, за яких фахівець не може бути судовим експертом	КПК	ЦПК	ГПК	КАСУ	Про- філь- ний Закон	Поло- ження про ЦЕКК *
У проведенні повторної експертизи, якщо надав висновок експерта за результатами первинної експертизи за цією самою справою або кримінальним провадженням	—	—	—	—	—	—
Інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судового експерта й виключають можливість доручити йому проведення судової експертизи	П. 3 ч. 1 ст. 77	Ст. 38	П. 5 ч. 1 ст. 35	Ч. 1 ст. 39	—	—
Інші обставини, що забороняють участь у судочинстві	—	—	—	—	Ч. 2 ст. 11	—

Примітка.

* Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів⁶⁸ (далі — *Положення про ЦЕКК*).

За даними табл. 4 доходимо висновку, що процесуальне законодавство не містить чітко сформульованих і згрупованих норм-обмежень та підстав для відводу судового експерта. Так, норма ч. 1 ст. 79 КПК «Підстави для відводу спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання» є відсильною — у ній зазначено, що названі особи «не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами, передбаченими частиною першою статті 77 цього Кодексу», що має назву «Підстави для відводу прокурора, слідчого» (отже, про експерта у ст. 77 КПК не йдеться). На нашу думку, таке юридичне обґрунтування підстав для відводу судового експерта спричиняє незруч-

ності під час використання цих норм у практиці кримінального судочинства.

Переконані, що розміщення переліку підстав для відводу судового експерта (незалежно від виду судочинства) у профільному Законі (із посиланням у ст. 79 КПК, ст. 38 ЦПК, ст. 37 ГПК і ст. 38 КАСУ на цей Закон як на бланкетну норму) сприятиме чіткості та зручності їх використання в будь-якому виді судочинства. Тож для заявлення відводу й самовідводу судового експерта (незалежно від виду судочинства) пропонуємо послуговуватися комплексом підстав, згрупованих у табл. 4.

Обґрунтовано стверджуємо, що участь експерта як спеціаліста у справі на попередній стадії не може бути підставою для його відводу як експерта

68 Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

у цій самій справі (ч. 1 ст. 79 КПК, ч. 3 ст. 38 ЦПК, ч. 3 ст. 37 ГПК, ч. 3 ст. 38 КАСУ). За досвідом власної судово-ветеринарної експертної практики впродовж 2010—2022 рр. маємо констатувати, що такий перехід повноважень (від спеціаліста до судового експерта) є більш ефективним і перспективним, аніж коли в доекспертному періоді з об'єктами дослідження працює один фахівець, а після призначення судово-ветеринарний експерт разом зі співробітниками поліції виїжджає на огляд місця події, проводить огляд трупа тварини та складає відповідний опис безпосередньо на місці виявлення, а потім у морзі спеціалізованої експертної установи проводить докладне зовнішнє і внутрішнє дослідження трупа тварини згідно з необхідними методиками, за потреби застосовує додаткові лабораторні й інструментальні методи дослідження, що в сукупності дасть змогу встановити обґрунтований судово-ветеринарний діагноз (аргументувати причину та давність настання смерті тварини, з'ясувати локалізацію, характер і ступінь тяжкості окремих тілесних ушкоджень та ін.), інтегруючи інформацію, здобуту під час огляду цього трупа на місці виявлення та докладного його дослідження в морзі.

Питання про відвід судово-ветеринарного експерта вирішує склад суду, що розглядає справу (ч. 10 ст. 40 ЦПК, ч. 10 ст. 39 ГПК, ч. 9 ст. 40 КАСУ). У разі задоволення відводу експерта до кримінального провадження мають залучити іншого експерта у строки, визначені слідчим суддею чи судом (ч. 2 ст. 83 КПК). Водночас ЦПК, ГПК та КАСУ такої норми не містять. На глибоке переконання автора цього дослідження в судово-ветеринарній експертизі такий підхід є мало-ефективним або неефективним узагалі

щодо окремих об'єктів судово-ветеринарного дослідження й за умови певних станів цих об'єктів (наприклад, якщо первинному дослідженню піддано труп тварини, то під час його судово-ветеринарного розтину, який є обов'язковим етапом судово-ветеринарної експертизи, застосовують руйнівні методи дослідження). Унаслідок застосування до підекспертного трупа тварини повного комплексу судово-ветеринарних маніпуляцій руйнуються ранові отвори й ранові ходи, а також (частково чи цілком) первинна структура органів. Тому, якщо на стадії судового розгляду справи в кримінальному судочинстві судовому експертові, який надав висновок, за результатами проведення судово-ветеринарної експертизи заявляють відвід і слідчий суддя чи суд залучає іншого судово-ветеринарного експерта (ч. 2 ст. 83 КПК), то ефективність досліджень та інформативність здобутих результатів значно знизиться через повне або часткове руйнування трупа під час первинної експертизи. Аналогічно знизиться ефективність, інформативність і результативність чи навіть унеможливиться проведення повторної судово-ветеринарної експертизи такого об'єкта дослідження або спричинить експертні помилки. Утім, у кожному конкретному випадку оцінювати експертні можливості й інформативність результатів дослідження слід індивідуально з огляду на безліч чинників: наприклад, переломи, тріщини й інші патології кісток скелета доволі довго зберігають інформативність після настання смерті тварини (включно з ексгумацією трупа) для встановлення фактичних даних, у разі дослідження гнилісно змінених решток чи скелетування трупа (це сприяє визначенню місця докладання сили для завдання ушкоджень, їх локалізації, характеру й навіть механізму травми).

Отже, перелік підстав, за яких особа не може бути судовим експертом, зокрема судово-ветеринарним, наведених у КПК, ЦПК, ГПК, КАСУ, інструкціях № 1 і 2, є різним, що може негативно вплинути на процес призначення судової експертизи загалом і судово-ветеринарної експертизи зокрема для неупередженого її проведення, а також надання судовим експертом обґрунтованого, об'єктивного, достовірного висновку (див. табл. 5), тому згадані документи

потребують уніфікації (незалежно від виду судочинства і/або підстав проведення судової експертизи) із метою реалізації принципів судово-експертної діяльності, проте обов'язково з огляду на особливості судочинства.

Результати опитування респондентів (суддів, слідчих, дізнавачів, адвокатів, судово-ветеринарних експертів) щодо прав, обов'язків, заборон та обмежень, передбачених законодавством для судового експерта, викладено в табл. 5.

Таблиця 5

Результати статистичного оброблення анкет респондентів *

Питання	Відповіді									
	суддів		слідчих		дізнавачів		адвокатів		судово-ветеринарних експертів	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1. Чи потрібно розробляти вчення про правовий статус судового експерта в Україні з огляду на специфіку національного законодавства?										
<i>Так</i>	58	96,7	82	89,1	45	90	43	86	2	100
<i>Ні</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Не дали відповіді</i>	2	3,3	10	10,9	5	10	7	14	—	—
2. Чи стикалися Ви у своїй практиці з інформацією про вплив на судового експерта з метою надання неправдивого висновку (відмови без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків)?										
<i>Так</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Ні</i>	—	—	80	87,0	44	88,0	50	100	2	100
<i>Не дали відповіді</i>	2	3,3	2	2,0	1	2,0	—	—	—	—
3. Чи впливає на практичну діяльність судового експерта виокремлення його правового та процесуального статусів?										
<i>Так</i>	10	16,7	12	13,0	8	16,0	12	24,0	—	—
<i>Ні</i>	45	75,0	75	81,5	39	78,0	32	64,0	2	100
<i>Не дали відповіді</i>	5	8,3	5	5,5	3	6,0	6	12,0	—	—

Продовження табл. 5

Питання	Відповіді										
	суддів		слідчих		дізнавачів		адвокатів		судово-ветеринарних експертів		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
4. Чи виникають незручності, пов'язані із необхідністю одночасно звертатися до різних законодавчих і нормативно-правових актів, що належать до матеріального й галузевого процесуального права під час використання їх на практиці, коли один перелік прав, обов'язків, заборон судового експерта зосереджено у профільному Законі, а інший перелік — у відповідному процесуальному законодавстві?	<i>Так</i>	38	63,3	55	59,8	32	64,0	29	58,0	2	100
	<i>Ні</i>	16	26,7	28	30,4	11	22,0	10	20,0	—	—
	<i>Не дали відповіді</i>	6	10,0	9	9,8	7	14,0	11	22,0	—	—
5. Яким є ваше ставлення до того, що перелік прав, обов'язків, заборон та обмежень, передбачених профільним Законом, частково не узгоджено з переліком прав, обов'язків, заборон та обмежень судового експерта, передбачених інструкціями, які ієрархічно підпорядковані цьому Закону?	<i>Негативне</i>	27	45,0	45	48,9	26	52,0	26	52,0	2	100
	<i>Це не впливає на призначення і проведення судових експертиз</i>	30	50,0	39	42,4	22	44,0	21	42,0	—	—
	<i>Не дали відповіді</i>	3	5,0	8	8,7	2	4,0	3	6,0	—	—
6. Чи вважаєте доцільним удосконалити законодавство України щодо статусу судового експерта під час здійснення ним професійної діяльності незалежно від виду судочинства розміщенням систематизованого переліку норм у профільному Законі із посиланням на цей Закон як на бланкетну норму у ст. 69 КПК, ст. 69 ЦПК, ст. 69 ГПК, ст. 68 КАСУ, що дасть змогу забезпечити чіткість і зручність їх сприйняття, а також ефективне застосування?	<i>Так</i>	50	83,3	82	89,1	37	74,0	41	82,0	2	100
	<i>Ні</i>	7	11,7	—	—	7	14,0	7	14,0	—	—
	<i>Не дали відповіді</i>	3	5,0	10	10,9	6	12,0	2	4,0	—	—
7. Чи доцільно заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, щодо уточнення змісту й обсягу експертного завдання та поставлених питань?	<i>Доцільно</i>	52	86,7	81	88,0	46	92,0	45	90,0	2	100
	<i>Недоцільно</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	<i>Не дали відповіді</i>	8	13,3	11	12,0	4	8,0	5	10,0	—	—

Продовження табл. 5

Питання	Відповіді										
	суддів		слідчих		дізнавачів		адвокатів		судово-ветеринарних експертів		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
8. Яким є ваше ставлення до права судового експерта скласти окремий висновок під час проведення комісійної судової експертизи в разі незгоди з позицією інших судових експертів?											
<i>Доцільно</i>	52	86,7	81	88,0	46	92,0	45	90,0	2	100	
<i>Недоцільно</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	8	13,3	11	12,0	4	8,0	5	10,0	—	—	
9. Чи доцільно оскаржувати дії та рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу, які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи?											
<i>Доцільно</i>	52	86,7	81	88,0	46	92,0	45	90,0	2	100	
<i>Недоцільно</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	8	13,3	11	12,0	4	8,0	5	10,0	—	—	
10. Чи варто доповнити перелік обов'язків судового експерта таким пунктом: «Дотримуватися термінів проведення судової експертизи»?											
<i>Так</i>	58	96,7	85	93,4	48	96,0	45	90,0	2	100	
<i>Ні</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	2	3,3	7	7,6	8	16,0	5	10,0	—	—	
11. Чи доцільно зобов'язати судового експерта негайно повернути матеріали справи й інші документи, використані для проведення судової експертизи, у разі:											
• надходження процесуального документа або вимоги замовника судової експертизи (якщо судового експерта залучено на договірних підставах) про припинення її проведення;											
• непогодження замовником судової експертизи подовжити термін її проведення;											
• відмови замовника судової експертизи надати згоду на повне або часткове знищення чи пошкодження об'єкта судової експертизи, якщо неможливо провести дослідження неруйнівними методами;											
• скасування судом ухвали про призначення судової експертизи?											
<i>Доцільно</i>	58	96,7	85	93,4	48	96,0	45	90,0	2	100	
<i>Недоцільно</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	2	3,3	7	7,6	8	16,0	5	10,0	—	—	

Завершення табл. 5

Питання	Відповіді										
	суддів		слідчих		дізнавачів		адвокатів		судово-ветеринарних експертів		
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
12. Чи варто доповнити перелік заборон для судового експерта заборонаю проводити судову експертизу без письмового доручення керівника судово-експертної установи, працівником якої є цей судовий експерт?											
<i>Так</i>	59	98,3	89	96,7	43	86,0	45	90,0	2	100	
<i>Ні</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	1	1,7	3	3,3	7	14,0	5	10,0	—	—	
13. Чи варто доповнити перелік заборон для судового експерта заборонаю контактувати з особами, прямо чи опосередковано зацікавленими у результатах судової експертизи?											
<i>Так</i>	59	98,3	89	96,7	43	86,0	45	90,0	2	100	
<i>Ні</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	1	1,7	3	3,3	7	14,0	5	10,0	—	—	
14. Чи варто доповнити перелік заборон для судового експерта заборонаю допитувати експерта в суді до надання ним висновку?											
<i>Так</i>	57	95,0	85	92,4	49	98,0	48	96,0	2	100	
<i>Ні</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Не дали відповіді</i>	3	5,0	7	7,6	1	2,0	2	4,0	—	—	
15. Чи може участь судового експерта у провадженні як спеціаліста унеможливити його участь як судового експерта у цьому самому провадженні?											
<i>Так</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>Ні</i>	59	98,3	87	94,6	49	9,8	48	96,0	2	100	
<i>Не дали відповіді</i>	1	1,7	5	5,4	1	2,0	2	4,0	—	—	

Примітка.

* Усього респондентів: суддів — 60, слідчих — 92, дізнавачів — 50, адвокатів — 50, судово-ветеринарних експертів — 2.

Отже, аналіз анкет опитуваних підтвердив наше твердження про наявність в Україні потреби розробити вчення про правовий статус судового експерта з огляду на специфіку національного законодавства в контексті новітніх реформ, зокрема щодо судово-експертної діяльності.

Зауважимо, що юридична відповідальність судово-ветеринарного експерта є складовою його правового статусу. У юридичній відповідальності відтворено один із методів державного управління суспільством, що полягає у примусовому, державно-владному впливі на поведінку осіб, які вчинили правопорушення.

Юридична відповідальність судово-ветеринарного експерта є різновидом державного примусу та специфічним видом правовідносин. Підставою юридичної відповідальності судово-ветеринарного експерта є вчинення ним правопорушення в експертній діяльності. Мета юридичної відповідальності експерта — формування його правомірної поведінки. Відповідаль-

ність судового експерта ґрунтується на принципах законності, невідворотності, обґрунтованості, справедливості, доцільності покарання⁶⁹. У ст. 14 профільного Закону зазначено, що ця відповідальність здійснюється на підставах і в порядку, передбачених законодавством. Вважаємо, що ця стаття профільного Закону взагалі не конкретизує відповідальності судового експерта та має доволі узагальнені ознаки, через що не може задовольняти вимогам судово-експертної діяльності, адже юридична відповідальність є центральною категорією в судовій експертології та судовій експертизі й одним із принципів судово-експертної діяльності, на що звертають увагу такі науковці, як: Е. Б. Сімакова-Єфремян⁷⁰, В. М. Шерстюк⁷¹, А. В. Остропілець⁷², Б. П. Суржан⁷³, О. А. Кравченко⁷⁴ та ін.

За порушення законодавства судово-ветеринарний експерт несе кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну відповідальність, що ми систематизували й унаочнили в табл. 6.

69 Білозборов Є. В., Власенко В. П., Горова О. Б., Завальний А. М., Заяць Н. В. та ін. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ, 2017. 320 с.

70 Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в умовах судової реформи в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : мат-ли кругл. столу з нагоди 100-річ. від дня народж. проф. М. В. Салтєвського (Харків, 30.10.2017). Харків, 2017. С. 68—70.

71 Шерстюк В. М. Принципи судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 18—23. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2008.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

72 Остропілець А. В. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 197—202. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-3_2018.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

73 Суржан Б. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 46—54. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-46 (дата звернення: 12.12.2022).

74 Кравченко О. А. Види юридичної відповідальності судового експерта в Україні. *Право та державне управління*. 2015. № 2 (19). С. 69—72. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2015/16.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

Таблиця 6

Відповідальність судового експерта за порушення законодавства

Вид відповідальності та правопорушення	Законодавча норма
I. Кримінальна відповідальність	
1. Уведення в оману суду або іншого уповноваженого органу — надання завідомо неправдивого висновку судового експерта, складеного для органу, що здійснює досудове розслідування, суду та ін.	Ст. 384 Кримінального кодексу України ⁷⁵ (далі — КК)
2. Відмова судового експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування	Ст. 385 КК
3. Перешкоджання появі судового експерта в суді, органах досудового розслідування, примушування його до відмови від надання висновку, а також до надання завідомо неправдивого висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна судового експерта чи його близьких або розголошення ганебних відомостей, або підкуп судового експерта з тією самою метою, а також погроза вчинити ці дії з помсти за раніше надані показання чи висновки	Ст. 386 КК
4. Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування	Ст. 387 КК
5. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, зокрема послуги експерта	Ст. 365 ² КК
II. Адміністративна відповідальність	
1. Виявлення неповаги до суду або Конституційного Суду України, злісне ухилення судового експерта від явки в суд	Ст. 185 ³ Кодексу України про адміністративні правопорушення ⁷⁶ (далі — КУпАП)
2. Злісне ухилення судового експерта від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування	Ст. 185 ⁴ КУпАП
3. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків	Ст. 172 ⁵ КУпАП
4. Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів	Ст. 172 ⁷ КУпАП

⁷⁵ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

⁷⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

Завершення табл. 6

Вид відповідальності та правопорушення		Законодавча норма
III. Дисциплінарна відповідальність		
Підстави	Недобросовісне ставлення до своїх службових обов'язків, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, і/або порушення методичних вимог під час проведення судово-експертних досліджень	Ст. 147–152 Кодексу законів про працю України ⁷⁷ (далі — КЗпПУ)
Вид	Порушення загальної трудової дисципліни Дисциплінарний проступок ⁷⁸	Розд. VI Положення про ЦЕКК ⁷⁹ , ст. 14 профільного Закону ⁸⁰
Стягнення	Попередження, зупинення строку дії Свідоцтва за відповідною експертною спеціальністю, позбавлення кваліфікації судового експерта *	
IV. Матеріальна відповідальність		
Підстави	Завдання майнової шкоди	Ст. 1166–1177 Цивільного кодексу України ⁸¹ (далі — ЦК)
Вид	Шкода, заподіяна підприємству, установі, організації Шкода, завдана фізичній або юридичній особі	Глава IX КЗпПУ ⁸² Ст. 1166 **, 1172 ***, 1192 **** ЦК ⁸³

Примітки.

* Відповідно до п. 13 розд. VI Положення про ЦЕКК, обираючи вид дисциплінарного стягнення, дисциплінарна палата ЦЕКК враховує: тяжкість наслідків учиненого дисциплінарного проступку; обставини його вчинення; факт застосування в минулому до судового експерта дисциплінарних стягнень; інші відомості, що характеризують його як судового експерта.

** Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду.

*** Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою.

**** Способи відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого.

77 Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

78 Алексеева Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 223 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3501/1/alekseeva_d.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

79 Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

80 Про судову експертизу ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

81 Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

82 Кодекс законів про працю ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

83 Цивільний кодекс ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

Наведемо приклад можливого відшкодування шкоди, завданої судово-ветеринарним експертом. Під час проведення первинної судово-ветеринарної експертизи в цивільному процесі судово-ветеринарний експерт визначав причину смерті тварини у ветеринарній клініці, що сталася під час оперативного втручання. Судовий експерт ненавмисно припустився помилки під час аналізу клінічної ситуації, що призвело до хибного висновку. Під час проведення повторної судово-ветеринарної експертизи цю помилку виявив інший судовий експерт. У такому разі особа, яка оплатила первинну судово-ветеринарну експертизу, може звернутися до суду з позовом про відшкодування матеріальної шкоди в розмірі, сплаченому за проведення первинної експертизи, а також моральної шкоди.

Водночас зауважимо, що за перешкоджання виконанню огляду судовим експертом об'єкта експертного дослідження не встановлено ані кримінальної, ані адміністративної відповідальності. Також не передбачено відповідальності за образу судового експерта під час виконання ним своїх професійних обов'язків. У зв'язку із цим поділяємо думку О. П. Угровецького⁸⁴ про необхідність докладного наукового дослідження цього питання та внесення доповнень у законодавство.

За результатами наукових розвідок, спираючись на власний досвід судово-експертної діяльності впродовж 2010–2022 рр., зважаючи на результати досліджень авторитетних науковців у галузі криміналістики та судової експертології, із метою уніфікувати процесуальні права, обов'язки, заборони й обмеження судового експерта (зокрема, судово-ветеринарного), регламентовані

процесуальним законодавством (з огляду на особливості судочинства, норми профільного Закону, інструкцій № 1 і 2), пропонуємо бланкетний спосіб застосування процесуального статусу судового експерта шляхом викладення його процесуальних прав, обов'язків, заборон та обмежень у профільному Законі, а у відповідних статтях процесуального законодавства лише посилатися на згаданий Закон.

Отже, пропонуємо наведені далі зміни.

1. У теорії та практиці судової експертизи юридично обґрунтовано послуговуватися терміном «*правовий статус судового експерта*». Назву розділу II «Судовий експерт» Закону України «Про судову експертизу» викласти в новій редакції: «*Розділ II. Правовий статус судового експерта*».
2. Статтю 11 Закону України «Про судову експертизу» викласти в новій редакції:

«Стаття 11. Особи, які не можуть бути судовими експертами

Незалежно від виду судочинства під час здійснення професійної діяльності не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, якщо:

- 1) вона є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;
- 2) вона брала участь у цьому самому провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач;
- 3) вона або її близькі родичі чи члени сім'ї прямо або опосередковано зацікавлені в результатах розгляду справи;

⁸⁴ Угровецький О. П. Знач. твір. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).

4) вона перебувала або перебуває у службовій, родинній або іншій залежності від сторін провадження обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, позивача або відповідача у цивільних справах або існують інші обставини, що викликають обґрунтовані сумніви в її неупередженості;

5) вона брала участь у відомчому розслідуванні та є у ньому свідком, представником, адвокатом;

6) вона брала участь у проведенні ревізії, перевірки тощо, матеріали яких використовують у справі;

7) з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери її спеціальних знань;

8) вона є обмеженою в цивільній дієздатності або недієздатною;

9) вона має незняту чи непогашену судимість за скоєння кримінальних правопорушень;

10) упродовж останнього року її піддано адміністративному стягненню за скоєння корупційного правопорушення або порушення, пов'язаного з корупцією, або дисциплінарному стягненню у вигляді припинення права на проведення судової експертизи за відповідними експертними спеціальностями;

11) вона брала участь у проведенні повторної експертизи; надавала висновок судового експерта за результатами первинної судової експертизи за цією самою справою або кримінальним провадженням;

12) інші обставини викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судового експерта й виключають можливість доручити йому проведення судової експертизи».

3. Статтю 12 Закону України «Про судову експертизу» викласти в новій редакції:

«Стаття 12. Обов'язки судового експерта

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи

під час здійснення професійної діяльності судовий експерт зобов'язаний:

1) дотримуватися присяги та правил професійної етики судового експерта;

2) заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин, що унеможливають проведення судовим експертом судової експертизи;

3) прийняти до виконання доручену судову експертизу;

4) не порушувати строків проведення судової експертизи;

5) особисто провести повне дослідження матеріальних і матеріалізованих об'єктів;

6) надати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок за поставленими питаннями, а за потреби — роз'яснити його;

7) заявити клопотання особі, яка призначила судову експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо уточнення змісту й обсягу поставленого завдання або повідомити про неможливість проведення судової експертизи за поставленими питаннями чи без залучення інших осіб;

8) з'явитися на виклик органу чи особи, який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, для надання роз'яснень, показань чи доповнень щодо проведеної судової експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення;

9) забезпечити максимально можливе збереження наданих на дослідження об'єктів і матеріалів провадження чи справи;

10) одержати дозвіл від замовника судової експертизи на дослідження, пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміну його властивостей, якщо існують обґрунтовані підстави стверджувати про неможливість застосувати інші методи;

11) не повідомляти будь-кому, окрім замовника судової експертизи, про перебіг

її проведення та результати, за винятком випадків, передбачених законодавством;

12) зазначити у висновку експерта, що судовий експерт попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а в разі призначення судової експертизи судом — також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;

13) зазначити у висновку, що його підготовлено для подання до суду, а судовий експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок (якщо судову експертизу проводять на замовлення учасників справи);

14) повідомити відповідного учасника справи про наслідки проведення експертного дослідження й одержати письмовий дозвіл на його проведення (якщо судового експерта залучено як учасника справи);

15) повідомити в письмовій формі орган чи особу, який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, про неможливість її проведення та повернути надані матеріали справи й інші документи, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції та спеціальних знань судового експерта, якщо проведення експертизи потребує залучення інших судових експертів, і/або якщо наданих матеріалів недостатньо для розв'язання експертного завдання, а затребувані додаткові матеріали не надано в обумовлений законодавством строк;

16) негайно повернути матеріали справи й інші документи, що їх використовували для проведення судової експертизи, у разі її завершення, надходження процесуального документа або вимоги замовника судової експертизи (якщо судового експерта залучено на договірних засадах) про припинення її проведення, непогодження замовником судової експертизи

подовжити строки її проведення, відмови замовника судової експертизи надати згоду на повне або часткове знищення чи пошкодження об'єкта судової експертизи (якщо неможливо провести дослідження іншими неруйнівними методами), скасування судом ухвали про призначення судової експертизи;

17) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством».

4. Статтю 13 Закону України «Про судову експертизу» викласти в новій редакції:

«Стаття 13. Права судового експерта

Незалежно від виду судочинства й підстави проведення судової експертизи під час здійснення професійної діяльності судовий експерт має право:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи (провадження), які стосуються предмета судової експертизи;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчиняти інші дії, пов'язані з проведенням судової експертизи;

3) заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта, щодо уточнення змісту й обсягу завдання та поставлених питань;

4) бути присутнім під час учинення процесуальних, виконавчих дій, що стосуються предмета й об'єктів дослідження з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта;

5) заявляти клопотання про опитування учасників судового процесу та свідків, що стосується предмета чи об'єкта судової експертизи, і проводити окремі дослідження в їх присутності;

6) зазначати у висновку виявлені під час проведення експертизи факти, які мають значення для справи, але щодо яких не було поставлено питання, та обставини,

що сприяли або могли сприяти скоєнню правопорушення;

7) надавати окремий висновок під час проведення судової експертизи у складі комісії в разі незгоди з позицією інших її членів;

8) заявляти клопотання про залучення до проведення судової експертизи інших експертів, якщо це необхідно для проведення досліджень і надання висновку експерта;

9) на безперешкодний доступ до об'єкта дослідження та належні умови праці;

10) давати відповіді на питання, зокрема письмово, які ставлять судовому експертові під час роз'яснень чи показань щодо складеного ним висновку;

11) додати до висновку свої міркування про обставини, які він з'ясував під час підготовки висновку та які мають значення для кримінального провадження чи справи в іншому виді судочинства, але щодо яких йому не було поставлено питань;

12) в обумовлених законом випадках послуговуватися безкоштовною допомогою перекладача, заявляти йому відвід;

13) оскаржувати дії та рішення замовника судової експертизи й інших учасників процесу, які порушують права судового експерта або порядок проведення судової експертизи;

14) подавати клопотання про убезпечення себе самого та своїх близьких у випадках, передбачених законодавством;

15) одержувати компенсацію (відшкодування) витрат, яких він зазнав під час проведення експертизи, і винагороду за виконану роботу, пов'язану з проведенням судової експертизи, якщо її проведення не є службовим обов'язком судового експерта;

16) брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо відсутні заперечення учасників справи;

17) відмовитися від проведення судової експертизи (якщо: існує загроза життю та здоров'ю судового експерта; відсутні необхідні умови для проведення дослідження; порушено принцип незалежності судового експерта; об'єкти експертизи й матеріали справи непридатні або їх недостатньо для надання висновку, а судовому експертові відмовлено у їх наданні і/або доповненні; відсутні умови, методичні засоби й обладнання, необхідні для проведення експертизи та надання висновку; сучасний рівень розвитку науки не дає змоги відповісти на поставлені питання);

18) користуватися іншими правами, передбаченими законодавством України».

5. Доповнити Закон України «Про судову експертизу» статтею 13¹ такого змісту:

«Стаття 13¹. Заборони для судового експерта

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення судової експертизи під час здійснення професійної діяльності судовому експертові заборонено:

1) проводити судову експертизу без письмового доручення керівника в разі її призначення (замовлення) судово-експертній установі, працівником якої є судовий експерт (приймати до виконання судову експертизу атестованому судовому експерту, що не працює у державній спеціалізованій судово-експертній установі, якщо її проведення не доручено йому особисто);

2) передоручати проведення судової експертизи іншій особі;

3) самостійно збирати й вилучати матеріали, які підлягають експертному дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення судової експертизи, якщо в наданих йому матеріалах їх відображено неоднозначно;

4) розв'язувати питання, які виходять за межі предмета судової експертизи, спеціальних знань чи кваліфікації

судового експерта за відповідною експертною спеціальністю;

5) з'ясовувати питання права й оцінювати законність проведення процедур, регламентованих нормативно-правовими актами;

6) самостійно залучати інших судових експертів чи осіб до провадження дорученої йому судової експертизи;

7) мати будь-які не передбачені нормативно-правовими актами та без згоди органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу, особисті контакти з учасниками процесу, якщо це ставить під сумнів незацікавленість судового експерта в результаті дослідження або якщо такі особи прямо чи опосередковано зацікавлені в результатах судової експертизи;

8) зберігати матеріали справи (провадження) та об'єкти судової експертизи поза робочим місцем судового експерта або спеціально призначеними місцями зберігання;

9) розголошувати відомості, що стали відомі судовому експертові у зв'язку з проведенням судової експертизи, або повідомляти будь-кому, окрім суду й учасника справи, на замовлення якого експерт проводить судову експертизу, про перебіг її виконання та здобуті результати;

10) спілкуватися з учасниками судового процесу поза межами судового засідання, окрім випадків учинення дій, безпосередньо пов'язаних із проведенням судової експертизи;

11) застосовувати руйнівні методи дослідження або істотно змінювати властивості об'єктів дослідження без дозволу органу (особи), який (яка) призначив(-ла) судову експертизу чи залучив(-ла) судового експерта;

12) проводити судову експертизу, якщо право судового експерта на проведення судової експертизи тимчасово зупинено, припинено за відповідною експертною

спеціальністю або свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта анульовано;

13) проводити допит судового експерта до надання ним висновку;

14) дотримуватися інших обмежень, обумовлених законодавством».

6. Статтю 14 Закону України «Про судову експертизу» викласти в новій редакції:

«Стаття 14. Відповідальність судового експерта

Незалежно від виду судочинства судового експерта може бути притягнуто до відповідальності під час здійснення професійної діяльності на підставах і в порядку, передбачених законодавством, а саме:

1) кримінальної: за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу — надання завідомо неправдивого висновку судового експерта, складеного для органу, що здійснює досудове розслідування; відмову судового експерта від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час досудового розслідування; розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування; зловживання повноваженнями;

2) адміністративної: за виявлення неповаги до суду або Конституційного Суду України, злісне ухилення від явки в суд; злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування; порушення передбачених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог щодо запобігання й урегулювання конфлікту інтересів;

3) дисциплінарної: за порушення загальної трудової дисципліни; за порушення трудової дисципліни;

4) матеріальної: за майнову і/або моральну шкоду, завдану установі, підприємству, організації, фізичній або юридичній особі».

7. Замінити частини 2—7 статті 69 Кримінального процесуального кодексу України і частини 3—8 (статті 72 Цивільного процесуального кодексу України, статті 69 Господарського процесуального кодексу України та статті 68 Кодексу адміністративного судочинства України) частинами 2 і 3 відповідно такого змісту:

«Під час здійснення професійної діяльності судовий експерт має процесуальні права, виконує обов'язки, дотримується заборон та обмежень, а також несе юридичну відповідальність, передбачену Законом України "Про судову експертизу"».

Висновки

У теорії та практиці судової експертизи юридично обґрунтовано послуговуватися терміном *«правовий статус судового експерта»*. Отже, назву розділу II «Судовий експерт» Закону України «Про судову експертизу» доцільно викласти в новій редакції: *«Розділ II. Правовий статус судового експерта»*.

Виокремлення понять *«правовий»* і *«процесуальний»* у статусі судового експерта, *по-перше*, має винятково теоретичне значення і жодним чином не впливає на практичну діяльність експерта, *по-друге*, окремі положення статусу судового експерта (які регламентовано профільним Законом (правовий статус), процесуальними кодексами України (процесуальний статус), інструкціями № 1 і 2) певною мірою дубльовано, *по-третьє*, поняття *«процесуальний статус судового експерта»* є складовою поняття *«правовий статус судового експерта»*, *по-четверте*, відсутні чіткі критерії розмежування цих понять, що доведено проведеним нами дослідженням переліку прав, обов'язків і заборон (які обумовлені в матеріаль-

ному та процесуальному законодавстві України щодо судового експерта).

Правовий статус судового експерта, зокрема судово-ветеринарного, є самостійною юридичною категорією, отже, характеризується такими ознаками: має універсальний характер (оскільки поширюється на судових експертів незалежно від експертної спеціальності); відображає особливості судового експерта як учасника судово-експертної діяльності, а також ступінь і характер його взаємодії з іншими учасниками судово-експертної діяльності, правоохоронними органами, судом, органами державної влади; елементи структури правового статусу судового експерта (перелік прав, обов'язків, заборон, обмежень і відповідальність) є взаємозалежними та впливають один на одного; має відносну стабільність і динамічність.

Правовий статус судово-ветеринарного експерта, як і судового експерта будь-якої іншої експертної спеціальності, є сукупністю процесуальних прав, обов'язків, заборон, обмежень, відповідальності, що відрізняють його від правового статусу інших учасників кримінального процесу або судової справи в іншому виді судочинства, зокрема свідка, слідчого, дільничного й інших суб'єктів. Зазначені елементи правового статусу судово-ветеринарного експерта є гарантією його самостійності та незалежності, а також повноти й об'єктивності висновку, наданого ним як джерела доказу.

Елементи правового статусу судового експерта, передбачені процесуальним законодавством України, профільним Законом, Положенням про ЦЕКК, а також інструкціями № 1 і 2, є інструментом для реалізації ним системи принципів судово-експертної діяльності.

За результатами теоретичних досліджень, ґрунтуючись на власному досвіді проведення судово-ветеринарних експертиз упродовж 2010–2022 рр., з урахуванням напрацювань авторитетних науковців у галузі криміналістики та судової експертології, пропонуємо зміни й доповнення до законодавчої бази та нормативно-правових актів, якими регламентовано здійснення судової експертизи в Україні, із метою уніфікувати правовий статус судового експерта щодо його прав, обов'язків, заборон, обмежень і юридичної відповідальності.

Legal Status of Forensic Veterinarian as a Subject of Forensic Science Activity in Context of the Latest Legislation of Ukraine

Ivan Yatsenko

Legal status of a forensic expert as a subject of forensic science activity in the context of the latest legislation of Ukraine is studied. It has been proven that elements of legal status of forensic expert, provided for by civil, economic, administrative and criminal legislation of Ukraine, as well as by departmental regulatory legal acts, do not fully correlate with each other: they have different rights, obligations, prohibitions, restrictions and the legal responsibility of forensic expert, that can negatively affect implementation of the principles of forensic expert activity, in particular during forensic veterinary examination, as well as the provision of a substantiated, objective, reliable, correct and truthful expert conclusion. Amendments and additions to mentioned normative legal acts of Ukraine are proposed with the aim of unifying the legal status of forensic expert (regardless of type of legal proceedings and grounds for conducting a forensic examination) for more effective implementation of principles of forensic science activity. The research purpose: reveal the legal status of forensic veterinarian in the system of forensic expertise and to

systematize his duties, rights, prohibitions and grounds for liability in the newest legal field of Ukraine. General and special scientific methods of research (analysis, synthesis, analogy; modeling; formal-logical; logical-grammatical; statistical; comparative-legal; legal analysis) were used to achieve the goal.

Keywords: forensic veterinary examination; forensic veterinarian; forensic expert; legal status, rights, duties, prohibitions, restrictions, responsibility of forensic veterinarian; forensic science activity.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Aliksieieva, N. Yu. (2017). *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty pravosuddia, shcho vchyniaiuetsia svidkamy, ekspertamy, perekladachamy abo shchodo nykh* [Criminal liability for crimes against justice committed by or in relation to witnesses, experts, translators]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3501/1/alekseeva_d.pdf [in Ukrainian].
- Biedermann, A., Kotsoglou, K. N. (2018). Decisional Dimensions in Expert Witness Testimony – A Structural Analysis. *Frontiers in Psychology*. Vol. 31. Is. 9. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02073.

- Bilozorov, Ye. V., Vlasenko, V. P., Horova, O. B., Zavalnyi, A. M., Zaiats, N. V. ta in. (2017). *Teoriia derzhavy ta prava* [Theory of State and Law]: navch. posib. / za zah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. Kyiv [in Ukrainian].
- Butyrskaya, I. A. (2018). Pravovyi status eksperta z pytan prava u hospodarskomu protsesi [Legal status of an expert on legal issues in economic process]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Pravo»*. Vyp. 48. T. 1. URL: https://lexadvance.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/7-Butyrskaya_Legal_expert.pdf [in Ukrainian].
- Cooper, J. E., Cooper, M. (2021). Veterinary involvement in forensic medicine. *Veterinary Record*. Vol. 189. Is. 6. DOI: [10.1002/vetr.1004](https://doi.org/10.1002/vetr.1004).
- Demydova, Ye. Ye., Domashenko, O. M., Kolesnikova, I. A., Latysh, K. V. (2022). Sudovyi ekspert yak subiekt sudovo-ekspertnoi diialnosti: pravovyi status [Forensic expert as a subject of forensic science activity: legal status]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 5. DOI: [10.32782/2524-0374/2022-5/132](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/132) [in Ukrainian].
- Dudych, A. V. (2017). *Ekspert yak uchasyk kryminalnoho provadzhennia* [Expert as a participant in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Odesa [in Ukrainian].
- Dufeniuk, O. M. (2018). *Ekspertyza u kryminalnomu provadzhenni za zakonodavstvom Ukrainy ta Polshchi: porivnialne doslidzhennia* [Forensic science in criminal proceedings under the laws of Ukraine and Poland: comparative research]: monohrafiia. Lviv. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3601/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%94%D1%83%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%925-28.10.pdf> [in Ukrainian].
- Eastwood, J., Caldwell, J. (2015). Educating Jurors about Forensic Evidence: Using an Expert Witness and Judicial Instructions to Mitigate the Impact of Invalid Forensic Science Testimony. *Journal of Forensic Sciences*. Vol. 60. Is. 6. DOI: [10.1111/1556-4029.12832](https://doi.org/10.1111/1556-4029.12832).
- Gramond, V. (2020). Quelle responsabilité pour l'expert? *Annales Médico-Psychologiques*. Vol. 178. Is. 2. DOI: [10.1016/j.amp.2020.01.001](https://doi.org/10.1016/j.amp.2020.01.001).
- Halushko, A. V. (2017). Ekspert yak uchasyk kryminalnoho provadzhennia: teoretychnyi aspekt [Expert as a participant in criminal proceedings: theoretical aspect]. *Pravo i suspiilstvo*. № 5. URL: http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_1/42.pdf [in Ukrainian].
- Hill, M. A., Pokines, J. T. (2022). Comparative analysis of fetal pig decomposition processes in burials of variable depths and wrapping. *Journal of Forensic Sciences*. Vol. 67. Is. 6. DOI: [10.1111/1556-4029.15120](https://doi.org/10.1111/1556-4029.15120).
- Hrabovska, O., Vilinskyi, M. (2021). Ekspert u tsyvilnomu sudochynstvi [Expert in civil proceedings]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 1. DOI: [10.32849/2663-5313/2021.1.01](https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.01) [in Ukrainian].
- Hrosheva, O. Yu. (2021). *Orhanizatsiino-pravovi, zahalno-metodychni zasady kompleksnoi sudovoi bioloho-trasolohichnoi ekspertyzy ta yii otsinka sudom* [Organizational-legal, general-methodical principles of complex forensic biological-trasological examination and its assessment by the court]: dys. ... d-ra filos. Kharkiv [in Ukrainian].
- Ivanov, A. V. (2009). *Ekspert u provadzhenni u spravakh pro administratyvni pravoporushennia* [Expert in proceedings on administrative offenses]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2018). Protseualni pytannia sudovoi ekspertyzy v administratyvnomu sudochynstvi [Procedural issues of forensic examination in administrative proceedings]. *Visnyk Odeskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz*. Vyp. 3. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/pitannyasudovoiexpertizvadminudo4instvi.pdf> [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2020). Reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy z pytan ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia – nahalna potreba chasu [Reforming the basic legislation of Ukraine on expert support of justice is an urgent need of time]. *Problemy*

- reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy z pytan ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia : mat-ly kruhl. stolu. (Kharkiv, 06—07.02.2020). Kharkiv. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/other/13%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf [in Ukrainian].
- Kovalevska, Ye. V. (2018). *Vykorystannia spetsialnykh medychnykh znan pid chas rozsliduvannia zlochyniv* [Use of special medical knowledge during the investigation of crimes]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Kravchenko, O. A. (2015). *Vydy yurydychnoi vidpovidalnosti sudovoho eksperta v Ukraini* [Types of Legal Responsibility Court Expert in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 2 (19). URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2015/16.pdf [in Ukrainian].
- Kravchuk, V. V., Kravchuk, O. V., Turovets, Yu. M. (2015). *Zastosuvannia sudovo-veterynarnoi ekspertyzy pid chas rozkryttia ta rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen* [Application of forensic veterinary examination during the disclosure and investigation of criminal offenses]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 2 (24). URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/27/ISSN%201992-4437%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%20%2824%29%202015> [in Ukrainian].
- Lesting, W. (2021). *Das Delegationsverbot des gerichtlichen Sachverständigen. Recht & Psychiatrie*. Vol. 39. Is. 1. DOI: 10.1486/RP-2021-01_4 [in German].
- Maksymiv, L. V. (2020). *Protsesualnyi status eksperta u kryminalnomu provadzhenni: okremi aspekty* [Procedural status of an expert in criminal proceedings: certain aspects]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35561> [in Ukrainian].
- Mazzante, N. M. G., de Camargo, B. W. D. F., de Sanctis, P., Fogaca, J. L., de Campos Vettorato, M., Tremori, T. M., Babboni, S. D., de Vasconcelos Machado, V. M., Rocha, N. S. (2020). *Post-mortem analysis of injuries by incomplete hanging in dog (Canis familiaris) through radiographs and forensic necropsy. Forensic Imaging*. Vol. 20. DOI: 10.1016/j.FRI.2019.100350.
- Mykhailov, V. O. (2017). *Reformuvannia sudovo-ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia v Ukraini* [Reforming judicial and expert support of justice in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. Ch. 2. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_2/34.pdf [in Ukrainian].
- Nesterenko, S. D., Stulov, O. O. (2020). *Pravovy status sudovoho eksperta: aktualni problemy rehlementatsii* [Legal status of a forensic expert: actual problems of regulation]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 65. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.08 [in Ukrainian].
- Ostropilets, A. V. (2018). *Pryntsypy administratyvno-pravovoho rehliuvannia sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini* [Principles of administrative-legal regulation of forensic science activity in Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 1 (22). T. 3. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-3_2018.pdf [in Ukrainian].
- Panchyshyn, A. V. (2010). *Poniattia, oznaky ta struktura katehorii «pravovyi status»* [Concept, specifics and structure of legal status category]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23529> [in Ukrainian].
- Satiani, B. (2006). *Expert witness testimony: rules of engagement. Vascular and Endovascular Surgery*. Vol. 40. Is. 3. DOI: 10.1177/153857440604000307.
- Shapiro, V. S. (2018). *Problemni aspekty uchasti eksperta v tsyvilnomu protsesi* [The problem aspects of expert participation in the civil process]. *Pravovi horyzonty*. Vyp. 13 (26). URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/8356> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz*

- u kryminalnomu provadzhenni [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shcherbaniuk, D. V. (2019). *Teoriia ta praktyka realizatsii ekspertnoi initsiatyvy u kryminalnomu provadzhenni* [Theory and practice of implementation of expert initiative in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Doktryna kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: formuvannia, suchasnyi stan i rozvytok v Ukraini [Doctrine of criminalistics and forensic examination: formation, current state and development in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8. DOI: [10.33498/louu-2021-08-012](https://doi.org/10.33498/louu-2021-08-012) [in Ukrainian].
- Sherstiuk, V. M. (2008). Pryntsypy sudovo-ekspertnoi diialnosti [Principles of forensic science activity]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 8. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2008.pdf [in Ukrainian].
- Shulzhenko, A. V. (2016). Protseusualnyi status i osoblyvosti protseusualnoi diialnosti eksperta y spetsialista [Procedural status and features of procedural activity of the expert and specialist]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia*. Vyp. 19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_19_36 [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2016). *Kompleksni sudovo-ekspertni doslidzhennia: teoriia ta praktyka* [Multidisciplinary forensic expert researches: theory and practice]: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). Do pytannia pro normatyvno-pravove rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diialnosti v umovakh sudovoi reformy v Ukraini [On the issue of normative legal regulation of forensic science activity in the conditions of judicial reform in Ukraine]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* : matly kruhl. stolu z nahody 100-rich. vid dnia narodzh. prof. M. V. Saltevskoho (Kharkiv, 30.10.2017). Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2020). Shchodo neobkhidnosti reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy pro ekspertne zabezpechennia pravosuiddia [Regarding the need to reform the basic legislation of Ukraine on forensic science support to justice]. *Problemy reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy z pytan ekspertnoho zabezpechennia pravosuiddia* : matly kruhl. stolu. (Kharkiv, 06—07.02.2020). Kharkiv. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/other/13%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf [in Ukrainian].
- Stern, A. W., Ewen, B. Mc., McDonough, S. P., Viner, T., Brooks, J. W., Kagan, R., Brower, A. (2021). Veterinary forensic pathology standards. *Journal of Forensic Sciences*. Vol. 66. Is. 3. DOI: [10.1111/1556-4029.14683](https://doi.org/10.1111/1556-4029.14683).
- Surzhan, B. P. (2018). Yurydychna vidpovidalnist sudovoho eksperta u svitli sudovoi reformy [Legal liability of a forensic expert in the light of the judicial reform]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 2 (30). DOI: [10.37025/1992-4437/2018-30-2-46](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-46) [in Ukrainian].
- Sydorenko, L. O. (2015). Shchodo prava eksperta na redahuvannia postavlenykh yomu zapytan [On the right of forensic expert to edit posed questions]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 2 (24). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1900/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B.%D0%9E.pdf> [in Ukrainian].
- Tkachenko, N. M. (2017). *Subiekty sudovo-ekspertnoi diialnosti v suchasni systemi ekspertnoho zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia* [Subjects of forensic science activity in modern system of expert support of criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Tkachenko, N. N. (2016). Pravovoi status subjektov sudebno-ekspertnoi deiatelnosti v uholovnom proyzvodstve [Legal status of subjects of forensic expert activity in criminal proceedings]. *Verkhovenstvo prava* : mizhnar. nauk.-prakt. zhurn. № 3. URL: <http://>

- sd-vp.info/wp-content/uploads/2020/11/vp_2016_3-2.pdf [in Ukrainian].
- Uhrovetskyi, O. P. (2017). Rehlamentatsiia pravovoho statusu sudovoho eksperta v administratyvnomu sudochynstvi [Regulation of the legal status of a forensic expert in administrative proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo»*. Vyp. 43. T. 3. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf> [in Ukrainian].
- Verba-Sydor, O. B., Krupko, V. I. (2014). Propozytsii shchodo vdoskonalennia pravovoho statusu eksperta u tsyvilnomu sudochynstvi [Proposals concerning improvement of the legal status of an expert in civil proceedings]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*. Vyp. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nviduvs_2014_3_10 [in Ukrainian].
- Watson, E., Baucom, K. J. (2020). Two case studies in veterinary forensic imaging and a brief literature review. *Forensic Imaging*. Vol. 21. DOI: 10.1016/j.fri.2020.200382.
- Yevdokimenko, S. V. (2016). *Sudovo-ekonomichna ekspertyza: teoretyko-metodolohichni zasady i praktyka realizatsii* [Forensic economic examination: theoretical and methodological foundations and implementation practice]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Zaiats, O., Skrynkovskyi, R. (2019). Problemni aspekty uchasti eksperta u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [Problematic Aspects of Expert Participation in the Civil Procedure of Ukraine]. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. Vol. 5. No 9. DOI: 10.22178/pos.50-3 [in Ukrainian].
- Яценко, І. (2022). Правовий статус судово-ветеринарного експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності у контексті новітнього законодавства України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 68–109. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.04.

Загальна система завдань інженерно-технічних судових експертиз

Ігор Богданюк *

* Канд. юрид. наук, ст. дослідн., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>, e-mail: bogdanuk@hniise.gov.ua

DOI: 10.32353/khrife.4.2022.05 УДК 343.98(477)

Надійшло 09.11.2022 / Рецензовано 11.11.2022 / Прийнято до друку 15.11.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Активний розвиток судових експертиз останніми роками (відповідно до закономірностей і принципів генезису судової експертології), зростання попиту на їх проведення й нагальна потреба в появі нових видів досліджень зумовлюють необхідність систематизувати загальні завдання судової експертизи загалом й інженерно-технічної зокрема. Мета статті: провести аналіз завдань, розв'язуваних шляхом виконання інженерно-технічних видів судових експертиз; визначити загальні засади їх формування; упорядкувати (уніфікувати) ці завдання в загальну (родову) систему; сформувати теоретичне підґрунтя для вдосконалення переліку питань, вирішуваних під час виконання судових інженерно-технічних досліджень (із метою осучаснення розд. II «Інженерно-технічні експертизи» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень), який доцільно зробити базовим для нових видів (підвидів) судових інженерно-технічних та інженерно-технологічних експертиз. Для досягнення поставленої мети використано методи наукового пізнання: спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, моделювання тощо. Запропоновано диференціювати завдання інженерно-технічних досліджень за чотири групи, що визначають систему як загальну (родову): 1) дослідження стану об'єктів; 2) установлення відповідності / невідповідності стану об'єкта певним вимогам; 3) визначення механізму виникнення досліджуваної ситуації; 4) з'ясування причиново-наслідкових зв'язків у досліджуваній ситуації.

Ключові слова: *судова експертиза; предмет та об'єкт дослідження; завдання судової експертизи; експертологія; рід, вид, підвид судової експертизи; інженерно-технічна експертиза; інженерно-технологічна експертиза.*

Постановка наукової проблеми

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень¹ (далі — НМР) містять основні переліки завдань та орієнтовні переліки вирішуваних питань у судово-експертних дослідженнях за відповідними судово-експертними спеціальностями. Аналіз завдань, розв'язуваних у конкретних судово-експертних дослідженнях інженерно-технічних видів судових експертиз, їх відносне й перехресне порівняння дають змогу стверджувати, що загальні ознаки, характерні загалом для судової інженерно-технічної експертизи та відображені у відповідних розділах цих НМР, є дещо нечіткими через те, що ці завдання стосуються винятково прикладної площини конкретного виду судової інженерно-технічної експертизи. У разі призначення судом або органами досудового розслідування комплексних судових інженерно-технічних експертних досліджень виникає потреба цілісно уявити розв'язуване в дослідженні завдання, інакше це завдання складно реалізувати під час підготовки питань для ухвали суду про призначення судової експертизи або в разі складання відповідної постанови слідчого. Окрім подібних випадків, загальний перелік завдань інженерно-технічних судових експертиз також стане у пригоді для

започаткування нових видів інженерно-технічних та інженерно-технологічних експертиз.

Мета статті

Провести аналіз завдань, розв'язуваних шляхом виконання інженерно-технічних видів судових експертиз; визначити загальні засади їх формування; упорядкувати (уніфікувати) ці завдання в загальну (родову) систему; сформувати теоретичне підґрунтя для вдосконалення переліку питань, вирішуваних під час виконання судових інженерно-технічних досліджень (із метою осучаснення розд. II «Інженерно-технічні експертизи» НМР), який доцільно зробити базовим для нових видів (підвидів) судових інженерно-технічних та інженерно-технологічних експертиз.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети використано методи наукового пізнання: спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, моделювання тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Виникнення та розвиток юридичних наук і практичні напрацювання

1 Див. розд. II «Інженерно-технічні експертизи» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 09.11.2022).

в судово-експертній діяльності сприяли започаткуванню судової експертології — науки про загальну теорію судової експертизи. Нині питанням судової експертології присвячено багато спеціальної літератури. Науковці й дослідники (зокрема, В. К. Лисиченко, А. В. Іщенко, І. М. Алієв, М. Я. Сегай, Н. І. Клименко, В. Г. Гончаренко, Ф. М. Джавадов) доклали значних зусиль для її становлення та розвитку. Історичні аспекти виникнення й розвитку судової експертизи та її проблемні питання докладно розглянуто в наукових працях і підручниках із судової експертології Н. І. Клименко та М. Я. Сегая², які багато дослідників називають фундаментальними. Розвиток окремих напрямів за видами (підвидами) судових експертиз зумовив розроблення правових, організаційних і методологічних засад у призначенні й безпосередньому виконанні судових експертиз за родовим і видовим поділом. Згодом науковці та правознавці визначили загальні ознаки для окремих родів судово-експертних досліджень. Нині значну кількість теоретичних і прикладних наукових праць (рівня монографій, статей, навчальної та методичної літератури) присвячено загальним проблемам судової експертології, а також генезису окремих напрямів судово-експертної діяльності. Сьогодні (відповідно до закономірностей і принципів генезису судової експертології) спостерігається активний попит на появу нових видів інженерно-технічних судових експертиз. Стрімкий розвиток

цього напрямку судової експертизи сприяв започаткуванню нових судово-експертних спеціальностей, що, своєю чергою, потребує розроблення спеціальної методичної бази для проведення досліджень і конкретизації завдань нових видів судових інженерно-технічних експертиз. Водночас родові завдання судової інженерно-технічної експертизи (на відміну від конкретних переліків завдань за окремими її видами) дотепер не узагальнено. Загальні завдання судової інженерно-технічної експертизи, як зазначено вище, є дещо нечіткими через їх конкретизування винятково в прикладній площині, тобто для окремого виду судової інженерно-технічної експертизи.

З огляду на класифікаційний поділ судових експертиз у вітчизняних нормативно-правових актах, їх практичне застосування може мати обмежений характер. В аспекті тематики й мети цього дослідження цікавими є також праці А. А. Крупки, Л. Є. Дузя, М. О. Кралюк і Є. О. Яковлевої³, а також Г. М. Гончарука⁴, які можна вважати засадничими на шляху запровадження нових судово-експертних спеціальностей, а саме інженерно-механічної експертизи й експертизи з дослідження безпілотних літальних апаратів (далі — БПЛА). Беручи до уваги вузько спеціалізоване спрямування цих досліджень, загальне їх використання є неможливим. Отже, систематизування завдань судових інженерно-технічних видів експертиз є актуальним.

- 2 Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 25–32. URL: <http://revopravo.kiev.ua/sl.html> (дата звернення: 09.11.2022).
- 3 Крупка А. А., Дузь Л. Є., Кралюк М. О., Яковлева Є. О. Судова інженерно-механічна експертиза: праксеологічний підхід. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 3 (47). С. 80–85. DOI: [10.20535/2308-5053.2020.3\(47\).229484](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.3(47).229484) (дата звернення: 09.11.2022).
- 4 Гончарук Г. М. Запровадження та становлення судової експертизи безпілотних літальних апаратів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 2. С. 70–75. DOI: [10.32838/TNU-2707-0581/2021.2/012](https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.2/012) (дата звернення: 09.11.2022).

Викладення основного матеріалу дослідження

Вітчизняні вчені-криміналісти, зокрема київської та харківської шкіл (М. Я. Сегай⁵, П. Д. Біленчук⁶, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко⁷, Г. В. Прохоров-Лукин⁸, М. Г. Щербаковський⁹ та ін.), вважають судову експертологію самостійною галуззю юридичної науки. На кінець ХХ сторіччя практична судово-експертна діяльність накопичила значний обсяг емпіричних матеріалів у межах конкретних родів (видів) судових експертиз, зробивши їх підґрунтям низки окремих теорій (концепцій) у певних напрямках судових експертиз. На думку автора, одним із багатьох тлумачень, що відображає суть предмета судової експертології, можна вважати визначення, надане М. Г. Щербаковським: «До предмета судової експертології як науки про одну зі сторін судово-експертної діяльності, методологічного підґрунтя судово-експертних досліджень належать закономірності генезису й розвитку родів, видів судових експертиз; науковий апарат, включно із поняттям об'єктів, методів, задач експертного дослідження, окремі вчення; закономірності формування якостей об'єктів експертизи та виокрем-

лення з них релевантної доказової й орієнтовної інформації, яку використовують для розв'язання задач судочинства»¹⁰ [Тут і далі переклад українською мій.— Прим. авт.]. Виникнення та розвиток інженерно-технічних експертиз у загальній структурі експертології можна вважати доволі показовим.

Конкретизація предмета й об'єкта інженерно-технічної судової експертизи є актуальною проблемою на сучасному етапі розвитку цього напрямку, коли виконання таких досліджень зумовлене потребою їх проведення, що, зі свого боку, також позначається на збільшенні кількості судово-експертних спеціальностей саме інженерно-технічних видів судових експертиз за запитамі слідчо-судової практики. Загалом, судова експертологія як наука розвивається й потребує розв'язання багатьох дискусійних проблем, які виникають у практичній судово-експертній діяльності. Подальший розвиток наявних напрямків в окремих видах (підвидах) судових експертиз сприяв розробленню правових, організаційних і методологічних основ призначення та безпосереднього виконання судових експертиз за родовим і видовим поділом. Згодом науковці та правознавці для окремих родів

5 Сегай М. Я. Судова експертологія — наука про судово-експертну діяльність. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2—3 (33—34). С. 740—742.

6 Біленчук П. Д. Засоби пізнання у сфері кримінального судочинства: наукові засади систематизації та особливості використання. Кн. 1. Загальнотеоретична характеристика засобів пізнання у сфері кримінального судочинства: проблеми методології, системології, праксеології : монографія. Хмельницький, 2012. 372 с.

7 Клименко Н. І. Поняття та завдання загальної теорії судової експертології в системі юридичних наук. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 48—57. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.02 (дата звернення: 09.11.2022).

8 Прохоров-Лукин Г. В. Теоретические и методические основы судебно-экспертной ситуации : дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1993. 217 с.

9 Щербаковський М. Г. О предмете судебной экспертологии. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18—19.04.2019). Харків, 2019. С. 38—40. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9008> (дата звернення: 09.11.2022).

10 Там само.

визначили загальні ознаки, характерні для цих судово-експертних досліджень. Варто зауважити, що на праксеологічних засадах відбувається розвиток усіх родів і видів судових експертиз (зокрема, інженерно-технічних), тобто долається шлях, який можна вважати «класичним» шляхом генезису нових видів експертиз:

- а) спочатку слідчий / суд складають постанову / ухвалу про призначення судових експертиз / залучення експертів;
- б) у постанові / ухвалі слідчий / суд формують коло питань, які потребують розв'язання в межах судових експертиз;
- в) судові експерти різних спеціальностей проводять низку експертиз, часто комплексних;
- г) науковці узагальнюють експертну практику, результатом чого стає пропозиція започаткувати на нормативному рівні новий вид судової експертизи.

Шляхом аналізу й узагальнення підзаконних нормативно-правових актів ми виокремили інженерно-технічні та інженерно-технологічні судово-експертні спеціальності (шифр 10):

- 10.1 «Дослідження обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод»;
- 10.2 «Дослідження технічного стану транспортних засобів»;
- 10.3 «Дослідження деталей транспортних засобів»;
- 10.4 «Транспортно-трасологічні дослідження»;

- 10.5 «Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці»;
- 10.6 «Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів»;
- 10.7 «Розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками»;
- 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки»;
- 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів»;
- 10.10 «Визначення оціночної ¹¹ вартості будівельних об'єктів та споруд»;
- 10.11 «Дослідження обставин та механізму залізнично-транспортної пригоди»;
- 10.12 «Дослідження технічного стану рухомого складу залізничного транспорту»;
- 10.13.1 «Дослідження інженерного обладнання верхньої будови колії»;
- 10.13.2 «Дослідження інженерного обладнання нижньої будови колії»;
- 10.14 «Оцінка земельних ділянок»;
- 10.15 «Дослідження причин та наслідків надзвичайних подій у гірничій промисловості та в підземних умовах»;

11 За правилами української мови прикметник «оціночний» є калькою з російської, а іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось). В українській мові слід послуговуватися прикметником «оцінний» та дієсловом «оцінювати» («оцінити») відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— *Ред.*

- 10.16 «Дорожньо-технічні дослідження»;
- 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів»;
- 10.18 «Дослідження технічної експлуатації електроустаткування»;
- 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля»;
- 10.20 «Дослідження з питань землеустрою»;
- 10.21 «Дослідження міського електричного транспорту»;
- 10.22 «Дослідження технічного стану ліфтів та умов їх безпечної експлуатації»;
- 10.23 «Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів»;
- 10.24 «Дослідження подій на водному транспорті»;
- 10.25 «Дослідження авіаційних подій та інцидентів»;
- 10.26 «Дослідження безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які призначені для радіоконтролю і перехоплення систем мобільного зв'язку, фото-, відеоконтролю за об'єктами на місцевості»;
- 10.27 «Дослідження радіоелектронного обладнання прийому, обробки та передачі інформації»;
- 10.28 «Дослідження робототехнічних систем спеціального призначення»;
- 10.29 «Інженерно-технологічна експертиза об'єктів критичної інфраструктури»;
- 10.29.1 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури електроенергетики»;
- 10.29.2 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури нафтової промисловості»;
- 10.29.3 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури газової промисловості»;
- 10.29.4 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури ядерної енергетики»;
- 10.29.5 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури житлово-комунального господарства»;
- 10.29.6 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури агропромислового комплексу та харчової промисловості»;
- 10.29.7 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури авіаційного транспорту»;
- 10.29.8 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури автомобільного транспорту»;
- 10.29.9 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури залізничного транспорту»;
- 10.29.10 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури водного транспорту»;
- 10.29.11 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури поштового зв'язку»;
- 10.29.12 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури хімічної промисловості»;
- 10.29.13 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури металургійної промисловості»;
- 10.29.14 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури оборонної промисловості»;
- 10.29.15 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури космічної промисловості»;
- 10.29.16 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури авіаційної промисловості»;

- 10.29.17 «Дослідження об'єктів критичної інфраструктури суднобудівної промисловості»;
- 10.30 «Теплотехнічні дослідження»¹².

Ретроспективний аналіз появи нових видів судових експертиз свідчить про бурхливий розвиток класу інженерно-технічних та інженерно-технологічних експертиз. Тільки за останні 2 роки започатковано 24 нові судово-експертні спеціальності, ініційовані НДУСЕ Міністерства юстиції України (зокрема, «Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів», «Дослідження подій на водному транспорті», «Дослідження авіаційних подій та інцидентів» і «Теплотехнічні дослідження») ¹³ і Центром судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України («Дослідження безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які призначені для радіоконтролю і перехоплення систем мобільного зв'язку, фото-, відеоконтролю за об'єктами на місцевості», «Дослідження радіоелектронного обладнання прийому, обробки та передачі інформації», «Дослідження робототехнічних систем спеціального призначення»

і «Інженерно-технологічна експертиза об'єктів критичної інфраструктури») ¹⁴.

Заснування сучасних видів судових експертиз і нових експертних спеціальностей зумовлене появою нових об'єктів дослідження. Поширення БПЛА (зокрема, зацікавленість ними представниками злочинного світу) потребувало нормативно-правового врегулювання їх використання, отже — проведення інженерно-технічної оцінки їх безпеки / небезпеки тощо, а це сприяло формуванню нового виду інженерно-технічних експертиз — 10.26 «Дослідження безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які призначені для радіоконтролю і перехоплення систем мобільного зв'язку, фото-, відеоконтролю об'єктів на місцевості». Такому саме поширенню інноваційних об'єктів завдячує своїм виникненням ще один новий вид експертної спеціальності — 10.28 «Дослідження робототехнічних систем спеціального призначення».

У вітчизняній розбудові судових інженерно-технічних експертиз варто відзначити появу нового напрямку, зумовленого розширенням трактування предмета дослідження,— 10.29 «Інженерно-технологічна експертиза об'єктів критичної інфраструктури», започатко-

12 Див.: дод. 5 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 09.11.2022) ; дод. 4 до Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів : затв. наказом Центр. упр. СБУ від 15.09.2021 р. № 321 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15#Text> (дата звернення: 09.11.2022).

13 Див.: Зміни до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказом Мін'юсту України від 28.04.2020 р. № 1540/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0389-20#Text> (дата звернення: 09.11.2022) ; Зміни до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності : наказ Мін'юсту України від 15.08.2022 р. № 3430/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-22#n73> (дата звернення: 09.11.2022).

14 Зміни до Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів : затв. наказом Центр. упр. СБУ від 15.09.2021 р. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1258-21#n61> (дата звернення: 09.11.2022).

ваного згаданим Центром судових і спеціальних експертиз УкрНДІ спецтехніки та судових експертиз СБУ. Донедавна інженерно-технологічних видів судових експертиз у вітчизняній класифікації не існувало взагалі. Поява судових інженерно-технологічних експертиз, на думку автора цієї праці, не виключає можливості виокремити згаданий напрям досліджень у самостійний рід інженерно-технологічних судових експертиз, а надалі (разом з інженерно-технічними) — утворити окремий клас судових інженерних експертиз.

Наступний приклад появи нової інженерно-технічної експертизи ілюструє ще одну причину для генезису в судово-експертній діяльності. Збільшення кількості порушень нормативних вимог і злочинів, скоєних щодо об'єктів теплотехнічного призначення, зумовило потребу у спеціальних знаннях (у сфері дослідження теплових мереж, приладів обліку теплової енергії, джерел теплової енергії, перевірки розрахунків та обґрунтування нормативів теплового навантаження і споживання тощо) і, відповідно, — формування нового напрямку: судової теплотехнічної експертизи (шифр 10.30). Зростанню попиту на проведення нових видів досліджень машин і механізмів, подій та інцидентів на водному й авіаційному транспорті мають завдячувати своїм виникненням нові судово-експертні спеціальності — 10.23 «Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів», 10.24 «Дослідження подій на водному транспорті» і 10.25 «Дослідження авіаційних подій та інцидентів».

Водночас загальні завдання судової інженерно-технічної експертизи є дещо нечіткими через те, що ці завдання стосуються винятково прикладної площини конкретного виду судової інженерно-технічної експертизи. Докладне

окреслення завдань для окремих судово-експертних спеціальностей сприятиме аналізу цих завдань, визначенню їх загальних ознак і (на цьому підґрунті) їх синтезуючому узагальненню. Таке узагальнення дасть змогу систематизувати завдання, упорядкувати (уніфікувати) наявні види й алгоритмізувати запровадження нових видів (підвидів) судових інженерно-технічних експертиз, тобто розв'язати цю проблему зворотним шляхом, а саме: від уже закріплених у НМР завдань — до розроблення загальної системи завдань інженерно-технічних судових експертиз та експертних досліджень. Утім, для досягнення цієї мети слід спершу конкретизувати визначення понять «предмет судової інженерно-технічної експертизи» і «завдання судової інженерно-технічної експертизи».

Під час розгляду предмета судової експертизи взагалі й інженерно-технічних судових експертиз зокрема слід співвідносити це поняття з галуззю наукового пізнання та практичною діяльністю. У науковому аспекті *предмет судової експертизи* — це група об'єктивних закономірностей, яку вивчають у цій галузі наукового знання. У такому разі слід говорити про предмет галузі знань, що становить наукове підґрунтя експертизи конкретного роду й виду, а не про процесуально-прикладне значення предмета експертизи. Щодо цього М. Г. Щербаковський наводить такий поділ предмета судової експертизи як галузі знання та виокремлює два види закономірностей:

«1. Закономірності, що обумовлюють виникнення властивостей об'єктів експертного дослідження:

- *формування властивостей об'єктів як елементів події злочину;*
- *функціонування і взаємодія об'єктів в обставинах розслідуваної події;*

- відображення властивостей об'єктів у навколишній матеріальній обстановці;
- просторово-часові та причиново-наслідкові зв'язки і відношення об'єктів, що виникають до, у момент і після події злочину.

2. Закономірності дослідження об'єктів експертизи:

- пошук, виявлення та фіксування об'єктів, їхніх властивостей і ознак;
- отримання від об'єктів потенційної кримінально-релевантної інформації, фактичних даних про розслідуваний злочин»¹⁵.

Автори навчального посібника «Основи судової експертизи...» (2016) стверджують, що інтенсифікація процесу диференціювання (розподілу) галузей знань зумовила необхідність надання експертизі статусу засобу доказування¹⁶. У цій площині досі актуальне висловлювання відомого юриста В. Д. Спасовича: «Безмежне море знань людських і необхідний правильний розподіл праці. Окрема голова, окремих розум не в змозі вмістити й тисячної частини накопиченого століттями досвіду. Кожна спеціальність доопрацювалася до особливих законів. Якщо... суду або окремій людині необхідно... звернутися до іншої спеціальності, тоді замість того, щоб почати вивчення цієї спеціальності і, так би мовити, їхати відкривати Америку, можна прямо звернутися до фахівця певної спеціальності й узяти у нього готову формулу»¹⁷. Наведене безпосередньо

стосується також інженерно-технічних експертиз. Інженерно-технічні експертизи виокремлено як самостійний клас чи рід судових експертиз у роботах М. Г. Щербаковського й інших дослідників. Водночас у науковій літературі лише загально позначено предмет, завдання й типові питання судової інженерно-технічної експертизи. До того ж фахівці по-різному розуміють завдання судової інженерно-технічної експертизи. Дехто із-поміж інженерно-технологічних експертиз виокремлює технолого-матеріалознавчі, призначені для визначення стану технології, якості продукції й відповідності їх Державним стандартам та технічним умовам, і товарознавчі, які проводять щодо промислових та продовольчих товарів. Нині судові товарознавчі експертизи є самостійним родом, до якого належить визначення відповідності якості продукції стандартам і нормативам¹⁸.

Інші дослідники називають предметом судової інженерно-технологічної експертизи визначення причин аварій під час роботи машин і обладнання, а також порушень технології виготовлення продукції та правил техніки безпеки в промисловому й сільськогосподарському виробництві. Експертизу безпеки праці справедливо вважають одним із видів судової інженерно-технологічної експертизи. Сучасному родовому поділу судових експертиз в Україні відповідає інша назва — *судова інженерно-технічна експертиза*.

15 Щербаковський М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособ. Харьков, 2005. 544 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SHERBAKOVSKIY_2005.pdf (дата звернення: 09.11.2022).

16 Головченко Л. М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. та ін. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта. Харків, 2016. 928 с. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/924/ose.pdf> (дата звернення: 09.11.2022).

17 Спасович В. Д. Сочинения : в 10 т. Санкт-Петербург, 1889—1902. Т. 5. 1895. С. 286.

18 Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 09.11.2022).

За чисельними дослідженнями багатьох науковців, які розвивали теоретичні засади судової експертології, *предмет* — це ті найбільш суттєві, головні сторони, властивості досліджуваного об'єкта (явища), на який спрямовано процес пізнання. Поняття предмета та завдань експертизи (якщо завдання розуміти не в широкому значенні — як конкретні питання, поставлені експертів особю або органом, що призначили судову експертизу, а у вузькому — як досягнення того, на що спрямована пізнавальна діяльність експерта) є тотожними. Зважаючи на це, можна стверджувати, що предмет експертизи зумовлено її завданнями, об'єктами й методами пізнання. У цьому разі важливого значення набуває методологія судової експертизи, адже правильне розуміння сутності методології потребує розгляду загальної наукової методології як теорії пізнання, що дає змогу дійти важливого висновку: методологія — це теоретична система знання, тобто система ідей, а не просто способів дослідження. Існує тенденція, коли методологію називають інтегральним поняттям, яке поєднує низку компонентів: світогляд і фундаментальні теоретичні концепції, діалектичні категорії і закони, загально- і конкретно-наукові методи. Тобто під методами пізнання об'єктів судової експертизи слід розуміти сукупність загальнонаукових методів дослідження, загальних та спеціальних судово-експертних методик. Отже, під методами пізнання в інженерно-технічних судових експертизах слід розуміти насамперед спеціальні судово-експертні методики.

Щодо родового поділу об'єктів судової експертизи (зважаючи на визначальний зв'язок між предметом, об'єктом

і спеціальними методами дослідження), слушною є думка авторів навчального посібника «Основи судової експертизи...» (2016): «Об'єкт судової експертизи — матеріальні (матеріалізовані) джерела інформації (предмети, утворення тощо), що досліджуються (пізнаються) експертом на основі застосування спеціальних знань, у межах предмета експертного дослідження певними методами та засобами з метою вирішення завдань (питань), поставлених уповноваженою особю (органом)»¹⁹.

Отже, предмет інженерно-технічної експертизи зумовлено завданнями, розв'язуваними інженерно-технічними судовими експертизами, спеціальними судово-експертними методиками, спрямованими на розв'язання цих завдань, і об'єктами інженерно-технічних судових експертиз. Наведене доводить існування тісного зв'язку предмета з об'єктами й методиками судової інженерно-технічної експертизи, які разом визначають її сутність.

За результатами аналізу завдань, розв'язуваних у конкретних судово-експертних дослідженнях інженерно-технічних судових експертиз і зазначених у НМР, виокремлено загальні характерні ознаки й на цьому підґрунті виконано синтезуюче узагальнення завдань інженерно-технічних експертиз, а також класифіковано завдання інженерно-технічних експертних досліджень за напрямками завдань судових експертиз, а саме: ідентифікаційних, діагностичних (перша та друга групи) і ситуаційних. Останні (ситуаційні) завдання в інженерно-технічних дослідженнях додатково об'єднано у дві окремі групи (третю та четвертю): під час дослідження одна з них визначає механізм виникнення досліджуваної ситуації, а інша — причинно-наслідкові зв'язки.

19 Головаченко Л. М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. та ін. Зазнач. твір. С. 27. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/924/ose.pdf> (дата звернення: 09.11.2022).

Отже, пропонуємо диференціювати завдання інженерно-технічних досліджень за чотирма групами, що визначають систему як загальну (родову):

- *перша група* — дослідження стану об'єктів;
- *друга група* — установлення відповідності / невідповідності стану об'єкта певним вимогам;
- *третья група* — визначення механізму виникнення досліджуваної ситуації;
- *четверта група* — з'ясування причиново-наслідкових зв'язків у досліджуваній ситуації.

Загальна система завдань інженерно-технічних досліджень охоплює всі ознаки, якими обумовлено ці завдання. У майбутньому перелік завдань нового виду (підвиду) інженерно-технічних судових експертиз можна формувати на підставі наведеної нами загальної системи завдань.

На думку автора, доцільно викласти завдання судових інженерно-технічних експертиз у такій редакції:

1. Дослідження стану об'єктів із визначенням:
  - 1.1. Призначення об'єкта з ідентифікацією виконуваних функцій, ідентифікація об'єкта (тип, марка, модель, конструктивне виконання, модифікація тощо);
  - 1.2. Характеристичних параметрів:
    - а) фізичних величин (довжини, маси, часу, сили електричного струму та ін.);
    - б) техніко-експлуатаційних показників (тиску, концентрації, напруги, температури, напруженості, щільності, швидкості, прискорення, струму, потоку та ін.);
    - в) технічних показників (рівня, групи, складності, конфігурації, меж та ін.);

1.3. Фактичного стану:

- а) цілісності (повна, часткова, сукупність фрагментів, фрагмент);
- б) функційності (працездатний / непрацездатний, критичний / граничний стан тощо);
- в) переліку фактичних дефектів із їх ідентифікацією та встановленням виду несправності об'єкта (часткова, повна, критична тощо) за зафіксованими в дослідженні дефектами;
- г) виду несправності за способом виявлення (явна / прихована);

1.4. Режиму роботи / режиму технологічного процесу (зміни режиму в часі);

1.5. Ідентифікації режиму роботи (штатний / нештатний / аварійний);

1.6. Ідентифікації стану з визначенням виду досліджуваного стану (первинний / змінений);

1.7. Виду (характеру) несправностей (утрата цілісності; зношування; руйнування; термічні, механічні пошкодження тощо) об'єкта загалом або окремих його частин, елементів, фрагментів;

1.8. Кошторисного обсягу робіт із відновлення, ремонту, усунення наслідків.

2. Установлення відповідності або невідповідності стану об'єкта:

2.1. Вимогам нормативно-технічних і нормативно-правових документів (технічним вимогам; технічним завданням; технічним умовам; умовам договору купівлі-продажу / надання послуг / поставки / зберігання / управління майном / оренди / приєднання; сервітутів тощо);

2.2. Вимогам нормативно-правових і нормативно-технічних доку-

ментів (правил, інструкцій, настанов) щодо дій певних осіб;

- 2.3. Обсягу виконаних робіт (виготовлення, будівництво, монтаж, інші роботи, зокрема з модернізації, ремонту, відновлення) — вимогам нормативно-технічних і нормативно-правових документів, а також договорам, проектній документації та кошторисам.
3. Дослідження об'єктів зі встановленням механізму виникнення досліджуваних:
  - 3.1. Події, інциденту, ситуації, аварії тощо;
  - 3.2. Фактичного режиму роботи, фактичного технологічного процесу;
  - 3.3. Фактичного стану, наявних дефектів, несправності з визначенням механізму виникнення виду несправності через:
    - а) невміле поводження з об'єктом;
    - б) неналежну й невідповідну експлуатацію (обслуговування), монтаж, зберігання;
    - в) перевантаження;
    - г) неміцність;
    - д) зношування;
    - е) старіння, деградацію;
    - ж) збіг експлуатаційного ресурсу;
    - и) конструктивну несправність;
    - к) виробничу або технологічну несправність.
4. Установлення причинно-наслідкових зв'язків і зв'язків обумовленості:
  - 4.1. Набуття фактичного стану;
  - 4.2. Події, інциденту, ситуації, аварії;
  - 4.3. Неналежної експлуатації, неналежного використання;
  - 4.4. Нещасного випадку.

терні особливості судових експертиз на основі завдань, закріплених у відповідних розділах НМР, згідно з принципами й закономірностями судової експертології; проаналізовано основні переліки завдань та орієнтовні переліки питань, розв'язуваних судово-експертними дослідженнями інженерно-технічного спрямування; узагальнено й розроблено загальну (родову) систему завдань судової інженерно-технічної експертизи, диференційованих за чотирма групами, а саме:

- *перша група* — дослідження стану об'єктів;
- *друга група* — установлення відповідності / невідповідності стану об'єкта певним вимогам;
- *третья група* — визначення механізму виникнення досліджуваної ситуації;
- *четверта група* — з'ясування причинно-наслідкових зв'язків у досліджуваній ситуації.

Пропонована загальна (родова) система завдань судової інженерно-технічної експертизи та створений на цьому підґрунті загальний перелік завдань судової інженерно-технічної експертизи надалі сприятимуть:

- уніфікації й осучасненню корегування відповідних розділів НМР з основних переліків завдань та орієнтовних переліків питань, вирішуваних під час проведення судово-експертних досліджень за всіма спеціальностями інженерно-технічних видів судових експертиз;
- запровадженню нових видів (підвидів) судових інженерно-технічних експертиз. Система запропонованих завдань судової інженерно-технічної експертизи формалізує й алгоритмізує орієнтовний перелік питань,

Висновки

У проведеному дослідженні визначено загальні (родові) ознаки й харак-

вирішуваних згідно з розд. II «Інженерно-технічні експертизи» НМР, для будь-якого нового виду судової інженерно-технічної експертизи.

General System of Forensic Engineering Tasks

Ihor Bohdaniuk

Active development of forensic sciences in recent years (in accordance with the laws and principles of the genesis of forensic expertise) growing demand for their conduct and the urgent need for the emergence of new types of research make it necessary to systematize general tasks of forensic science in general and engineering in particular. This article purpose: to conduct an analysis of tasks solved by performing engineering and technical types of forensic science; determine the general principles of their formation; organize (unify) these tasks into a general (generic) system; to form a theoretical basis for improving the list of issues to be resolved while forensic engineering and technical researches (with the aim of modernizing Chapter II "Research guidelines concerning preparation and appointment of forensic examinations and researches", that should be made the basic for new species(sub-species) of forensic engineering. In order to achieve the goal, methods of scientific knowledge were used: observation, comparison, abstraction, analysis, synthesis, modeling, etc. It is proposed to differentiate the tasks of engineering and technical research according to four groups that define the system as general (generic): 1) research of the state of objects; 2) establishment of conformity / non-conformity of the state of the object with certain requirements; 3) mechanism determination of investigated situation occurrence ; 4) clarification of cause-and-effect relationships in the situation under research.

Keywords: forensic science, research topic and object, tasks of forensic examination; expertology; species, subspecies of forensic sci-

ence; forensic engineering; engineering and technological examination.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів, що стосується цієї теми; хоча він є членом консультативної колегії збірника, він не брав участі в ухваленні рішення щодо оприлюднення, і цю статтю піддано повному процесу експертної перевірки та редагування.

References

- Bilenchuk, P. D. (2012). *Zasoby piznannia u sferi kryminalnoho sudochynstva: naukovi zasady systematyzatsii ta osoblyvosti vykorystannia* [Means of cognition in the field of criminal justice: scientific principles of systematization and features of use]. Kn. 1. Zahalnoteoretychna kharakterystyka zasobiv piznannia u sferi kryminalnoho sudochynstva: problemy metodolohii, systemolohii, prakseolohii : monohrafiia. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Holovchenko, L. M., Lozovyi, A. I., Simakova-Yefremian, E. B. ta in. (2016). *Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta* [Forensic science essentials: manual for professionals intended to obtain or confirm forensic expert professional skills].

- Kharkiv. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/924/ose.pdf> [in Ukrainian].
- Honcharuk, H. M. (2021). Zaprovdzhennia ta stanovlennia sudovoi ekspertyzy bezpilotnykh litalnykh aparativ [Introduction and formation of forensic examination of unmanned aerial vehicles]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*. T. 32 (71). № 2. DOI: 10.32838/TNU-2707-0581/2021.2/012 [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2019). Poniattia ta zavdannia zahalnoi teorii sudovoi ekspertolohii v systemi yurydychnykh nauk [Theory of forensic expertology in the system of law]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 64. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.02 [in Ukrainian].
- Krupka, A., Duz, L., Kraliuk, M., Yakovlieva Ye. (2020). Judicial engineering and mechanical examination: practiceological approach [Judicial engineering and mechanical examination: practiceological approach]. *National Technical University of Ukraine Journal. Political science. Sociology. Law*. No. 3 (47). DOI: 10.20535/2308-5053.2020.3(47).229484.
- Prokhorov-Lukin, G. V. (1993). *Teoreticheskie i metodicheskie osnovy sudebno-ehkspertnoi situologii* [Theoretical and methodological foundations of forensic situationology] : dis. ... kand. iurid. nauk. Kiev [in Russian].
- Segai, M. Ia. (2003). *Sudebnaia ehkspertologiya: obiekt, predmet, priroda i sistema nauki* [Forensic Expertology: Object, Subject, Nature and System of Science]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 3. URL: <http://revopravo.kiev.ua/s1.html> [in Russian].
- Sehai, M. Ya. (2003). Sudova ekspertolohiia — nauka pro sudovo-ekspertnu diialnist [Forensic expertology is the science of forensic expert activity]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2—3 (33—34) [in Ukrainian].
- Shcherbakovskii, M. G. (2005). *Sudebnye ehkspertizy: naznachenie, proizvodstvo, ispolzovanie* [Forensic examinations: appointment, production, use] : ucheb.-prakt. posob. Kharkov. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SHERBAKOVSKIY_2005.pdf [in Russian].
- Shcherbakovskii, M. G. (2019). O predmete sudebnoi ehkspertologii [About of forensic expertology topic]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : matly Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 150-rich. z dnia narodzh. Zasl. prof. M. S. Bokariusa (Kharkiv, 18—19.04.2019)*. Kharkiv. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9008> [in Russian].
- Spasovich, V. D. (1895). *Sochineniia* [Writings] : v 10 t. Sankt-Peterburg, 1889—1902. T. 5 [in Russian].
- Богданюк, І. (2022). Загальна система завдань інженерно-технічних судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 110—123. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.05.

Значення відкритих освітніх ресурсів для підготовки судового експерта

Дар'я Давиденко *^a, Карина Палкова **^b, Юлія Шпак ***^c

* Канд. екон. наук, ст. дослідн., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9124-9511>, e-mail: davidenko.dasha@ukr.net

** Канд. юрид. наук, доцентка, Ризький університет імені Страдіня, м. Рига, Латвія, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6909-571X>, e-mail: Karina.Palkova@rsu.lv

*** ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5670-9893>, e-mail: ushpak97@gmail.com

^a Написання оригінального рукопису.

^b Адміністрування проекту.

^c Ресурси, нагляд.

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.06](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.06) УДК 342.9:378

Надійшло 28.11.2022 / Рецензовано 02.12.2022 / Прийнято до друку 06.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Розглянуто питання щодо забезпечення підготовки судового експерта в умовах онлайн-навчання за допомогою відкритих освітніх ресурсів. Представлено наукові доробки Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» щодо реалізованого проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» — добірку навчальних матеріалів із питань судової експертизи, розроблених із метою їх вільного застосування під час підготовки судового експерта в Україні та за її межами. Проаналізовано основний створений відеоконтент щодо сутності висвітлених питань і користі навчального продукту для майбутніх фахівців. Відзначено практичну цінність освітнього ресурсу завдяки високому рівню застосування в ньому технічного обладнання наукової установи. Вивчено європейський досвід використання доступних освітніх ресурсів під час підготовки фахівців у галузі права на прикладі Ризького університету імені Страдіня. Визначено доцільність перенесення досвіду на практику здійснення такої підготовки в Україні. Досліджено затребуваність відкритого освітнього ресурсу, що підтверджено низкою апробаційних заходів як в Україні, так і в Латвії. Запропоновано розширювати можливості вільного доступу в умовах дистанційного навчання судового експерта, запроваджуючи

міжнародні освітні ресурси в обов'язкове навчально-методичне забезпечення освітніх програм. Метою статті є розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо запровадження відкритих освітніх ресурсів під час підготовки судового експерта. Для досягнення мети використано загальнонаукові методи теоретичного узагальнення, порівняння, системного аналізу та формалізації.

Ключові слова: відкритий освітній ресурс; дистанційне навчання; доступність; освіта; судовий експерт.

Постановка наукової проблеми

Перехід на цифрові технології — один із сучасних світових етапів розвитку суспільства, що став визначальним чинником зростання будь-якої галузі, яка доєдналась до діджиталізації. Тенденції до посилення інформаційних потоків, формування нових споживчих запитів зумовили трансформування цифрових технологій для забезпечення процесів їх оптимізації, автоматизації, покращення комунікації між партнерами та підвищення ефективності прийняття рішень у світі. Україна також долучилась до цих процесів від початку євроінтеграційної співпраці з Європейським Союзом. Розвиток цифрової галузі в Україні сьогодні є складовою стратегічних напрямів її розвитку та всебічно підтриманий державою, про що свідчить діяльність Міністерства цифрової трансформації¹. Так, основним завданням зазначеного Міністерства до 2024 року є реалізація десятків проєктів, що мають на меті стовідсоткове забезпечення доступних

публічних послуг онлайн. Питання доступності є важливою складовою сучасного життя, а постійно змінюване середовище ініціює потребу в запровадженні цифрових технологій у всі галузі.

Особливої актуальності питання розвитку діджиталізації в Україні набули через необхідність адаптувати економіку, науку та інші сфери до змін, пов'язаних із пандемією коронавірусної хвороби та війною в Україні, що розпочалась у лютому 2022 р. Через руйнування інфраструктури постраждало чимало галузей народного господарства, і необхідність розв'язати проблему налагодження належного життєзабезпечення стала основою посилення цифровізації як обов'язкової компоненти відновлюваних процесів в Україні. Разом з іншими галузями великих утрат зазнала й освіта. Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації понад 2400 закладів освіти пошкоджено або повністю зруйновано², що потребує нагального забезпечення (окрім відновлення) неперервного

---

1 Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2022).

2 2400 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 269 з них зруйновані повністю,— Сергій Шкарлет / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/2400-zakladiv-osviti-postrazhdali-vid-bombarduvan-ta-obstriliv-269-z-nih-zrujnovani-povnistyu-sergij-shkarlet> (дата звернення: 15.11.2022).

освітнього процесу, який є можливим у межах дистанційного навчання.

Перелік сучасних цифрових інструментів, які допомагають виконати це завдання, є різноманітним, водночас важливим питанням залишається ступінь доступу до цих інструментів і безкоштовність користування ними. У період воєнного стану ³ Міністерство освіти і науки України реалізувало на власному офіційному сайті проект, який дає змогу закладам загальної середньої освіти користуватись електронними підручниками ⁴, допомагаючи учням в умовах навчання онлайн набувати певних компетентностей. Український євроінтеграційний портал розмістив доступні кожному користувачеві матеріали для опанування питань імплементації законодавства Європейського Союзу ⁵. Інші установи також поступово залучаються до цього — процес триває.

Отже, обсяг доступних освітніх ресурсів в Україні постійно зростає. Найбільшу державну підтримку отримує середня освіта. Натомість вища освіта залишається автономною в реалізації вільного доступу до освітніх проектів. Аналогічну проблему має і післядипломна освіта, що фактично вимушена самостійно здійснювати підготовку фахівців вищої кваліфікації в умовах онлайн-навчання.

Галузь судової експертизи також не стоїть осторонь зазначених проблем, навіть більше: підготовка судових експертів у межах підвищення їхньої кваліфікації вимагає індивідуальних навчальних програм, які враховують специфічність набутих знань та особливості місії експертних установ у забезпеченні правосуддя в Україні. Підготовка судових експертів і підвищення їхньої кваліфікації в межах конкретної спеціальності за критичних умов навчання потребує розширення доступу до освітніх інтернет-ресурсів.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Проблеми підготовки судових експертів намагалися розв'язати багато вітчизняних науковців. Так, С. О. Стрілець та Р. В. Кузнецов ⁶ у своєму дослідженні приділили увагу недолікам чинної системи підготовки кадрів для Експертної служби Міністерства внутрішніх справ, наголошуючи на необхідності її вдосконалення шляхом урахування відповідного європейського досвіду. С. Г. Гаспарян ⁷ присвятила своє дисертаційне дослідження вивченню окремих аспектів кадрового забезпечення експертних установ, убаваючи витоки вдосконалення процесу підготовки кваліфікованих фахівців

3 Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

4 Електронні підручники для навчання в умовах воєнного стану розміщено у вільному доступі / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/elektronni-pidruchniki-dlya-navchannya-v-umovah-voennogo-stanu-rozmisheno-u-vilnomu-dostupi> (дата звернення: 15.11.2022).

5 Інфографіка та освітні матеріали / Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/infografika> (дата звернення: 15.11.2022).

6 Стрілець С. О., Кузнецов Р. В. Шляхи вдосконалення підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів Експертної служби МВС. *Молодий вчений*. 2020. № 9 (85). С. 236–241. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-9-85-51 (дата звернення: 15.11.2022).

7 Гаспарян С. Г. Адміністративно-правові засади кадрового забезпечення судово-експертних установ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019.

у змінах адміністративного законодавства. Практику підготовки судових експертів у закладах вищої освіти вивчав В. М. Бараняк⁸, звертаючи увагу на необхідність реформування організаційного й освітнього забезпечення підготовки фахівців судово-експертного профілю. І. А. Петрова та О. П. Снігерьев⁹ розглядали варіанти вдосконалення системи підготовки судових експертів наукових установ Міністерства юстиції України за допомогою застосування мотиваційного впливу на них. В. В. Хоша¹⁰ сконцентрував увагу на необхідності усунення законодавчих похибок під час здійснення підготовки наукових кадрів у галузі права, окреслюючи шляхи подолання недоліків за допомогою розширення діяльності судово-експертних установ освітніми завданнями.

Чималий перелік публікацій сучасних авторів із цієї тематики підсилює її актуальність, але питання запровадження вільних освітніх ресурсів для підготовки судового експерта сучасні науковці та фахівці не розглядають, а предметом дослідження в більшості праць є юридична складова процесу. Отже, інформаційна або освітня компонента процесу підготовки судового експерта потребує подальшого вивчення.

Мета статті

Розробити теоретичні положення та практичні рекомендації щодо запровадження відкритих освітніх ресурсів під час підготовки судових експертів.

Методи дослідження

Загальнонаукові методи теоретичного узагальнення, порівняння, системного аналізу та формалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження

Відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів¹¹, фахівці, які прагнуть отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, повинні мати відповідну вищу освіту (освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста), знати законодавство України про судову експертизу та пройти навчання / стажування у державній судово-експертній установі з відповідної спеціальності, за результатами якого скласти іспит Центральній експертно-кваліфікаційній комісії в м. Києві. Більшість вимог до судового експерта мають формальний характер, але

8 Бараняк В. М. Проблеми підготовки судових експертів у вищих навчальних закладах України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 801. С. 229–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_801_41 (дата звернення: 15.11.2022).

9 Петрова І. А., Снігерьев О. П. Шляхи вдосконалення системи підготовки судових експертів в Україні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річ. створ. Харків. НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11.10.2018). Харків, 2018. С. 17–20.

10 Хоша В. В. Питання підготовки наукових кадрів в галузі права за профілем судово-експертної діяльності. *Судова експертиза: сучасність та майбутнє* : мат-ли кругл. столу (Львів, 25–26.02.2019). Львів, 2019. С. 136–137.

11 Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

зазначені вище проблеми виникають саме на етапі навчання або стажування, що за сучасних обставин трансформовано в дистанційну форму. Онлайн-взаємодія лектора та фахівця, що планує отримати кваліфікацію за однією з експертних спеціальностей, вимагає від наукових установ відповідальних рішень щодо переорієнтування програм навчання та зміни підходів до викладання.

У пошуках дієвих засобів для розв'язання освітніх проблем в умовах світової діджиталізації цікавим є дослідження міжнародного досвіду. Європейські країни більш прогресивні в питаннях доступності освіти, про що свідчить високий рівень послуговування електронними бібліотеками та репозиторіями, безкоштовність користування наукометричними базами, фаховими журналами й іншим навчально-методичним забезпеченням. Фактично кожен європеець, який прагне здобути конкретну освіту, має змогу вільно користуватися матеріалами закладу освіти, де навчається. Запозичення такого досвіду є логічним і доцільним у межах євроінтеграційних процесів в Україні, до того ж обмін освітніми ресурсами сприятиме зміцненню міжнародного партнерства та підвищить якість підготовки фахівця будь-якої галузі (зокрема, судової експертизи). Майбутні перспективи такої співпраці заохочують заклади вищої освіти та наукові установи до активних дій щодо розширення можливостей

навчання шляхом забезпечення вільного доступу до освітніх ресурсів.

Так, 2021 р. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»¹² (далі — ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса») одним із перших в Україні разом із Ризьким університетом імені Страдіня реалізував масштабний проект «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза», який дав змогу створити ґрунтовні навчальні матеріали для здійснення підготовки судового експерта як в Україні, так і за її межами.

Зауважимо, що на етапі планування проекту його автори провели опитування серед 132 судових експертів щодо прийнятності вільних освітніх ресурсів із підготовки фахівців і потреби запровадження такого підходу на практиці. Статистично оброблені результати анкетування демонструють позитивне сприйняття доступного інструментарію в умовах світової трансформації освіти¹³, тому доцільність проведеного дослідження в рамках проекту є науково підтвердженою й обумовлює зацікавленість як іноземних освітян, так і українських наукових установ судово-експертної діяльності.

До того ж вибір латвійського партнера не є випадковим. Процес підготовки судових експертів у Латвії тотожний українській системі навчання відповідних фахівців, тому обмін знаннями на міжнародному рівні сприятиме вдосконаленню дистанційної освіти та

12 Відбувся українсько-латвійський семінар «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза. Крок до модернізації методів підготовки судових експертів» / Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/14642-vdbuvsya-ukranskolatviskii-semnar-vdkritii-osvtni-resurs-sudova-ekspertiza-krok-do-modernzats-metodv-pdgotovki-sudovix-ekspertv.html> (дата звернення: 15.11.2022).

13 Palkova K., Agarova O., Zile A., Polianskyi A., Vadym K., Hasparian S., Mykhailo M. Sustainability of Open Educational Resources in Forensic Sciences: International Experience. *European Journal of Sustainable Development*. 2022. No 11 (3). DOI: [10.14207/ejsd.2022.v11n3p71](https://doi.org/10.14207/ejsd.2022.v11n3p71) (дата звернення: 15.11.2022).

допомагатиме формуванню практичних навичок спеціаліста з урахуванням провідного латвійсько-українського досвіду проведення експертних досліджень¹⁴.

У межах представленого проекту створено відкритий освітній ресурс із науковими, навчальними й іншими матеріалами, присвяченими актуальним питанням судової експертизи та криміналістики, а також відеопрезентації роботи судового експерта із можливістю їх дистанційного використання кінцевими споживачами (здобувачами вищої освіти різних рівнів навчання, науковцями, судовими експертами інших країн). Створений контент містить відеоролик для ознайомлення слухачів із метою проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» і 9 відеопрезентацій, присвячених окремим видам експертиз, які стосуються судової гемологічної, балістичної та психологічної, мистецтвознавчої, судово-ветеринарної, біологічної, інженерно-транспортної експертиз, а також технічної експертизи документів і експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Фахівець зі спеціальностей 17.1.1 «Дослідження дорогоцінного каміння», 17.1.2 «Дослідження діамантів», 17.1.3 «Дослідження дорогоцінного каміння органогенного походження», 17.1.4 «Дослідження напівдорогоцінного каміння», 17.1.5 «Дослідження декоративного каміння» ознайомлює з видами дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння, що є об'єктами експертиз, та основними методами проведення їх дослідження (органолептичним, інструментальним і порівняльним) із використанням технічного оснащення наукової установи.

Відеоролик «Судова балістична експертиза» містить навчальні матеріали, що стосуються експертизи зброї та слідів і обставин її використання. Фахівець із досліджень зброї та вибухотехнічних досліджень наводить основні етапи проведення експертизи, урахуваючи особливості розв'язуваних завдань (класифікаційних, діагностичних та ідентифікаційних), а також демонструє процес емпіричного експерименту зі зброєю в приміщенні тиру ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса».

Контент психологічної експертизи (окрім окреслення її завдань) навчає користувачів роботі з комп'ютерним поліграфом, демонструючи особливості психофізіологічного дослідження за методиками, що пройшли державну атестацію. Крім того, відео містить навчальний експеримент із застосування сучасного обладнання ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» у процесі дослідження вербального твердження особи про конкретну подію.

Технічна експертиза документів представлена у відеопрезентаціях інформацією щодо різновидів об'єктів дослідження й обладнання для його проведення. Цікавим є демонстрація відеокomплексу «Спектр Експерт МФ-3» і процесу фотографування документів зі світлофільтрами.

Відеопрезентація «Мистецтвознавча експертиза» ознайомлює слухача з особливостями проведення досліджень предметів антикваріату та творів мистецтва. Фахівець-мистецтвознавець докладно розповідає про завдання мистецтвознавчої експертизи та наводить приклади встановлення культурної цінності об'єктів, проведення атрибуції твору тощо.

14 Відбувся українсько-латвійський семінар ... URL: <https://www.hniise.gov.ua/14642-vdbuvsvya-ukranskolatviskii-semnar-vdkritii-osvtni-resurs-sudova-ekspertiza-krok-domodernzats-metodv-pdgotovki-sudovix-ekspertv.html> (дата звернення: 15.11.2022).

Наступне відео присвячено судово-ветеринарній експертизі, методам дослідження її об'єктів та основним завданням. Також у презентації можна побачити сучасне обладнання ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» для проведення цього виду експертизи, а саме: газовий хроматомасс-спектрометр GCMS-QP2020, за допомогою якого можна встановити наявність невідомих речовин і/або отрут, які могли призвести до загибелі тварин, та спектрометр з індуктивно зв'язаною плазмою серії ICPE-9800, що дає змогу провести дослідження зі встановлення наявності важких металів у наданих об'єктах.

Біологічна експертиза в освітніх матеріалах представлена теоретичними аспектами дослідження та зображенням вимірювальної техніки для його проведення (мікроскопи та сушильна шафа).

Навчальне відео про експертизу матеріалів, речовин та виробів містить інформацію про хімічну лабораторію ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» і її технічне оснащення.

Остання презентація присвячена інженерно-транспортній експертизі. Вона ознайомлює користувачів із завданнями автотехнічної, транспортно-трасологічної експертиз та експертизи залізничного транспорту. На особливу увагу заслуговує демонстрування комп'ютерних програм, що дають змогу моделювати рух і зіткнення транспортних засобів. Користуючись програмою *PC Crash*, судовий експерт має змогу візуалізувати механізм дорожньо-транспортної пригоди. На відео користувачі можуть детально вивчити моделі удару, які програма розраховує в динаміці. Також навчальний матеріал містить інформацію про 6 сучасних устаткувань, що допома-

гають судовому експертові у проведенні дорожньо-технічних досліджень (деселерометр, перетворювач кута повороту, автоматичний прес та ін.). Крім того, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» має у своїй структурі лабораторію з дослідження асфальто-бетонних сумішей, технічне оснащення якої продемонстроване в контенті.

Отже, застосовуючи створені освітні ресурси, можна не лише ознайомитись із теоретичними основами конкретного виду експертизи, а й отримати практичні навички дослідження на сучасному обладнанні ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса».

Безперечно, застосування розробленого контенту розв'язує організаційну проблему навчання в умовах онлайн-підготовки судового експерта в Україні, але проект «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» може принести користь і за межами країни. Для перевірки цієї гіпотези розробники здійснили низку апробаційних заходів, метою яких є визначити прийнятність проведеної наукової роботи, оцінити якість отриманого навчального продукту й поширити його серед європейської наукової спільноти.

Для ознайомлення із сутністю проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» та отриманими результатами оприлюднено чимало наукових праць, зокрема у виданнях, цитованих у наукометричних базах *Scopus*, *Web of Science*¹⁵.

Із метою обговорення проблемних аспектів створення вільного освітнього простору для підготовки судових експертів проведено панельну дискусію «Вплив українсько-латвійського науково-дослідного проекту “Відкритий

15 Palkova K., Agapova O., Zile A. OER as a Tool for Sustainable Development: The Ukrainian – Latvian Experience of Forensic Science Experts. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10. No. 3. P. 15–26. DOI: [10.14207/ejsd.2021.v10n3p15](https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n3p15) (дата звернення: 12.11.2022).

освітній ресурс: судова експертиза” на механізми провадження освітньої діяльності у сфері експертного забезпечення правосуддя» у межах міжнародної науково-практичної конференції-полілогу «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики»¹⁶.

Для забезпечення безперервної комунікації між учасниками проекту створено спільну українсько-латвійську сторінку в соціальній мережі Facebook (META)¹⁷.

Для обміну практичним досвідом із питань підготовки фахівців країни-розробники освітнього ресурсу також організували семінари, один із яких — в онлайн-режимі в ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», а другий — під час відрядження авторів до Латвії.

Апробація проекту підтверджує потребу в розробленому освітньому контенту, його актуальність, а також зміцнює міжнародне партнерство.

Нааявні переваги запровадження відкритих освітніх ресурсів спонукають до подальшого розширення можливостей застосування проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза». Із метою поглиблення цього процесу запропоновано докладно порівняти навчальні матеріали із проведення експертних досліджень у європейських експертних установах із практикою в Україні та спонукати партнерів до продовження обміну досвідом, обов'язково додати відеопрезентації до навчальної програми підготовки / стажування су-

дових експертів на курсах підвищення кваліфікації в ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», розмістивши контент для вільного доступу на офіційному сайті цієї установи; поширити інформацію про доступний навчальний матеріал серед колег інших експертних установ, запросивши їх долучитися до процесу обміну досвідом з навчальною метою.

Отже, поширення результатів проекту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» сприяє розвитку освітнього напрямку діяльності ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» і підвищує ефективність підготовки судових експертів в умовах дистанційного навчання. Створення відкритого освітнього ресурсу дає змогу доповнити наявні навчальні матеріали, що сприяє легкому ознайомленню з певним видом судової експертизи та більш ефективному опануванню майбутніми експертами знань, умінь і навичок. Крім того, здійснення міжнародного обміну знаннями між експертними установами в галузі спеціальних знань позитивно впливає на формування у фахівців практичних навичок.

Висновки

Досвід українсько-латвійського партнерства є взірцем відкритості та доступності освітніх ресурсів, які демонструють об'ємний інформаційний масив, що дає змогу користувачеві здійснювати самоосвіту з обраного профілю навчання

16 Агапова О. В. «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза». Крок до модернізації методів підготовки судових експертів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : мат-ли міжнар. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 301–302 ; Zile A. Development of forensic institute in the republic of Latvia. *Там само*. С. 302–304 ; Grasis J., Palkova K. Open educational resource and forensic science: challenges and future perspectives for the higher education. *Там само*. С. 306–308. URL: https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2021_tezy_konferencija%20in%20print5.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

17 Open Educational Resource: Forensic Science / Facebook. URL: <https://www.facebook.com/OERForensicScience> (дата звернення: 15.11.2022).

й отримати відповідну підготовку, необхідну для формування фахових компетентностей. Реалізація проєктів, що мають на меті надати вільний доступ до навчальних матеріалів, не лише подає допомогу у прилаштуванні до умов онлайн-навчання, а й розширює освітні можливості здобувачів. Так, підготовка судових експертів у межах проєкту «Відкритий освітній ресурс: судова експертиза» сприяє обміну досвідом між українськими і латвійськими фахівцями, позитивно впливаючи на формування їхніх знань і дистанційне отримання необхідної теоретичної та практичної бази для подальшої професійної діяльності.

Significance of open educational resources for forensic expert training

Daria Davydenko, Karina Palkova, Yuliia Shpak

The issue of ensuring forensic expert training in conditions of online education with the help of open educational resources was analyzed. Research and development of National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» concerning the implemented project Open Educational Resource: Forensic Science, which research results are educational materials on forensic science, collected in order to freely use them during forensic expert training in Ukraine and abroad, are presented. The main created video content was analyzed in relation to the essence of outlined issues and importance of educational product for future experts. The practical value of the educational resource was emphasized thanks to the high level of technical equipment use at the research institution. European experience of using available educational resources while training experts in the field of law at Rīga Stradiņš University was considered. Expediency of applying such experience to the practice of such training in Ukraine was determined. The research paper studies into demand for free

educational resource which was confirmed by the range of approbation events both in Ukraine and in Latvia. The research suggests continuing to expand capabilities of free access under conditions of forensic expert distance learning, introducing international educational resources into mandatory educational and methodological support of educational programs. The Article purpose is to develop theoretical provisions and practical recommendations concerning implementation of open educational resources in the course of forensic expert training. To fulfil this goal, general scientific methods of theoretical generalization, comparison, systems analysis and formalization were applied.

Keywords: *open educational resource; distance learning; accessibility; education; forensic expert.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автори внесли свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

Ahapova, O. V. (2021). «Vidkrytyi osvittii resurs: sudova ekspertyza». Krok do modernizatsii metodiv pidhotovky sudovykh ekspertiv [Open educational resource: forensic science. A step towards modernization of methods while forensic experts training]. *Aktualni pytannia sudovoi*

- ekspertyzy i kryminalistyky* : mat-ly mizhn. konf.-polilohu (Kharkiv, 15–16.04.2021). Kharkiv, 2021. URL: https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2021_tezy_konferencija%20in%20print5.pdf [in Ukrainian].
- Baraniak, V. M. (2014). Problemy pidhotovky sudovykh ekspertiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Problems of forensic experts training in higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. № 801. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulturn_2014_801_41 [in Ukrainian].
- Grasis, J., Palkova, K. (2021). Open educational resource and forensic science: challenges and future perspectives for the higher education. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* : mat-ly mizhn. konf.-polilohu (Kharkiv, 15–16.04.2021). Kharkiv. URL: https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2021_tezy_konferencija%20in%20print5.pdf.
- Hasparian, S. H. (2019). *Administratyvno-pravovi zasady kadrovoho zabezpechennia sudovo-ekspertnykh ustanov Ukrainy* [Administrative and legal principles of forensic science institutions staffing] : avtor. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Khosha, V. V. (2019). Pytannia pidhotovky naukovykh kadrov v haluzi prava za profilem sudovo-ekspertnoi diialnosti [The issue of scientific staff training in the field of law according to the profile of forensic expert activity]. *Sudova ekspertyza: suchasnist ta maibutnie* : mat-ly kruhloho stolu (Lviv, 25–26.02.2019). Lviv [in Ukrainian].
- Palkova, K., Agapova, O., Zile A. (2021). OER as a Tool for Sustainable Development: The Ukrainian – Latvian Experience of Forensic Science Experts. *European Journal of Sustainable Development*. Vol. 10. No. 3. DOI: 10.14207/ejsd.2021.v10n3p15.
- Palkova, K., Agapova, O., Zile, A., Polianskyi, A., Vadyim, K., Hasparian, S., & Mykhailo, M. (2022). Sustainability of Open Educational Resources in Forensic Sciences: International Experience. *European Journal of Sustainable Development*. No 11 (3). DOI: 10.14207/ejsd.2022.v11n3p71.
- Petrova, I. A., Sniherov, O. P. (2018). Shliakhy vdoskonalennia systemy pidhotovky sudovykh ekspertiv v Ukraini [Ways to improve the system of forensic experts training in Ukraine]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky* : mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 95-richchiu stvorennia Kharkiv. NDI sud. ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokariusia (Kharkiv, 10–11.10.2018). Kharkiv [in Ukrainian].
- Strilets, S., & Kuznetsov, R. (2020). Ways to improve training and qualification improvement forensic experts of the expert service of the ministry of internal affairs. *Young Scientist*. No 9 (85). DOI: 10.32839/2304-5809/2020-9-85-51 [in Ukrainian].
- Zile, A. (2021). Development of forensic institute in the republic of Latvia. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* : mat-ly mizhn. konf.-polilohu (Kharkiv, 15–16.04.2021). Kharkiv. URL: https://www.hniise.gov.ua/uploads/files/public-folder/2021_tezy_konferencija%20in%20print5.pdf.
- Давиденко, Д., Палкова, К., Шпак, Ю. (2022). Значення відкритих освітніх ресурсів для підготовки судового експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 124–133. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.06.

The Model of Adjudication by Administrative Courts in Poland

Anna Szyszka *

* PhDr, Jan Kochanowski University, Kielce, Poland,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0333-786X>, e-mail: annaszyszka@poczta.fm

---

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.07](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.07) UDC 342.9

Submitted: 22.11.2022 / Reviewed: 28.11.2022 / Approved for Print: 30.11.2022 /
Avialable online: 30.12.2022

This research concerns the model of judicial proceedings by Polish administrative courts. Article purpose is to analyze the administrative court in Poland, to compare it with the Ukrainian one, to investigate the effectiveness and possibilities of intervention of the administrative court in the sphere of powers of other authorities. Administrative justice in Poland consists of voivodship administrative courts, which hear cases in the first instance, and the Supreme Administrative Court as a court of second instance. The author assumed that the introduction of a mixed model of judicial practice of administrative courts effectively fulfills the main goal of administrative proceedings, which is to protect individual rights from the arbitrariness of public administration bodies. The intrusion of the administrative court into the sphere of powers of the authorities is justified by the effectiveness and efficiency of the judiciary. This allows the complainant to get a decision on the merits much faster. The mixed model of judicial practice of Polish administrative courts allows more effective implementation of the protection of individual rights. The analysis of the issue was carried out using theoretical-legal and historical-legal methods.

Keywords: control over the activities of public administration; administrative courts in Poland; jurisdiction of administrative courts of Ukraine; functions of administrative proceedings; a drawback of the cassation model.

Research Problem Formulation

Nowadays, judicial control of the activities of public administration is an element of the democratic state system and at the same time is a form of protection of individual rights¹.

Administrative courts in Poland constitute a separate part of the judiciary authority, and not bodies of external control over public administration. The objectives of public administration control are different. This control is exercised only from the point of view of the public interest, consisting in ensuring the legal and purposeful operation of this administration in the name of the common good. When it comes to judicial control, its primary purpose is the administration of justice². The administrative judiciary in Poland consists of provincial administrative courts adjudicating in the first instance and the Supreme Administrative Court as the second instance court.

Administrative courts are an authority independent and separate from other authorities (Article 173 of the Polish Constitution³), issue judgments on behalf of the Republic of Poland (Article 174 of the Constitution of the Republic of Poland) and constitute a separate division of the judiciary from the Supreme Court, common courts and military courts (Article 175 of the Constitution of the Republic of Poland). The constitutional separation of administrative courts next to the com-

mon judiciary division results from the specificity of administrative judiciary, which comes down to exercising control over the activities of public administration⁴.

The Supreme Administrative Court and other administrative courts, to the extent specified in the act, control the activities of public administration. This control also includes adjudicating on the compliance with statutes of resolutions of local self-government bodies and normative acts of local government administration bodies (Article 184 of the Constitution of the Republic of Poland). The constitutional regulation of the judiciary indicates that the administrative courts constitute a completely separate division of the judiciary, independent of the common, military and Supreme Court courts, which imposes on the legislator the obligation to shape the system, tasks and properties of administrative courts in such a way as to separate the administrative judiciary division from common and military courts as well as the Supreme Court⁵.

The exercise by administrative courts of control of the activities of public administration comes down to entrusting them with the powers that amount to eliminating illegal acts or activities from legal circulation. On the other hand, administrative courts do not provide for the performance of functions of public administration bodies consisting in

---

1 Babiarz S., Dauter B., Marciniak S., Mudrecki A. *Doradca podatkowy przed sądem administracyjnym*. Warszawa, 2009. 504 p.

2 Wyrok TK z 14 czerwca 1999 r., K 11/98, OTK ZU 1999, nr 5, poz. 97.

3 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (date accessed: 22.11.2022).

4 Hauser R. Założenia reformy sądownictwa administracyjnego. *Państwo i Prawo*. 1999. Z. 12. S. 22.

5 Ibid.

substantive settlement of cases ⁶. Regulating the competence of administrative courts in Art. 184 of the Constitution of the Republic of Poland introduces the presumption of limiting the powers of common courts by indicating the subject matter of the competence of the administrative court and by referring to the regulation of the specific scope of the competence of the administrative court specified in the act ⁷.

From the constitutional regulation used in Art. 184 of the Constitution of the Republic of Poland, the control exercised by the administrative judiciary is directed towards the protection of the objectively binding legal order. The above statement corresponds to the principle of legality expressed in Art. 1 of the Law on the System of Administrative Courts ⁸, which is the only criterion for controlling the activities of public administration ⁹. The content of Art. 1 § 2 of the Act on Law on the System of Administrative Courts sets out the scope, content and nature of the control powers of administrative courts by stating that administrative courts exercise control over

the contested acts and activities, taking into account their compliance with the law ¹⁰.

Analysis of Essential Researches and Publications

At different times, many domestic and foreign scientists turned to the study of the problem of the scope, content and nature of the control powers of the administrative courts of the state – S. Babiaryz, B. Dauter, S. Marciniak, A. Mudrecki; R. Hauser; J. Drachal, R. Hauser, E. Mzyk; W. Piątek; B. Adamiak, J. Borkowski; D. Dąbek; R. Król; J. P. Tarno, E. Frankiewicz, M. Sieniuć, M. Szewczyk, J. Wyporska; B. Banaszak, K. Wygoda; M. Szubiakowski; A. Gomułowicz; M. Masternak-Kubiak; O. M. Ключев, O. П. Угровецький, E. Б. Сімакова-Єфремян, I. А. Петрова; B. С. Князев; A. О. Неугодников; Т. О. Кравчук ¹¹ etc.

Article Purpose

To analyze the administrative court in Poland, to compare it with the Ukrainian one,

- 6 Hauser R., Drachal J., Mzyk E. Dwuinstancyjne sądownictwo administracyjne : Omówienie podstawowych zasad i instytucji procesowych : Teksty aktów prawnych : Stan prawny na dzień 17 lutego 2003 r. Warszawa ; Zielona Góra, 2003. S. 52 ; Piątek W. Zakres kognicji polskiego sądu administracyjnego. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. 2009. R. LXXI. Z. 4. S. 86. URL: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4554/1/06_Wojciech_Piatek_Zakres%20kognicji%20polskiego%20s%C4%85du%20administracyjnego_67-76.pdf (date accessed: 22.11.2022).
- 7 Adamiak B., Borkowski J. *Metodyka pracy sędziego w sprawach administracyjnych*. Warszawa, 2015.
- 8 Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych, Dz. U. z 2022, poz. 2492 ze zm., zwana dalej u.s.a.
- 9 Dąbek D. *Prawo miejscowe*. Warszawa, 2015. S. 300.
- 10 Król R. Legitymacja skargowa w postępowaniu sądownoadministracyjnym jako element wpływająca na efektywność podejmowania decyzji w administracji publicznej. *Rocznik Administracji Publicznej*. 2017. No 3. S. 10. DOI 10.4467/24497800RAP.17.002.7053 (date accessed: 22.11.2022).
- 11 Князев В. С. Сутність та ознаки експертизи в адміністративному судочинстві. *Гуманітарний вісник НУК*. 2013. Вип. 6. С. 57–61. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1490/Knyazev.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (date accessed: 22.11.2022) ; Неугодников А. О. Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2006 ; Кравчук Т. О. Використання спеціальних знань у формі судової експертизи в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук. Луцьк, 2016.

to investigate the effectiveness and possibilities of intervention of the administrative court in the sphere of powers of other authorities.

Main Content Presentation

The essence of administrative judiciary

The administrative judiciary in the model functioning in Poland can be characterized by indicating the following features:

- 1) administrative courts administer justice by controlling the activities of public administration, taking into account the legality criterion;
- 2) the jurisdiction of administrative courts covers the overwhelming majority of actions of public administration bodies in individual cases, regardless of their legal form and selected actions in general cases, complaints about inactivity and lengthy proceedings;
- 3) court proceedings are initiated only at the request of the entity which has a complaint card;
- 4) adopting models taken from civil proceedings, while maintaining the autonomy of administrative court proceedings;
- 5) separateness of the administrative and common judiciary division, expressed in the supervision exercised by the Supreme Court;
- 6) the principle of two-instance administrative court proceedings;
- 7) a cassation model (in principle) of administrative judiciary;
- 8) the possibility of conducting mediation and simplified proceedings;
- 9) introduction of procedural guarantees of access to court, expressed through the formalization of the complaint, the

institution of the law of assistance, statutory exemption from court costs¹².

By the way, in Ukraine, in accordance with Article 19 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the jurisdiction of administrative courts (subject matter jurisdiction) extends to cases in public legal disputes, in particular:

- 1) disputes of individuals or legal entities with the subject of authority regarding the appeal of his decisions (normative legal acts or individual acts), actions or inaction, except for cases when a different procedure for court proceedings is determined by law for consideration of such disputes;
- 2) disputes regarding the acceptance of citizens for public service, its completion, dismissal from public service;
- 3) disputes between subjects of power regarding the implementation of their competence in the field of management, in particular, delegated powers;
- 4) disputes that arise in connection with the conclusion, execution, termination, cancellation or invalidation of administrative agreements;
- 5) at the request of a subject of authority in the event that the right to appeal to a court to resolve a public-law dispute is granted to such a subject by law;
- 6) disputes regarding legal relations related to the election process or the referendum process; disputes between subjects of power regarding the implementation of their competence in the field of management, in particular, delegated powers;
- 7) disputes between individuals or legal entities with the administrator of public information regarding the appeal of his decisions, actions or inaction regarding access to public information;

---

12 Piątek W., Skoczylas A. *Sądowa kontrola administracji / System Prawa Administracyjnego* / red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel. Warszawa, 2014. S. 52–53 ; Tarno J. P., Frankiewicz E., Sieniuc M., Szewczyk M., Wyporska J. *Sądowa kontrola administracji*. Warszawa, 2006. S. 20–21.

- 8) disputes regarding the seizure or forced alienation of property for public needs or for reasons of public necessity;
- 9) disputes regarding the appeal of decisions of attestation, competition, medical and social expert commissions and other similar bodies, the decisions of which are binding on state authorities, local self-government bodies, and other persons;
- 10) disputes regarding the formation of the composition of state bodies, local self-government bodies, the election, appointment, dismissal of their officials;
- 11) disputes of individuals or legal entities regarding the appeal of decisions, actions or inaction of the customer in legal relations that arose on the basis of Law of Ukraine “*On the Peculiarities of Procurement of Goods, Works and Services for the Guaranteed Provision of Defense Needs*” (with the exception of disputes related to the conclusion of a contract with the winner of the procurement negotiation procedure, as well as the change, termination and execution of procurement contracts);
- 12) disputes regarding the appeal of decisions, actions or inaction of state border protection bodies in cases of offenses provided for by Law of Ukraine *On the Liability of Carriers during International Passenger Transportation*;
- 13) disputes regarding the appeal of the decisions of the National Commission for Rehabilitation in legal relations arising on the basis of Law of Ukraine *On the Rehabilitation of Victims of the Repressions of the Communist Totalitarian Regime 1917-1991* ¹³.

Let us immediately note that legal examinations in Ukraine are carried out by the Scientific and Expert Council of Law Specialists, which has more than ten collective members (prominent scientific institutions of Ukraine) and more than 70 individual members (legal scholars recognized in Ukraine and abroad, most of whom are members of the Scientific Advisory Council at the Supreme Court, are professors, academicians and doctors of legal science). Experts prepare opinions in all categories of court cases.

The task of the Scientific and Expert Council of Legal Specialists is to carry out scientific expertise on the application of national legislation, international law, the legislation of other countries, the study of legal practice problems, and the examination of contracts. Expertise in the field of law will be carried out in any field of knowledge and in all types of judicial proceedings (including cases considered in international courts, and especially in ICAC).

The scientific expert opinion of an expert in the field of law is provided on the grounds determined by the procedural legislation (Article 242 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, Article 108 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, Article 112 of the Civil Code of Ukraine, Article 114 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine). In all other cases, a scientific and legal opinion of a specialist in the field of law is provided ¹⁴.

The administrative judiciary in Poland operates on the basis of a cassation model with elements of the power to adjudicate on the merits. The administrative court was not equipped with cassation and reform powers, which results in the extension of the period necessary to complete

---

13 Ключев О. М., Угровецкий О. П., Сімакова-Єфремян Е. Б. та ін. Судові експертизи в адміністративному провадженні : навч. посіб. Харків, 2021. С. 15–16.

14 Експертиза у галузі права / Офіс незалежних експертиз. URL: <https://oie.com.ua/ua/expertises/ekspertiza-u-galuzi-prava> (date accessed: 22.11.2022).

the case ¹⁵. The complaint initiating the administrative court proceedings ensures the fulfillment of the direct aim of the appeal, which is to overturn the action in question and its effects or to combat inaction, but the fundamental aim of the complainant will be achieved only as a result of the case being resolved by the administrative authority. Even if the administrative court exceptionally adjudicates on certain rights or obligations of the complainant, it only decides on the law, on the interpretation of the law in a specific case, and does not make decisions in the case that would be determined by the purposefulness criterion ¹⁶.

As for certain examinations in the field of public law, they can be performed, for example, by Centrum Ekspertyz Unwersytetu w Białymstoku ¹⁷.

Administrative courts are courts of public law whose task is to exercise control over the activities of public administration.

They do not settle the dispute between the parties and do not guarantee the procedural penalty. The function of a court of public law is perceived in the control of administration, through professional interpretation of the law, and therefore the challenged act or action is revoked, which is treated as the main result of judicial review ¹⁸.

Functions of administrative judiciary

The issues of the functions of administrative judiciary focus on entrusting administrative courts with tasks consisting in the administration of justice and the protection of individual rights and freedoms in relations with public administration ¹⁹. The activity of an administrative court is to protect constitutional standards that define the rights of an individual ²⁰.

The basic purpose of the functioning of administrative judiciary is to protect individual rights ²¹. Control of the activities of

15 Banaszak B., Wygoda K. Funkcjonowanie sądownictwa administracyjnego w Polsce w zderzeniu z problemami współczesności – wybrane zagadnienia. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2014. No 22. S. 169–171. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Iuridica_Lublinensia/Studia_Iuridica_Lublinensia-r2014-t22/Studia_Iuridica_Lublinensia-r2014-t22-s165-178/Studia_Iuridica_Lublinensia-r2014-t22-s165-178.pdf (date accessed: 22.11.2022).

16 Adamiak B., Borkowski J. Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne. Warszawa, 2009. S. 348.

17 Centrum Ekspertyz Unwersytetu w Białymstoku. URL: <https://centrumekspertyz.uwb.edu.pl> (date accessed: 22.11.2022).

18 Szubiakowski M. Administracyjnoprawna regulacja praw i wolności obywatelskich. Warszawa, 2017. S. 275.

19 Wiącek M. Komentarz do art. 184 Konstytucji RP / Konstytucja RP. Komentarz. Art. 87–243. T. II / red. M. Safjan, L. Bosek. Warszawa, 2016. S. 1091 ; Trzciniński J. Kształtowanie się kognicji sądów administracyjnych od 1980 do 2013 r. / Droga ku zmianom. Księga Jubileuszowa w sześćdziesiątą rocznicę urodzin Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego / red. D. Waniek, K. Janik. Warszawa ; Kraków, 2014. S. 102. In the historical process of shaping the administrative judiciary, two goals of the administrative judiciary system can be distinguished. The Austrian judicial system assumed that administrative courts ensure the protection of individual public rights. On the other hand, the Prussian model focused on the protection of the binding provisions of the applicable law (subject law), and the protection of individual public rights while protecting the subject law (e.g. Izdebski H. Historia administracji. Warszawa, 2015. S. 79).

20 Gomułowicz A. Aspekt prawotwórczy sądownictwa administracyjnego. Warszawa, 2008. S. 35.

21 Hauser R. Sądownictwo administracyjne w przyszłej konstytucji. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. 1995. R. LVII. No 2. S. 57. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/16212/1/006%20ROMAN%20HAUSER.pdf> (date accessed: 22.11.2022).

public administration bodies comes down to the protection of the rights and freedoms of legal entities in relations with public administration bodies. Its aim is also to strengthen the principle of the democratic rule of law²².

The administration of justice and the performance of tasks in the field of legal protection constitute the core activities of courts, including administrative courts²³. The content and scope of activity of administrative courts was indicated by the legislator in Art. 175 of the Polish Constitution by entrusting them with the administration of justice²⁴.

The provision of Art. 184 of the Polish Constitution sets out the limits of jurisdiction and the essence of the administration of justice exercised by administrative courts²⁵ through the control of the activities of public administration bodies²⁶, which comes down to examining whether an act or activity of a public administration body complies with formal and substantive law and whether it was undertaken by a competent public administration body²⁷.

The solution adopted in Art. 184 and 175 of the Constitution of the Republic of

Poland also constitute the constitutional basis for the exclusive competence of administrative courts to administer justice through the control of the activities of public administration bodies. It also specifies the manner of administering justice by administrative courts in such a way that they control – and not replace – the authority in the exercise of its statutory competences²⁸.

The role of the administrative court is to control the operation of an administrative body from the point of view of its compliance with the law. This process includes: control of the reconstruction and application by public administration bodies of procedural standards specifying the legal requirements for establishing facts, control of the legal qualification of these facts, which refers to the substantive legal grounds for administrative decisions, including control of their interpretation and application, through the prism of statutory provisions procedural defining legal requirements for the justification of an administrative decision, control of a specific method of determining the actual and legal grounds for a decision in a specific

22 Trzeciński J. Sądownictwo administracyjne jako gwarant ochrony wolności i praw jednostki. Trzecia władza sądy i trybunały w Polsce : 50 Jubileuszowym Zjeździe Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego (Gdynia, 24–26.04.2008) ; Adamiak B. Model sądownictwa administracyjnego a funkcje sądownictwa administracyjnego / Polski model sądownictwa administracyjnego / red. J. Stelmasiak, J. Niczyporuk, S. Fundowicz. Lublin, 2003. S. 21–22.

23 Wyrok TK z 8 maja 2014, U 9/13, OTK ZU 5A/2014, poz. 51.

24 Masternak-Kubiak M. Komentarz do art. 1 ustawy o ustroju sądów administracyjnych / Kuczyński T., Masternak-Kubiak M. Prawo o ustroju sądów administracyjnych. Komentarz. Warszawa, 2009. S. 12.

25 Hauser R., Kabat A. Właściwość sądów administracyjnych. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. 2004. R. LXVI. Z. 2. S. 25. URL: http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/6710/1/02_R_Hauser_A_Kabat_W_a_ciwo__%20s_d%C3%B3w%20administracyjnych_25-34.pdf (date accessed: 22.11.2022).

26 Ibid ; Hauser R. Przekształcenia modelu polskiego sądownictwa administracyjnego. *Forum Iuridicum*. 2002. Z. 1. S. 96–98.

27 Hauser R. Założenia reformy ... .

28 Woś T. Reforma sądownictwa administracyjnego – projekty dalekie od ideału. *Państwo i Prawo*. 2001. Z. 7. S. 31–32.

case²⁹. Control actions of administrative courts must be undertaken in an individual case, directed to a designated entity and refer to the rights and obligations of this entity. The right or obligation to which a given act (activity) relates is defined in the provisions of generally applicable law³⁰. The control exercised by administrative courts is performed on three levels: assessment of the compliance of an act or activities of a public administration body with substantive law; compliance with the legally required procedure; respect of the competence rules³¹.

The administrative court controls the activities of the public administration body by eliminating from legal transactions their decisions that are inconsistent with the law, as well as arbitrary decisions that are lawful³².

Exercising control within the meaning of Art. 1 of the Law on the System of Administrative Courts means some kind of secondary actions of the court towards the actions of administrative bodies³³. The administrative court controls the ways and methods of applying the law by the public administration body during the proceedings aimed at ending the administrative case. The administrative court does not evaluate the effectiveness or purposefulness of actions taken by public administration³⁴.

Polish model of administrative judiciary

The doctrine points to the presence in Europe of two administrative judiciary systems – the cassation model and the so-called full adjudication³⁵. It should be emphasized that nowadays in Europe there are no models of adjudication by administrative courts only on the merits and only on cassation. The substantive judicial powers are combined with the powers of a cassation appeal, leaving the administrative courts with a wider catalog of cassation powers³⁶.

Assuming the variety of judicial models of administrative courts, it should be emphasized that they are all oriented towards the implementation of the right of access to a court, which will provide individuals with the opportunity to present their arguments and defend their interests in a dispute with a public administration body. Therefore, the proceedings before the administrative court are aimed at guaranteeing the individual's rights and ensuring protection against illegal actions of public administration bodies³⁷.

The discussion on the model of adjudication by Polish administrative courts was swept for the first time during the work on the reform of the administrative judiciary, which resulted in the Acts of 2002 on the system of administrative courts the

29 Wyrok NSA z 22 czerwca 2018 r., I OSK 629/17, CBOSA.

30 Zięty J. J. Glosa do uchwały siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z 25 listopada 2013 r., (I OPS 12/13). *Samorząd Terytorialny*. 2014. Nr 12. S. 86 ; Uchwała NSA z 8 listopada 1999 r., OPS 12/99, ONSA 2000/2, poz. 47.

31 Wyrok NSA z 26 stycznia 2006 r., I GSK 1421/05, CBOSA.

32 Gomułowicz A. Op. cit.

33 Wyrok WSA w Gliwicach z 4 lipca 2018 r., II SA/Gl 331/18.

34 Gomułowicz A. Op. cit. S. 40.

35 Kmiecik Z. Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne a prawo europejskie. Warszawa, 2009. S. 103.

36 Piątek W. Nowe kompetencje do merytorycznego orzekania przez sądy administracyjne. *Państwo i Prawo*. 2017. Z. 1. S. 21.

37 Piątek W., Skoczylas A. Op. cit. S. 56–57.

Law on Proceedings Before Administrative Courts³⁸, and the act, which included provisions introducing the act on the organization of administrative courts and the Law on Proceedings Before Administrative Courts³⁹. Another discussion on the competences of the administrative judiciary was related to the amendment to the Law on Proceedings Before Administrative Courts by the Act of 9 April 2015 amending the act - the Law on Proceedings Before Administrative Courts⁴⁰.

After the entry into force of the Act of 9 April 2015, Poland has a mixed model of judicial competences of administrative courts, with a predominance of cassation powers⁴¹. By the Act of 9 April 2015, administrative courts were allowed to make substantive decisions in cases in exceptional circumstances⁴². However, until the amendment to the Act on Proceedings before Administrative Courts by the Act of 9 April 2015, the cassation model of adjudication was in force.

Due to the cassation model of adjudication in the Polish administrative judiciary, until the date of entry into force of the Act of 9 April 2015, the views of the doctrine relating to the cassation model of adjudication should be presented

first. The most intensive exchange of arguments on the essence of the cassation model of adjudication took place in the period preceding the adoption of the package of laws reforming the administrative judiciary.

The judicial powers of administrative courts, exclusively of a cassation nature, faced criticism due to the juggling of the case between the authority and the administrative court without its substantive and final conclusion⁴³.

An important element of *administrative judiciary* is the indication of the type of activity undertaken by courts of an *administrative* nature, being a response to the specificity and needs of administrative law. The concept of the judiciary includes activities consisting in resolving disputes and, consequently, making substantive decisions, based on a statutorily specified model of proceedings. Thus, the concept of *administrative judiciary* focuses on a special court that influences the substantively correct functioning of public administration bodies⁴⁴.

R. Hauser noticed that enabling administrative courts to deal with administrative matters in terms of the content would be incompatible with their control function

38 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz. U. Nr 153, poz. 1270.

39 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Przepisy wprowadzające ustawę – ustawę – Prawo o ustroju sądów administracyjnych oraz ustawę - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz. U. Nr 153, poz. 1271 ze zm.

40 Dz. U. z 2015 r., poz. 658, zwaną ustawą z 9 kwietnia 2015 r.

41 Piątek W. Nowe kompetencje ... S. 22.

42 Miemiec M. Dylematy sądowej kontroli administracji. Antywartości w prawie administracyjnym : VI Krakowsko-Wrocławskie Spotkanie Naukowe Administratywistów / red. A. Błaś. Warszawa, 2016. S. 414–427.

43 Pietrasz P. Reformacyjne orzekanie przez wojewódzkie sądy administracyjne w przypadku sądowej kontroli decyzji i postanowień – uwagi de lege ferenda / Z zagadnień prawa rolnego, cywilnego i samorządu terytorialnego. Księga jubileuszowa Profesora Stanisława Prutisa / red. J. Bieluk, A. Doliwa, A. Malarewicz-Jakubów, T. Mróz. Białystok, 2012. S. 814.

44 Zimmermann J. Z podstawowych zagadnień sądownictwa administracyjnego / Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980-2005. Warszawa, 2005. S. 492.

indicated in Art. 184 of the Polish Constitution⁴⁵. T. Woś pointed to the provision of Art. 184 of the Polish Constitution as the basis for the administration of justice by administrative courts by controlling the activities of public administration. The administration of justice by administrative courts comes down to controlling, not replacing public administration in the exercise of its statutory powers. Therefore, it seems impossible to equip the administrative court with the powers to deal with substantive matters⁴⁶.

Administrative courts control the activity of public administration bodies, examining acts or actions taken by a public administration body for compliance with the law. Enabling administrative courts to hear a case substantively would lead to replacing public administration bodies in the performance of entrusted tasks. Taking into account the principle of the separation of powers, it is not possible to replace public administration in exercising its competences provided for by law, and thus enter the sphere of executive power⁴⁷.

Until the entry into force of the Act of 9 April 2015, administrative courts resolved substantively a court-administrative case in the instances specified in Art. 15 § 2, Art. 146 § 2, Art. 154 § 2 and Art. 297 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts. In other cases, when the complaint was granted by the administrative court, the case was re-examined by the public administration body, which was bound by the legal assessment and indications as to fur-

ther proceedings, formulated in the justification of the judgment. Thus, the legal dispute between the parties did not end with the issuance of a court decision⁴⁸.

The Supreme Administrative Court could adjudicate on the merits of the case by applying the solution provided for in Art. 188 of the Law on Proceedings before Administrative Courts, according to the content of which, if there are no violations of the provisions of the procedure that could have a significant impact on the outcome of the case, and there is only a violation of substantive law, the Supreme Administrative Court may revoke the appealed judgment and examine the complaint. In this case, the Supreme Administrative Court adjudicates on the basis of the facts adopted in the judgment under appeal.

Conferring competence on the court of second instance (in principle acting as a cassation court) to adjudicate on reformation was justified by the implementation of the principle of procedural economy. The court-administrative case with only the charge of infringement of substantive law will be re-examined by the court of second instance⁴⁹.

A significant disadvantage of the cassation model of adjudication by administrative courts is, above all, the extension of the time necessary for the final, substantive settlement of the case⁵⁰.

The defectiveness of the cassation model of adjudication by administrative courts may be limited by transferring to administrative courts the competences of a public

45 Hauser R. Założenia reformy ... . S. 23 ; Powyższe stanowisko zostało również zaakceptowane w orzecznictwie sądów administracyjnych. Zob. wyrok WSA w Gliwicach z 4 lipca 2018 r., II SA/Gl 331/18.

46 Woś T. Op. cit.

47 Masternak-Kubiak M. Komentarz do art. 184 Konstytucji RP / Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz / red. M. Haczkowska. 2014.

48 Piątek W. Powaga rzeczy osądzonej wyroku sądu administracyjnego. Warszawa, 2015. S. 4.

49 Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi / red. R. Hauser, M. Wierzbowski. Warszawa, 2011. S. 620.

50 Kmiecik Z. Op. cit. S. 105.

administration body for substantive handling of cases⁵¹.

The next stage of the discussion on the model of adjudication by administrative courts is closely related to the work on the Act of April 9, 2015, which significantly amended the provisions constituting the basis for adjudication by administrative courts.

Equipping administrative courts with the power to adjudicate on reform is closely related to the principle of separation of powers. While enabling the administrative court to resolve a case on the merits, the judge should be equipped with instruments for determining the facts of the case⁵². Therefore, the administrative court has a double obligation — to examine the case, taking into account the criterion of legality, and in the event of a violation of formal law, to conduct evidence proceedings to the necessary extent (at the same time as provided for in the legal norm) and to issue an appropriate substantive judgment.

By the Act of 9 April 2015, the provision of Art. 145 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts was amended by adding § 3⁵³ and adding a new provision of Art. 145a of the Law on Proceedings Before Administrative Courts⁵⁴. New procedural solutions give administrative courts the right to discontinue administrative proceedings (Article 145 § 3 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts) and substantive adjudication in an administrative court case (Article 145a Law on proceedings before administrative courts). In the case of application of Art. 145 § 3 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts, a court judgment replaces a decision in a case of a public administration body only in a situation where the court finds that the contested decision or order is illegal and at the same time there are grounds for discontinuing the administrative procedure⁵⁵. The solution provided for in Art. 145 § 3 is a form of implementation of the principle of providing

51 Bogusz M. Charakter kompetencji sądu administracyjnego a zasada podziału władzy. *Gdańskie Studia Prawnicze*. 2014. T. XXXI. S. 30. URL: https://prawo.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-pia/33461/files/3_charakter_kompetencji_sadu_administracyjnego.pdf (date accessed: 22.11.2022).

52 Piątek W., Skoczylas A. Op. cit. S. 57.

53 Art. 145 § 3 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts. received the following wording: “In the case referred to in § 1 items 1 and 2, the court, stating the grounds for discontinuation of the administrative proceedings, at the same time discontinues the proceedings”.

54 The content of the provision of art. 145a is as follows: § 1 In the case referred to in Art. 145 § 1 point 1a or point 2, if it is justified by the circumstances of the case, the court obliges the authority to issue a decision or order within a specified period, indicating the manner of settling the case or its resolution, unless the decision is left to the discretion of the authority. § 2 The competent authority shall notify the court of issuing the decision or order referred to in § 1 within 7 days from the date of issue. If the court is not notified, it may decide to impose a fine on the authority in the amount specified in Art. 154 § 6. The order may be issued in closed session. § 3 in the event of failure to issue the decision or order referred to in § 1, within the time limit specified by the court, a party may file a complaint, requesting a denial stating the existence or non-existence of a right or obligation. The court will issue a ruling on this subject, if the circumstances of the case allow it. As a result of examining the complaint, the court determines whether the failure to issue the decision or order was in gross violation of the law, and may also, ex officio or at the request of a party, impose a fine on the authority in the amount specified in Art. 154 § 6 or order the authority to pay the complainant a sum of up to half of the amount specified in Art. 154 § 6.

55 Kabat A. Komentarz do art. 145 / Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz / red. B. Dauter, A. Kabat, M. Niezgodka-Medek. Warszawa, 2016. S. 632.

administrative courts with limited power to issue decisions replacing administrative acts or ordering the authority to issue a decision with a specific content. The judgment of the administrative court, using the option provided for in Art. 145 § 3 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts, will settle the administrative case without the need to re-engage the public administration body in the proceedings, the effect of which is the decision to discontinue the administrative proceedings⁵⁶.

The solution provided for in Art. 145a of the Law on Proceedings before Administrative Courts gives administrative courts the right to substantively settle a case in which the subject of the appeal is a decision or order, which is an exception to the cassation model of administrative judiciary⁵⁷. It also aims to grant the court the power to oblige the authority to issue a decision or order on the indicated resolution, within the time limit specified by the court. If the circumstances of the case justify issuing the above ruling, the court is obliged not only to repeal the challenged act, but also to indicate a binding way of settling the case or its decision. The court may not exercise its right to resolve the matter on the merits in a situation where the provisions leave the decision to the discretion of the authority⁵⁸.

The solutions introduced in Art. 145 § 3 and in Art. 145a of the Law on proceedings before administrative courts correspond to the principles of procedural economy and are in line with the European tendency to provide an administrative court with the

possibility of substantive adjudication⁵⁹, thus departing from the cassation model of administrative judiciary. The provisions of Art. 145 and 145a of the Law on Proceedings before Administrative Courts Law on Proceedings before Administrative Courts emerges a quasi-substantive model of adjudication by an administrative court introduced to the Polish system of administrative courts, with a predominance of cassation decisions. It should also be noted that adjudication on the merits is excluded in the event that discretionary acts are subject to judicial review⁶⁰.

The introduction of substantive adjudication powers into the Polish model of administrative judiciary entails certain consequences in terms of the enforcement of a court decision. Judgment discontinuing administrative proceedings pursuant to Art. 145 § 3 of the Law on Proceedings Before Administrative Courts, causes that the public administration body is not obliged to take any procedural steps. Z. Kmiecik rightly notices that the phrase *the court obliges the authority to issue a decision or order within a specified period, indicating the manner of settling the matter or its resolution* included in Art. 145a § 1 of the Law on Proceedings before Administrative Courts does not lead to a risk of abuse of substantive powers to adjudicate. The solution provided for in Art. 145a § 1 of the Law on proceedings before administrative courts affects the judicial independence of the body to a lesser extent than Art. 138 § 4 of the CCP, imposing an obligation to issue a decision with specific content⁶¹.

---

56 Druk sejmowy 1633.

57 Kabat A. Op. cit. S. 633 ; Szustakiewicz P. Komentarz do art. 145a / Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz / red. A. Skoczylas, P. Szustakiewicz. Warszawa, 2016. S. 261.

58 Druk sejmowy 1633.

59 Ibid.

60 Miemiec M. Op. cit.

61 Kmiecik Z. O merytorycznym orzekaniu przez sądy administracyjne raz jeszcze. Gdańskich Studiów Prawniczych – Przeglądu Orzecznictwa. 2015. Z. 4. S. 23.

Conclusions

When analyzing the essence of adjudication models by administrative courts, a conclusion emerges that the models of cassation, reform and mixed adjudication are aimed at achieving the goal set before an administrative court by protecting an individual against illegal or arbitrary actions of public administration bodies. Regardless of the model of adjudication adopted by administrative courts, each of them meets the standards provided for in Recommendation Rec 20/2004 on judicial review of administrative acts⁶². The breach by the administrative court into the domain of the authority's powers is justified by the effectiveness and efficiency of the proceedings. It allows the complainant to obtain a substantive decision on the case much faster. The mixed model of jurisprudence of Polish administrative courts allows for a more effective implementation of the protection of individual rights.

Модель судового розгляду адміністративними судами в Польщі *Анна Шишка*

Це дослідження стосується моделі судового розгляду польськими адміністративними судами. Мета роботи: проаналізувати адміністративне судочинство у Польщі, порівняти його з українським, дослідити ефективність і можливості втручання адміністративного суду у сферу повноважень інших органів влади. Адміністративне судочинство в Польщі здійснюють воеводські адміністративні суди, які розглядають справи в першій інстанції, і Верховний адміністративний суд як суд другої інстанції. Авторка виходила з того, що запровадження змішаної моделі судової практики адміністративних судів збільшує ефективність вико-

нання основної мети адміністративного судочинства, яка полягає у захисті прав особи від свавілля органів публічної адміністрації. Вторгнення адміністративного суду до сфери повноважень владних органів виправдано дієвістю та ефективністю судочинства, адже дає змогу скаржникові значно швидше отримати рішення по суті. Змішана модель судової практики польських адміністративних судів дає змогу ефективніше реалізовувати захист прав особи. Аналіз питання здійснено з використанням теоретико-правового та історико-правового методів.

Ключові слова: контроль за діяльністю публічної адміністрації; адміністративні суди в Польщі; юрисдикція адміністративних судів України; функції адміністративного судочинства; недоліки касаційної моделі.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Disclaimer

The funders had no role in the study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.

Contributors

The author contributed solely to the intellectual discussion underlying this paper, case-law exploration, writing and editing, and accept responsibility for the content and interpretation.

Declaration of Competing Interest

The author declare that they have no conflict of interest.

References

- Adamiak, B. (2003). Model sądownictwa administracyjnego a funkcje sądownictwa administracyjnego / *Polski model sądownictwa administracyjnego* / red. J. Stelmasiak,

62 Piątek W., Skoczylas A. Op. cit. S. 57 ; Izdebski H. Sądownictwo administracyjne w Europie. *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego*. 2007. Z. 4. S. 133–134.

- J. Niczyporuk, S. Fundowicz. Lublin [in Polish].
- Adamiak, B., Borkowski, J. (2009). *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*. Warszawa [in Polish].
- Adamiak, B., Borkowski, J. (2015). *Metodyka pracy sędziego w sprawach administracyjnych*. Warszawa [in Polish].
- Babiarz, S., Dauter, B., Marciniak, S., Mudrecki, A. (2009). *Doradca podatkowy przed sądem administracyjnym*. Warszawa [in Polish].
- Banaszak, B., Wygoda, K. (2014). Funkcjonowanie sądownictwa administracyjnego w Polsce w zderzeniu z problemami współczesności – wybrane zagadnienia. *Studia Iuridica Lublinensia*. No 22. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Iuridica_Lublinensia/Studia_Iuridica_Lublinensia-r2014-t22/Studia_Iuridica_Lublinensia-r2014-t22-s165-178/Studia_Iuridica_Lublinensia-r2014-t22-s165-178.pdf [in Polish].
- Bogusz, M. (2014). Charakter kompetencji sądu administracyjnego a zasada podziału władzy. *Gdańskie Studia Prawnicze*. T. XXXI. URL: https://prawo.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-pia/33461/files/3_charakter_kompetencji_sadu_administracyjnego.pdf [in Polish].
- Dąbek, D. (2015). *Prawo miejscowe*. Warszawa [in Polish].
- Gomułowicz, A. (2008). *Aspekt prawotwórczy sądownictwa administracyjnego*. Warszawa [in Polish].
- Hauser, R. (1995). Sądownictwo administracyjne w przyszłej konstytucji. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. R. LVII. No 2. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/16212/1/006%20ROMAN%20HAUSER.pdf> [in Polish].
- Hauser, R. (1999). Założenia reformy sądownictwa administracyjnego. *Państwo i Prawo*. Z. 12 [in Polish].
- Hauser, R. (2002). Przekształcenia modelu polskiego sądownictwa administracyjnego. *Forum Iuridicum*. Z. 1 [in Polish].
- Hauser, R., Drachal, J., Mzyk, E. (2003). *Dwuinstancyjne sądownictwo administracyjne : Omówienie podstawowych zasad i instytucji procesowych : Teksty aktów prawnych : Stan prawny na dzień 17 lutego 2003 r.* Warszawa ; Zielona Góra [in Polish].
- Hauser, R., Kabat, A. (2004). Właściwość sądów administracyjnych. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. R. LXVI. Z. 2. URL: http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/6710/1/02_R_Hauser_A_Kabat_W_a_ciwo_%20s_d%C3%B3w%20administracyjnych_25-34.pdf [in Polish].
- Izdebski, H. (2007). Sądownictwo administracyjne w Europie. *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego*. Z. 4 [in Polish].
- Izdebski, H. (2015). *Historia administracji*. Warszawa [in Polish].
- Kabat, A. (2016). Komentarz do art. 145 / *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz* / red. B. Dauter, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek. Warszawa [in Polish].
- Kliuiev, O. M., Uhrovetskyi, O. P., Simakova-Yefremian, E. B. ta in. (2021). *Sudovi ekspertyzy v administratyvnomu provadzhenni* [Court examinations in administrative proceedings]: navch. posib. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kmieciak, Z. (2009). *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne a prawo europejskie*. Warszawa [in Polish].
- Kmieciak, Z. (2015). O merytorycznym orzekaniu przez sądy administracyjne raz jeszcze. *Gdańskich Studiów Prawniczych – Przeglądu Orzecznictwa*. Z. 4 [in Polish].
- Kniaziev, V. S. (2013). Sutnist ta oznaky ekspertyzy v administratyvnomu sudochynstvi [The essence and features of examination in administrative proceedings]. *Humanitarnyi visnyk NUK*. Vyp. 6. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1490/Knyazev.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Kravchuk, T. O. (2016). *Vykorystannia spetsialnykh znan u formi sudovoi ekspertyzy v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy* [Use of special knowledge in the form of forensic examination in administrative proceedings of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Lutsk [in Ukrainian].
- Król, R. (2017). Legitymacja skargowa w postępowaniu sądownoadministracyjnym jako element wpływający na efektywność podejmowania decyzji w administracji publicznej. *Rocznik Administracji Publicznej*. No 3. DOI 10.4467/24497800RAP.17.002.7053 [in Polish].

- Masternak-Kubiak, M. (2009). Komentarz do art. 1 ustawy o ustroju sądów administracyjnych / Kuczyński T., Masternak-Kubiak M. *Prawo o ustroju sądów administracyjnych*. Komentarz. Warszawa [in Polish].
- Masternak-Kubiak, M. (2014). Komentarz do art. 184 Konstytucji RP / *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* / red. M. Haczkowska [in Polish].
- Miemieć, M. (2016). Dylematy sądowej kontroli administracji. *Antywartości w prawie administracyjnym* : VI Krakowsko-Wrocławskie Spotkanie Naukowe Administratystów / red. A. Błaś. Warszawa [in Polish].
- Neuhodnykov, A. O. (2006). *Pravovyi status administratyvnoho sudu v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt* [Legal status of the administrative court in Ukraine: administrative and legal aspect] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Odesa [in Ukrainian].
- Piątek, W. (2009). Zakres kognicji polskiego sądu administracyjnego. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. R. LXXI. Z. 4. URL: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4554/1/06_Wojciech_Piatek_Zakres%20kognicji%20polskiego%20s%C4%85du%20administracyjnego_67-76.pdf [in Polish].
- Piątek, W. (2015). *Powaga rzeczy osądzonej wyroku sądu administracyjnego*. Warszawa [in Polish].
- Piątek, W. (2017). Nowe kompetencje do merytorycznego orzekania przez sądy administracyjne. *Państwo i Prawo*. Z. 1 [in Polish].
- Piątek, W., Skoczylas, A. (2014). Sądowa kontrola administracji / *System Prawa Administracyjnego* / red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel. Warszawa [in Polish].
- Pietrasz, P. (2012). Reformacyjne orzekanie przez wojewódzkie sądy administracyjne w przypadku sądowej kontroli decyzji i postanowień — uwagi de lege ferenda / *Z zagadnień prawa rolnego, cywilnego i samorządu terytorialnego*. Księga jubileuszowa Profesora Stanisława Prutisa / red. J. Bieluk, A. Doliwa, A. Malarewicz-Jakubów, T. Mróz. Białystok [in Polish].
- Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi* (2011) / red. R. Hauser, M. Wierzbowski. Warszawa [in Polish].
- Szubiakowski, M. (2017). *Administracyjnoprawna regulacja praw i wolności obywatelskich*. Warszawa [in Polish].
- Szustakiewicz, P. (2016). Komentarz do art. 145a / *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz* / red. A. Skoczylas, P. Szustakiewicz. Warszawa [in Polish].
- Tarno, J. P., Frankiewicz, E., Sieniuc, M., Szewczyk, M., Wyporska, J. (2006). *Sądowa kontrola administracji*. Warszawa [in Polish].
- Trzeciński, J. (2008). Sądownictwo administracyjne jako gwarant ochrony wolności i praw jednostki. *Trzecia władzy sądy i trybunały w Polsce* : 50 Jubileuszowym Zjeździe Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego (Gdynia, 24—26.04.2008) [in Polish].
- Trzeciński, J. (2014). Kształtowanie się kognicji sądów administracyjnych od 1980 do 2013 r. / *Droga ku zmianom*. Księga Jubileuszowa w sześćdziesiątą rocznicę urodzin Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego / red. D. Waniek, K. Janik. Warszawa ; Kraków [in Polish].
- Wiącek, M. (2016). Komentarz do art. 184 Konstytucji RP / *Konstytucja RP. Komentarz. Art. 87—243. T. II* / red. M. Safjan, L. Bosek. Warszawa [in Polish].
- Woś, T. (2001). Reforma sądownictwa administracyjnego — projekty dalekie od ideału. *Państwo i Prawo*. Z. 7 [in Polish].
- Zięty, J. J. (2014). Glosa do uchwały siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z 25 listopada 2013 r., (I OPS 12/13). *Samorząd Terytorialny*. Nr 12 [in Polish].
- Zimmermann, J. (2005). Z podstawowych zagadnień sądownictwa administracyjnego / *Sądownictwo administracyjne gwarantem wolności i praw obywatelskich 1980—2005*. Warszawa [in Polish].

Szyska, A. (2022). The Model of Adjudication by Administrative Courts in Poland. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 134—148. DOI: [10.32353/khrife.4.2022.07](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.07).

Внутрішнє переконання та форми висновків експерта

Микола Дементьєв *

* ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6662-5455>, e-mail: dementiev1986@ukr.net

DOI: 10.32353/khrife.4.2022.08 УДК 343.148

Надійшло 06.12.2022 / Рецензовано 08.12.2022 / Прийнято до друку 20.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Метою статті є визначити підстави, сутність, умови й відображення внутрішнього переконання експерта у висновках проведеного дослідження, поняття та значення ймовірних висновків для кримінального провадження. Досягнення поставленої мети стало можливим завдяки використанню: системно-структурного методу — для визначення особливостей формування й зовнішнього відображення внутрішнього переконання експерта; порівняльно-правового аналізу — для зіставлення підходів науковців до доказового значення ймовірних висновків; формально-юридичного — для розкриття процесуальної незалежності судового експерта та формулювання поняття «можливий висновок експерта». Об'єктивним підґрунтям внутрішнього переконання експерта є об'єкти експертизи, експертні методики, наукові положення експертизи, результати дослідження; суб'єктивним — спеціальні знання й особистий досвід експерта. Сутністю внутрішнього переконання є психологічний стан експерта, його впевненість у здобутих результатах й готовність формулювати умовиводи. Процесуальну умову об'єктивності, неупередженість внутрішнього переконання гарантовано незалежністю судового експерта. Зовнішнім виявленням внутрішнього переконання експерта є відповіді на поставлені питання (у формі категоричних суджень). Відсутність внутрішнього переконання експерт може втілити у формулюванні висновку про можливість існування обставин і фактів. Можливий висновок слід відрізняти від імовірного. Можливий висновок є формою експертної версії, імовірність чи достовірність якої визначають за результатами оцінювання сукупно всіх доказів.

Ключові слова: кримінальне провадження; судова експертиза; внутрішнє переконання експерта; висновок експерта; імовірний висновок експерта.

Постановка наукової проблеми

Багато проблемних питань, пов'язаних з експертною діяльністю, донині не розв'язано наукою, законодавством і практикою. Одним із найскладніших серед них є питання про внутрішнє переконання експерта. У процесуальній літературі внутрішнє переконання, його зміст та підстави розглядають найчастіше щодо суб'єктів доказування — внутрішнього переконання судді, прокурора, слідчого. Щодо внутрішнього переконання експерта можна стверджувати: аспекти цієї проблеми вивчено недостатньо. Особливість внутрішнього переконання експерта полягає в тому, що під час його формування превалює когнітивна складова особистості, оскільки експерт має спеціальні знання. Внутрішнє переконання судового експерта є породженням усебічної оцінки¹ перебігу й результатів проведеного ним дослідження, а не доказів, що є характерним для власне суб'єктів доказування. Відсутність належного аналізу проблеми внутрішнього переконання судового експерта певною мірою зумовлено тим, що в чинному процесуальному законодавстві це питання окремо не врегульовано. Окрім того, правники спеціально не розглядають зв'язок між внутрішнім переконанням експерта

та формою висновків за результатами експертного дослідження, зокрема формулювання категоричних і ймовірних умовиводів.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Окремі аспекти внутрішнього переконання судового експерта в різний час досліджували: Т. В. Авер'янова, Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсен'єв, А. О. Аубакірова, Р. С. Белкін, Л. М. Головченко, Н. Л. Гранат, Н. І. Клименко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, А. В. Кудрявцева, В. К. Лисиченко, А. Р. Ратінов, Г. М. Резник, О. Р. Россинська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, З. М. Соколовський, О. Р. Шляхов, В. Д. Юрчишин, Я. М. Яковлев та ін. Аналіз напрацювань згаданих авторів свідчить, що науковці не мають єдиної думки щодо таких важливих питань, як сутність внутрішнього переконання, елементи його структури та підстави. Недостатню увагу також приділено зв'язку внутрішнього переконання із формами остаточних висновків експерта за результатами проведеного дослідження.

Внутрішнє переконання судового експерта має складну природу, тому потребує комплексного підходу до

1 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— Ред.

дослідження з позицій психології, логіки, гносеології та з урахуванням специфіки судово-експертної діяльності. Зазначене свідчить про те, що проблема внутрішнього переконання потребує подальшого вивчення. Необхідно диференціювати підхід до процесу формування внутрішнього переконання експерта з урахуванням його функції в судочинстві й особливостей отримання доказової інформації на основі спеціальних знань.

Методи дослідження

Зважаючи на особливості поставленої мети, для дослідження обрано такі методи: *системно-структурний* — для системного розгляду й виокремлення підстав формування внутрішнього переконання експерта, що виникають на всіх етапах проведення експертизи, його сутності та зовнішнього відображення; *порівняльно-правовий* — для зіставлення підходів науковців до доказового значення ймовірних висновків; *формально-юридичний* — як підґрунтя для розкриття процесуальної незалежності судового експерта і формулювання визначення поняття «можливий висновок експерта». Згадані методи використано як взаємопов'язані та взаємодоповнювальні, що сприяло повноті дослідження й обґрунтованості сформульованих наукових висновків і пропозицій.

Мета статті

Визначити підстави, сутність, умови й відображення внутрішнього переконання експерта у висновках проведе-

ного дослідження, поняття та значення ймовірних висновків для кримінального провадження. Проаналізувати зміст і визначити об'єктивні та суб'єктивні підстави для формування внутрішнього переконання експерта, зовнішні форми його виявлення; з'ясувати причини формулювання ймовірних висновків експерта і їх доказове значення у кримінальному провадженні; уточнити термін «імовірний висновок».

Викладення основного матеріалу дослідження

У літературі з кримінального процесу внутрішнє переконання пов'язано з оцінкою доказів². Поняття внутрішнього переконання розглянуто як засіб (метод) оцінки доказів і як результат їх оцінки. Внутрішнє переконання як метод відбиває принцип вільної оцінки й означає, що «жоден доказ не має наперед встановленої сили» (ч. 2 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України³, далі — *КПК України*). Щодо судового експерта вільна оцінка означає, що експерт, зважаючи на свої спеціальні знання, самостійно визначає значущість конкретних ознак, характеристик досліджуваних об'єктів. Внутрішнє переконання як результат означає, що висновку про значущість установлених ознак (сукупності ознак) об'єктів експерт доходить, лише переконавшись у цьому. Зазначений аспект внутрішнього переконання є результатом творчого мислення експерта. Цілком очевидно, що обидва аспекти поняття внутрішнього переконання нерозривно пов'язані між собою.

2 Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків, 2017. С. 118. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13425> (дата звернення: 04.12.2022).

3 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

Уперше про внутрішнє переконання експерта висловився видатний український криміналіст В. П. Колмаков, на думку якого внутрішнє переконання експерта — «це інстинкт, не несвідома інтуїція; це — свідомо і вільно сформоване переконання, що має об'єктивні підстави, які дають змогу дійти тільки одного — істинного висновку»⁴ [Тут і далі переклад українською мій.— Прим. автора.]. У судовій експертології внутрішнє переконання експерта характеризують як складне багатогранне поняття. Внутрішнє переконання розглядають як психічний, емоційно-інтелектуальний стан експерта, що характеризує його впевненість у правильності суджень, висновків, у тому, що вони відображають реальні факти⁵.

Структуру внутрішнього переконання судового експерта складає сукупність тісно взаємопов'язаних компонентів — гносеологічного, логічного, психологічного⁶. Гносеологічний компонент означає почуття впевненості експерта у правильності своїх спеціальних знань і всього процесу дослідження, застосування науково обґрунтованих методик дослідження, установлених властивостей та ознак об'єктів експертизи. Логічний компонент полягає в тому, що внутрішнє переконання є обґрунтованим, категоричним і (на думку експерта) достовірним та єдиним можливим щодо поставленого питання висновком, який зроблено на підставі дотримання законів і правил логіки. Психологічний компонент переконання — це результат

взаємодії розуму, почуттів і волі особи, стан свідомості, що характеризується упевненістю в об'єктивності здобутих даних та зумовлює готовність до здійснення подальших дій⁷.

Внутрішнє переконання судового експерта формується під час проведення дослідження за результатами оцінки встановлених даних. На всіх етапах експертизи (починаючи від зовнішнього огляду наданих об'єктів, наступного виявлення їх ознак, властивостей — і до формулювання остаточного умовиводу) експерт оцінює значення встановлених даних, послуговуючись спеціальними знаннями й методами логіки, застосовуваними для оцінювання будь-яких доказів. Отже, висновок експерта ґрунтується не лише на об'єктивних даних, установлених у результаті проведених досліджень, а й на їх індивідуальній оцінці. Отримані в результаті експертизи фактичні дані (наприклад, загальні та окремі ознаки почерку, кількісний та якісний склад скла, сліди травлення на документі тощо) експерт повинен усвідомити, оцінити їх достовірність і значення для вирішення поставленого питання. Він має бути впевнений у тому, що застосованою методикою дослідження (на підставі спеціальних знань) установлено об'єктивно наявні факти, умовиводи є логічним підсумком цих фактів і зроблений з огляду на них висновок є єдиним можливим.

Внутрішнє переконання експерта обумовлено й пов'язано із принципом його процесуальної незалежності та

4 Колмаков В. П. О внутреннем убеждении советского судебного эксперта / Вопросы советской криминалистики. Москва, 1951. С. 28.

5 Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособ. Москва, 2001. С. 468.

6 Головченко Л. М. Оцінка висновків криміналістичної експертизи : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Київ, 1999. С. 10.

7 Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переконання судді. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2022. Вип. 11. С. 53. DOI: [10.36477/2616-7611-2022-11-08](https://doi.org/10.36477/2616-7611-2022-11-08) (дата звернення: 04.12.2022).

самостійності. Незважаючи на відсутність у процесуальних кодексах норми про те, що експерт дає висновок на підставі свого внутрішнього переконання, це положення є логічним результатом його становища у кримінальному, цивільному, адміністративному процесі. Так, згідно зі ст. 3 й 4 Закону України «Про судову експертизу»⁸, одним із принципів судово-експертної діяльності є незалежність судового експерта (процесуальна самостійність під час проведення досліджень і надання висновку) та заборона будь-кому втручатися в проведення судової експертизи, примушувати експерта до відмови від надання висновків і показань (під загрозою передбаченої законом кримінальної відповідальності — ст. 364, 365, 373, 386 Кримінального кодексу України⁹).

Експерт дає висновок на підставі об'єктивної й усебічної оцінки проведених досліджень відповідно до своїх спеціальних знань. До того ж він має право клопотати про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для надання висновку, а в разі їх недостатності зобов'язаний повідомити про неможливість надати висновок (ст. 69 КПК України¹⁰). Отже, питання про можливість скласти висновок за наданими об'єктами й іншими матеріалами, а також про те, що саме міститиме цей висновок, експерт вирішує за своїм внутрішнім переконанням. Переконання експерта не пов'язано з органом (особою), який (яка) призначив(-ла) експертизу. Водночас замовник експертизи не має права змусити експерта надати висновок певного змісту. Такого права також не мають ані

керівник експертної установи, ані хтось інший.

Зауважене вище означає, що висновки експерта ґрунтуються на його переконанні, сформованому не тільки на об'єктивних результатах проведених ним на підставі спеціальних знань досліджень, а й на суб'єктивній оцінці здобутих результатів. Внутрішнє переконання експерта відображає впевненість експерта у правильності зроблених ним висновків. Утім, значення внутрішнього переконання експерта не обмежено цим принципом. Експертиза як засіб доказування встановлює нові доказові факти й обставини справи, проте водночас вона пов'язана і з особистістю експерта. Експертиза не є джерелом доказів, якщо експерт не дійшов у результаті оцінки своїх досліджень висновку (переконання) про те, що встановлені ним обставини відповідають дійсності.

Внутрішнє переконання як психологічна категорія передбачає певну форму зовнішнього виявлення, що залежить від процесуального становища суб'єкта, у якого виникає переконання. Зовнішньою формою виявлення внутрішнього переконання судового експерта є відповіді на поставлені йому питання. Отже, як обов'язковий підсумок оцінки експертом результатів проведеного ним дослідження, внутрішнє переконання має в усіх випадках набувати характеру суджень, що традиційно поділяють на такі види: висновки категоричні (однозначні, безумовні) і висновки про неможливість вирішити поставлене питання. Кожен із двох названих видів суджень про досліджуваний факт

8 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

9 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

10 Кримінальний процесуальний кодекс ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

є результатом сформованого внутрішнього переконання судового експерта¹¹.

Якщо експерт не досяг стану внутрішнього переконання, у нього немає цілковитої впевненості в результатах дослідження, він виносить висновок, який в судовій експертології називають «імовірним» (припустимим, проблематичним). Імовірні висновки залишаються предметом давньої дискусії в криміналістичній та процесуальній літературі: щодо їх прийнятності й доказового значення думки науковців різняться.

Більшість учених на підставі відсутності в кримінальному процесуальному законодавстві заборонної норми про це допускають можливість надання ймовірних висновків. Водночас деякі правники¹² вважають, що ймовірні висновки не можна розглядати як джерело доказів, оскільки вони є припущеннями про факти (у такий спосіб ототожнюючи ймовірні висновки з припущеннями, які не приймають як

докази обвинувачення згідно зі ст. 62 Конституції України¹³). Дехто вважає, що проміжні факти, ознаки й обставини, викладені в дослідницькій частині експертизи, на які спираються ймовірні висновки, мають значення непрямих доказів¹⁴. Наголошено, що питання про істинність і значення ймовірних висновків експерта слід вирішувати після їх перевірки й оцінки у системі всіх зібраних у справі доказів¹⁵. Допускаючи існування ймовірних висновків, акцентовано увагу на їхній позитивній ролі у процесі розслідування для здобуття орієнтовної, пошукової інформації¹⁶ (зокрема, щодо версій, які необхідно перевірити¹⁷). Нарешті запропоновано розглядати ймовірні висновки експерта як доказ, тому що ймовірна форма автоматично не позбавляє висновок експерта доказового значення¹⁸. Справді, будь-який висновок експерта як документ має цілком відповідати вимогам ст. 102 КПК

- 11 Юрчишин В. Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Вип. 1 (3). С. 442. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/42.pdf (дата звернення: 04.12.2022).
- 12 Панько Н. А. Доказове значення висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 1. С. 411.
- 13 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та доп.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 04.12.2022).
- 14 Скачкова Т. Ю. Про можливість використання висновків криміналістичних експертиз із вірогідною формою висновку під час розслідування кримінальних проваджень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Вип. 4. Т. 2. С. 248.
- 15 Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. С. 58. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12104/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%87%D0%B0%D0%BA%203.pdf?sequence=6&isAllowed=y> (дата звернення: 04.12.2022).
- 16 Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : посібник. Київ, 2007. С. 158—159 ; Клименко Н. І., Колодюк В. П. Структура і доказове значення висновку експерта як документа, що відображає його дослідження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 217 ; *Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка*. Київ, 2005. С. 263.
- 17 Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособ. Киев, 1987. С. 90.
- 18 Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 153.

України¹⁹, проте висновки, сформульовані в імовірній формі, потребують більш ґрунтовної аргументації, наведення підстав складання й пояснення причин неможливості отримати висновки у категоричній формі. На нашу думку, експертний висновок як процесуальний документ (незалежно від форми остаточних умовиводів) підлягає оцінці як джерело доказів. Деякі дослідники вважають, що за результатами оцінки й перевірки ймовірний висновок експерта набуває доказового значення, якщо надалі він узгоджується з іншими зібраними у провадженні доказами²⁰. Убачаємо останню позицію найбільш доречною.

На нашу думку, термінологію щодо ймовірних висновків і їх сутності слід уточнити. Спершу необхідно чітко розмежувати поняття «категоричний» і «імовірний», оскільки вони мають різне етимологічне походження. «Категоричний» — це заснований на впевненості, який передбачає безумовність, безальтернативність судження. Протилежним категоричному є поняття «можливість». Висновок у формі можливості передбачає наявність чи відсутність будь-якого факту, події. Невпевненість експерта у вирішенні поставленого питання доцільно передати саме терміном «можливість». Інша парна категорія — «імовірність» і «достовірність». Вони характеризують знання з погляду його доведеності, обґрунтованості, переконливості, відповідності дійсності. Достовірним є знання, істинність якого підтверджено певними даними, імовір-

не — проблематичне знання, істинність якого не доведено: так імовірне протиставлено достовірному. Згідно зі ст. 94 КПК України²¹ достовірність висновку експерта визначають під час оцінки слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд — разом з іншими встановленими у провадженні доказами. Тож поняття «імовірний» і «достовірний» характеризують ступінь доказування фактів, форму знання. У цьому разі йдеться про суб'єктивне ставлення експерта до ступеня доказування. Отже, категоричні висновки слід відрізнити від достовірних, а можливі — від імовірних.

Процедура експертного дослідження містить певні стадії. На підставі огляду наданих об'єктів, власних спеціальних знань і набутого досвіду експерт висуває експертні версії відповідно до поставленого перед ним питання. Експертна версія є обґрунтованим припущенням експерта про характеристики та стан наданих об'єктів, остаточні та проміжні обставини, що підлягають визначенню під час дослідження. Експертні версії висувають щодо різних характеристик наданих на експертизу об'єктів: природи та походження їхніх ознак, механізму відображення особливостей одних об'єктів в інших, ролі об'єктів у механізмі розслідуваних подій, інформаційної структури об'єктів та ін.²² Версії є підставою для вибору методики подальшого експертного дослідження, у процесі якого їх перевіряють та уточнюють, а здобуті результати — підставою для переходу від гіпотези до певного знання. Сукупність отриманих

19 Кримінальний процесуальний кодекс ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

20 Афонін Д. С. Деякі особливості використання некатегоричних висновків експерта в якості доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 193.

21 Кримінальний процесуальний кодекс ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

22 Щербаківський М. Г. Судова експертологія : посібник. Харків, 2008. С. 117.

від експертних операцій даних формує внутрішнє переконання експерта в упевненості щодо достовірності, недостовірності, імовірності висунутої версії. Якщо надані експертіві вихідні дані за своєю кількістю або якістю недостатньо інформативні, методика недосконала або відсутні певні наукові розробки, дотичні поставленому питанню, то в експерта формується неповне внутрішнє переконання у достовірності отриманих результатів дослідження²³. Неможливість досягти достовірного знання допускає вірогідність існування факту, але не виключає іншого, протилежного висновку про факт. Такий психологічний стан утілено у формулюванні висновку у формі можливості за нашою термінологією²⁴.

Отже, можливий висновок експерта є версією, достатньою мірою не підтвердженою результатами проведеного експертного дослідження, тому він є формою розв'язання експертом поставленого питання. Якщо експерт у межах своїх спеціальних знань і ґрунтуючись на наданих йому матеріалах не в змозі вирішити питання (наприклад, про індивідуальну ідентифікацію), в окремих випадках його можуть вирішити слідчий і суд, ґрунтуючись на всій сукупності доказів з урахуванням проміжних висновків експерта. Тому дуже

важливо згадані проміжні висновки викласти чітко, зрозуміло, щоб надалі їх можна було використати для доказування фактичних обставин справи. Експертні версії (у формі можливих висновків) можуть підтвердити інші докази кримінального провадження. Аналіз судової практики за 2020 рік свідчить: як джерело доказів у такій формі прийнято 86 % висновків експертів у кримінальних провадженнях і 78 % — у цивільних справах²⁵. Обґрунтовані можливі висновки експерта цілком припустимі в експертній практиці, а ймовірність чи достовірність фактів та обставин правопорушення встановлюють власне суб'єкти доказування, оцінюючи сукупність усіх зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Висновки

На підставі проведеного аналізу можна виокремити певні складові внутрішнього переконання судового експерта. Об'єктивним пізнавальним підґрунтям внутрішнього переконання експерта є об'єкти, надані на експертизу, наявність розроблених експертних методик, наукові положення певного виду експертизи, з'ясовані фактичні обставини правопорушення, здобуті результати

23 Georgiou N., Morgan R. M., French J. C. The Shifting Narrative of Uncertainty: a Case for the Coherent and Consistent Consideration of Uncertainty in Forensic Science. *Australian Journal of Forensic Sciences*. 2022-07-31. Pp. 6—9. DOI: [10.1080/00450618.2022.2104370](https://doi.org/10.1080/00450618.2022.2104370) (дата звернення: 04.12.2022) ; Іванович А., Науменко С., Брюхань С. Оцінювання ідентифікаційних ознак почерку за різних форм висновку експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 106. DOI: [10.32353/khrife.3.2021.07](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.07) (дата звернення: 04.12.2022).

24 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків. 2017. С. 225.

25 Щербаковський М. Г. Судебная практика оценки вероятных выводов эксперта. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19.11.2020). Київ, 2020. С. 649. URL: <https://m3rkuut8pk3eqapl5yn-jvb3gjs8uao.cdn-freehost.com.ua/wp-content/uploads/2021/06/5fd09ad02772c.pdf> (дата звернення: 04.12.2022).

дослідження у вигляді ознак і характеристик об'єктів. Суб'єктивною основою внутрішнього переконання є спеціальні знання й особистий досвід експерта. Сутність внутрішнього переконання — це психологічний стан експерта, його впевненість в об'єктивності й надійності здобутих результатів, правильності їх інтерпретації й оцінки та готовність формулювати умовиводи. Внутрішнє переконання експерта є почуттям упевненості у правильності його думки й ухваленого на її підставі рішення. Внутрішнє переконання є таким психологічним станом, коли експерт (на підставі спеціальних знань, наукових і методичних засад експертизи) упевнений у правильності обраної схеми й методики дослідження наданих матеріалів, отриманих результатах, їх інтерпретації й оцінки, і готовий сформулювати відповіді на поставлені перед ним питання. Процесуальну умову об'єктивності, неупередженість внутрішнього переконання гарантовано незалежністю судового експерта.

Зовнішнім виявленням внутрішнього переконання експерта є надані ним логічні, обґрунтовані відповіді на поставлені питання у формі категоричних суджень. Внаслідок недостатності або недоброякісності наданих на експертизу матеріалів і/або відсутності науково-методичних засад, відповідних поставленим питанням, в експерта може виникнути непевність у результатах дослідження, а відсутність внутрішнього переконання експерт має змогу втілити у формулюванні висновку про можливість існування фактів, обставин. Можливий висновок слід відрізнити від імовірного: він є формою експертної версії, імовірність чи достовірність якої встановлюють слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд за результатами оцінки всіх доказів у сукупності.

Internal Conviction and Forms of Expert Conclusions

Mykola Dementiev

The Article Purpose is to determine grounds, essence, conditions and reflection of the forensic expert's internal conviction in conclusions of performed research, the concept and significance of possible conclusions for criminal proceedings. Fulfilling the set goal was made possible due to the use of: the system-structural method (to determine peculiarities of formation and external manifestation of the forensic expert's internal conviction); the comparative-legal analysis (to compare approaches of researchers with probative value of probable conclusions); the formal-legal (to reveal procedural independence of the forensic expert and formulate the concept of "probable expert conclusion"). Objective basis of the forensic expert's internal conviction is objects of forensic examination, expert methods, scientific positions of forensic examination, research results; subjective: the forensic expert's specific expertise and personal experience. The essence of internal conviction is psychological state of a forensic expert, his/her confidence in obtained findings and readiness to word conclusions. The procedural condition of objectivity, impartiality of internal conviction are guaranteed by the forensic expert's independence. External manifestation of the forensic expert's inner conviction is answers to addressed questions (in the form of categorical judgments). The lack of internal conviction may be embodied by the forensic expert while formulating a conclusion as to possibility of existence (availability) of circumstances and facts. A possible conclusion should be distinguished from a probable one. A possible conclusion is a form of the forensic expert's version, which probability or credibility is determined stemming from results of evaluation of all pieces of evidence as a whole.

Keywords: criminal proceedings; forensic examination; forensic expert's internal

conviction; expert conclusion; forensic expert's probable conclusion.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішеннях про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Afonin, D. S. (2014). Deiaki osoblyvosti vykorystannia nekatehorychnykh vysnovkiv eksperta v yakosti dokaziv [Certain features of the use of non-categorical expert conclusions as evidence]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 3 [in Ukrainian].
- Belkin, R. S. (2001). *Kurs kriminalistiki* [Criminalistics Course]: ucheb. posob. Moskva [in Russian].
- Ekspertyzy u sudovii praktytsi* [Forensic examinations in judicial practice] (2005) : nauk.-prakt. posib. / za zah. red. V. H. Honcharenka. Kyiv [in Ukrainian].
- Georgiou, N., Morgan, R. M., French, J. C. (2022). The Shifting Narrative of Uncertainty: a Case for the Coherent and Consistent Consideration of Uncertainty in Forensic Science. *Australian Journal of Forensic Sciences*. Vol. 7-31. DOI: [10.1080/00450618.2022.2104370](https://doi.org/10.1080/00450618.2022.2104370).
- Holovchenko, L. M. (1999). *Otsinka vysnovkiv kryminalistychnoi ekspertyzy* [Evaluation of forensic examination findings]: avtoref. ... dys. kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Ivanović, A., Naumenko, S., Briukhan, S. (2021). Evaluation of identification signs of handwriting for different types of forensic report. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 3 (25). DOI: [10.32353/khrife.3.2021.07](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.07).
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia. Kurs leksii* [Forensic expertology: Lecture course]: posibnyk. Kyiv [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I., Koloniuk, V. P. (2009). Struktura i dokazove znachennia vysnovku eksperta yak dokumenta, shcho vidobrazhuie yoho doslidzhennia [The structure and probative value of the expert conclusion as a document reflecting his/her research]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 9 [in Ukrainian].
- Kolmakov, V. P. (1951). O vnutrennem ubezhdenii sovetskogo sudebnogo ehksperta [On inner conviction of soviet forensic expert]/ *Voprosy sovetskoi kriminalistiki*. Moskva [in Russian].
- Lisichenko, V. K., Tsirkal, V. V. (1987). *Ispolzovanie spetsialnykh znaniy v sledstvennoi i sudebnoi praktike* [The use of specific expertise in investigative and judicial practice]: ucheb. posob. Kiev [in Russian].
- Panko, N. A. (2009). Dokazove znachennia vysnovku eksperta [Probative value of the expert conclusion]. *Forum prava*. № 1 [in Ukrainian].
- Serkevych, I. R., Lisitsyna, Yu. O. (2022). Psychological particularities of judge's internal convictions [Psychological particularities of judge's internal convictions]. *Herald of Lviv University of Trade and Economics*. Law Sciences. No 11. DOI: [10.36477/2616-7611-2022-11-08](https://doi.org/10.36477/2616-7611-2022-11-08) [in Ukrainian].
- Shcherbakovskii, M. G. (2020). Sudebnaia praktika otsenki veroiatnykh vyvodov ehksperta [Judicial practice of evaluating probable conclusions of the forensic expert]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertolohii, kryminalistyky ta kryminalnogo protsesu* : mat-ly II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 19.11.2020). Kyiv. URL: <https://m3rkrxutm8pk3eqapl5ynjvb3gtps8uao.cdn-freehost.com.ua/wp-content/>

- [uploads/2021/06/5fd09ad02772c.pdf](#) [in Russian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2008). *Sudova ekspertolohiia* [Forensic expertology]: posibnyk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical, legal and methodological principles of complex forensic research]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Skachkova, T. Yu. (2014). Pro mozhyvist vykorystannia vysnovkiv kryminalistychnykh ekspertyz iz virohidnoiu formoiu vysnovku pid chas rozsliduvannia kryminalnykh provadzhen [On the possibility of using conclusions of forensic examinations presented as probable conclusions during investigation of criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Yurydychni nauky*. Vyp. 4. T. 2 [in Ukrainian].
- Vapniarchuk, V. V. (2017). *Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia* [Theory and practice of criminal procedural proof]: monohrafiia. Kharkiv. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13425> [in Ukrainian].
- Vorobchak, A. R. (2019). *Vysnovok eksperta yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni* [The expert opinion as a source of evidences in criminal proceedings]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Odesa. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12104/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%87%D0%B0%D0%BA%203.pdf?sequence=6&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Yurchyshyn, V. D. (2007). *Vysnovok eksperta yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Expert's conclusion as a source of evidences in criminal proceeding of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Yurchyshyn, V. D. (2013). Analiz ta klasyfikatsiia vysnovkiv eksperta u kryminalnomu provadzhenni: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty [Analysis and classification conclusions of expert in criminal proceedings: theoretical and practical aspects]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 1 (3). URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/42.pdf [in Ukrainian].

Дементьев, М. (2022). Внутрішнє переконання та форми висновків експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 149–159. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.08.

Щодо вдосконалення науково-методичної бази проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз (оглядова стаття)

Костянтин Капустник *^a, Олексій Хомутенко **^b, Павлос Кіпоурас ***^c

* ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, e-mail: lsed@ukr.net

** Канд. екон. наук, ст. дослідн., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7096-7944>, e-mail: bokarius@ukr.net

*** Професор «Школи судової графології», «Школи судової графопатології», «Паризької середньої школи» (м. Праго, Італія), м. Афіни, Греція, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4021-7584>, e-mail: kippaolo@gmail.com

^a Концепція, нагляд.

^b Написання оригінального рукопису.

^c Методологія.

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.09](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.09) УДК 343.98

Надійшло 23.11.2022 / Рецензовано 05.12.2022 / Прийнято до друку 07.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Комплексні експертизи відображають сучасну тенденцію до інтеграції знань у різних сферах із метою об'єктивного та неупередженого розв'язання завдань судочинства, адже інтеграція знань фахівців різного профілю відкриває нові перспективи розвитку судових експертиз. Не залишилися осторонь експерти-економісти, які наразі беруть участь у комплексних експертизах, що передбачають різні форми взаємодії, послідовності та ступені участі кожного фахівця в розв'язанні спільного завдання. Мета статті: дослідити необхідність розроблення науково-методичних рекомендацій із питань проведення судово-економічних експертиз з урахуванням інших видів експертиз. Як провідні застосовано методи аналізу та синтезу. Обґрунтовано актуальність питань, пов'язаних із проведенням судово-економічних експертиз, які враховують інші види експертиз. Зазначено, що судові економічні експертизи, під час виконання яких використовують результати інших видів експертиз, не підпадають під поняття комплексної експертизи, оскільки висновки судових експертиз інших видів не є об'єктом дослідження судової економічної експертизи. Звернено увагу на необхідність розробити алгоритм проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів

експертиз. Це допоможе фахівцям судової економічної експертизи використовувати висновки інших видів експертиз у комплексному дослідженні без їх оцінювання, що дасть змогу скоротити строки проведення експертиз і сприятиме отриманню об'єктивних і неупереджених експертних висновків.

Ключові слова: класифікація; економічна експертиза; комплекс експертиз; комплексна експертиза; об'єкти дослідження.

Постановка наукової проблеми

Основною складовою підвищення якості експертного забезпечення правосуддя є вдосконалення науково-методичної бази експертної діяльності, зокрема судової економічної експертизи.

Відповідно до змісту орієнтовного переліку питань, які можуть поставити на вирішення судово-економічної експертизи (їх визначають вимоги Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень¹), судові експерти-економісти поміж інших вирішують питання щодо документального підтвердження обґрунтованості відображення суб'єктом господарювання в бухгалтерському обліку різного роду господарських операцій, зокрема, з урахуванням висновків інших видів експертиз. Сьогодні атестована експертна методика з питань проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз відсутня.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Питання науково-методичного забезпечення діяльності судово-експертних установ України викликають певний інтерес науковців, його доволі широко висвітлено у працях провідних українських і зарубіжних фахівців у галузі судової експертології, до яких належать: Т. В. Авер'янова, Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсеньєв, В. Д. Басай, В. В. Бірюков, А. І. Вінберг, О. О. Ейсман, О. М. Зінін, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, М. В. Костицький, В. К. Лисиченко, О. М. Литвинов, Г. М. Надгорний, І. В. Пиріг, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, І. Я. Фрідман, М. Г. Щербаковський та ін.

Важливу роль економічних експертиз під час розслідування злочинів у галузі будівництва й особливості їх призначення висвітлено у працях А. Запотоцького² та А. Лисенко³.

Р. В. Рудзевич вважає, що з'ясування істини в розслідуванні економічних

- 1 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
- 2 Запотоцький А. Особливості призначення судових експертиз під час установлення обставин, які мають значення в процесі розслідування злочинів у сфері будівництва. *Підприємство, господарство і право*. 2017. Вип. 6. С. 173–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_6_40 (дата звернення: 29.11.2022).
- 3 Лисенко А. М. Економічні дослідження операцій, пов'язаних з виконанням будівельних робіт із залученням бюджетних коштів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2008. Вип. 8. С. 515–519. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2008.pdf (дата звернення: 29.11.2022).

злочинів під час призначення комплексної будівельно-технічної та економічної експертизи можливе лише в разі системного підходу слідчого до процесу формування питань, які ставлять на розв'язання експертам обох напрямів, і наявності всіх необхідних для проведення судової експертизи об'єктів дослідження⁴. І. Л. Шебалков зі співавторами зауважують, що питання, які фахівці розв'язують після призначення комплексного експертного дослідження, потребують від слідчого під час збирання й підготовки матеріалів докладного та повного відображення всіх обставин досліджуваної події, що в подальшому сприятиме повному та якісному експертному дослідженню⁵.

Тому ми вважаємо, що питання проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз недостатньо розкрито в сучасних науково-методичних розробках.

Мета статті

Дослідити необхідність розроблення науково-методичних рекомендацій із питань проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз.

Методи дослідження

Під час дослідження застосовано методи аналізу та синтезу. Метод аналізу полягає в мисленому розчленуванні цілісного предмета дослідження на складові для їх поглибленого вивчен-

ня на основі певних ознак, характеристик і відносин. Метод синтезу полягає в об'єднанні раніше виокремлених елементів, що відбувається за певними ознаками, властивостями й характером відносин.

Викладення основного матеріалу дослідження

Судова експертиза орієнтована на використання досягнень різних галузей наукових знань у судочинстві, тому її природа має інтеграційний характер. З огляду на це врахування висновків інших видів досліджень під час виконання судових економічних експертиз є формою інтеграції спеціальних знань.

Комплексна експертиза відображає сучасну тенденцію науки й практики, а саме — інтеграцію знань для розв'язання нагальних завдань судочинства. Розвиток комплексних досліджень є одним із результатів впливу науково-технічного прогресу в галузі судової експертизи та прискорення процесів інтеграції й диференціації знань у судово-експертній діяльності. Інтеграція знань фахівців різного профілю відкриває нові перспективи розвитку експертизи; потреби судово-слідчої практики дедалі частіше вимагають розв'язання питань, що перебувають на межі різних наук. Комплексний підхід дає змогу створити більш повну й адекватну картину досліджуваного об'єкта, аніж розрізнені предметні підходи, що є основним показником ефективності наукового дослідження. До того ж, як свідчить практика,

---

4 Рудзевич Р. В. Особливості призначення комплексних будівельно-технічних та економічних експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 393—405. DOI: [10.32353/khrife.2.2020.32](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.32) (дата звернення: 29.11.2022).

5 Шебалков І. Л., Панчук Ю. В., Гусейнов Р. Н., Супрун В. С. Актуальні проблеми комплексних судово-експертних досліджень під час визначення порядку дій пожежних підрозділів ДСНС України. *Там само*. С. 416—425. DOI: [10.32353/khrife.2.2020.34](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.34) (дата звернення: 29.11.2022).

для розв'язання завдань плідним виявляється використання комплексу методів і технічних засобів, завдяки чому формуються нові галузі наукового знання, що, своєю чергою, утворює міжгалузеві наукові дисципліни, які визначають закономірності їх практичного застосування. Науковці та практики переконалися, що тільки в комплексному дослідженні реалізується стосовно того самого об'єкта всебічність його вивчення⁶. Розроблення форм взаємодії експертів тісно пов'язане з процедурами розв'язання інтеграційних завдань, а їх обґрунтована побудова неможлива без вироблення основних принципів такого співробітництва. Належний рівень співробітництва експертів складно уявити без організованого професійного спілкування суб'єктів судової експертизи⁷.

Згідно з п/п. 1.2.14 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень⁸, «комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах».

Судові економічні експертизи, під час виконання яких використовують

результати інших видів експертиз, не підпадають під наведене вище поняття, оскільки, виконуючи їх, використовують винятково спеціальні знання в галузі економіки, а висновки експертів інших галузей знань використовують як вихідні дані без їх аналізування та оцінювання.

Експертна практика свідчить, що існує складність (а інколи й неможливість) розв'язання судовими експертами з різних видів досліджень поставленого завдання в межах комплексної експертизи, що може бути зумовлено різними обставинами (наприклад, складність та стислі строки проведення кожного з виду досліджень, вплив висновків уже проведених експертиз на доцільність проведення інших або, навпаки, залучення експертів інших спеціальностей для повного з'ясування обставин справи, які є предметом судового розгляду чи досудового розслідування).

Тому почергове проведення експертиз різного виду під час розв'язання комплексних завдань іноді оптимізує процес експертного забезпечення правосуддя. Наприклад, розраховуючи відхилення ціни придбання продукції від її ринкової ціни в умовах недотримання тендерної процедури, товарознавче дослідження визначило, що ціна придбання дорівнює або є меншою за середню ринкову. У такому разі немає сенсу призначати економічну експертизу після отримання висновку товарознавчої (яку призначили для визначення загального сплаченого відхилення на всю партію поставки), що зекономить час для

6 Майлис Н. П. Об актуальности использования комплекса знаний в различных направлениях судебной экспертизы. *Эксперт-криминалист*. 2008. № 4. С. 5–7.

7 Сімакова-Єфремян Е. Б. Сутність суб'єкта інтеграції знань при проведенні комплексних судово-експертних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2006. Вип. 6. С. 108–117.

8 Про затвердження Інструкції ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 29.11.2022).

прийняття процесуального рішення слідчим.

У науковій літературі вирізняють поняття «комплексна експертиза» та «комплекс експертиз»⁹. Відмінною ознакою комплексної експертизи є розв'язання суміжних питань експертиз різного класу або виду, які не можна розв'язати, застосувавши експертні знання однієї галузі. Порядок проведення досліджень, а також послідовність і строки виконання окремих досліджень визначає нарада всіх експертів-співвиконавців, яку має організувати голова експертної комісії, ураховуючи функції кожного з експертів, що беруть участь у проведенні експертизи. Також колегіально оцінюють отримані результати.

Якщо розв'язання питань, що належать до різних видів експертиз, щодо тих самих об'єктів здійснюють експерти різних спеціальностей без спільних досліджень і без спільного оцінювання отриманих результатів, то це вважають комплексом експертиз¹⁰. У такому разі необхідно враховувати можливі варіанти проведення спільних досліджень і черговість дій експертів різних галузей із дослідження спільного об'єкта, а також види й послідовність застосування методів дослідження з урахуванням дотримання правил зберігання та поводження з об'єктами. Слідчі або суди під час розгляду певних справ можуть використовувати результати такого дослідження, хоча в чинному кримінально-процесуальному законодавстві проведення комплексної експертизи

прямо не передбачено. Незважаючи на це, комплексні експертизи використовують дедалі частіше, що зумовлено високою ефективністю такої експертизи, широкими можливостями сукупного, синтезованого застосування знань різних галузей науки і техніки.

Хоча під час виконання комплексу експертиз експерти різних галузей знань не мають ухвалювати спільного рішення (що не дає змоги кваліфікувати їхні дії у процесуальному плані як комплексну експертизу), експерт-економіст може врахувати висновки інших експертиз, синтезуючи різні галузі знань у момент використання висновку експерта іншої галузі. Отже, у разі проведення комплексу експертиз момент синтезу різних галузей знань є відтермінованим у часі до завершення останньої експертизи.

Тому ми вважаємо, що поняття «комплексна експертиза» і «комплекс експертиз» у гносеологічному плані є рівнозначними і допустимими для всіх форм комплексування під час провадження судових експертиз. Натомість у судочинстві поняття комплексної експертизи є винятково процесуальним, тобто таким, що передбачає об'єднання в одному експертному дослідженні різних компетенцій, хоча наперед і не визначає варіанта їх комплексування (він може бути невідомим на початковому етапі призначення експертизи). Це не означає, що призначення комплексної експертизи обмежено поєднанням довільного набору фахівців в одному дослідженні, що дасть

9 Веретун Г. С. Особливості та відмінності понять «комплексна експертиза» та «комплекс експертиз». *Вісник ОНДІСЕ*. 2018. Вип. 3. С. 14—17. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/osoblivostitavidminostiponyatkomplecexpertiza.pdf> (дата звернення: 29.11.2022).

10 Корухов Ю. Г. Теоретический, методический и процессуальный аспекты комплексных экспертиз и комплексных исследований. *Проблемы организации и проведения комплексных экспертиз и экспертных исследований* : мат-лы Всесоюз. науч.-практ. конф. Москва, 1985. С. 31.

потенційну змогу інтегрувати їхні спеціальні знання. Таку можливість задано єдністю об'єкта дослідження, що визначається, по-перше, перетином суміжних пізнань, по-друге, специфікою експертного завдання.

У загальному розумінні предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет дослідження співвідносяться як загальне й окреме. За допомогою спеціальних знань в об'єкті виокремлюють його частину, яка є предметом дослідження, тому саме на неї експерт спрямовує основну увагу.

Вивчаючи висновки судових експертиз інших видів, експерт-економіст не застосовує своїх спеціальних знань, що є однією з ключових особливостей об'єкта дослідження судової економічної експертизи. Тому висновки судової економічної експертизи та висновки решти експертиз, урахованих під час її складання,— це компоненти, необхідні для прийняття судом (слідством) об'єктивного рішення по суті справи. Один компонент визначає певні фактичні дані, для з'ясування яких виникає потреба у спеціальних знаннях (не в галузі економіки), другий на основі економічних знань використовує дані першого для визначення фактичних обставин.

Ми вважаємо, що врахування судовими експертами висновків інших видів експертиз є способом розширити базову інформацію щодо об'єктів дослідження або обставин справи, дані про які частково або повністю відсутні в поданих на дослідження об'єктах, або використання такої інформації під час проведення судово-економічної експертизи є можливим тільки після її опрацювання експертами інших видів досліджень відповідно до їхньої компетенції, що визначено завданнями такого виду експертиз.

Для розроблення орієнтовного кола питань, що можна поставити на вирішення експертів-економістів, спочатку необхідно визначити, висновки яких саме експертиз можна враховувати під час проведення економічних експертиз. Це передбачає створення класифікації комплексів експертиз за допомогою сукупності класифікаційних ознак, груп і їхніх взаємозв'язків.

Нечіткість і неповнота чинної класифікації судових експертиз іноді призводять до обмеження кола вирішуваних експертами питань або до їх неправильної інтерпретації.

Нові класи, роди й види судових експертиз формуються по-різному: вони можуть виникати всередині таких, що вже існують; у разі появи нових об'єктів дослідження й нових завдань; розвиток роду експертизи може призвести до утворення нового класу. Поява нових видів і родів експертиз також пов'язана з виникненням нових форм і виявів злочинності. У такому разі необхідність ефективного та швидкого пристосування судово-слідчої практики до нових кримінально-правових реалій обумовлює виникнення нових шляхів і способів використання спеціальних знань у процесі доказування. Усе це зумовлює трансформацію класифікацій судових експертиз, що, зі свого боку, сприяє теоретичному переосмисленню підстав і принципів їх побудови.

Класифікація судових експертиз має теоретичне, прикладне та процесуальне значення. Як відомо, класифікація — це система розподілу будь-яких однорідних предметів або понять за класами на основі певних загальних ознак або критеріїв (у нашому випадку — судових економічних експертиз). Результатом класифікації економічних експертиз є систематична одиниця — клас, род, вид і підвид, що дає змогу

глибше вивчити й осмислити об'єкт класифікації.

Традиційно складним є питання добирання критеріїв класифікації судових економічних експертиз, адже їх основою можна вважати різні чинники. Так, можливо об'єднати судові експертизи за складністю, обсягом вихідного документа, терміном виконання, предметом дослідження й іншими загальними зовнішніми та внутрішніми ознаками.

У межах нашого дослідження єдиною можливою класифікаційною ознакою комплексів економічних експертиз є види судових експертиз, які проводять паралельно з економічними. Відмінною ознакою таких комплексів експертиз є те, що економічну експертизу проводять останньою й вона враховує висновки вже проведених.

Проводячи економічні експертизи, найчастіше враховують висновки таких видів експертиз: товарознавчих; автотоварознавчих; будівельно-технічних; екологічних.

Однак, на нашу думку, під час класифікації не слід обмежуватися найпоширенішими випадками чи взагалі винятково випадками комплексів експертиз, які мали місце в експертній практиці. Оскільки економічна експертиза може враховувати висновки решти видів експертиз, то випадки комплексів експертиз, що траплялися в експертній практиці, можна описати тільки виходячи з неї, а решту випадків — прогнозувати, оскільки зараз відсутні відомості про неможливість існування окремих видів комплексів.

Комплекси судових економічних експертиз можна класифікувати за такими видами (підвидами):

- *економіко-криміналістичний* (підвидами є поєднання економічних експертиз із такими експертизами: почеркознавчою;

мовлення; документів; зброї та слідів і обставин її використання; трасологічною (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним завданням тілесних ушкоджень, які проводять у бюро судово-медичної експертизи); фототехнічною, портретною; голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічною; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв і спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічною;

- *економіко-інженерно-технічний* (підвидами є поєднання економічних експертиз із інженерно-транспортною (автотехнічною, залізнично-транспортною, транспортно-трасологічною); дорожньо-технічною; будівельно-технічною; оціночно-будівельною; земельно-технічною; оціночно-земельною; експертизою з питань землеустрою; пожежно-технічною; безпеки життєдіяльності; гірничо-технічною; інженерно-екологічною; електротехнічною; комп'ютерно-технічною; телекомунікаційною; електротранспортною; технічного стану

ліфтів; інженерно-механічною; водно-технічною; авіаційно-технічною експертизами);

- *економіко-економічний* (підвидами є поєднання економічних експертиз із експертизами бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності та фінансово-кредитних операцій. В експертній практиці траплялися випадки призначення судових економічних експертиз із урахуванням висновків інших економічних експертиз. Потреба в таких комплексах викликана необхідністю розширення вже проведеного дослідження за відсутності вже досліджених об'єктів або за неможливості витратити додатковий час на їх повторне опрацювання без їх аналізу, тобто як вихідних даних);
- *економіко-товарознавчий* (підвидами є поєднання економічних експертиз із експертизами машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; військового майна, техніки та озброєння; транспортно-товарознавчою);
- *економічної експертизи й експертизи у сфері інтелектуальної власності* (підвидами є поєднання економічних експертиз із експертизами літературних і художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау)

і раціоналізаторських пропозицій; економічною експертизою у сфері інтелектуальної власності);

- *економіко-психологічний;*
- *економіко-мистецтвознавчий;*
- *економіко-екологічний;*
- *економіко-військовий;*
- *економіко-ветеринарний;*
- *економіко-гемологічний;*
- *економіко-історико-археологічний.*

Зрозуміло, що наведена класифікація комплексів економічних експертиз непостійна й невичерпна. Її оновлення обумовлене передусім необхідністю розв'язання нових завдань щодо об'єктів, які раніше не були предметом експертизи. Тому пропонується класифікація економічних комплексів експертиз може в майбутньому трансформуватися з урахуванням нових експертних завдань і знань.

Висновки

Відсутність окремої методики з проведення експертних досліджень документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності; документів про економічну діяльність, а також документів фінансово-кредитних операцій, яка б враховувала висновки судових експертів інших видів експертних спеціальностей (наприклад, будівельно-технічних, товарознавчих, екологічних, почеркознавчих, документів та ін.), зумовлює необхідність її розроблення. Із цією метою необхідно забезпечити єдиний підхід до проведення комплексів економічних експертиз щодо підтвердження обґрунтованості документування підприємствами, установами, організаціями різного роду господарських операцій, їх кількісних і вартісних показників,

ураховуючи решту фактичних обставин справи, які підтверджують висновки інших видів судових експертиз.

Така методика на практиці допоможе судовим експертам-економістам використовувати висновки інших видів експертиз без їх оцінювання, що оптимізує строки проведення експертиз, сприятиме отриманню об'єктивних і неупереджених висновків, забезпечить прозорість перебігу експертного дослідження, що унеможливить виникнення питань щодо повноти й обґрунтованості досліджень, дотримання меж компетенції експерта.

On Improvement of Scientific and Methodological Basis for Conducting Forensic Economic Examinations Considering Other Types of Forensic Examinations (review article)

Kostiantin Kapustnik, Olexiy Khomutenko, Pavlos Kipouras

Multidisciplinary forensic examinations reflect current tendency to integrate knowledge from various fields in order to objectively and impartially solve tasks of court proceedings, as integration of knowledge of specialists with different competences opens up new prospects for development of forensic examinations. Forensic economists who currently participate in multidisciplinary forensic examinations involving various kinds of interaction, sequence and degree of participation of each specialist in solving a common task have not been left behind. Article Purpose: to study into the need to develop scientific and methodological guidelines on the issues of carrying out forensic economic examinations while considering other types of forensic examinations. Leading methods of analysis and synthesis have been applied. The research paper substantiates the relevance of issues associated with conduct of forensic economic examinations taking account other types of forensic examinations. It is stressed

that forensic economic examinations, during conduct of which results of other types of forensic examinations are used, do not fall under the concept of multidisciplinary forensic examination, since conclusions of other types of forensic examinations are not the research object of forensic economic examination. The paper emphasizes the need to develop an algorithm for conducting forensic economic examinations taking into account other types of forensic examinations. This will help forensic economists to use conclusions of other types of forensic examinations in multidisciplinary research without their evaluation, which in turn will enable to reduce the time for conducting forensic examinations and contribute to obtaining objective and unbiased expert conclusions.

Keywords: classification; forensic economic examination; set of forensic examinations; multidisciplinary forensic examination; research objects.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автори внесли свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

Korukhov, Iu. G. (1985). Teoreticheskii, metodicheskii i protsessualnyi aspekty kompleksnykh ehkspertiz i kompleksnykh issledovani [Theoretical, methodological

- and procedural aspects of multidisciplinary forensic examinations and multidisciplinary research]. *Problemy organizatsii i provedeniia kompleksnykh ehkspertiz i ehkspertnykh issledovaniï : mat-ly Vsesoiuz. nauch.-prakt. konf. Moskva* [in Russian].
- Lysenko, A. M. (2008). Ekonomichni doslidzhennia operatsii, poviazanykh z vykonanniam budivelnnykh robot iz zaluchenniam biudzhetykh koshtiv [Economic studies into operations associated with implementation of construction works using budgetary funds]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ehkspertyzy i kriminalistyky*. Kharkiv. Vyp. 8. URL: https://www.hniise.gov.ua/user_files/File/files/2008.pdf [in Ukrainian].
- Mailis, N. P. (2008). Ob aktualnosti ispolzovaniia kompleksa znaniï v razlichnykh napravleniïakh sudebnoi ehkspertyzy [On the relevance of using a set of knowledge in various fields of forensic science]. *Ehkspert-kriminalist*. № 4 [in Russian].
- Rudzevych, R. V. (2020). Peculiarities of multidisciplinary forensic structural engineering and economic examinations appointment. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 22nd Is. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.32.
- Shebalkov, I. L., Panchuk, Yu. V., Huseinov, R. N., Suprun, V. S. (2020). Current problems of multidisciplinary forensic examinations while determination of the course of action of fire departments of the state emergency service of Ukraine. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 22nd Is. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.34.
- Simakova-Yefremian, E. B. (2006). Sutnist subiekta intehratsii znan pry provedenni kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen [The essence of the subject of knowledge integration when conducting multidisciplinary forensic examination]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ehkspertyzy i kriminalistyky*. Kharkiv. Vyp. 6 [in Ukrainian].
- Veretun, H. S. (2018). Osoblyvosti ta vidminnosti poniat «kompleksna ehkspertyza» ta «kompleks ehkspertyz» [Features and distinctions of concepts “complex expertise” and “expertise complex”]. *Visnyk ONDISE*. Vyp. 3. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/osoblivostitavidminostiponyatkomplecexpertiza.pdf> [in Ukrainian].
- Zapototskyi, A. (2017). Osoblyvosti pryznachennia sudovykh ehkspertyz pid chas ustanovlennia obstavyn, yaki maiut znachennia v protsesi rozsliduvannia zlochyniv u sferi budivnytstva [Peculiarities of appointing forensic examinations when establishing circumstances that are essential while investigation of crimes in the construction field]. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo*. Vyp. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_6_40 [in Ukrainian].
- Капустник, К., Хомутенко, О., Кіпоурас, П. (2022). Щодо вдосконалення науково-методичної бази проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 160—169. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.09.

Проблемні аспекти класифікації судових економічних експертиз

Олексій Горлачук *

* Канд. екон. наук, Тернопільський НДЕКЦ МВС України, м. Тернопіль, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8982-2438>, e-mail: horlachuk@ukr.net

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.10](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.10) УДК 343.98

Надійшло 25.11.2022 / Рецензовано 30.11.2022 / Прийнято до друку 02.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Теоретико-методологічні засади розвитку судової економічної експертизи щодо визначення класифікаційних ознак її видового складу мають не лише теоретико-методологічне, а й безпосереднє практичне значення в діяльності експертів-економістів, а також судово-слідчих органів у разі призначення останніми такого виду експертиз. Мета статті — дослідити критерії класифікації судових економічних експертиз, розроблені вітчизняною науковою думкою, із метою вдосконалення систематизації їх видового складу. За допомогою методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції та узагальнення визначено, що виникнення нових видів і родів судових економічних експертиз залежить від чинників, що можна об'єднати у три групи: 1) соціально-економічні відносини — зміна їх формату; 2) судово-слідча практика — поява нових об'єктів дослідження та завдань; 3) економічні правопорушення — нові способи, методи здійснення економічних злочинів. Установлено, що структурна диференціація такого виду судових експертиз обумовлена процесуальними потребами судово-слідчої практики. З'ясовано, що критерії систематизації видового складу судових економічних експертиз належить до економічної площини, а саме до розподілу суспільного виробництва на сфери матеріального та нематеріального виробництва. Наступний етап розподілу економічних експертиз — на відповідні галузі за певними видами діяльності із визначенням основного критерію класифікації — за видом виробничої діяль-

ності. Завдяки цьому забезпечено дотримання сукупності вимог науково обґрунтованого вибору критерію класифікації з виокремленням родів і видів економічних експертиз.

Ключові слова: *судова економічна експертиза; судово-правова система; класифікаційні ознаки; критерій класифікації; економічні відносини; види діяльності.*

Постановка наукової проблеми

Наука як спосіб пізнання навколишньої дійсності має відповідну методологічну базу, у складі якої розрізняють принципи, базові категорії, способи, прийоми тощо. Серед них виокремлюють і такий необхідний та ефективний методологічний інструмент пізнання, як класифікація, що його застосовують для групування елементів системи (об'єктів, явищ, процесів) за стійкими ознаками: це значно полегшує гносеологічні процеси у дослідженні функціонування системи.

Станом на сьогодні судова економічна експертиза як один із важливих інструментів судово-правової системи має у своєму розвитку певні проблеми. Насамперед це стосується відсутності критеріїв класифікації судових економічних експертиз, закріплених нормативно. Ця судова експертиза є однією із найбільш поширених і важливих, а її значення як ефективного превентивного інструменту, який судово-слідчі органи використовують для розслідування та попередження економічних злочинів, поза сумнівом. Вітчизняні наукові дослідження із вироблення єдиної класифікаційної ознаки, що відповідає б науково обґрунтованим вимогам, тривають дотепер, спричиняючи дискусії, про що зазначимо далі. Це є чинником, який стримує методологічний і методичний розвиток різних видів економічних експертиз і водночас свідчить про потенціал подальших наукових досліджень.

Зазначена вище методологічна проблема, з одного боку, зумовлена недостатнім науковим розробленням класифікації як методу дослідження. З іншого боку, її причиною є турбулентність економічних процесів, що характерно не лише для вітчизняного економічного середовища, а й для економічних систем інших країн світу, зокрема з розвиненою ринковою економікою. Розглядаючи економічну систему як сукупність детермінованих зв'язків, можна зауважити, що стабілізація економічних процесів зумовить аналогічні позитивні перетворення в теоретико-методологічній базі економічних наук, які в сукупності формують основу для розвитку судової економічної експертизи. Така залежність простежується надзвичайно чітко.

Беручи до уваги напрацювання теоретиків і практиків судової економічної експертизи, можна з високою ймовірністю стверджувати, що критерій науково обґрунтованої класифікації видового складу судових економічних експертиз (під час ґрунтового аналізування економічних процесів і їх впливу на інші сфери діяльності людини) слід шукати в економічній площині, про що йти-меться далі.

Безумовно, розв'язання цього питання додасть чіткості та системності трансформаційному розвитку судової економічної експертизи в сучасних умовах. Своєю чергою це потребує плідних наукових пошуків науковців і фахівців економічного профілю.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Дослідженню цього важливого методологічного питання присвятили свої праці вітчизняні та закордонні науковці, зокрема: О. В. Аніщенко і О. В. Хомутенко¹; Н. Л. Гресь і К. К. Недоступ²; Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров і О. В. Кожушко³; Н. І. Клименко і В. В. Федчишина⁴; Г. А. Матусовський⁵; І. В. Пиріг⁶; Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Л. Федорен-

ко, Л. В. Свиридова зі співавторами⁷; А. В. Свінцицький та А. М. Падалка⁸; Ю. Б. Форіс і В. П. Колонюк⁹; П. П. Чеберяк¹⁰, О. О. Шушко¹¹ та ін. Не применшуючи методологічно-практичного значення їхніх наукових розвідок, вважаємо, що визначення класифікаційних ознак судових економічних експертиз як одного із найважливіших методологічних питань у розвитку судової економічної експертизи потребує подальших наукових пошуків.

- 1 Аніщенко О. В., Хомутенко О. В. Класифікація судових економічних експертиз на сучасному етапі розвитку судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 476—483. DOI: 10.32353/khrife.2018.54 (дата звернення: 10.11.2022).
- 2 Гресь Н. Л., Недоступ К. К. Організаційно-процесуальні основи судово-економічної експертизи : навч. посіб. Дніпро, 2020. 154 с. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/158744> (дата звернення: 10.11.2022).
- 3 Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. Харків, 2014. С. 242—265. URL : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/7964> (дата звернення: 10.11.2022).
- 4 Клименко Н. І., Федчишина В. В. Судово-економічна експертиза : сучасний стан і актуальні питання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 56—61. URL: <https://visnyk.dndek.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/28/ISSN%201992-4437%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%201%20%2825%29%202016> (дата звернення: 10.11.2022).
- 5 Матусовський Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. 480 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/MATUSOVSKIY_1999.pdf (дата звернення: 10.11.2022).
- 6 Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 432 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2363/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%9F%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B3_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82.pdf (дата звернення: 10.11.2022).
- 7 Сімакова-Єфремян Е. Б., Федоренко В. Л., Свиридова Л. В. та ін. Класифікація судових експертиз : монографія / за заг. ред. Е. Б. Сімакової-Єфремян. Харків, 2021. 568 с.
- 8 Свінцицький А. В., Падалка А. М. Поняття та значення судових експертиз у розкритті й розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування. *Інформація і право*. 2020. № 3 (34). С. 98—100. DOI: 10.37750/2616-6798.2020.3(34).220999 (дата звернення: 10.11.2022).
- 9 Форіс Ю. Б., Колонюк В. П. О системном анализе судебно-экспертных классификаций. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63 (1). С. 81—92. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/2018_1.pdf (дата звернення: 10.11.2022).
- 10 Чеберяк П. П. Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 83—88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzclubp_2013_10_22 (дата звернення: 10.11.2022).
- 11 Шушко О. О. Забезпечення економічної безпеки національної економіки шляхом економічної експертизи : дис. ... канд. екон. наук. Запоріжжя, 2019. 231 с.

Мета статті

Провести системний аналіз критеріїв класифікації судових економічних експертиз для вдосконалення систематизації їх видового складу в сучасних умовах.

Методи дослідження

Під час проведення дослідження використано такі методи наукового пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення.

Викладення основного матеріалу дослідження

Поняття «класифікація» (від лат. *classis* — розряд, клас і *facio* — роблю) означає розбивання множини будь-яких об'єктів (елементів) за спільними ознаками на групи (підмножини). Щоб правильно класифікувати, слід дотримувати таких вимог: 1) підмножини не мають перетинатися (містити спільні елементи); 2) суми підмножин дають вихідну множину класифікованих об'єктів; 3) кожен елемент належить до якогось одного класу; 4) множини поділяють на групи за однією ознакою¹². До того ж слід зазначити, що класифікація є необхідною умовою пізнавального процесу, і в науковій практиці до уваги беруть системи класифікації, які дають змогу продемонструвати фундаментальні закономірності руху та розвитку об'єктивної дійсності. Тобто класифікація як невід'ємний компонент наукового дослідження й одна з найважливіших методологічних процедур характеризується розподілом предметів

за спільними ознаками з утворенням певної системи класів цієї сукупності предметів. Завдання, які розв'язують у результаті класифікації, полягають у такому:

- вироблення загальних принципів поділу об'єктів, явищ і процесів на певні групи;
- виявлення спільних ознак певної групи;
- безпосереднє групування об'єктів, явищ і процесів.

У гносеологічному плані все це дає змогу пізнати закономірності виникнення та розвитку об'єктів, явищ і процесів. Намагання класифікувати судові експертизи, здійснювані за часів командно-адміністративної економіки, яким присвячено науковій праці вітчизняних науковців, донині спричиняє суперечки щодо визначення цього критерію.

Класифікація судових економічних експертиз є об'єктивним, необхідним процесом і важливим методологічним питанням, яке досліджує експертологія. Для більш глибокого та різнобічного висвітлення зазначеного питання варто звернути увагу на ключові моменти в еволюції судової економічної експертизи, яка на початку свого виникнення та формування мала назву судово-бухгалтерської.

Судово-бухгалтерська експертиза як спеціальний інститут експертів-бухгалтерів почала розвиватися в XIII—XVII ст.¹³ І саме в XVII ст. у західно-європейських країнах відбулося формування індустріального типу виробництва (виникнення нових видів виробництва на основі досягнень науки і техніки, небачене зростання обсягу

12 Українська радянська енциклопедія : у 12 т. Т. 5. Київ, 1980 / за ред. М. П. Бажана. 542 с. URL: <https://leksika.com.ua/19120918/ure/klasifikatsiya> (дата звернення: 10.11.2022).

13 Панченко І. А. Етапи розвитку судово-бухгалтерської експертизи. URL: http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23348.doc.htm (дата звернення: 10.11.2022).

торгівлі й обігу великого капіталу), а відтак і ринкових відносин. Відповідно, ця експертиза мала попит завдяки бурхливому розвитку соціально-економічних відносин на основі інтенсифікації товарно-грошового обміну.

Кінець XIX — початок XX століття став наступним ключовим етапом трансформації цієї експертизи. На тлі історичних змін в економічних відносинах і з переходом вітчизняної економіки на ринкові засади господарювання (кардинально змінився формат господарських відносин між суб'єктами економіки, що відбилося на інших сферах діяльності), судово-бухгалтерську експертизу за структурним рівнем понизили до виду, а клас отримав назву судово-економічних експертиз.

Необхідність у класифікації судових економічних експертиз на тлі динамічного економічного розвитку виникла як відповідь на збільшення кількості економічних досліджень за різними сферами господарської діяльності. Можна впевнено стверджувати, що створення національно-господарського комплексу з багатьма сферами виробництва та відповідною галузевою структурою зумовило виникнення економічних наук, які їх вивчали, а відтак — подальший розвиток судово-бухгалтерської експертизи (базою якої є економічні науки) з наступною появою нових видів експертиз. Тобто пошук класифікаційних ознак і виникнення нових видів виробництва та спеціалізованих наук із їх вивчення є тісно пов'язаними процесами. Навіть більше, простежуємо взаємопов'язану тріаду: *економіка* з її багатогалузевою структурою, яка має тенденцію до ускладнення; *економічні науки*, які вивчають і обґрунтовують економічні явища та процеси, і *економічні злочини*, способи здійснення яких також

ускладнюються в міру ускладнення аналогічних процесів в економіці. Тому у визначенні науково обґрунтованого критерію класифікації слід враховувати зазначені ключові процеси із наданням пріоритету серед них економічним.

Сформованість судово-бухгалтерської експертизи потребувала її структурного упорядкування, що є справедливим в умовах різних економічних систем господарювання, у яких функціювала вітчизняна економіка:

- в умовах командно-адміністративної економіки під час розслідування економічних злочинів найпоширеніші види судово-бухгалтерської експертизи (на той час така експертиза посідала найвищий структурний рівень) — планово-економічна, ціноутворення тощо. Судово-бухгалтерські експертизи проводили тоді, коли в процесі дізнання, попереднього слідства й судового розгляду виникала потреба у спеціальних знаннях у сфері бухгалтерського обліку. Їх призначення у кримінальних справах зумовлено поширенням лише двох основних форм власності: державної (провідної) і колективної. Наприклад, бухгалтерську експертизу призначали під час розслідування правоохоронними органами крадіжок державного чи суспільного майна або посадових і господарських економічних злочинів;
- в умовах ринкових відносин із їх багатокладним типом економіки (значна кількість суб'єктів економіки різних організаційних форм і форм власності) під час розслідування економічних злочинів використовують

значно більше видів економічних експертиз (судово-бухгалтерську, фінансово-кредитну, у сфері оподаткування, страхування та ін.).

На сьогодні необхідність у проведенні окремих видів судових економічних експертиз майже відсутня: наприклад, у планово-економічній, затребуваній командно-адміністративною економікою, оскільки всі параметри суспільного виробництва за часів СРСР, починаючи власне від виробництва і завершуючи етапом споживання, визначали планові органи. Натомість виникла необхідність у проведенні експертних досліджень, що демонструють новий формат розвитку економічних відносин — порушення щодо формування і розподілу акціонерного капіталу підприємства, майнового та пайового внеску, корупційні злочини та багато інших.

Як численні теоретичні дослідження, здійснювані за часів планової економіки, не змогли виробити єдиних класифікаційних ознак щодо впорядкування видового складу судових економічних експертиз, які виникали та поширювалися в результаті трансформації економічних умов господарювання (кінець 1980-х років), так само дотепер не зажили успіху й сучасні теоретичні напрацювання за нового типу економічних відносин. Турбулентність соціально-економічного середовища, суперечливість нормативно-правової бази, проблеми науково-прикладного характеру в розвитку суміжних із судовою економічною експертизою науках, що спостерігаються останніми роками, є дестабілізуючими чинниками в розвитку судової економічної експертизи як у теоретичному, так і в практичному значенні.

Тож виникає питання: якою мірою розв'язання цієї гносеологічної проблеми вплине на ефективність функціонування судово-експертної діяльності в економічній сфері і чи взагалі це має (крім теоретичної) також практичну цінність?

Передусім зауважимо, що чітке диференціювання судових економічних експертиз за їх видами (водночас і за підвидами) має важливе процесуальне та судово-експертне, теоретичне та практичне значення¹⁴. Це значно полегшує роботу судово-слідчих органів у разі призначення економічних експертиз, у яких чітко сформовано завдання відповідно до компетенції експертів.

Потреба у класифікації цього виду експертиз, як зазначено раніше, є об'єктивною необхідністю. Поява нових видів є безперервним процесом і відображенням діалектичного розвитку, що характеризується своїми законами. Виникнення нових видів (родів) судових економічних експертиз можуть зумовити такі об'єктивні чинники:

- поява нових способів і методів здійснення економічних злочинів. Насамперед вони стосуються організації бухгалтерського обліку, здійснення фінансово-кредитних операцій, які мають прихований характер;
- поява нових об'єктів дослідження внаслідок технологічного прориву в суспільному виробництві, а також нових завдань унаслідок потреби в них судово-слідчих органів. Наприклад, поширення електронного документообігу та пов'язаних із ним документів в електронній формі, які за певних вимог є об'єктами дослідження, або з'ясування

14 Форис Ю. Б., Колонюк В. П. Указ. соч. С. 81. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/2018_1.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

обставин доведення до банкрутства підприємства, які судово-економічна експертиза за постановою слідчих органів досліджує за допомогою економічних методів, способів і прийомів;

- зміна формату соціально-економічних відносин унаслідок зміни типу економічної системи господарювання, відтворена в домінуванні певної форми власності на засоби виробництва (ринкова, планова економіка, державно-приватне партнерство, змішаний тип економіки тощо). Прикладом є планово-економічна експертиза як результат планового підходу до господарювання.

Дія згаданих чинників зумовлює необхідність у вдосконаленні класифікаційних ознак судових економічних експертиз, що (відповідно) є прерогативою міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність¹⁵.

У науковій літературі за цією тематикою можна знайти об'єктивні вимоги, яким мають відповідати критерії класифікації судових експертиз: мати своєю основою постійні та фундаментальні, а не тимчасові та випадкові чинники; бути певною мірою визначеними ознаками-критеріями; мати сталий об'єктивний характер; вирізняти основний, домінувальний критерій у разі, коли основою класифікації є не одна, а кілька ознак-критеріїв¹⁶.

На нашу думку, класифікація судових економічних експертиз як складний гносеологічний процес повинна відповідати таким науково обґрунтованим вимогам:

- простий, логічний алгоритм обґрунтування критеріїв;
- універсальність критерію, тобто він має «спрацьовувати» і його можна застосовувати у певних економічних відносинах, а також за їх трансформації;
- мати науково обґрунтований характер.

Безумовно, питання класифікації наразі є суперечливим і дискусійним, що пов'язано також із проблемами наукової методології. Тобто класифікація як один із методів пізнання не підкріплена загальнонауковою теорією класифікації, науковими теоретичними напрацюваннями, які б відображали алгоритм цієї наукової процедури загалом.

Безперечно, виникнення та розвиток судових експертиз, їх родів і видів (на прикладі економічної експертизи) обумовлено процесуальними потребами судово-правової системи в розслідуванні економічних злочинів, яка окреслює завдання для експертних економічних досліджень, що потребує розроблення теоретико-методологічної бази такого виду експертиз. До цього також належать практична діяльність судових експертів, які завдяки систематизації практичної діяльності можуть формувати нові структурні рівні судових економічних експертиз; безпосередній теоретико-методологічний розвиток економічних наук на основі процесів диференціації та інтеграції, які є двома аспектами гносеологічного процесу.

---

15 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

16 Аніщенко О. В., Хомутенко О. В. Знач. твір. С. 479. DOI: [10.32353/khrife.2018.54](https://doi.org/10.32353/khrife.2018.54) (дата звернення: 15.11.2022).

Складність у проведенні класифікації як наукового гносеологічного підходу можна пояснити складністю в абстрагуванні, у визначенні загальних, системних ознак, що об'єднують.

Зазначене методологічне питання належить до кола теоретичних досліджень судової експертології – загальної теорії судової експертизи, яка вивчає зв'язок базових наук із предметними судово-експертними і відповідними видами судових експертиз.

Завданням судової експертології як науки є розроблення науково обґрунтованої класифікації всього розмаїття судових економічних експертиз. Із використанням методів абстрагування, системного аналізу та синтезу упорядковують завдання, методи дослідження, експертні спеціальності, що дає змогу створити загальну картину взаємопов'язаних системних елементів і на підставі цього розробити науково обґрунтовану архітектоніку класифікації судових економічних експертиз за єдиним критерієм, який в умовах певної економічної системи й за певного періоду характеризувався б постійністю та незмінністю.

Науково обґрунтована класифікація має бути забезпечена дотриманням принципів розвитку, структурності та взаємозв'язку основних етапів: вибір множинності об'єктів; точне визначення ознак, за якими їх порівнюватимуть; спосіб поділу на класи (алгоритм виділення класів)¹⁷.

Однією з найпоширеніших класифікацій судових економічних експертиз є класифікація Г. А. Матусовського

з урахуванням особливостей різних галузей економіки, видів економічної діяльності, а також предмета дослідження¹⁸:

1. За галузями економіки та видами економічної діяльності:
  - 1) за галузями економіки: промислова, аграрна, будівельна, транспортно-комунікаційна, обслуговування (сервісна);
  - 2) за видами економічної діяльності: податкова, приватизаційна, страхова, інвестиційна, зовнішньоекономічна та ін.
2. За предметом дослідження:
  - 1) клас експертиз: судово-економічна експертиза;
  - 2) роди експертиз: судово-бухгалтерська, планово-економічна, фінансово-економічна, виробничо-економічна, ціноутворення, економіко-статистична, експертиза економіки праці та ін.;
  - 3) види експертиз: фінансово-кредитна й економічна експертиза банківських операцій, які належать до роду фінансово-економічної експертизи; економічна експертиза виробничих ресурсів, економіко-технологічна експертиза, економіко-технічна експертиза тощо, які належать до роду економічної експертизи виробничих ресурсів.

До речі, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень виокремлено такі підвиди судової економічної експертизи: бухгалтерського та податкового

17 Юнацький О. В. Конспект лекцій з дисципліни «Експертологія». Дніпро, 2016. 150 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1130/3.1.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).

18 Матусовский Г. А. Указ. соч. С. 468–469. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/MATUSOVSKIY_1999.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій¹⁹.

У результаті численних досліджень науковців і практиків судово-експертної діяльності судові експертизи за характером і галузями знань поділяють на такі структурні рівні:

- 1) *клас судової експертизи*. Це найвищий рівень, сформований на основі об'єднувальної умови або ознаки. Такою групувальною ознакою є спільність знань, які відіграють роль джерела формування теоретико-методичних засад розвитку судових експертиз, а також об'єктів, які досліджують на основі цих знань²⁰. Клас експертизи як доволі мінливої категорії може зазнавати певних трансформацій у результаті виникнення нових видів, родів судових експертиз і зміни їхнього статусу. Так, із початком структуризації судово-бухгалтерської експертизи (як підсумку фундаментальної трансформації економічних відносин у нашій країні) знизився класифікаційний статус традиційної судово-бухгалтерської експертизи, у результаті чого вона стала одним із видів класу економічних експертиз²¹. Безперечно, виникнення нових родів судових експертиз та утворення ними нових класів є закономірним явищем, оскільки відображає ускладнення економічних відносин, підвищення структуризації економіки. Крім того, у практичному плані структуризація рівнів судових експертиз (зокрема, виокремлення класу експертиз як найвищого їх структурного рівня) дає змогу визначити організаційну структуру судово-експертних установ;
- 2) *рід експертизи*. Підставою для його визначення є предмет і об'єкт, а також застосовувані методики експертного дослідження²². Із практичного боку рід експертиз є основною категорією цієї класифікації;
- 3) *види експертиз*. Цей структурний рівень є складовим роду експертиз. Ознакою, що їх об'єднує, є специфіка предмета, яка вирізняє їх із-поміж спільних для роду об'єктів і методик дослідження²³. Своєю чергою вид експертиз поділяють на підвиди, тобто різновиди видового складу, характерною ознакою яких є специфічні завдання та методи дослідження.

Наведена вище класифікація судових експертиз (за галузями знань) полегшує правильний вибір адресата експертного дослідження, передбачає підготовку й перепідготовку експертних кадрів, визначає їхню компетенцію та спеціалізацію, сприяє визначенню родів і видів експертиз.

19 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 12.11.2022).

20 Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ, 2017. 504 с. URL: https://pidru4niki.com/74883/pravo/klasifikatsiya_ekspertiz_harakterom_galuzi_spetsialnih_znan (дата звернення: 02.09.2022).

21 Аніщенко О. В., Хомутенко О. В. Знач. твір. С. 478. DOI: 10.32353/khrife.2018.54 (дата звернення: 02.09.2022).

22 Експертизи у судочинстві ... . URL: https://pidru4niki.com/74883/pravo/klasifikatsiya_ekspertiz_harakterom_galuzi_spetsialnih_znan (дата звернення: 02.09.2022).

23 Там само.

Про важливість цього питання можна дійти висновку із наведеного далі. Співробітники ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту України і Наукового Центру Судових Експертиз Республіки Молдова виконали науково-дослідну роботу «Вдосконалення класифікації судових експертиз», що дало змогу на рівні комплексного підходу вдосконалити класифікацію судових експертиз, запропонувати шляхи розв'язання проблем, які виникають під час розроблення такої класифікації²⁴. З іншого боку, це питання з державного (регіонального) рівня зросло до рівня міжнародного співробітництва²⁵.

Законом Республіки Молдова від 14.04.2016 р. № 68 «Про судову експертизу та статус судового експерта» судові експертизи класифіковано за такими критеріями: послідовність проведення експертиз; обсяг дослідження; кількість експертів, які беруть участь у проведенні досліджень; наукові дисципліни, відомості з яких використовувалися під час проведення експертиз²⁶. Отже, класифікація стосується лише організаційної частини, залишаючи поза увагою її найважливішу складову — економічну.

Сьогодні немає сумнівів, що вивчення класифікаційних ознак видового складу судових економічних експертиз виходить на якісно новий рівень розвитку.

Складність вибору критерію класифікації експертиз економічного профілю передбачає проведення науково обґрунтованих досліджень, що, своєю чергою, потребує:

- абстрагування від другорядних, несуттєвих ознак із виокремленням загальної, найсуттєвішої ознаки для об'єктів, які класифікують;
- фундаментального аналітичного дослідження економічних процесів, соціально-економічних відносин як органічного зв'язку всіх видів діяльності людини із матеріальним виробництвом. Судова економічна експертиза не є винятком, адже її основою є спеціалізовані науки, що пояснюють економічні процеси, господарські відносини й операції між суб'єктами господарювання різних форм власності та організаційних форм.

Будь-яку класифікацію побудовано із використанням порівняльного метода. В основі побудови всіх класифікацій — взаємозв'язок загального й особливого. У надрах цієї категорії формуються та розвиваються категорії якості й кількості. Пізнання об'єкта розпочинається з одиничного. Спершу об'єкт сприймають як єдиний у своєму роді. Дослідник намагається пізнати предмет із якісного боку. Здійснюючи перехід від одиничного об'єкта до множини, використовуючи метод порівняння, дослідник у процесі їх співставлення виявляє ознаки збігів, подібності (загальне порівнюваних об'єктів) і відмінності (одиничне, особливе).

Деякі сучасні наукові дослідження стосуються класифікації судових економічних експертиз за певною ознакою.

24 Сімакова-Єфремян Е. Б., Федоренко В. Л., Свиридова Л. В. та ін. Знач. твір.

25 Гурзу Н., Лопатенко И. О совершенствовании классификации судебных экспертиз. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. до 95-річ. створ. Харків. НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10—11.10.2018). Харків, 2018. С. 34—36.

26 Там же. С. 34.

Так, О. В. Аніщенко та О. В. Хомутенко, обираючи класифікаційний критерій серед переліку основних ознак об'єкта класифікації судової економічної експертизи, важливу роль надали сутності ознаки. Із цим, безумовно, складно не погодитися. Відповідно, сутність ознаки науковці розглядають як триаду елементів²⁷:

- 1) дослідження, класифікаційними ознаками якого можна вважати об'єкти, методи та предмет дослідження й зумовлені ним завдання;
- 2) процесуальний документ, до класифікаційних ознак якого може належати судочинство, за яким призначають експертизу;
- 3) інформація, класифікаційними ознаками якої є повнота, достовірність тощо.

Пріоритет серед зазначених елементів, на думку цих авторів, слід надавати критеріям, які характеризують власне дослідження, а основною ознакою останнього мають стати предмет дослідження й обумовлені ним завдання.

Наступним етапом в алгоритмі дослідження на основі наявної експертної практики О. В. Аніщенко та О. В. Хомутенко вважають групування експертних завдань, що дає змогу формувати роди судових економічних експертиз, які можуть бути такими: бухгалтерського обліку; ціноутворення; оподаткування; фінансового стану підприємства;

банківських операцій, операцій із цінними паперами та інших фінансових операцій; оплати праці, пенсій та інших виплат громадянам; цільового використання бюджетних коштів; документальної обґрунтованості та розрахунку розміру збитків; іншого роду²⁸.

Як результат групування експертних завдань і визначення на їх основі родів судових економічних експертиз ці науковці пропонують визначати види експертиз за назвами атестованих експертних методик і певних видів експертиз, щодо проведення яких атестовані експертні методики відсутні²⁹.

А. В. Свінцицький та А. М. Падалка звертають увагу на те, що класифікація судових економічних експертиз є актуальним питанням, тому що вона має значення для розроблення й удосконалення теорії судової експертизи та є базою для формулювання висновку експерта та його оцінки³⁰ судово-слідчими органами як джерела доказів. На думку вчених, класифікаційним критерієм судових економічних експертиз слід обрати галузь економічних знань, згідно з якою можна виокремити такі види експертиз³¹:

- *судово-бухгалтерська експертиза, предмет дослідження якої — операції фінансово-господарської діяльності, відображені в документах бухгалтерського обліку та звітності;*

27 Аніщенко О. В., Хомутенко О. В. Зазнач. твір. С. 480. DOI: [10.32353/khrife.2018.54](https://doi.org/10.32353/khrife.2018.54) (дата звернення: 10.11.2022).

28 Там само. С. 481—482.

29 Там само.

30 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— *Ред.*

31 Свінцицький А. В., Падалка А. М. Зазнач. твір. С. 98—100. DOI: [10.37750/2616-6798.2020.3\(34\).220999](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.3(34).220999) (дата звернення: 10.11.2022).

- *фінансово-економічна* експертиза, у складі якої дослідження ознак і способів спотворення даних про фінансові показники, що впливають на фінансовий результат і розрахунки за зобов'язаннями суб'єкта господарювання; розрахунок пайової участі засновників (акціонерів) у майні й розподіленого прибутку суб'єкта господарювання;
- *фінансово-кредитна* експертиза, предмет дослідження якої — ознаки та способи спотворення даних про фінансові показники, які характеризують платоспроможність і кредитоспроможність суб'єкта господарювання, використання й повернення кредитів.

У наведеній вище систематизації виходового складу економічних експертиз можна виокремити три блоки:

- *перший* — відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку;
- *другий* — виробнича діяльність суб'єктів господарської діяльності (сфери виробництва);
- *третій* — невиробнича сфера, а саме обіг капіталу.

Ґрунтуючись на системному аналізі, Ю. Б. Форіс і В. П. Колонюк стверджують, що комфортність використання судових експертиз у судочинстві безпосередньо залежить від диференціювання виду й підвиду призначеної судової експертизи та від того, чи є ця експер-

тиза комплексною. Комфорт судово-експертної діяльності також виграє від того, наскільки чітко окреслені межі компетенції судових експертів кожної спеціальності, визначення якої безпосередньо пов'язане із визначенням завдань кожного класу, роду, виду й підвиду судової експертизи. Крім того, класифікація не має за кінцеву мету диференціювати (проаналізувати) завдання із наступною неможливістю їх синтезувати. Вони пропонують модель класифікації судових експертиз, яка поєднує дві множини зі сферою перетину: множина (вид) експертизи «А»; множина (вид) експертизи «Б»; сфера перетину як множина комплексних експертиз «АБ»³². Дослідники зауважують, що класифікація судових експертиз має виглядати як сукупність множин, у яких множина «А» містить множину «Б», а множина «Б» своєю чергою містить множину «В» як підзадачу задач. Така модель подібна до поділу судових експертиз на класи, роди й види. Однак розв'язання завдань різних класів судових експертиз не пов'язане одне з одним, якщо тільки це не комплексна експертиза³³.

Тож варто зазначити, що особливість завдань і методик виконуваних економічних експертиз характеризується нестабільністю законодавства в галузі бухгалтерського обліку й оподаткування, а також загальноекономічних умов функціонування суб'єктів господарської діяльності³⁴.

На підставі систематизації наукових досліджень щодо питання класифікації

32 Форіс Ю. Б., Колонюк В. П. Указ. соч. С. 81—82. URL: https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/2018_1.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

33 Там же. С. 82.

34 Економічна експертиза / Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. https://kndise.gov.ua/ekonomichna/#%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B5_%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BE%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 15.11.2022).

судових експертиз І. В. Пиріг вважає, що предметом (фактичними даними, які встановлює експертиза), а також об'єктами експертизи зумовлено галузь спеціальних знань. На їх основі суб'єкт експертизи розв'язує експертне завдання, а використання спеціальних знань дає змогу обрати методи й методику дослідження. Автор доходить висновку, що правильніше за класифікаційну ознаку обрати не предмет, об'єкт і методи дослідження, а галузь спеціальних знань³⁵.

П. П. Чеберяк пропонує всі різновиди судових економічних експертиз (оскільки вони досліджують один об'єкт, а саме обліково-економічні операції) класифікувати як експертизу облікового процесу й експертизу економічних операцій³⁶. Безумовно, ці процеси та операції наявні у виробничо-фінансовій діяльності всіх суб'єктів господарювання, тому їх слід враховувати у процесі наукового дослідження.

У своїй науковій праці Н. Л. Гресь і К. К. Недоступ у класі економічних експертиз розрізняють три роди (бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, а також фінансово-кредитних операцій), яким відповідають такі спеціальності: дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств та організацій; дослідження документів фінансово-кредитних операцій³⁷.

О. О. Шушко класифікує економічні експертизи за видом економічної діяльності: промислова, сільськогосподарська, будівельна та ін. Водночас автор зауважує, що водночас із цією ознакою (за видами економічної діяльності) економічну експертизу можна класифікувати за замовником, призначенням, користувачами результатами експертизи, що характеризує суб'єктивний підхід до класифікації³⁸. Звісно, класифікація за останніми ознаками (за замовником, призначенням і т. ін.) має організаційний характер і не стосується вибору науково обґрунтованого критерію під час систематизації видового складу судових економічних експертиз.

На основі аналізу згаданих раніше наукових досліджень, що стосуються вибору критерію класифікації судових економічних експертиз, можна виокремити основні класифікаційні ознаки, поширені сьогодні в науковій літературі:

- судові експертизи як сукупність множин на основі системного підходу (Ю. Б. Форіс, В. П. Колонюк);
- за галуззю економічних знань (А. В. Свінцицький, А. М. Падалка, І. В. Пиріг);
- за видами економічної діяльності (Г. А. Матусовський, О. О. Шушко);
- за предметом дослідження (Г. А. Матусовський, О. В. Аніщенко, О. В. Хомутенко);

35 Пиріг І. В. Знач. твір. С. 237. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2363/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_2_%D0%9F%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B3_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

36 Чеберяк П. П. Знач. твір. С. 85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_10_22 (дата звернення: 10.11.2022).

37 Гресь Н. Л., Недоступ К. К. Знач. твір. С. 22. URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/158744> (дата звернення: 10.11.2022).

38 Шушко О. О. Знач. твір. С. 34–35.

- за обліково-економічними операціями (П. П. Чеберяк).

Різні ознаки, за якими названі вище автори пропонують класифікувати видовий склад судових економічних експертиз, мають одну спільну характеристику — економічну природу, що становить незаперечний інтерес для нашого дослідження. Зупинимося на цьому аспекті докладніше.

Поняття «економіка» (від дав.-грец. *οικονομία* — мистецтво ведення домашнього господарства) у сучасних словниках розтлумачено так: 1) народне господарство певної країни, групи країн або всього світу; 2) сфера господарської діяльності людини, у якій створюються, розподіляються і споживаються життєві блага; 3) економічна наука, що вивчає різноманітні економічні явища й процеси, які відбуваються в суспільстві; 4) сукупність економічних відносин між людьми у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції, що утворюють певну економічну систему³⁹.

Вважаємо, що розв'язання питання науково обґрунтованої систематизації судових економічних експертиз міститься в площині економічних відносин, які виявляються на всіх стадіях суспільного виробництва, якими є власне виробництво, а також розподіл, обмін і споживання.

Економічні відносини — це сукупність взаємин між людьми у процесі виробництва матеріальних і духовних благ та їх привласнення в усіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні)⁴⁰.

Усю сукупність економічних відносин можна об'єднати у три самостійні підсистеми, які уособлюють певний тип відносин суспільного відтворення виробництв⁴¹: 1) *техніко-економічні*, які виникають під час спеціалізації, кооперування, комбінування виробництва тощо; 2) *організаційно-економічні*, які стосуються організації виробництва; 3) *соціально-економічні*, які виникають між людьми щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і духовних благ та стосуються таких категорій, як гроші, ціна, заробітна плата, прибуток тощо.

Соціально-економічні, або відносини власності, є базовими для будь-якого типу економіки та посідають чільне місце в розслідуванні правоохоронними органами економічних злочинів у сфері відносин власності (завдання матеріальної шкоди, невиплата заробітної плати, неповернення отриманих кредитних коштів тощо).

Сутність категорії «економічні відносини» в економічному середовищі знаходить утілення в діяльності суб'єктів економіки, пов'язаній з виробництвом продукції, або наданням різноманітних послуг (наприклад, транспортних, житлово-комунальних тощо), або виконанням певного виду робіт (будівництво житла та ін.), або в діяльності фінансово-кредитних установ (банків, страхових компаній, кредитних спілок, пенсійних фондів, лізингових компаній тощо) та ін. Завдяки економічним відносинам розвивається решта суспільних відносин (соціальні, культурні, національні, духовні та багато інших), адже вони є їхньою базою.

39 Економічна теорія: Політекономія : підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. Київ, 2007. 719 с.

40 Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ, 2000. С. 471—472.

41 Там само.

У Господарському кодексі України (ст. 261 «Галузі сфери матеріального виробництва») усі види діяльності представлені двома сферами виробництва: «1. До сфери матеріального виробництва належать галузі, які визначаються видами діяльності, що створюють, відновлюють або знаходять матеріальні блага (продукцію, енергію, природні ресурси), а також продовжують виробництво у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування продукції чи інших видів діяльності.

2. Усі інші види діяльності у своїй сукупності становлять сферу нематеріального виробництва (невиробничу сферу)»⁴².

Беручи до уваги розподіл суспільного виробництва за сферами, а також структурний поділ зазначених сфер, судові економічні експертизи можна поділити на два роди: 1) у сфері матеріального виробництва; 2) у сфері нематеріального виробництва.

У цих сферах, використовуючи класифікацію видів економічної діяльності згідно з Національним класифікатором України⁴³, можна виокремити такі види діяльності:

- у сфері матеріального виробництва: сільське, лісове та рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів; переробна промисловість; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; будівництво; оптова та роздрібна торгівля; тимчасове розміщення й організація харчування; транспорт, складське господарство;

- у сфері нематеріального виробництва: житлово-комунальне господарство; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; поштова та кур'єрська діяльність; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт; надання інших видів послуг; діяльність екстериторіальних організацій і органів.

Класифікацію судових економічних експертиз за видом економічної діяльності розробив Г. А. Матусовський⁴⁴. За такої систематизації видового складу економічних експертиз дотримано важливих вимог щодо їх вибору, які полягають у такому: критерій має бути фундаментальним, а не тимчасовим, випадковим чинником; він повинен мати простий алгоритм обґрунтування й науково обґрунтований характер систематизації; критерій має бути універсальним у застосуванні.

Зупинимося на універсальності цієї класифікаційної ознаки докладніше. Виникнення нових видів судових економічних експертиз пов'язано із виникненням нових видів діяльності, галузей економіки, у яких учиняють економіч-

42 Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IX (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

43 Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457 (зі змін. та доп.). [Чинний від 01.01.2012]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#top> (дата звернення: 17.11.2022).

44 Матусовський Г. А. Указ. соч. С. 468—469. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/MATUSOVSKIY_1999.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

ні порушення. Тобто простежується принцип синхронності, який полягає у відображенні економічними науками безперервності процесів спеціалізації та поділу праці, що зумовлює виникнення нових виробництв і галузей економіки.

Усі основні види діяльності, які сьогодні існують, із метою забезпечення оптимального, сталого економічного розвитку країни функціуватимуть і надалі.

Крім того, розвиток продуктивних сил, виникнення нових потреб суспільства завжди вимагатиме для їх задоволення створення нових виробництв. Безсумнівним залишається і той факт, що одночасно із розширенням галузевої структури відбуватимуться протилежні процеси, які також є характерними умовами економічного середовища: згортання окремих виробництв, що задовольняють потреби у матеріальних і нематеріальних благах, на які відсутній попит у суспільстві.

Висновки

Класифікація судових економічних експертиз як один із найважливіших та ефективних методологічних інструментів пізнання дає змогу систематизувати видовий склад економічних експертиз за їх структурними рівнями. Однак це може бути реалізовано лише за умови дотримання сукупності науково обґрунтованих вимог під час класифікації, а також урахування певних закономірностей. Чітка структура поділу судових експертиз за видами економічної діяльності, у розвитку якої присутні водночас процеси диференціювання та згортання видів діяльності, сприяє визначенню цього критерію класифікації судових економічних експертиз як одного із найважливіших.

Problematic Aspects of the Classification of Forensic Economic Examination

Alexei Horlachuk

The theoretical-methodological foundations of the development of forensic economic examination regarding the determination of classification features of its species composition have not only theoretical-methodological, but also direct practical significance in the activities of expert economists, as well as judicial investigative bodies in the event that the latter appoint this type of examinations. This research paper's purpose is to study the criteria for the classification of forensic economic examinations, established by soviet scientific thought, aimed at improving the systematization of their species composition. Using the techniques of analysis, synthesis, induction, deduction and generalization, it was determined that the emergence of new types and sorts of forensic economic examinations depends on factors that can be combined into two groups: 1) socio-economic relations — a change of their format; 2) judicial and investigative practice — emergence of new objects of research and tasks; 3) economic offenses — new ways, techniques of committing economic crimes. It has been established that the structural differentiation of this type of forensic examinations is due to the procedural needs of the judicial and investigative practice. It has been found that the criterion for systematization of the species composition of forensic examinations is located in the economic plane, namely in the distribution of social production into the spheres of material and immaterial production. The next stage of the distribution of economic examinations is to the relevant industries according to certain types of activity with the definition of the main criterion of classification — according to the type of production activity. Thanks to this, compliance with the set of requirements for the scientifically based selection of classification criteria with the distinction of sorts and types of economic examinations is ensured.

- %B8%D0%BA%201%20%2825%29%202016 [in Ukrainian].
- Matusovskii, G. A. (1999). *Ehkonomicheskie prestupleniia: kriminalisticheskii analiz* [Economic crimes: forensic analysis]. Kharkov. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/MATUSOVSKIY_1999.pdf [in Russian].
- Panchenko, I. A. *Etapy rozvytku sudovobukhhalterskoi ekspertyzy* [Stages of development of forensic accounting expertise]. URL: http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23348.doc.htm [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2015). *Teoretyko-prykladni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia* [Theoretical and applied issues of expert provision of pre-trial investigation]: monohrafiia. Dnipropetrovsk. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2363/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_2_%D0%9F%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B3_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D1%82.pdf [in Ukrainian].
- Shushko, O. O. (2019). *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky shliakhom ekonomichnoi ekspertyzy* [Ensuring the economic security of the national economy through economic expertise]: dys. ... kand. ekon. nauk. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B., Fedorenko, V. L., Svyrydova, L. V. ta in. (2021). *Klasyfikatsiia sudovykh ekspertyz* [Classification of forensic examinations]: monohrafiia / za zah. red. E. B. Simakovoi-Yefremian. Kharkiv [in Ukrainian].
- Svintsytskyi, A. V., Padalka, A. M. (2020). Poniattia ta znachennia sudovykh ekspertyz u rozkrytti y rozsliduvanni orhanizovanoi zlochyynnoi diialnosti u sferi opodatkuvannia [The concept and significance of forensic examinations in disclosure and investigation of organized criminal activity in the field of taxation]. *Informatsiia i pravo*. № 3 (34). DOI: 10.37750/2616-6798.2020.3(34).220999 [in Ukrainian].
- Ukrainskaadianska entsyklopediia* [Ukrainian Soviet Encyclopedia] (1980) : u 12 t. T. 5 / za red. M. P. Bazhana. Kyiv. URL: <https://leksika.com.ua/19120918/ure/klasifikatsiya> [in Ukrainian].
- Yunatskyi, O. V. (2016). *Konspekt lektsii z dystsypliny «Ekspertolohiia»* [Syllabus of lectures on the discipline “Expertology”]. Dnipro. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1130/3.1.pdf> [in Ukrainian].

Горлачук, О. (2022). Проблемні аспекти класифікації судових економічних експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 170–187. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.10.

Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні

Ірина Сівчук *

* Канд. екон. наук, Тернопільський НДЕКЦ МВС України, м. Тернопіль, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9087-2181>, e-mail: sivchukira@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.4.2022.11 УДК [340.98:658.62]:504.122(477)

Надійшло 14.11.2022 / Рецензовано 17.11.2022 / Прийнято до друку 15.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Статтю присвячено дослідженню особливостей проведення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів в Україні. Обґрунтовано негативний вплив незаконної порубки на навколишнє середовище та зазначено зміни, які виникають на територіях порубаних лісів. Натомість порубки, пов'язані з веденням лісового господарства, спрямовані на забезпечення охорони, оздоровлення, посилення захисних властивостей і підвищення продуктивності лісів та інших лісогосподарських угідь. Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей проведення судової товарознавчої експертизи з визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, та виокремлення ключових аспектів проведення такого дослідження за допомогою запропонованого алгоритму дій. Проведене дослідження ґрунтується на застосуванні порівняльного підходу, що передбачає аналізування цін продажу та пропозицій такого виду лісоматеріалів. Також розглянуто визначення термінів «лісоматеріали», «круглі лісоматеріали», їх класифікацію та характеристику. Товарознавча експертиза круглих лісоматеріалів передбачає отримання вихідних даних щодо вимірювання параметрів деревини та застосування певного алгоритму дій із метою визначення їх ринкової вартості. Проаналізовано нові національні стандарти якості деревини

й обґрунтовано необхідність залучення фахівця-спеціаліста лісової промисловості під час проведення судової товарознавчої експертизи.

Ключові слова: *круглі лісоматеріали; екологічні злочини; незаконна порубка лісу; товарознавча експертиза; дров'яна деревина промислового використання; дров'яна деревина непромислового використання; клас якості лісоматеріалів.*

Постановка наукової проблеми

Лісовий фонд України є державною власністю й одним із найголовніших чинників виробництва (разом із працею та капіталом), тому від характеру його використання залежить рівень соціально-економічного, культурного та духовного розвитку суспільства взагалі та стан навколишнього середовища зокрема.

Неправильна експлуатація лісів призводить не тільки до їх знищення, а й серйозно впливає на навколишнє середовище, порушуючи функціонування екологічної системи та збільшуючи захворюваність населення. Тому ліси — це національне багатство народу та держави, які за своїм прямим призначенням регулюють циркуляцію води та повітря, рівень опадів, виділення кисню в повітря, температуру повітря, запобігають ерозії ґрунтів, тобто виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні й інші функції для забезпечення й задоволення потреб суспільства та екологічної безпеки життєдіяльності людини. Адже охорона й раціональне використання природних ресурсів є невід'ємною та необхідною умовою економічного зростання й розвитку суспільства загалом.

Статистичні дані свідчать, що питома вага екологічних злочинів на території нашої держави щороку зростає. Ця негативна тенденція обумовлена поширенням такого явища, як незаконна порубка лісу. Тому проблеми, пов'язані із цим явищем, є актуальними, незаперечними і глобальними та потребують подальших наукових досліджень з метою формування практичних рекомендацій щодо запобігання руйнівних наслідків для екології в майбутньому.

Під час розслідування та судового розгляду цивільних і кримінальних справ, пов'язаних із розслідуванням екологічних злочинів, часто виникає необхідність у використанні спеціальних знань для визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів, тому саме товарознавча експертиза дає змогу отримати компетентний висновок щодо злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Наукове підґрунтя в дослідженні питань, пов'язаних із розслідуванням екологічних злочинів (зокрема, незаконної порубки лісу) розглянуто в працях таких науковців, як: В. М. Попревич ¹,

---

1 Попревич В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2014. Вип. 8. С. 180—186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_8_25 (дата звернення: 11.11.2022).

О. М. Пилипенко ², О. В. Заїчко ³,
Р. П. Олійничук ⁴, А. М. Кротюк ⁵,
О. М. Троханенко зі співавторами ⁶ та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження

Мета статті

Теоретичне обґрунтування особливостей проведення судової товарознавчої експертизи з визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, та виокремлення ключових аспектів проведення такого дослідження за допомогою запропонованого алгоритму дій.

Методи дослідження

У своїй роботі ми використали загальні методи теоретичного рівня дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, дедукція) та емпіричні методи дослідження (опис і порівняння), поєднання яких дало змогу визначити механізми обчислення ринкової вартості круглих лісоматеріалів.

Проблема порубки лісових насаджень є однією з найгостріших екологічних проблем у світі. На жаль, ця негативна тенденція не минула й Україну, на території якої останнім часом масово знищують лісові смуги та незаконно вирубують лісові насадження. До речі, Україна є найбільшим експортером нелегальної сировини до країн Євро-союзу. У публічному звіті голови Державного агентства лісових ресурсів зазначено, що «загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,4 млн га, в тому числі вкриті лісовою рослинністю 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9%. Але, незважаючи на досить невелику лісистість території, Україна займає 9 місце у Європі за площею лісів та 7 місце за запасами деревини» ⁷.

Пов'язані з веденням лісового господарства порубки спрямовані на забезпечення охорони, оздоровлення, посилення

- 2 Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. Т. 4. № 76. С. 232–241. URL: <https://journal.ld-uvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/619> (дата звернення: 11.11.2022) ; Її ж. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Там само*. 2018. Т. 2. № 82. С. 280–289. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/139> (дата звернення: 11.11.2022).
- 3 Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 210 с. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-Zaichko-O.V.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).
- 4 Олійничук Р. П. Особливості розслідування незаконної порубки лісу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3 (23). С. 166–170. DOI: 10.35774/app2020.03.166 (дата звернення: 11.11.2022).
- 5 Кротюк А. М. Іноземний досвід запобігання незаконним порубці, перевезенню, зберіганню, збуту лісу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Т. 26. № 1. С. 24–30. DOI: 10.33270/01211181.24 (дата звернення: 11.11.2022).
- 6 Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних із лісом. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 276–282. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 (дата звернення: 11.11.2022).
- 7 Публічний звіт голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2021 р. URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/публічні%20звіти/publicniy-zvit-za-2021.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

захисних властивостей і підвищення продуктивності лісів та інших лісогосподарських угідь, зазвичай їх проводять за планом (періодична планова порубка). Вони є елементом системи догляду за лісом, тому подальше їх збереження як насаджень є недоцільним. В Україні такі порубки є одними з головних чинників покращення якості та підвищення продуктивності лісів. На жаль, існує також незаконна порубка лісів, що є свідченням екологічних злочинів.

Шкода, заподіяна лісам надмірними порубками, може в крайньому разі призвести навіть до екологічної катастрофи. На територіях вирубаних лісів виникають кліматичні зміни та зміни в екосистемі, що призводять до знищення значної кількості рослин і тварин, погіршення кругообігу води та речовин у природі, руйнування (ерозії) ґрунту та ін., що негативно позначається не тільки на лісовому господарстві, а й на кліматі.

Щоб дослідити проблему незаконної порубки лісу, спочатку слід дати визначення поняттю «ліс». Зокрема, у Лісовому кодексі України (далі — ЛКУ) у ст. 1 розділу I під терміном «ліс» розуміють «тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку,

впливають один на одного і на навколишнє природне середовище»⁸. У ст. 2 ЛКУ зазначено, що «об'єктом лісових відносин є лісовий фонд України та окремі лісові ділянки. Суб'єктами лісових відносин є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи та громадяни, які діють відповідно до Конституції та законів України»⁹.

Державне агентство лісових ресурсів визначає поняття «незаконна рубка» як заготівлю «деревини без спеціального дозволу на використання лісових ресурсів (лісорубний квиток)»¹⁰.

Водночас О. В. Заїчко трактує це визначення так: «Це переважно організована злочинна діяльність, спрямована на незаконну заготівлю деревини в лісах та на інших охоронюваних територіях і об'єктах в комерційних цілях або з метою задоволення особистих (побутових) потреб населення в дровах і лісоматеріалах»¹¹.

О. Сторчоус пропонує вважати незаконною порубку, що «визначається закінченим злочином з моменту повного відокремлення дерева, чагарнику від кореня, якщо це діяння завдало істотної шкоди (при матеріальному складу злочину)»¹². Він зазначає, що «незаконні порубки залежно від суб'єктивного складу правопорушення (злочину) можна поділити на дві групи. А. Порубки, вчинені без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (самовільні порубки). Б. Порубки,

8 Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

9 Там само.

10 Охорона лісів від незаконних рубок / Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/ohorona-i-zahist-lisiv/ohorona-lisiv-vid-nezakonnih-rubok> (дата звернення: 11.11.2022).

11 Заїчко О. В. Зазнач. твір.

12 Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. Київ, 2012. 116 с. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability_UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

вчинені на підставі дозволу, під час яких були допущені значні порушення»¹³.

На думку О. М. Будяченка та за аналізом матеріалів судової практики, «найбільш розповсюдженими є порубки, вчинювані без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (так звані самовільні порубки)»¹⁴. Тому він пропонує таке визначення незаконної порубки лісу: «Це суспільно-небезпечне діяння, вчинене із заподіянням шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду»¹⁵.

І. Г. Богатирьов та А. В. Савченко вважають, що незаконна порубка має місце, якщо її здійснюють:

- 1) без спеціального на те дозволу, який засвідчують відповідним документом (лісорубним або лісовим квитком), виданим уповноваженим органом;
- 2) за наявності дозволу, але з недотриманням передбачених у ньому умов щодо місця, способу і строків порубки, кількості та порід дерев і чагарників (порубка не на тій ділянці, що виділена; до початку чи після закінчення встановлених у дозволі строків; вирубування цінних і рідкісних

дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття тощо);

- 3) за наявності дозволу проведення суцільної санітарної порубки, але без дотримання обмежень, установлених щодо площі, строків і технологій проведення робіт¹⁶.

Варто наголосити, що в ст. 39 гл. 6 «Функціональний поділ лісів» ЛКУ зазначено: «Ліси України за екологічним та соціально-економічним значенням та залежно від виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);

2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);

3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);

4) експлуатаційні ліси»¹⁷.

У разі визначення факту незаконної порубки лісу або його крадіжки кримінальне правопорушення кваліфікують за такими статтями Кримінального кодексу України (далі — *КК України*): ст. 185 «Крадіжка» і ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним

13 Сторчоус О. Зазнач. твір. С. 9–10. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability_UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

14 Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 258 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1479/1/Disertatsiya_Budyachenko_O.M.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

15 Там само. С. 121.

16 Богатирьов І. Г., Савченко А. В. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_2_27 (дата звернення: 11.11.2022).

17 Лісовий кодекс України ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

шляхом зловживання службовим становищем» розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності» і ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля»¹⁸.

Згідно з ч. 1 ст. 246 КК України «незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду,—

карається штрафом від тисячі до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк»¹⁹.

Крім КК України, лісові правовідносини регулюють:

а) Конституція України, яка містить норми прямої дії, що можуть безпосередньо застосовуватися в процесі реалізації кримінально-правових відносин (зокрема, у ст. 66 розд. II регламентовано, що «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки»²⁰);

б) ЛКУ (зокрема, у ч. 1 ст. 89 гл. 16 «Охорона і захист лісів» зазначено, що: «Охорону і захист лісів на території України здійснюють:

- державна лісова охорона, яка діє у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує дер-

жавну політику у сфері лісового господарства, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань лісового господарства та підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління;

- лісова охорона інших постійних лісокористувачів і власників лісів»

та у ст. 90: «Основними завданнями державної лісової охорони є:

- здійснення державного контролю за додержанням лісового законодавства;
- забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, захист від шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу»²¹;

в) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів»²²;

г) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (зокрема, у ч. 1 ст. 12 розд. II регламентовано, що обов'язками громадян у галузі охорони навколишнього середовища є:

- «а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки,

18 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

19 Там само.

20 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

21 Лісовий кодекс України ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

22 Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів : Постанова КМУ від 16.09.2009 р. № 976 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-п#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

- в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;
  - г) вносити штрафи за екологічні правопорушення;
  - д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище»²³;
- д) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд», якою передбачено, зокрема:
- «1. Затвердити спеціальні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду внаслідок:
- незаконної рубки або пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту <...>;
  - пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту <...>;
  - знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, сіянців і саджанців <...>»²⁴;
- е) інші підзаконні акти, проекти та зміни до нормативно-правових актів у частині регламентування спеці

ального використання лісових ресурсів та охорони лісів, а також міжнародні акти у сфері охорони довкілля і протидії екологічній злочинності (незаконній порубці дерев). Як зазначено вище, незаконні порубки лісу залежно від суб'єктивного складу правопорушення (злочину) умовно поділяють на дві групи.

1. Порубки, скоєні без спеціального дозволу (тобто без лісорубного квитка, або їх ще називають самовільні порубки). Це звичайні способи заготівлі лісу за відсутності права на заготівлю. Суб'єктами таких порубок є особи, які не мають правовідносин із лісовим сектором. На спеціальне використання лісових ресурсів державного значення (заготівля деревини під час рубок головного користування) лісорубні квитки видають територіальні органи лісового та мисливського господарства.
2. Порубки, скоєні на підставі спеціального дозволу, під час яких було допущено значні порушення. Такі порубки здійснюють за наявності дозвільного документа, але з недотриманням передбачених у ньому умов:
  - а) не тих дерев, що визначено в дозволі (зокрема, не тих порід або дерев, що взагалі заборонено вирубувати);
  - б) не на площах, зазначених у дозволі (поза межами відведених під порубку ділянок);
  - в) не в тій кількості (понад ліміт), що зазначено у дозволі;

23 Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

24 Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : Постанова КМУ від 10.05.2022 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-п#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

г) не в терміни, обумовлені дозволом (до початку чи після їх завершення)²⁵.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 ЛКУ, «спеціальне використання лісових ресурсів на виділеній лісовій ділянці проводиться за спеціальним дозволом — лісорубний квиток або лісовий квиток, що видається безоплатно»²⁶.

Основні причини виникнення незаконних порубок (за даними Державного агентства лісових ресурсів):

- соціальні — низький рівень соціально-економічного розвитку сільських регіонів (високий рівень безробіття серед населення, яке здійснює заготівлю дров'яної деревини для задоволення життєво необхідних потреб, низькі заробітні плати, низька інвестиційна активність тощо);
- економічні — отримання швидкої вигоди окремими громадянами або організованими групами, які здійснюють заготівлю крупномірних і цінних сортиментів деревини для переробки або комерційного продажу (головними споживачами такої деревини є лісопильні об'єкти (пилорами), що діють за межами чинного законодавства)²⁷.

Циклічний характер скоєння незаконних порубок нерозривно пов'язаний із піднесеннями та спадами економічної активності у країні. Статистичні дані щодо обсягів лісових

порушень, наведені в публічному звіті голови Державного агентства лісових ресурсів, свідчать, що «найбільші обсяги незаконних рубок виявлені у лісах підприємств Закарпатського облуправління: 9,5 тис. куб. м (ДП «Іршавський лісгосп» — 4,5 тис. куб. м, ДП «Ясінянське ЛМГ» — 2,2 тис. куб. м); Харківського — 2,9 тис. куб. м (ДП «Жовтневий лісгосп» — 1,0 тис. куб. м); Херсонського — 2,0 тис. куб. м (ДП «Голопристанське ЛМГ» — 1,2 тис. куб. м); Вінницького — 1,6 тис. куб. м та Дніпропетровського — 1,5 тис. куб. м (ДП «Верхньодніпровський лісгосп» — 1,0 тис. куб. м)»²⁸.

Також цей звіт містить інформацію, що «розслідування обставин скоєння незаконних порубок свідчить про те, що головними причинами збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріально-технічного забезпечення населення, яке змушене задовільнити свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину. У значній мірі поширенню незаконних рубок у південних і східних регіонах України сприяє відсутність бюджетного фінансування для утримання 11 працівників державної лісової охорони, що спонукає їх до звільнення з роботи <...>, внаслідок цього значні площі лісів залишаються без нагляду. Чисельність працівників нижньої ланки державної лісової охорони протягом 2016—2021 років знизилась більш як на 2000 осіб, що не дозволяє

25 Сторчоус О. Знач. твір. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability_UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

26 Лісовий кодекс України ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

27 Охорона лісів від незаконних рубок ... . URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti-lisove-gospodarstvo/ohorona-i-zahist-lisiv/ohorona-lisiv-vid-nezakonnih-rubok> (дата звернення: 11.11.2022).

28 Публічний звіт голови ... . URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/публічні%20звіти/publichniy-zvit-za-2021.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

якісному здійсненню повноважень державної лісової охорони»²⁹.

Дослідімо особливості «лісової злочинності» в Україні (за даними Інтерполу та Всесвітнього фонду дикої природи):

- 1) порубка (рубають більше, ніж дозволило Державне агентство лісових ресурсів України, або рубають узагалі без дозволів, або в межах заповідників чи їхніх буферних зон);
- 2) перевезення (без дозвільних документів або кілька партій за дозволом, виданим на одну партію, перевезення ціннішої деревини за документами на менш цінну, перетин контрольних пунктів за хабарі);
- 3) переробка (змішування партій легальної та нелегальної деревини; за документами переробляють іншу кількість деревини, аніж є насправді, або зазначають інший сорт деревини);
- 4) експорт (відсутність сертифікатів на деревину, підроблення їх або використання попередніх документів на нові партії товару, а також перевезення одного типу лісу під виглядом іншого: наприклад, кругляк, експорт якого з України заборонено, можуть вивозити під виглядом дров);
- 5) продаж (покупцеві повідомляють неправдиву інформацію про походження деревини чи виробів з неї або підробляють екологічні сертифікати на продукцію).

«Лісова злочинність» надто швидко адаптується до нових умов і перешкод, які створюють для неї уряди й екологічна спільнота, що засвідчує статистика обігу деревини і продукції з неї між Україною та державами Європейського Союзу³⁰.

Розслідування екологічних злочинів проти довкілля, скоєних шляхом незаконної порубки лісу, вимагає застосування спеціальних знань із різних галузей і проведення необхідних досліджень, оскільки коло запитань у таких справах є дуже широким. Для розслідування цього виду злочинів доводиться призначати різні види експертиз за різними експертними спеціальностями, у результаті яких можна отримати відповіді на поставлені питання. Тому судову експертизу можна вважати найефективнішим способом виконання слідчих завдань у справах про злочини проти довкілля взагалі та незаконної порубки лісу зокрема (за умови неухильного дотримання вимог кримінально-процесуального законодавства щодо призначення та проведення цієї слідчої дії)³¹.

Аналізування правозастосовної практики у сфері незаконної порубки лісу та спеціальної літератури дає підстави запропонувати такий перелік інших судових експертиз, призначення яких сприяє розв'язанню поставлених завдань: дактилоскопічну, трасологічну, судово-економічну, інженерно-екологічну та товарознавчу експертизи тощо. Останню вважаємо доцільним додати, адже під час проведення досудового розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, виникає потреба визначити ринкову вартість.

У Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» під терміном «ринкова вартість» розуміють «вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та

29 Публічний звіт голови ... . URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/публічні%20звіти/publichniy-zvit-za-2021.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

30 Кротюк А. М. Знач. твір. DOI: [10.33270/01211181.24](https://doi.org/10.33270/01211181.24) (дата звернення: 11.11.2022).

31 Олійничук Р. П. Знач. твір. DOI: [10.35774/app2020.03.166](https://doi.org/10.35774/app2020.03.166) (дата звернення: 11.11.2022).

продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу»³².

Проведення судової експертизи передбачає наявність професійних умінь і навичок у відповідній галузі, основу яких складає поєднання спеціальних знань і певний досвід їх застосування в різних ситуаціях. Для вирішення поставлених завдань (питань) експерти у своїй практиці використовують певні методичні підходи та методи дослідження під час проведення судових експертиз, що також належить до їхньої компетенції.

Під методичними підходами необхідно розуміти загальні способи визначення вартості майна, що ґрунтуються на основних принципах оцінювання, які експерт у процесі своєї діяльності застосовує з метою виконання поставленого експертного завдання³³.

Проведення судової товарознавчої експертизи в розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, передбачає визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів. Відповідно об'єктами цієї судової експертизи є круглі лісоматеріали (зокрема, дров'яна деревина промислового та непромислового використання). Під час виконання такого дослідження судовий експерт може використати порівняльний підхід — це аналізування цін продажу та пропозиції з відповідним коригування

відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінювання³⁴.

Під лісоматеріалами розуміють деревні матеріали, що зберегли природну фізичну структуру й хімічний склад, які добувають шляхом поділу на частини звалених дерев і деревних колод (уздовж або впоперек) для подальшого використання або переробки; а круглими вважають лісоматеріали, отримані поперечним поділом стовбура поваленого дерева³⁵.

Віднедавня лісова промисловість України перейшла на нові національні стандарти якості деревини, гармонізовані з європейськими. У них суттєво змінено підходи до визначення розмірно-якісних характеристик лісоматеріалів. Якщо раніше ділову деревину (круглі лісоматеріали) в Україні розподіляли на три сорти (I, II, III), що мали низку сортиментів за їх призначенням (тобто заготовляли ділову деревину і паливну деревину — дрова, придатні для використання тільки у вигляді палива), то, починаючи з 2019 р., має місце новий поділ деревини (як у європейських країнах) на чотири класи якості (A, B, C, D)³⁶.

Принцип класифікації за європейською системою стандартизації круглих лісоматеріалів не базується на сортименті (призначенні), натомість його основою є показники розміру та якості колод (більший діаметр і мінімальний вміст вад деревини за встановленого

32 Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова КМУ від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

33 Там само.

34 Там само.

35 Про затвердження Інструкції з ведення електронного обліку деревини: наказ Міндовкілля від 27.09.2021 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-21#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

36 Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Зазнач. твір. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 (дата звернення: 11.11.2022).

приросту відповідає вищому класу якості):

- А — лісоматеріали найвищого класу якості, які здебільшого походять з нижньої частини колоди, із чистою деревиною або з незначними вадами, що не обмежують її використання;
- В — лісоматеріали середнього класу якості, без особливих вимог до чистої деревини та із сучками у межах середнього значення для кожної породи;
- С — лісоматеріали нижче середнього класу якості, у яких дозволено вади, що незначно знижують природні властивості деревини як матеріалу;
- D — лісоматеріали, що не задовольняють жодному з попередніх класів якості, але з яких ще можна отримати пиломатеріали для подальшого використання;
- решта круглих лісоматеріалів, із яких неможливо отримати пиломатеріали для загального використання (їх класифікують як дров'яну деревину для промислового та непромислового використання)³⁷.

В Інструкції з ведення електронного обліку деревини наведено таку класифікацію деревини:

«Дереви́на дров'я́на непроми́слового вико́ристання — лісома́теріали хво́йних та листяних порід дере́вини, розрі́зані вздо́вж і попе́рек та/або ко́лоті, що вико́ристовують́ся у я́кості пали́ва в таких побу́тових при́строях для

спалюва́ння дере́вини, як печі́, ка́міни і систе́ми це́нтра́льного опа́лення; дере́вина дров'я́на проми́слового вико́ристання — лісома́теріали хво́йних та листяних порід дере́вини у ви́гляді коло́д, очи́щених від сучкі́в, як пра́вило з коро́ю, при́значе́ні для проми́слового вико́ристання у ви́робни́цтві те́плово́ї та е́лектрое́нергі́ї, трі́сок, стру́жок, піро́лізу, гідро́лізу то́що. Та́кож мо́жуть бу́ти вико́риста́ні, за умо́ви до́говору (контра́кту), у я́кості сирови́ни для дере́вних плит. На ви́могу спо́живача мо́жуть поста́вляти́ся як у кру́глому, так і у розко́лотому ви́ді»³⁸.

За теплотворною здатністю дров'яну деревину, призначену для використання як палива, виробництва теплової та електроенергії, а також піролізу поділяють за такими групами порід:

- береза, дуб, бук, ясен, граб, клен, в'яз, модрина;
- сосна, вільха;
- ялина, кедр, ялиця, осика, липа, тополя, верба³⁹.

Лісоматеріали отримують шляхом механічної обробки повалених дерев і їхніх частин. Стовбур поваленого дерева, очищений від гілок, верхів'я та пенькової частини, називають деревним хлестом.

Проведення товарознавчої експертизи під час визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів передусім передбачає додаткове залучення спеціаліста з метою замірювань деревини, який має визначити якісні та кількісні характеристики сортименту (для круглих лісоматеріалів — це порода

37 Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Зазнач. твір. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 (дата звернення: 11.11.2022).

38 Про затвердження Інструкції з ведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-21#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

39 ТУУ 00994207-005:2018 Дереви́на дров'я́на. Класифіка́ція, облі́к, те́хні́чні ви́моги. URL: http://www.mdoffice.com.ua/pdf/tehnichni_umovi_1908021524.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

дерева, клас якості, діаметр, довжина; для дров'яної деревини — це порода дерева, група породи, промислового / непромислового використання, діаметр, довжина) та отримані результати надати судовому експертові для проведення товарознавчої експертизи.

Судову товарознавчу експертизу з визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів, а також дров'яної деревини промислового або непромислового використання доречно проводити за таким алгоритмом.

1. На початковому етапі необхідно провести визначення товарної належності досліджуваних об'єктів із урахуванням замірювань, проведених спеціалістом у галузі лісової промисловості, вимірювальним і розрахунковим методом відповідно до ТУУ та ДСТУ (розміри, обсяг / кількість).
2. Ідентифікувати об'єкти дослідження на ринку.
3. Визначити вартість 1 куб. м лісоматеріалів на момент скоєння кримінального правопорушення на основі аналізування фактичних цін реалізації лісової продукції з урахуванням кварталів та області добування за даними Державного агентства лісових ресурсів або цінової інформації, розміщеної на сайтах лісових господарств у формі прайс-листів.
4. Визначити ринкову вартість лісоматеріалів за їхніми об'ємними одиницями з урахуванням породи дерева, класу якості, діаметра, довжини (для круглих лісоматеріалів); породи дерева, групи породи, промислового або непромислового використання, діаметра, довжини (для дров'яної деревини) у цінах на момент скоєння кримінального правопорушення, використовуючи порівняльний підхід.

Отже, товарознавча експертиза круглих лісоматеріалів передбачає не тільки розуміння сутності поняття «круглі лісоматеріали», їх класифікаційних ознак за новими національними стандартами, а й застосування алгоритму під час проведення такого дослідження з урахуванням замірів, наданих спеціалістом у галузі лісової промисловості.

Підприємства лісогосподарського комплексу застосовують франкування цін (місця відпуску лісоматеріалів). У Правилах охорони праці для працівників лісового господарства та лісової промисловості розрізняють такі види складів: верхній, нижній і проміжний лісосклади та трельовальні шляхи:

«верхній лісосклад — ліспромисловий склад, розташований біля лісовозної дороги (автомобільної, залізничної вузької колії) чи водного об'єкта і призначений для тимчасового зберігання деревної сировини, її навантажування на транспортні засоби для подальшого вивезення на нижні ліспромислові склади або пункти споживання, проміжні лісосклади, а при необхідності — і її оброблення (очищення дерев від гілок і сучків, повного чи часткового розкряжування, корування тощо)»;

«нижній лісосклад — виробнича ділянка лісового підприємства, на якій здійснюють дооброблення деревної сировини, її сортування, а частково і перероблення, зберігання лісо- та пилопродукції, її відвантаження споживачам та/або транспортування в деревообробні цехи ділових лісоматеріалів, дров'яної деревини для технологічних потреб»;

«проміжний лісосклад — ліспромисловий склад, на якому закінчується вивезення деревної сировини одними транспортними засобами і починається іншими (на нижні лісосклади

або пункти перероблення чи споживання). Виділяється для тимчасового зберігання деревної сировини»; «трелювальні шляхи (волоки, траси канатних установок, наземні лісопусти, озера, притоки річок та інші водні об'єкти), які з'єднують верхні лісосклади, а іноді й проміжні лісовантажні пункти з лісосіками, або ті, що окремими відрізками розташовуються за межами лісосік»⁴⁰.

Екологічній катастрофі, спричиненій порубкою лісів, можна запобігти, якщо реалізувати плани збереження та раціонального використання природних ресурсів, а також перешкоджати злочинній діяльності щодо незаконної порубки лісу. Із метою попередження екологічних злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, в Україні ведуть Єдиний реєстр лісорубних квитків та систему електронного обліку деревини, перевіряють походження легальності деревини (за номером бирки та автомобіля, за товарно-транспортною накладною), моніторять внутрішнє споживання вітчизняних необроблених лісоматеріалів тощо.

Висновки

Війна в Україні внесла певні корективи у перспективи розвитку лісового господарства, що має стимулювати пошук нових шляхів невідкладних реформ у лісовій галузі. Проблеми, що виникають від початку воєнних дій, негативно впливають на навколишнє середовище. Унаслідок цього сьогодні українські ліси можна умовно поділити на дві групи: до першої належать ліси на тимчасово окупованих ворогом територіях або в зоні бойових дій, до другої — решта лісів. Серйозною

проблемою є охорона лісів на окупованих територіях і в зоні бойових дій, адже планові порубки лісів, що в мирний час здійснювали державні та комунальні лісові господарства, практично не проводять; техніку вкрадено або пошкоджено; частими є масштабні лісові пожежі, спричинені вибухами й іншими чинниками; чимало лісників — на фронті.

Уся українська економіка зазнала величезних руйнівних наслідків, тому першорядними завданнями для Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, Державного агентства лісових ресурсів є забезпечення законності всіх порубок лісу на територіях, де не ведуть бойових дій, а також унеможливлення корупційних схем на ринку деревини.

Оскільки екологічні злочини відбуваються постійно, суттєвого значення набувають товарознавчі експертизи з визначення ринкової вартості лісоматеріалів, адже судова експертиза є найефективнішим способом виконання слідчих завдань у цій сфері.

Проведення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, передбачає визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів і дров'яної деревини промислового або непромислового використання.

Товарознавча експертиза лісоматеріалів передбачає отримання замірювань деревини від спеціаліста в галузі лісової промисловості, розуміння їх класифікаційних ознак за новими національними стандартами та застосування алгоритму визначення їх ринкової вартості.

Нові виклики, що виникають в умовах воєнного стану, потребують швидкого реагування співробітників Екс-

⁴⁰ Про затвердження Правил охорони праці для працівників лісового господарства та лісової промисловості : наказ Держнаглядохоронпраці України від 13.07.2005 р. № 119 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1084-05#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

пертної служби МВС та розв'язання поставлених криміналістичних завдань як на стадіях досудового розслідування, так і в подальшому судовому розгляді.

Peculiarities of Conducting Forensic Merchandising Examination Related to Illegal Logging in Ukraine

Iryna Sivchuk

The research paper is dedicated to peculiarities of conducting forensic merchandising examination during investigation of crimes related to illegal logging in Ukraine. The negative impact of illegal logging on the environment is substantiated, and changes taking place in the territories of logging are stressed. On the contrary, logging related to forestry management is aimed at ensuring protection, rehabilitation, strengthening of protective properties and raising productivity of forests and other forestry lands. The Article Purpose is to theoretically substantiate peculiarities of performing forensic merchandising examination to determine the market value of round timber while investigation of crimes related to illegal logging, and to emphasize key aspects of conducting such research using the suggested algorithm of actions. The performed research is built on application of comparative approach involving the analysis of prices of sale and offers of this type of timber. The definition of the terms “timber”, “round timber”, their classification and characteristics are also provided. Merchandising research of round timber presupposes obtaining raw data on measurement of wood parameters and applying a certain algorithm of actions in order to assess their market value. The new national wood quality standards were analyzed and the need to attract a forest industry specialist in the course of forensic merchandising examination is justified.

Keywords: round timber; environmental crimes; illegal logging; merchandising examination; firewood of industrial use; firewood of non-industrial use; timber quality class.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Авторка внесла свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bohatyrov I. H., Savchenko A. V. Kryminalna vidpovidalnist yak suchasna problema kryminalnoho prava Ukrainy [Criminal liability as modern problem of Ukrainian criminal law]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016. № 2. S. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_2_27 [in Ukrainian].
- Budiachenko, O. (2020). *Criminal liability for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forests: dys. ... kand. yuryd. nauk*. Odesa. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1479/1/Disertatsiya_Budyachenko_O.M.pdf [in Ukrainian].
- Krotiuk, A. (2021). Foreign Experience of Prevention Illegal Cutting, Transportation, Storage, Sale of Forests. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. No 26 (1). DOI: 10.33270/01211181.24.
- Oliynychuk, R. (2020). Features of the investigation of illegal felling. *Actual problems of law*. No 1 (3). DOI: 10.35774/app2020.03.166.
- Poprevych, V. M. (2014). Current state and prospects of development of criminal legal protection of the woods of Ukraine. *Visnyk*

- Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. 2014. Vyp. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_8_25 [in Ukrainian].
- Pylypenko, E. (2016). Using modern features forensic examinations in the investigation of illegal logging. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named After E. Didorenko*. No 4 (76). URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/619> [in Ukrainian].
- Pylypenko, O. (2018). Peculiarities of Organization and Tactics of Inspecting the Scene of an Incident During Investigation of Illegal Disafforestation. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named After E. Didorenko*. No 2 (82). URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/139> [in Ukrainian].
- Storchous, O. *Kryminalna vidpovidalnist za samovilni porubky lisu* [Criminal liability for illegal logging of forest] : navch. posib. Kyiv, 2012. 116 s. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability-UA.pdf [in Ukrainian].
- Trokhaneiko, O., Komisarova, A., Verba, V. (2021). Modern possibilities of forensic examinations and directions of using special knowledge in the investigation of forest-related crimes. *New Ukrainian Law*. No 4. DOI: [10.51989/NUL.2021.4.41](https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.41) [in Ukrainian].
- Zaichko, O. V. (2019). *Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia nezakonnii porubtsi lisu* [Criminological characteristics and prevention of illegal logging] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-Zaichko-O.V.pdf> [in Ukrainian].

Сівчук, І. (2022). Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 188–202. DOI: [10.32353/khrife.4.2022.11](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.11).

VI Харківський міжнародний юридичний форум — надважлива подія правничого спрямування

Одна з наймасштабніших подій у юридичній сфері цього року, попри війну в Україні,— проведення в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого VI Харківського міжнародного юридичного форуму 04—07.10.2022 р. У заході взяли участь понад 1000 фахівців різних галузей права з усіх регіонів України та 30 країн світу (серед яких — Велика Британія, США, Франція, Нідерланди, Німеччина, Італія, Швейцарія, Данія, Норвегія, Литва, Словенія, Словаччина, Сербія, Азербайджан, Казахстан, Узбекистан, Тайвань, Малайзія, Бразилія та ін.). До дискусії долучилися понад 40 спікерів: відомі українські й іноземні правознавці, співробітники державних правоохоронних органів, представники провідних міжнародних судових (зокрема, Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини) і наукових установ, а також неурядових правозахисних організацій та ін.

Сьогодні Харківський міжнародний юридичний форум — це загальнодержавна подія правничого спрямування, організована завдяки тісній і плідній співпраці Міністерства економіки, Міністерства освіти і науки, Міністерства юстиції, Національної академії правових наук України та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 656-р «Про проведення Харківського міжнародного юридичного форуму»). Хоча невиправдана й неспровокована агресія Росії проти України і завадила організувати Форум у звичному офлайн-форматі, проте учасники мали змогу обговорити найбільш актуальні для світової юридичної спільноти проблеми під час онлайн-заходів. Ця науково-практична міжнародна акція порушила цілу низку найактуальніших юридичних проблем в умовах війни і глобальних загроз XXI століття та поєднала багато тематичних напрямів і форм їх проведення, поміж

яких панельні дискусії, сателітні заходи, круглі столи, презентації, майстер-класи, лекторії тощо.

Форум відкрив ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України **Анатолій Гетьман**. Він зазначив, що Харківський міжнародний юридичний форум — це платформа для понад 1000 гостей з усіх куточків України (зокрема, 40 українських спікерів та зарубіжних доповідачів) для обговорення найгостріших правових питань сучасності під час глобальних панельних дискусій і практичних тематичних заходів, адже *«у час повномасштабного вторгнення Росії в Україну розв'язання нагальних питань захисту жертв війни, правого захисту постраждалого населення та відшкодування завданої шкоди стоїть на порядку денному роботи кожної державної інституції, кожної наукової установи чи неурядової організації, що діють на території України та за її межами. Панельні дискусії VI Харківського міжнародного юридичного форуму присвячені ролі міжнародних судових установ та сучасним викликам захисту осіб, постраждалих від війни в Україні. Розкриття цих складних питань та пошук відповідей на них є завданням цієї зустрічі. Саме тому дискусія за участі відомих національних і міжнародних експертів, працівників національних органів, що працюють у цій царині, представників ключових міжнародних судових установ — Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини,— провідних освітніх та наукових закладів, неурядових правозахисних організацій принесуть значну користь Україні та усім українцям, постраждалим від агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та, імовірно, геноциду»*.

У межах Форуму, який уже вшосте організовано на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, тривали 10 панельних дискусій:

- 1) «Захист жертв війни в Україні»;
- 2) «Міжнародні стандарти цивільного судочинства: виклики воєнного часу та адаптація до законодавства ЄС»;
- 3) «Україна на шляху до членства в ЄС: виклики та перспективи»;
- 4) «Сталість у перехідний період: корпоративна повага до солідарності»;
- 5) «Україна — ЄС: проблеми та напрями адаптації фінансового законодавства»;
- 6) «Проблеми адаптації кримінального законодавства України до *acquis communautaire* Європейського Союзу»;

- 7) «Платформні рішення: правовий аспект взаємодії держави і платників податків»;
- 8) «Скандинавський підхід до сталого розвитку: історія та сучасні тенденції»;
- 9) «Продовольча безпека в умовах глобальних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти»;
- 10) «Право і війна: голоси філософів».

Під час Форуму також було передбачено проведення сателітних заходів, а саме: воркшопу із презентацією нового *Center of Excellence* «Штучний інтелект, дискримінація та прогнозування»; вебінару «Процедура призначення суддів: які можливі реформи для підвищення легітимності конституційних судів?»; круглого столу «Обговорення моделей співпраці вітчизняних правничих шкіл із зарубіжними партнерами в умовах війни в Україні».

На особливу увагу заслуговує панельна дискусія «Захист жертв війни в Україні» (співорганізатори: Дослідницький центр з питань правосуддя перехідного періоду Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Лейбніца, проєкт «Соняшники», Центр міжнародного гуманітарного права та перехідного правосуддя), у межах якої українські й іноземні науковці порушили багато нагальних проблем щодо забезпечення захисту прав потерпілих через російську агресію та відшкодування збитків жертвам війни за допомогою міжнародного права і прав людини.

Робота панелі містила дві складові: «Роль міжнародних судових інституцій у захисті жертв війни» (модераторка — докторка *Сінді Віттке*; Регенсбург, Німеччина; керівниця дослідницької групи з політології в Інституті досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Лейбніца) і «Сучасні виклики захисту жертв війни в Україні» (модераторка — докторка *Ева Хофманська*; президентка правління фундації «Соняшники»).

Із доповідями виступили: суддя Європейського суду з прав людини *Микола Гнатівський* («Захист та відшкодування збитків жертвам війни за допомогою міжнародного права збройних конфліктів та прав людини в контексті війни Росії проти України»);

головна юридична радниця офісу з надання юридичної допомоги потерпілим (OPCV) Міжнародного кримінального Суду **Паоліна Массіда** («Забезпечення прав потерпілих у Міжнародному кримінальному суді»); посол з особливих доручень Міністерства закордонних справ України **Антон Кориневич** («Шлях до створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України»); директорка Центру дослідження правових проблем перехідного правосуддя Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, наукова співробітниця Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Лейбніца **Оксана Сенаторова** («Гордіїв вузол підходів до визначення жертви збройного конфлікту та репарацій: рубати чи розв'язувати?»); старша викладачка Національного університету «Києво-Могилянська академія», наукова співробітниця Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Лейбніца **Катерина Бусол** («Динаміка сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в умовах російсько-українського збройного конфлікту та очікування постраждалих щодо репарацій»); кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, експертка проектів Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: Розробка тривалих рішень. Фаза II» і «Розвиток соціальних прав людини як ключовий фактор сталої демократії в Україні», міжнародна експертка Департаменту Європейської соціальної хартії Ради Європи **Алла Федорова** («Практика Європейського суду з прав людини щодо відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю під час збройних конфліктів»).

Іноземні й українські науковці намагалися знайти відповіді на найбільш гострі та важливі питання: фрагментування захисту жертв у різних галузях міжнародного права; різні підходи до визначення жертв війни в Україні, прогалини у правовому захисті жертв; можливі механізми захисту прав жертв цього збройного конфлікту (Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, Спеціальний трибунал з питань агресії, спеціальний компенсаційний механізм тощо); судові, квазі- та позасудові механізми як засоби відшкодування шкоди постраждалим; роль постраждалих у жертвоорієнтованих процесах перехідного правосуддя в Україні; жінки та діти як найбільш вразливі категорії постраждалих у цій війні; стратегія відшкодування шкоди жертвам збройного конфлікту, що триває.

Науковці звернули увагу на те, що за міжнародні злочини, скоєні під час цієї війни, потрібно переслідувати за

всіма можливими юрисдикціями — як національними, так і міжнародними (Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України), а жертви мають отримати правовий захист і відшкодування завданих збитків. Проблему репарацій ускладнено браком уніфікованих міжнародних інструментів і механізмів реагування на подібні виклики — відшкодування шкоди такій значній кількості постраждалих. Кожна галузь міжнародного права (гуманітарна, кримінальна, з прав людини) має різне визначення поняття «жертва». Лише деякі з них мають дієві репаративні механізми з обмеженою компетенцією: юрисдикція Європейського суду з прав людини обмежена виходом Росії з Європейської конвенції з прав людини, а Міжнародний кримінальний суд має змогу відшкодувати збитки лише жертвам злочинів, скоєних особами, яких визнано винними.

Особливу зацікавленість учасників Форуму викликала панельна дискусія «Проблеми адаптації кримінального законодавства України до *acquis communautaire* Європейського Союзу» (модератор — професор, доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, голова робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, академік Національної академії правових наук України **Юрій Баулін**), робота якої одночасно тривала на чотирьох дискусійних майданчиках: українському — у Львівському державному університеті внутрішніх справ; польському — у Ягеллонському університеті; литовському — у Вільнюському університеті та хорватському — у Загребському університеті.

Досвідом своїх країн, які вже пройшли шляхом адаптації національного кримінального законодавства до *acquis communautaire* (далі — АС), поділилися: професор, доктор габілітований, завідувач кафедри кримінального права Ягеллонського університету **Влодзимеж Врубель** і доцент кафедри кримінального права цього самого університету **Домінік Зайонц** («Кримінальний кодекс та імплементація вимог правових актів Європейського Союзу в польське кримінальне право»); докторка наук, доцентка, професорка кафедри кримінального права Загребського університету **Сунцана Роксандіч** («Імплементація вимог правових актів Європейського Союзу в національний Кримінальний кодекс: досвід Хорватії»); професор, доктор габілітований, завідувач кафедри кримінальної юстиції Вільнюського університету **Гінтарас Шведас** («Імплементація вимог правових актів Європейського Союзу до національного

кримінального права: особливості процесу та основні труднощі (досвід Литви)»).

Про українські завдання у цій сфері та шляхи їх виконання доповіли: доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Кієво-Могилянська академія» **Микола Хавронюк** («Проблеми адаптації положень Загальної частини чинного та перспективного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС»); доктор юридичних наук, завідувач кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Юрій Пономаренко** («Імплементация *acquis communautaire* до положень Особливої частини кримінального законодавства України»).

За підсумками наукових доповідей і їх обговорення учасники панельної дискусії узгодили таке:

- 1) у сфері матеріального кримінального права існує щонайменше 30 директив, рамкових рішень чи інших актів, які безпосередньо відображають АС Європейського Союзу; іще деякі акти АС містять визначення понять, релевантних для кримінального права;
- 2) акти АС містять норми принаймні таких інститутів Загальної частини кримінального права:
  - меж дії кримінального закону в просторі,
  - незавершеного кримінального правопорушення,
  - співучасті у кримінальному правопорушенні,
  - покарання,
  - звільнення від покарання,
  - інших кримінально-правових засобів для фізичних осіб,
  - підстав відповідальності юридичної особи,
  - кримінально-правових засобів для юридичних осіб;
- 3) в Особливій частині кримінального законодавства мають бути втілені вимоги АС щодо таких кримінальних правопорушень:
  - тероризм,
  - торгівля людьми,
  - сексуальна експлуатація жінок чи дітей,
  - незаконна торгівля наркотичними засобами,
  - незаконна торгівля зброєю,
  - відмивання грошей,
  - корупційні,
  - підробка платіжних засобів,
  - комп'ютерні,
  - шахрайство у сфері фінансових інтересів ЄС,
  - зловживання на ринку,

- забруднення моря,
- незаконний в'їзд, транзит чи проживання,
- расизм і ксенофобія.

(Для всіх цих кримінальних правопорушень в актах АС обумовлено окремі або й усі ознаки їхніх складових, а для більшості з них — також види й розміри покарань);

- 4) осторонь перебувають вимоги деяких актів, що передбачають обставини, які підвищують або знижують ступінь тяжкості кримінального правопорушення і які можна реалізувати як у нормах Загальної частини (інститут призначення покарання), так і в нормах Особливої частини (конструювання кваліфікованих і привілейованих складових);
- 5) вимоги щодо імплементації АС до національного кримінального законодавства для держав — кандидатів у члени ЄС є більш жорсткими, аніж для держав, які вже є членами ЄС. Відтак Україна зобов'язана надати моніторинговому комітетові вичерпну інформацію щодо втілення кожної з вимог у своєму національному кримінальному законі;
- 6) імплементація вимог АС не означає механічного перенесення їхніх текстів до національного законодавства і має враховувати особливості основних інститутів кримінального права відповідної держави, структурування її кримінального закону, його термінологію, використувані прийоми законодавчої техніки тощо;
- 7) у сучасних українських реаліях, коли робота над проектом нового Кримінального кодексу (далі — КК) уже вийшла на завершальний етап, імплементація вимог АС до національного кримінального законодавства передбачає одночасне приведення у відповідність до стандартів ЄС як приписів чинного КК, так і положень проекту майбутнього КК. Зрештою, адаптація приписів чинного КК до вимог АС сприятиме апробації відповідних положень нового КК.

На пленарному засіданні учасники Форуму, іноземні й українські науковці активно обговорили презентовані доповіді та сформулювали рекомендації з розв'язання найбільш актуальних і дискусійних проблем, що стали предметом обговорення. Особливого значення набули проблеми міжнародного співробітництва в різних сферах юриспруденції, обміну позитивним зарубіжним досвідом у правоохоронній та правозастосовній діяльності. Варто окремо зазначити тісну взаємодію українських і закордонних науковців у розробленні перспективних напрямів

удосконалення та шляхів розв'язання актуальних проблем вітчизняного й міжнародного законодавств.

VI Харківський міжнародний юридичний форум став надважливою подією правничого спрямування та юридичної сфери цього року. Дискусійні панелі Форуму дали змогу створити майданчик для плідного фахового обговорення практичних викликів вітчизняній правовій системі й судочинству під час війни, а також подальшої адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Форум став відкритою міжнародною платформою для прозорого й відкритого полілогу про проблеми, найбільш актуальні для світової юридичної спільноти, для обговорення та вироблення українськими й іноземними експертами спільних підходів до розв'язання нагальних юридичних проблем у контексті війни, глобальних загроз ХХІ століття на шляху подальшого сталого розвитку цивілізації.

У сучасних реаліях Харківський міжнародний юридичний форум і юридична наука об'єднали науковців усіх країн світу, дали надію на нашу перемогу й настання миру на всій планеті, окреслили перспективи подальшого мирного та сталого розвитку. Глибоко вдячні всім, хто підтримує Україну в цей складний час! Здолаємо верховенством права безправ'я, правдою — несправедливість, миром — війну! Слава Україні!

*Інформацію підготував
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України **Віктор Шевчук***

Вимоги до змісту

Відповідно до тематики збірника, на сторінках наукового фахового видання оприлюднюються матеріали щодо висвітлення сучасних проблем криміналістики, актуальних питань проведення різних видів судових експертиз і застосування спеціальних знань у судочинстві.

До друку приймають власне **наукові статті** (у яких автор висвітлює основні результати роботи); **науково-методичні статті** (у яких автор аналізує методи, процеси, інструментарій, завдяки яким можна досягти певного наукового результату); **науково-теоретичні статті** (у яких автор презентує результати теоретичних шляхів розв'язання проблеми); **науково-практичні статті** (у яких автор висвітлює власний практичний досвід і проведені наукові експерименти); **оглядові наукові статті** (присвячені оцінюванню, підсумкам, узагальненню, аналізу оприлюдненої раніше інформації). Редакційна колегія зацікавлена і в проблемних статтях, наукових ідеях або стислих повідомленнях — результатах експерименту, здобутого власного досвіду тощо. Науковий стиль викладення матеріалу усталений — точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язність, цілісність, завершеність і високий науковий рівень.

Структурні елементи статті:

- назва статті;
- анотація із зазначенням ключових слів (не менше ніж 1800 знаків, окремо мовою статті й англійською). Анотація має містити: окреслення наукової проблеми, мету й методи, основні результати дослідження, висновки, ключові слова (7–10 слів, мають відповідати змісту статті та тематиці публікації). Назви структурних частин анотації (крім мети) не зазначають;
- постановка наукової проблеми, її зв'язок із науково-практичними інтересами (слід розкрити сутність і стан наукової проблеми, теоретичне та практичне значення дослідження, зв'язок із науково-практичним завданням, обґрунтувати актуальність дослідження);
- мета статті (слід сформулювати основну тезу публікації, яка відрізняється від

розглянутих раніше досліджень з обраної тематики відповідно до окреслених проблем та аналізу сучасних досліджень);

- використані методи дослідження (зазначають окремо, якщо містять новизну і є важливими, зважаючи на предмет статті);
- аналіз основних досліджень і публікацій з тематики статті, окреслення проблемного поля дослідження з обов'язковим посиланням на авторів та їхні праці;
- викладення основного матеріалу дослідження зі здобутими результатами (розкрити важливі теоретичні положення та результати дослідження, проаналізувати наукові факти, ідеї, думки, закономірності, концепції, а також тенденції подальшого розвитку теми, акцентуючи увагу на особистому внеску автора(-ів) дослідження);
- висновки (основні результати дослідження в чіткій, послідовній, логічно викладеній формі згідно з поставленою метою);
- *References* (перелік джерел посилання, транслітерованій за романською абеткою; див. на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/node/929>);
- резюме англійською із зазначенням прізвища (прізвищ) автора (співаторів), назви статті та ключових слів.

Вимоги до обсягу

Загальний обсяг наукової статті (відомості про автора, назва статті, анотація, ключові слова, текст статті, бібліографічні посилання, англійське резюме) має складати не менше ніж 36 000 знаків.

Вимоги до оформлення

Статтю подають до друку українською або англійською мовою.

Текст статті повинен бути надрукований у текстовому редакторі *Microsoft Word*; орієнтація сторінок: книжкова. Текст не має містити переносів і макросів.

У статті інформацію необхідно подавати в такій послідовності.

Інформація про автора (співавторів) публікації: ім'я та прізвище, науковий ступінь, учене звання, місце роботи, населений

Вимоги до статті

пункт, країна, ORCID або *Researcher ID*, адреса службової електронної пошти. В одній публікації дозволено не більше ніж три співавтори. Якщо статтю підготовлено колективом авторів, то слід зазначити участь кожного з них за методикою *CRediT* (*Contributor Roles Taxonomy*, докладніше: <https://credit.niso.org/>).

Назву статті необхідно подавати без скорочень та аббревіатур.

Якщо дослідження виконано у межах міжнародних проєктів (грантів), то про це потрібно повідомити.

Аналізуючи основні дослідження з проблематики статті, обов'язково слід розглянути стан питання в закордонних і вітчизняних джерелах (не менше ніж 20 публікацій, до того ж більшість має бути представлена міжнародними індексованими виданнями). Посилання на власні роботи автора (співавторів) статті дозволено, тільки якщо вони не перевищують 10% від усіх посилань.

Текст статті викладають, дотримуючи вимог до загальних правил цитування й посилання на використані джерела. Кожну цитату обов'язково супроводжують посиланням на джерело, бібліографічний опис якого слід оформити залежно від його виду (первинне чи вторинне джерело) згідно з Національним стандартом України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (зі змінами 2017 р.).

У тексті статті необхідно використовувати підрядкові або позатекстові бібліографічні посилання, що передбачають окреме посилання на кожне джерело. Слід застосовувати наскрізне нумерування посилань у межах усієї статті (арабськими цифрами).

У статті можна подавати ілюстрації (таблиці, діаграми, графіки, схеми, формули). Ілюстрації слід оформлювати окремими файлами та подавати у форматі, що дає змогу здійснити форматування (для виконання перекладу). Формули потрібно виконувати з використанням редактора *Math Type*, не застосовуючи кирилических символів.

Вимоги до подання

Автору (співавторам) необхідно надати про себе довідку (назва файлу має містити прізвище (прізвища) автора (співавторів) і дату надсилання до редакції з позначкою «довідка»), де слід зазначити: назву статті; прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) українською та англійською; науковий ступінь; учене звання; посаду; місце роботи; населений пункт, країну; ORCID або *Researcher ID* (за наявності); адреси службової та особистої електронної пошти; поштову адресу (для листування); контактний номер телефону.

Надіславши наукову статтю до збірника «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики», автор (співавтори) цілком та беззастережно погоджується (погоджуються) з умовами Ліцензійного договору на використання твору.

Кожну подану для видання друком у збірнику статтю піддають незалежному подвійному сліпому рецензуванню.

Авторські права та ліцензування

Автор (співавтори) несе (несуть) відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому (їм) особисто та якість перекладу цитат з іншомовних джерел.

Матеріали, надані з порушенням зазначених вимог, не оприлюднюються.

Редакційна колегія має право рецензувати (подвійне сліпе рецензування), редагувати, скорочувати та відхиляти статті.

Ліцензійні умови: автори зберігають авторське право, а також надають право редакційній колегії збірника видавати друком надані оригінальні наукові статті та заявляють, що результати їх експериментальних і теоретичних досліджень, викладених у наданій статті, не перебувають на розгляді для оприлюднення в інших виданнях. Усі матеріали поширюються на умовах ліцензії *Creative Commons Attribution License International CC-BY*, що дає змогу іншим поширювати роботу з визнанням авторства цієї роботи та першої публікації у цьому збірнику.

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І КРИМІНАЛІСТИКИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4 (29)

Відповідальний за випуск *А. О. Полянський*

Редакторка *Т. В. Кінушева*

Верстальник *І. В. Луцук*

Дизайн обкладинки *А. С. Тяпкін*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23467-13307ПР від 06.08.2018

Підписано до друку 29.12.2022
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Source Serif Variable.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 15,51. Наклад 100 прим.

Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
вул. Золочівська, 8-А, м. Харків, 61177, Україна
Тел. +38 (057) 372-12-20

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК №7420 від 09.08.2021

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
вул. Чернишевська, 80-А, м. Харків, 61002, Україна
Тел./факс: +38 (057) 716-45-53
Сайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011

Виготовлено у друкарні ТОВ «Промарт»
вул. Весніна, 12, м. Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-28-80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 5748 від 06.11.2017

Для нотаток

Для нотаток
